तैत्तिरीय ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using XƎLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (`http://www.aupasana.com/`).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from `http://sanskritdocuments.org/` and `https://sa.wikisource.org/`. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (`http://sanskritweb.de/`) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.
See also `http://stotrasamhita.github.io/about/`

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १ 1

प्रथमः प्रश्नः 1
द्वितीयः प्रश्नः 22
तृतीयः प्रश्नः 36
चतुर्थः प्रश्नः 53
पञ्चमः प्रश्नः 71
षष्ठमः प्रश्नः 88
सप्तमः प्रश्नः 108
अष्टमः प्रश्नः 126

अष्टकम् २ 137

प्रथमः प्रश्नः 137
द्वितीयः प्रश्नः 153
तृतीयः प्रश्नः 173
चतुर्थः प्रश्नः 187
पञ्चमः प्रश्नः 208
षष्ठमः प्रश्नः 222
सप्तमः प्रश्नः 250
अष्टमः प्रश्नः 269

अष्टकम् ३ 293

प्रथमः प्रश्नः 293
द्वितीयः प्रश्नः 312
तृतीयः प्रश्नः 335
चतुर्थः प्रश्नः 356
पञ्चमः प्रश्नः 361
षष्ठमः प्रश्नः 370
सप्तमः प्रश्नः 384
अष्टमः प्रश्नः 419
नवमः प्रश्नः 446

तैत्तिरीय आरण्यकम् 473

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः 473

द्वितीयः प्रश्नः 508
तृतीयः प्रश्नः 523
चतुर्थः प्रश्नः 537
पञ्चमः प्रश्नः 562
षष्ठः प्रश्नः 592
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली 606
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली 612
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली 617
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् 622

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् **659**
प्रथमः प्रश्नः 659
द्वितीयः प्रश्नः 672
तृतीयः प्रश्नः 687

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजाꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्ज्ञग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रꣳ स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं

य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। श्रोत्रं॑ य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। तौ दे॑वौ शुक्रामन्थिनौ। क॒ल्पय॑तं॒ दैवी॒र्विशः॑। क॒ल्पय॑तं॒ मानु॑षीः॥४॥

इष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धत्तम्। प्रा॒णान्प॒शुषु॑। प्र॒जां मयि॑ च॒ यज॑माने च। निर॑स्तः॒ शण्डः॑। निर॑स्तो॒ मर्कः॑। अप॑नुत्तौ॒ शण्डा॒मर्कौ॑ स॒हामुना॑। शु॒क्रस्य॑ स॒मिद॑सि। म॒न्थिनः॑ स॒मिद॑सि। स प्र॑थ॒मः सङ्कृ॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। स प्र॑थ॒मो मि॒त्रो वरु॑णो अ॒ग्निः। स प्र॑थ॒मो बृह॒स्पति॑श्चिकि॒त्वान्। तस्मा॒ इन्द्रा॑य सु॒तमा जु॑होमि॥५॥

न॒य॒न्त्व॒पा॒न॒ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतं प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्तं॒ मानु॑षीर॒ग्निर्द्वे च॑॥ (ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं तदिष॒मूर्ज॑ꣳ र॒यिं पुष्टिं॑ प्र॒जां तां प॒शून्तान्थ्सन्ध॑त्तं॒ तत्प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॒नं तं चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मन॒स्तद्वाचं॒ ताम्। इ॒षादि॒पश्च॑के॒ वाचं॒ तां मे॑ प॒शून्थ्सन्ध॑त्तं॒ तान्मे॑ प्रा॒णादि॒त्रित॑ये॒ तं मे॒ऽन्यत्र॒ तन्मे॑)॥ [१]

कृत्ति॑कास्व॒ग्निमाद॑धीत। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्नक्ष॑त्रम्। यत्कृत्ति॑काः। स्वाया॑मे॒वैनं॑ दे॒वता॑यामा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी भ॑वति। मुखं॒ वा ए॒तन्नक्ष॑त्राणाम्। यत्कृत्ति॑काः। यः कृत्ति॑कास्व॒ग्निमा॑ध॒त्ते। मुख्य॑ ए॒व भ॑वति। अथो॒ खलु॑॥६॥

अ॒ग्नि॒न॒क्ष॒त्रमित्यप॑चायन्ति। गृ॒हान् ह॒ दाहु॑को भवति। प्र॒जाप॑ती रोहि॒ण्याम॒ग्निम॑सृजत। तं दे॒वा रो॑हि॒ण्यामाद॑धत। ततो॒ वै ते सर्वा॒न्रोहा॑नरोहन्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हिणि॒त्वम्। यो रो॑हि॒ण्याम॒ग्निमा॑ध॒त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। सर्वा॒न्रोहा॑न्रोहति। दे॒वा वै भ॒द्राः सन्तो॒ऽग्निमाधि॑थ्सन्त॥७॥

तेषा॒मना॑हितो॒ऽग्निरासी॑त्। अथै॑भ्यो वा॒मं वस्वपा॑क्रामत्। ते पुन॑र्वस्वो॒राद॑धत। ततो॒ वै तान् वा॒मं वसू॒पाव॑र्तत। यः

पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थ्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्-पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थ्स्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत।

ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवथ्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवथ्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधिथ्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्च॥ ——————[२]

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवौक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषा निवपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजनन्नेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञान एव। संज्ञानꣳ ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स

पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषꣳ सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदꣳ स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमज्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्या उपहत्योदमज्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। ताꣳ शर्कराभिरदꣳहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणाꣳ शर्करत्वम्। यद्वराहविहतꣳ सम्भारो भवति। अस्यामेवा-

छम्बट्कारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वाय। सरेता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पत्नय आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्। तस्य रेतः परा ऽपतत्। तद्धिरण्यमभवत्। यद्धिरण्यमुपास्यति। सरेतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्वै स्वाद्रेतसो बीभत्सत इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सो ऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तꣳ शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या

अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्कतः सम्भा॒रो भव॑ति। भा ए॒वाव॑ रुन्धे। सहृ॑दयो॒ऽग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। म॒रुतो॒ऽद्भिर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दन्। साऽशनि॑रभवत्। यद॒शनि॑हतस्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सहृ॑दयमे॒वाग्निमा ध॑त्ते॥२५॥

ऊषां अभवन्नभवद्वल्मीकौऽश्राम्य॒दप्रथय॒द्धृत्यै बीभत्सत॒ इत्याहू रुन्धे पर्ण॒त्वमंशमयदच्छिन्द॒ꣳस्त्रीणिं च॥———[३]

द्वा॒द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्व॒ग्निमा द॑धीत। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुद्ध्या ध॑त्ते। यद्वा॑द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्वा॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इय॒द्वाद॑श विक्रा॒मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रिमितं॒ चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं॒ वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं॒ मन॑सा ध्यायति॥२६॥

चक्षु॒र्वै स॒त्यम्। अद्रा(३)गित्या॑ह। अद॑र्श॒मिति॑। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमिते॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते। स॒त्य ए॒वैन॒मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ताग्निर्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्राह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे व॑सेत्। स॒त्ये ह्य॑स्या॒ग्निराहि॑तः। आ॒ग्ने॒यी वै रात्रिः॑॥२७॥

आ॒ग्ने॒याः प॒शवः॑। ऐ॒न्द्रमहः॑। नक्तं॒ गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। दिवा॑ऽऽहव॒नीयम्॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते॒ सूर्य॑ आहव॒नीय॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒के प्र॒जा-प॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। अथो॑ भू॒तं चै॒व भ॑वि॒ष्यच्चाव॑ रुन्धे॥२८॥

इडा॒ वै मा॑न॒वी य॑ज्ञानूका॒शिन्या॑सीत्। साऽशृ॑णोत्। असु॑रा अ॒ग्निमाद॑धत॒ इति॑। तद॑गच्छत्। त आ॑हव॒नीय॒मग्र॒ आद॑धत।

अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वेत्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।

वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्राम्याणां व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चावं रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नवं च॥ [४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा

दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा-ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्नोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्भूत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाट्वम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-रेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा

धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्त्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यवर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराज एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्दधाति॥४४॥

एनमाहवनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचय एकं च॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोत्सहमशक्नोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय

पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपन्। प॒शवो॒ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत। तेँऽग्नये॑ पाव॒काय॑। आपो॒ वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाफ्स्वासी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत॥४६॥

तेँऽग्नये॒ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योँऽग्निः शुचिः॑। यदे॒वाऽऽदि॒त्य आसी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॒ वावैता अ॑ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्ने॒यो वा अ॒ष्टा-क॑पालोऽग्न्या॒धेय॒मिति॑। यत्तं नि॒र्वपे॑त्। नैतानि॑। यथा॒ऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृग॒व तत्। यदे॒तानि॑ नि॒र्वपे॑त्। न तम्। यथाऽङ्गा॑नि॒ स्युः। नाऽऽत्मा। ता॒दृग॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सात्म॒त्वाय॑। उ॒भयं॒ वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

योँऽग्निमा॑ध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒मनु॒ निर्व॑पेत्। आ॒दि॒त्यं च॒रुम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मया॑तयामानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ताभ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒व प्रति॑ तिष्ठति। धे॒न्वै वा ए॒तद्रेत॑ः॥४९॥

यदाज्यम्॑। अ॒न॒डुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थु॒नमे॒वाव॑ रुन्धे। घृ॒ते भ॑वति। य॒ज्ञस्यालू॑क्षान्तत्वाय। च॒त्वार॑ आर्ष्ये॒याः प्राश्न॑न्ति। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। प॒शवो॒ वा ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यथ्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नानु॑नि॒र्वपे॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॒ रात्री॒ष्वनु॒ निर्व॑पेत्। स॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। स॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रꣳ श॑मयि॒त्वा। प॒शूनव॑ रुन्धे। यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्॥५१॥

यथा॒ त्रीण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्तत्। न प्र॒जन॑न॒-मुच्छि॑ꣳषेत्। एक॑ नि॒रुप्य॑। उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ꣳषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॒रनु॒ प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभिक्रा॑न्तिः। र॒थ॒च॒क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नु॒ष्य॒र॒थेनै॒व दे॑वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मिति॑। यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॑त॒व्यम्॑। य॒था॒पू॒र्वमाहु॑ती जु॒होति॑। नाग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑ ददाति॥५३॥

अ॒ग्निमु॑खाने॒वर्तून्प्री॑णाति। उ॒प॒बर्ह॑णं ददाति। रू॒पाणा॒मव॑-रुद्ध्यै। अश्व॑ ब्र॒ह्मणे॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। धे॒नुꣳ होत्रे॑। आ॒शिष॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒न॒ड्वाह॑मध्व॒र्यवे॑। वह्नि॒र्वा अ॑न॒ड्वान्। वह्नि॑रध्व॒र्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्नि यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्याव रुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्याव रुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमपस्वासीत्तत्तेनाव रुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्प्रत्यव रोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेक च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराट्च स्वराट्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राट्चाभिभूश्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी

च प्रभूतिश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥——————————[७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा परांडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिꣳसितोः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनꣳ सम्प्रियं करोति। पशूनामहिꣳसायै। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदङ्गयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट्च स्वराट्च यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतेनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः।

तामे॒वास्मै॑ जनयति। अदि॑तिः पु॒त्रका॑मा। सा॒ध्येभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ ब्रह्मौद॒नम॑पचत्। तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्य॒मा चा॑जायेताम्। सा द्वि॒तीय॑मपचत्॥६५॥

तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्। सा तृ॒तीय॑मपचत्। तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॒ अꣳश॑श्च॒ भग॑श्चाजायेताम्। सा च॑तु॒र्थम॑पचत्॥६६॥

तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॒ इन्द्र॑श्च॒ विव॑स्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्र॒ह्मौ॒द॒नं प॑चति। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। प्राश्न॑न्ति ब्राह्म॒णा औ॑द॒नम्। यदाज्य॑मु॒च्छिष्य॑ते। तेन॑ स॒मिधो॑ऽभ्यज्या द॑धाति। उ॒च्छेष॑णा॒द्वा अदि॑ती॒ रेतो॑-ऽधत्त॥६७॥

उ॒च्छेष॑णादे॒व तद्रेतो॑ धत्ते। अस्थि॒ वा ए॒तत्। यथ्स॒मिध॑ः। ए॒तद्रेत॑ः। यदाज्य॑म्। यदाज्ये॑न स॒मिधो॒ऽभ्यज्या॒दधा॑ति। अस्थ्ये॒व तद्रेत॑सि दधाति। ति॒स्र आद॑धाति मिथुन॒त्वाय॑। इय॑तीर्भवन्ति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताः॥६८॥

इय॑तीर्भवन्ति। य॒ज्ञ॒प॒रुषा॒ सम्मि॑ताः। इय॑तीर्भवन्ति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्। वीर्य॑सम्मिताः। आ॒र्द्रा भ॑वन्ति। आ॒र्द्रमि॑व॒ हि रेतः॑ सि॒च्यते॑। चित्रि॑यस्याश्व॒त्थस्याद॑धाति। चि॒त्रमे॒व भ॑वति। घृ॒तव॑तीभि॒रा द॑धाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवथ्सरं गोपायेत्। संवथ्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवथ्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्माꣳसमश्नीयात्। यथ्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्व सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताꣳरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति।

संवथ्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवथ्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवथ्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरमेवास्याऽऽहिता भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचदर्दितो रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायेयाद्गच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्माथ्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शꣳस्य पशून्मे गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।

तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८॥

पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनैन्द्रियꣳ स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥ ७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथ्सभायां विजयन्ते। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते।

ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याहु जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशं॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्ज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञिय-मार्गमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टा सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बट्कारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यथ्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथनꣳ हरामि। याभिरदꣳहञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य

भ॒र्त्रीम्। ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु॒ सर्वाः॑। अ॒ग्ने रेत॑श्च॒न्द्रꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑ प्र॒जासु॑। तथ्स॒म्भर॑न्नुत्तर॒तो नि॒धाय॑॥४॥

अ॒ति॒प्र॒यच्छ॑ दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्थे-ऽति॑ष्ठः। सं॒व॒थ्स॒रं दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊ॒र्जः पृ॑थि॒व्या अध्युत्थि॑तोऽसि। वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो॒ विरो॑ह। त्वया॑ व॒यमिष॒मूर्जं॒ मद॑न्तः। रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॒षा म॑देम। गा॒य॒त्रि॒या ह्रि॒यमा॑णस्य॒ यत्ते॑॥५॥

प॒र्णमप॑तत्तृ॒तीय॑स्यै दि॒वोऽधि॑। सो॑ऽयं प॒र्णः सो॑मप॒र्णाद्धि जा॒तः। ततो॑ हरामि सोमपी॒थस्याव॑रुद्ध्यै। दे॒वानां॑ ब्रह्मवा॒दं वद॑तां॒ यत्। उ॒पाशृ॑णोः सु॒श्रवा॒ वै श्रु॒तो॑ऽसि। ततो॒ मामावि॑शतु ब्रह्मवर्च॒सम्। तथ्स॒म्भर॒ꣳस्तदव॑रुन्धीय सा॒क्षात्। यया॑ ते सृ॒ष्टस्या॒ग्नेः। हे॒तिमश॑मयत्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒मामप्र॑दाहाय॥६॥

श॒मीꣳ शान्त्यै॑ हराम्य॒हम्। यत्ते॑ सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छज्ञातवेदः। तया॑ भा॒सा सम्मि॑तः। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॒ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दज्ञातवेदः। म॒रुतो॒ऽद्भिस्त॑मयि॒त्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः सम्भ॑रामि। सात्मा॑ अग्ने॒ सहृ॑दयो भवे॒ह। चित्रि॑यादश्व॒त्थाथ्सम्भृ॑ता बृह॒त्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि सꣳस्कृ॑ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्भि॑र्मिथु॒नाः प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्ध॑व्य-

वा॒हाद्धि जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॒नूं य॒ज्ञिया॒ꣳ सम्भ॑रामि। शा॒न्तयो॑निꣳ शमीग॒र्भम्। अ॒ग्नये॒ प्रज॑नयि॒तवै॑। यो अ॑श्व॒त्थः श॑मीग॒र्भः। आ॒रु॒रोह॒ त्वे सचा॑। तं ते॑ हरामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑रञ्जातवेदः। य॒था॒श॒री॒रं भू॒तेषु॒ न्य॑क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्रवे॒धसे॑ क॒वये॒ मेध्या॑य। वचो॑ व॒न्दारु॑ वृष॒भाय॒ वृष्णे॑। यतो॑ भ॒यमभ॑यं॒ तन्नो॑ अस्तु। अव॑ दे॒वान् य॑जे॒ हेड्यान्॑। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒तातिथिम्। आऽस्मि॑न् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑ त्वाऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु हर्यत। जु॒षस्व॑ स॒मिधो॒ मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स॒मि॒ध्यमा॑नः प्रथ॒मो नु धर्मः॑। सम॒त्तुभि॑रज्यते वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्के॑शो घृ॒तनि॑र्णिक्पाव॒कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॒जथा॑य दे॒वान्। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निर॒ग्निः। घृ॒तैः समि॑द्धो घृ॒तम॒स्यान्नम्॑। घृ॒त॒प्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं पिब॑न्थ्सु॒यजा॑ यक्षि दे॒वान्। आ॒यु॒र्दा अ॑ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यम्॑। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मम्॥११॥

❀

त्वाम॑ग्ने समिधा॒नं य॑विष्ठ। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे हव्य॒वाह॑म्। उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्व॑ति। त्वाम॑ग्ने प्र॒दिव॒ आहु॑तं घृ॒तेन॑। सु॒म्ना॒यवः॑ सुष॒मिधा॒ समी॑धिरे। स वा॑वृधा॒न ओष॑धीभिरुक्षि॒तः। उ॒रु ज्रया॑ꣳसि॒ पार्थि॑वा॒ विति॑ष्ठसे। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धूर्ष॒दम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं न स॑मिधा॒न ऋ॑ञ्जते॥१२॥

इन्धा॑नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु॒ दीद्य॑त्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो यꣳसते॒ धियम्। प्र॒जा अ॑ग्ने॒ संवा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभिः॑ स॒ह। रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। यान्यास॑न्थ्सवि॒तुः स॒वे। म॒ही वि॒श्पत्नी॒ सद॑ने ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॒ एतं॑ धरुणे रयी॒णाम्। अ॒न्तर्व॑त्नी॒ जन्यं॑ जा॒तवे॑दसम्। अ॒ध्व॒राणां॑ जनयथः पुरो॒गाम्॥१३॥

आरो॑हतं द॒शत॒ꣳ शक्व॑री॒र्मम॑। ऋ॒तेना॑ग्न॒ आयु॑षा॒ वर्च॑सा स॒ह। ज्योग्जीव॑न्त॒ उत्त॑रामुत्तरा॒ꣳ समा॑म्। दर्श॑म॒हं पू॒र्णमा॑सं य॒ज्ञं यथा॒ यजै॑। ऋत्वि॑यवती स्थो अ॒ग्निरे॑तसौ। गर्भं॑ दधाथां॒ ते वा॑म॒हं द॑दे। तथ्स॒त्यं यद्वी॒रं बि॑भृथः। वी॒रं ज॑नयि॒ष्यथः॑। ते मत्प्रा॒तः प्रज॑निष्येथे। ते मा॒ प्रजा॑ते॒ प्रज॑नयि॒ष्यथः॑॥१४॥

प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑ सुव॒र्गे लो॒के। अनृ॑ताथ्स॒त्य-मुपै॑मि। मा॒नु॒षाद्दैव्य॒मुपै॑मि। दैवीं॒ वाचं॑ यच्छामि। शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धा॒नः। उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्॑ ऋ॒ध्वा। अति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्। जात॑वेदो॒ भुव॑नस्य॒ रेतः॑।

इ॒ह सि॑ञ्च॒ तप॑सो॒ यज्ज॑नि॒ष्यते॑॥१५॥

अ॒ग्निम॑श्व॒त्थादधि॑ हव्य॒वाहम्॑। श॒मी॒ग॒र्भाज्ज॑नय॒न् यो म॑यो॒भूः। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अदा॑दि॒दं य॒मो॑ऽव॒सानं॑ पृथि॒व्याः। अक्र॑न्नि॒मं पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्नेर्भस्मा॑स्य॒ग्नेः पुरी॑षमसि। स॒ंज्ञान॑मसि काम॒धर॑णम्। मयि॑ ते काम॒धर॑णं भूयात्। सं वः॑ सृजामि॒ हृद॑यानि। स॒ꣳसृ॑ष्टं॒ मनो॑ अस्तु वः। स॒ꣳसृ॑ष्टः प्रा॒णो अ॑स्तु वः। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुवः॑। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु॒ सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑ता॒ द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒मापः॒ ओष॑धीः। कल्प॑न्ताम॒ग्नयः॒ पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। ये॑ऽग्नयः॒ सम॑नसः। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्ये॑ण। पृ॒थि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शु॒मादे॑धे। अजी॑जनन्न॒मृतं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्रे॒माणं॑ त॒रणिं॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्रुवः॑ समी॒चीः। पुमा॑ꣳसं जा॒तम॒भि स॒ꣳरभ॑न्ताम्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेनाभि॒ प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्यम्॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒तꣳ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्ञातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगार्हपत्यो विदहन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्नाꣳ अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायाऽऽयुषे वर्चसे। सपत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महाꣳ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं

दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। स॑वि॒दा॒ने रोद॑सी सं बभू॒वतुः॑॥२३॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे॑ स्यो॒नः। प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॒ आ द॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने॒ ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑नशे॒ सर्व॒मायु॒र्व्या॑नशे॥२४॥

नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपाय। अ॒मृ॒त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। जा॒तां ज॑नि॒ष्यमा॑णां च। अ॒मृते॑ स॒त्ये प्रति॑ष्ठिताम्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपाय। रस॒मन्न॑मि॒हायु॑षे। अद॑ब्धा॒योऽशी॑ततनो। अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु। शꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपाय। द्वि॒पादो॒ ये चतु॑ष्पदः॥२५॥

अ॒ष्टाश॑फाश्च॒ य इ॒हाग्ने॑। ये चैक॑शफा आशु॒गाः। सप्र॑थ स॒भां मे॑ गोपाय। ये च॒ सभ्याः॑ सभा॒सदः॑। तानि॑न्द्रि॒यावतः॑ कुरु। सर्व॒मायु॒रुपा॑सताम्। अहे॑ बुध्निय॒ मन्त्रं॑ मे गोपाय। यमृष॑यस्त्रैवि॒दा वि॒दुः। ऋचः॒ सामा॑नि॒ यजूꣳ॑षि। सा हि श्रीर॒मृता॑ स॒ताम्॥२६॥

चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृ॒ज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय। मह्यं॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। इ॒हैव सन्तत्र॑ स॒तो वो॑ अग्नयः। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॒मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्। ज्योति॑षा वो

वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथौ जनिष्यतैऽस्मै ममं महिम्ना वर्चसे दधथ्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥—[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तथ्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवथ्सरः। तत्तन्न सूक्ष्र्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सꣳस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्थ्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः।

बृ॒ह॒तैव सु॑व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशि नाम॒ साम॑। माध्यं॑ दिने॒ पव॑माने भवति॥३१॥

त्रय॑स्त्रि॒ꣳश॒द्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। ये वा इ॒तः परा॑ञ्चꣳ संवथ्स॒रमु॑प॒यन्ति॑। न हैनं॒ ते स्व॒स्ति सम॑श्नुवते। अथ॒ यो॑ऽमुतो॒ऽर्वाञ्च॑मुप॒यन्ति॑। ते हैन॑ꣳ स्व॒स्ति सम॑श्नुवते। ए॒तद्वा अ॒मुतो॒ऽर्वाञ्च॒मुप॑यन्ति। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॒ वाव प्र॒जाप॑तिः। स उ॑वे॒वेन्द्रः॑। तदु॑ दे॒वेभ्यो॒ नय॑न्ति॥३२॥

का॒र्या॑ वि॒राड्गृ॑ह्यन्ते॒ पव॑माने भव॒तीन्द्र॒ एक॑ च॥ [२]

सन्त॑ति॒र्वा ए॒ते ग्रहाः॑। यत्परः॑ सामानः। वि॒षू॒वान्दि॑वा-की॒र्त्यम्। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी। ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन गृ॒ह्येरन्। विषू॑ची सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी॒ व्यव॑स्रꣳसेयाताम्। आर्ति॒माच्छे॑युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी मध्य॒मं व॒ꣳशम॒भि स॑मा॒यच्छ॑ति॥३३॥

ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दिवाकी॒र्त्यम॒भि सं त॑न्वन्ति। नार्ति॒माच्छ॑न्ति। ए॒क॒वि॒ꣳशमह॑र्भवति। शु॒क्राग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्युत्त॑ब्ध्यै सय॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तदहः॑ प॒शुराल॑भ्यते। सौ॒र्यो॑-ऽतिग्रा॒ह्यो॑ गृह्यते। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतदह॑रतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिरः॑ प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्नेव प्र॒जाना॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑थ्स॒प्त शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। स

इमाँल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपरार्धाथ्संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥ [३]

एकविꣳश एष भवति। एतेन वै देवा एकविꣳशेन। आदित्यमित उत्तमꣳ सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविꣳशः। तस्य दशावस्तादहानि। दश परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदꣳहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविꣳशेऽहन्पञ्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये

गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीषूत्त॑रयोः पव॑मानयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकीर्त्य॒ꣳ होतुः॑ पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॑ह्मसा॒मम्। भा॒सौ॑ऽग्निष्टो॒मः। अथै॒तानि॒ परा॑णि। परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कम॑पारयन्। यदपा॑रयन्। तत्परा॑णां पर॒त्वम्। पा॒रय॑न्त्येनं॒ परा॑णि। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॒ स्परा॑णि। स्परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कम॑स्पारयन्। यदस्पा॑रयन्। तथ्स्परा॑णाꣳ स्पर॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्यैन॒ꣳ स्परा॑णि। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

ए॒ति॒ पव॑मानयोः॒ स्परा॑णि॒ पञ्च॑ च॥——————————[४]

अप्र॑तिष्ठां॒ वा ए॒ते ग॑च्छन्ति। येषाꣳ॑ संवथ्स॒रेऽना॒प्तेऽथ॑। ए॒का॒द॒शिन्या॒प्यते॑। वै॒ष्ण॒वं वा॑म॒नमाल॑भन्ते। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञमे॒वाल॑भन्ते॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमाल॑भन्ते। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मया॑तयामानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ते ए॒वाऽऽल॑भन्ते॥४०॥

वै॒श्व॒दे॒वमाल॑भन्ते। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। द्या॒वा॒पृ॒थिव्यां॑ धे॒नुमाल॑भन्ते। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व प्रति॑ तिष्ठन्ति। वा॒य॒व्यं॑ व॒थ्समाल॑भन्ते। वा॒युरे॒वैभ्यो॑ यथाऽऽयत॒नाद्दे॒वता॒ अव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यामविं॑ व॒शामाल॑भन्ते। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठन्ति। मै॒त्रा॒व॒रु॒णीमाल॑भन्ते॥४१॥

मि॒त्रेणै॒व य॒ज्ञस्य॒ स्वि॑ष्टꣳ शमयन्ति। वरु॑णेन॒ दुरि॑ष्टम्। प्रा॒जा॒प॒त्यं तू॑प॒रं म॑हाव्र॒त आल॑भन्ते। प्रा॒जा॒प॒त्यो॑ऽतिग्रा॒ह्यो॑ गृह्यते। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष

बलिर्ह्रियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाꣳ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानवर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविꣳशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विꣳशत्यर्धमासः संवथ्सरः। यद्वा एतस्मिन्थ्संवथ्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविꣳशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजनन्नायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितꣳ हि शिरः। लोम छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशो-

ऽन्यः। तस्माद्वयाꣳस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविꣳश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविꣳशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिꣳषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। यस्य तल्पसद्यमनभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्खे शꣳसति। महो वै प्लेङ्खः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः।

यदे॒वैषाꣳ सुकृ॒तं या राद्धिः॑। तदन्यत॒रोऽभि श्री॑णाति। यदे॒वैषां॑ दुष्कृ॒तं याऽराद्धिः॑। तदन्यत॒रोऽप॑ हन्ति। ब्रा॒ह्म॒णः सं ज॑यति। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यं भ्रातृ॑व्यस्य॒ संवि॑न्दन्ते॥५०॥

भ॒व॒ति॒ भ॒व॒ति॒ क्रि॒यते॒ पुरु॑षो जयत्यजयञ्जय॒त्येक॑ च॥ [६]

उ॒द्ध॒न्यमा॑नं॒ नवै॒तानि॒ सन्त॑तिरेकवि॒ꣳश ए॒षोऽप्र॑तिष्ठां प्र॒जाप॑तिर्वृ॒त्तः षट्॥६॥
उ॒द्ध॒न्यमा॑नꣳ शो॒चिष्के॒शोऽग्नेः॑ स॒पत्ना॑नतिग्रा॒ह्यां वैश्वदे॒वमाल॑भन्ते पश्वा॒शत्॥५०॥
उ॒द्ध॒न्यमा॑न॒ꣳ संवि॑न्दन्ते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूथ्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञायं तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथ्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः। तेन सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाऽऽग्नेयꣳ सर्वं भवति। एकधा

तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्ध्यै। तेनोपाꣳशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपाꣳशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुथ्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाऽऽग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतेव तद्भवति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥ [१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिंन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्यैत्। अगच्छथ्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रꣳ समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजꣳ ह्येतेन देवा ऐफ्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। ऐनं वाचा गच्छति। अपिवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा

नाराशꣳस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति। याऽफ्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यार्त्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽर्त्विजीन एकं च॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्याव रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽव रुन्धे॥१५॥

सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।

सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुराँ॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुराँ। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाꣳ सुराग्रहैः। तस्माँद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियꣳ सम्भवति। वाजपेयाभिजितꣳ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षꣳ सोमग्रहान्थ्सादयति। पश्चादक्षꣳ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नꣳ सुराँ। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैनꣳ सꣳसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुराँ। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त्याह। पाप्मनैवैनꣳ शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माँद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङुद्रवति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्ख्सुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव

स॒त्यम्। तेन॑ सूयते। वा॒ज॒सृद्भ्यः॑ सुराग्र॒हान् ह॑रन्ति। अनृ॑तेनै॒व विश॒ꣳ सꣳसृ॑जति। हि॒र॒ण्य॒पा॒त्रं मधोः॑ पू॒र्णं द॑दाति। म॒ध॒व्यो॑ऽसा॒नीति॑। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑ हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒स्तेजो॑ दधाति॥२१॥

आ॒त्वाऽव॑ रुन्धे॒ सोमः॒ शर्म॑लं॒ यथ्सुरा॒ ह्यस्यैनं॒ व्यति॑पजति॒ व्यावर्तयति सृजति च॒त्वारि॑ च॥———[३]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। नाग्नि॑ष्टो॒मो नोक्थ्य॑ः। न षो॑ड॒शी नाति॑रा॒त्रः। अथ॒ कस्मा॑द्वाज॒पेये॒ सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्त॒ इति॑। प॒शुभि॒रिति॑ ब्रूयात्। आ॒ग्नेयं प॒शुमाल॑भते। अ॒ग्निष्टो॒ममे॒व तेनाव॑ रुन्धे। ऐ॒न्द्रा॒ग्नेनो॒क्थ्यम्॑। ऐ॒न्द्रेण॑ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रम्। सा॒र॒स्व॒त्याऽति॑रा॒त्रम्॥२२॥

मा॒रु॒त्या बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रम्। ए॒तावं॑तो॒ वै य॑ज्ञक्र॒तवः॑। तान्प॒शुभि॑रे॒वाव॑ रुन्धे। आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्यग्निष्टो॒मेन॑। प्रा॒णा॒पा॒नावु॒क्थ्ये॑न। वी॒र्य॑ꣳ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑। वाच॑मतिरा॒त्रेण॑। प्र॒जां बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रेण॑। इ॒ममे॒व लो॒कम॒भिज॑यत्यग्निष्टो॒मेन॑। अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न॥२३॥

सु॒व॒र्गं लो॒कꣳ षो॑ड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑। दे॒व॒यानां॑नै॒व प॒थ आरो॑हत्यतिरा॒त्रेण॑। नाकꣳ॑ रोहति बृह॒तः स्तो॒त्रेण॑। तेज॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्त आग्ने॒येन॑ प॒शुना॑। ओजो॒ बल॑मैन्द्रा॒ग्नेन॑। इ॒न्द्रि॒यमै॒न्द्रेण॑। वाचꣳ॑ सारस्व॒त्या। उ॒भावे॒व दे॑वलो॒कं च॑ मनुष्यलो॒कं चा॒भिज॑यति मारु॒त्या व॒शया॑। स॒प्त॒द॑श प्राजापत्यान्प॒शूनाल॑भते। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः॥२४॥

प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। श्या॒मा एक॑रूपा भवन्ति। ए॒वमि॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः॒ समृ॑द्ध्यै। तान्पर्य॑ग्निकृता॒नुथ्सृ॑जति। म॒रुतो॑ य॒ज्ञ-म॑जिघा॒२सन्प्र॒जाप॑तेः। तेभ्य॑ ए॒तां मा॑रु॒तीं व॒शामाल॑भत। तयै॒वैना॑नशमयत्। मा॒रु॒त्या प्र॒चर्य॑। ए॒तान्थ्संज्ञ॑पयेत्। म॒रुत॑ ए॒व श॑मयि॒त्वा॥२५॥

ए॒तैः प्रच॑रति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय। ए॒क॒धा व॒पा जु॑होति। ए॒क॒दे॒व॒त्या॑ हि। ए॒ते। अथो॑ एक॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। नै॒वा॒रेण॑ स॒प्तद॑शशरावेणै॒तर्हि॒ प्रच॑रति। ए॒तत्पु॑रोडाशा॒ ह्येते॑। अथो॑ पशू॒नामे॒व छि॒द्रमपि॑दधाति। सा॒र॒स्व॒त्योत्त॒मया॒ प्रच॑रति। वाग्वै सर॑स्वती। तस्मा॑त्प्रा॒णानां॒ वागु॑त्त॒मा। अथो॑ प्र॒जाप॑तावे॒व य॒ज्ञं प्रति॑ष्ठापयति। प्र॒जाप॑ति॒र्हि वाक्। अप॑न्नदती भवति। तस्मा॑न्मनु॒ष्याः॑ सर्वा॒ वाचं॑ वदन्ति॥२६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न प्र॒जाप॑तिः शमयि॒त्वोत्त॒मया॒ प्रच॑रति॒ षट् च॑॥ [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्तद्वे॒देत्या॑हुः। यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॒ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापू॒र्वं कर्मा॑णि करोति। सव॑नेसवने जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॒ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। वा॒चस्पति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वाग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॒ अन्नꣳ॑ स्वदयति॥२७॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वात्र॑घ्न॒ इति॒ रथ॑मु॒पाव॑हरति॒ विजि॑त्यै।

वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अफ्स्वन्तरमृतमफ्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति। अफ्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदफ्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याफ्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदफ्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिꣳ सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं

नाकꣳ रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमितꣳ रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाꣳ साम गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्ष्म देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्थ्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथो वाच एव वर्ष्म यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुज्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं

य॑न्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति। प्राञ्चो॑ धावन्ति। प्राङि॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॒रनु॑ मन्त्रयते। च॒त्वारि॒ छन्दाꣳ॑सि। छन्दो॑भिरे॒वैना॑न्थ्सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒ते॑ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। य आ॒जिं धाव॑न्ति। उदं॑ च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्नय॑न्ति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीयं॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑गम्या॒दित्या॑ह। अन्नं॒ वै वाज॑ः। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उज्ज॑यन्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति॥३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृष्णलं वाज॒सृद्भ्यः॒ प्रय॑च्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ज्जय॑न्ति। तं प॑रि॒क्रीयाव॑ रुन्धे। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृह॒स्पति॒रुद॑जयत्। स नी॒वारा॒न्निर॑वृणीत। तन्नी॒वारा॑णां नीवार॒त्वम्। नै॒वा॒रश्च॒रुर्भ॑वति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ पर॒ममन्नम्॑। यन्नी॒वारा॑ः। प॒र॒मेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्ये॒नाव॑रम॒न्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। स॒प्तद॑शशरावो भवति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। क्षी॒रे भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मेध्य॒त्वाय॑। बा॒र्॒ह॒स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒र्॒ह॒स्प॒त्य ए॒ष च॒रुः।

अश्वा॑न्थ्सरिष्य॒तः स॒स्रुष॒श्चाव॑ घ्रापयति। यमे॒व ते वाज॑ं लो॒कमु॒ज्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒ इन्द्र॑ं वाज॒ं विमु॑च्यध्व॒मिति॑ दुन्दु॒भीन् विमु॑ञ्चति। यमे॒व ते वाज॑ं लो॒कमि॑न्द्रि॒यं दु॑न्दु॒भय॑ उ॒ज्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अ॒भिज॑यति॒ वा ए॒षा वाग्दी॑यन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति॒ य आ॒जिं धाव॑न्ति भवति दे॒वत॑या॒ऽष्टौ च॑॥——[६]

ता॒र्प्यं॑ यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मयं॒ परि॑धापयति। प॒वित्रं॒ वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। वाज॒ं वा ए॒षोऽव॑रुरुथ्सते। यो वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः॒ खलु॒ वै वाज॑ः। यद्द॑र्भ॒मय॑ं परिधा॒पय॑ति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्ध्यै। जाय॒ एहि॒ सुवो॒ रोहा॒वेत्या॑ह। पत्नि॑या ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छित्त्यै। स॒प्तद॑शारत्नि॒र्यूपो॑ भवति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। तू॒प॒रश्च॒तु॑रश्रिर्भवति। गौ॒धू॒मं च॒षालम्॑। न वा ए॒ते व्री॒हयो॒ न यवाः॑। यद्गो॒धूमाः॑॥४१॥

ए॒वमि॑व॒ हि प्र॒जाप॑ति॒ः समृ॑द्ध्यै। अथो॑ अ॒मुमे॒वास्मै॑ लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः। यद्यूप॑ः। स॒र्व॒दे॒व॒त्य॑ं वास॑ः। सर्वा॑भिरे॒वैन॑ं दे॒वता॑भि॒ः सम॑र्धयति। अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतु॑ं यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। द्वाद॑श वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒ंव॒थ्स॒रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑ संवथ्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै।

द॒शभि॒ः कल्पै॑ रोहति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व य॑थास्था॒नं क॑ल्पयि॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षस्य॒ स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्यास्ति॑। तेन॑ स॒ह सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। सुव॑र्दे॒वाः अ॑ग॒न्मेत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कमे॑ति। अ॒मृता॑ अभू॒मेत्या॑ह। अ॒मृत॑मिव॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा अ॑भू॒मेत्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्नैति॑॥४४॥

सम॒हं प्र॒जया॒ सं मया॑ प्र॒जेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। आ॒स॒पु॒टैर्घ्न॑न्ति। अन्नं॒ वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। ऊषै॑र्घ्नन्ति। ए॒ते हि सा॒क्षादन्नम्॑। यदूषाः॑। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयन्ति। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चं॑ घ्नन्ति॥४५॥

पु॒रस्ता॒द्धि प्र॑ती॒चीन॒मन्न॑म॒द्यते॑। शी॒र्ष॒तो घ्न॑न्ति। शी॒र्ष॒तो ह्यन्न॑म॒द्यते॑। दि॒ग्भ्यो घ्न॑न्ति। दि॒ग्भ्य ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॒मव॑रुन्धते। ई॒श्व॒रो वा ए॒ष परा॑ङ्ब्र॒दघ॑ः। यो यूप॒ꣳ रोह॑ति। हिर॑ण्यम॒ध्यव॑रोहति। अ॒मृतं॒ वै हिर॑ण्यम्। अ॒मृत॑ꣳ सुव॒र्गो लो॒कः॥४६॥

अ॒मृत॑ ए॒व सु॑व॒र्गे लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। पुष्ट्यै॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यद॒जा। त्रिः स॑वथ्स॒रस्या॒न्यान्प॒शून्परि॒ प्रजा॑यते। ब॒स्ता॒जि॒नम॒ध्यव॑ रोहति। पुष्ट्या॑मे॒व प्र॒जन॑ने॒ प्रति॑

तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमां जुहोति स्वं नैतिं प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥——————[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्ध्येत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति। ऊग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाञ्श्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाञ्श्चानवदानीयानि

च वाज॒सृद्भ्यः॑। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। अथो॑ उ॒भयी॑ष्वे॒वाभिषि॑च्यते। वि॒मा॒थं कु॑र्वते वाज॒सृतः॑॥५१॥

इ॒न्द्रि॒यस्यावरुद्ध्यै। अनि॑रुक्ताभिः प्रातः सव॒ने स्तु॑वते। अनि॑रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। वाज॑वतीभि॒र्माध्य॑दिने। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। शि॒पि॒वि॒ष्ट-व॑तीभिस्तृतीयसव॒ने। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। प॒शवः॒ शिपिः॑। य॒ज्ञ ए॒व प॒शुषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। बृ॒हदन्त्य॑ं भवति। अन्त॑मे॒वैनꣳ श्रि॒यै ग॑मयति॥५२॥

अ॒श्नी॒यादन्न॑स्यान्न॒स्यावरु॑ध्या॒ इन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह वाज॒सृतः॒ शिपि॒स्त्रीणि॑ च॥———[८]

नृ॒षद॑ं त्वेत्या॑ह। प्र॒जा वै नृन्। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। द्रु॒षद॒मित्या॑ह। वन॒स्पत॑यो॒ वै द्रु। वन॒स्पती॑नामे॒वैतेन॑ सूयते। भु॒व॒न॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। भुव॑नमग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। भुव॑नमे॒वैतेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒फ्सु॒षद॑ं त्वा घृत॒सद॒मित्या॑ह। अ॒पामे॒वैतेन॑ घृ॒तस्य॑ सूयते। व्यो॒म॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। व्यो॑माग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। व्यो॑मे॒वैतेन॑ गच्छति। पृ॒थि॒वि॒षद॑ं त्वाऽन्तरिक्ष॒सद॒मित्या॑ह। ए॒षामे॒वैतेन॑ लो॒काना॑ꣳ सूयते। तस्मा॑द्वाजपेययाजी न कश्च॒न प्र॒त्यव॑रोहति। अपी॑व॒ हि दे॒वता॑नाꣳ सू॒यते॑॥५४॥

ना॒क॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। नाक॑मग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। नाक॑मे॒वैतेन॑ गच्छति। ये ग्हा॑ः पञ्चज॒नीना॒

इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाꣳ रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिꣳ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नवं च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्यक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। तू॒ष्णीं मेक्ष॑ण॒माद॑धाति। अस्ति॑ वा॒ हि ष॒ष्ठ ऋ॒तुर्न वा॑। दे॒वान् वै पि॒तॄन्प्री॒तान्। म॒नु॒ष्याः॑ पि॒तरोऽनु॒ प्रपि॑पते। ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रिर्नि॑द॑धाति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑॥५९॥

ऋ॒तवः॒ खलु॒ वै दे॒वाः पि॒तरः॑। ऋ॒तूने॒व दे॒वान्पि॒तॄन्प्री॑णाति। तान्प्री॒तान्। म॒नु॒ष्याः॑ पि॒तरोऽनु॒ प्रपि॑पते। स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हिर्भ॑वति। स॒कृदि॑व॒ हि पि॒तरः॑। त्रिर्नि॑द॑धाति। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व प्री॑णाति। परा॒ङावर्तते॥६०॥

ह्लीका॒ हि पि॒तरः॑। ओष्मणो॑ व्या॒वृत॒ उपा॑स्ते। ऊ॒ष्मभा॑गा॒ हि पि॒तरः॑। ब्रह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति॑। यत्प्रा॑श्नी॒यात्। जन्य॒मन्न॑मद्यात्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। यन्न प्रा॑श्नी॒यात्। अह॑विः स्यात्॥६१॥

पि॒तृभ्य॒ आवृ॑श्च्येत। अ॒व॒घ्रेय॑मे॒व। तन्नेव॒ प्राशि॑तं॒ नेवाप्रा॑शितम्। वी॒रं वा॒ वै पि॒तरः॑ प्र॒यन्तो॒ हर॑न्ति। वी॒रं वा॑ ददति। द॒शां छि॑नत्ति। हर॑णभागा॒ हि पि॒तरः॑। पि॒तॄने॒व नि॒रव॑दयते। उत्त॑र॒ आयु॑षि॒ लोमं॑ छिन्दीत। पि॒तॄणाꣳ ह्येत॑र्हि॒ नेदी॑यः॥६२॥

नम॑स्करोति। न॒म॒स्का॒रो हि पि॑तॄ॒णाम्। नमो॑ वः पितरो॒ रसा॑य। नमो॑ वः पितरः॒ शुष्मा॑य। नमो॑ वः पितरो जी॒वाय॑। नमो॑ वः पितरः स्व॒धायै॑। नमो॑ वः पितरो म॒न्यवे॑। नमो॑ वः पितरो घो॒राय॑। पित॑रो॒ नमो॑ वः। य ए॒तस्मिँ॑ल्लो॒के स्थ॥६३॥

युष्माꣳस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरेति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरेति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत उन्नेतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरेति। प्रजापतिरेवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यश्नुते पद्यन्ते पद्यन्ते पड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेर्दीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्प्य५ सतान्नंहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्र५ हत्वा दर्शा॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्ध्या इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑ते॒रध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चासु॑राश्च। तान्न व्य॑जानात्। इ॒मे॑ऽन्य इ॒मे॑ऽन्य इति॑। स दे॒वान॒ꣳशून॑करोत्। तान॒भ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता॑त्प॒वित्र॑स्य॒ व्य॑गृह्णात्। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्रहाः॑। वि॒दुरे॑नं दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। ए॒षा वै सोम॒स्याऽऽहु॑तिः। यदु॑पा॒ꣳशुः। सोमे॑न दे॒वाꣳस्त॑र्पया॒णीति॒ खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॑पा॒ꣳशुं जु॒होति॑। सोमे॑नै॒व तद्दे॒वाꣳस्त॑र्पयति। यद्ग्रहां॑ जु॒होति॑॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्ग॑च्छन्ति। यच्च॑म॒सां जु॒होति॑। तेनै॒वानु॑रूपेण॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वे॑तदग्र॑ आसी॒दित्या॑हुः। यत्पात्रा॒णीति॑। इ॒यं वा ए॒तदग्र॑ आसीत्। मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत॑मगच्छन्। त ए॒तानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत॑मगच्छन्। यद्दा॑रु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। व्या॒वृत॑मे॒व तैर्यज॑मानो गच्छति। यानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। यानि॑ मृ॒न्मया॑नि। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। काश्चत॑स्रः स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृश्ञि॑मदुह्रन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृश्नि॑ः। तामा॑दि॒त्या आ॑दित्यस्था॒ल्या चतु॑ष्पदः प॒शून॑दुह्रन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति। चतु॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां विश्वे॑ दे॒वा आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुह्रन्। यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊर्ज॑मे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या॑ ध्रुवस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुह्रन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्ये॑न जुहोति। तस्मा॑द॒न्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑ व्या॒वृत॑मे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒हत्वं ग्रहाँ॑ जु॒होत्यंकुर्वतादुह्रन्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति॒ नवं च॥ [१]

यु॒व॒ꣳ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना शु॑भस्पती। इन्द्रं॒ कर्म॑ स्वावतम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा। इन्द्रा॑वतं॒ कर्म॑णा द॒ꣳसना॑भिः। यथ्सु॒रामं॒ व्यपि॑बः॒ शची॑भिः। सर॑स्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्ने ह॒विरा॒स्ये॑ते। स्रु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॑व॒ सोम॑ः॥७॥

वा॒ज॒सनिꣳ र॒यिम॒स्मे सु॒वीरम्॑। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शस॑ं बृ॒हन्तम्॑। यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षण॑ः। व॒शा मे॒षा अ॑वसृ॒ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृष्ठाय वे॒धसे॑। हृ॒दा म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्नये॑। नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑त॒ꣳ सदो॑ मि॒तम्।

मा स꣣सृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैक च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य

पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यद्द्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्द्रुतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्वामन्वत्या

व॒र्तयेँ॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यद॒पोँ॑ऽन्वतिषि॒ञ्चेत्। अ॒ना॒द्यम॒ग्नेराप॑ः। अ॒ना॒द्यमाँ॑भ्या॒मपि॑ दध्यात्। गार्ह॑पत्या॒द्भस्मा॒दाय॑। इ॒दं विष्णु॒र्विच॑क्रम॒ इति॑ वैष्णव्यर्चाऽऽह॑व॒नीयाँ॑द्ध्व॒ꣳसय॒न्नुद्र॑वेत्। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञꣳ सन्त॑नोति। भस्म॑ना प॒दमपि॑ वपति॒ शान्त्यैँ॑॥१६॥

वै दे॒व्यदि॑तिर्मु॒ञ्चति सृ॒जति करोति करोत्याभ्या॒मपि॑ दध्या॒त् पञ्च॑ च॥ [३]

नि वा ए॒तस्या॑ऽऽहव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्यं कामयते। निगार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्॑। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति। द॒र्भेण॒ हिर॑ण्यं प्र॒बध्य॑ पु॒रस्ताँ॑द्धरेत्। अथा॒ग्निम्। अथाँ॑ग्निहो॒त्रम्। यद्धिर॑ण्यं पु॒रस्ता॒द्धर॑ति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वैनं॒ पश्य॒न्नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्व॒ꣳ हर॒त्यथाँ॑ग्निहो॒त्रम्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॒ प्रण॑यति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षे॒य उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताँ॑ः। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमु॑प॒साद्यातमि॑तोरासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्तं॒ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ताम्य॑ति। अन्त॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॒ निष्क॑रोति। वरु॑णो॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति। वा॒रु॒णं च॒रुं निर्व॑पेत्। तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते।

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमꣳ स्वाहेति प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हुतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु

रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रौऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। ऋख्सामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋख्सामाभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदꣳ हि तौ। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञꣳ

सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतꣳ स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनड्वान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्ध्यै॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वायेन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नव च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्धिरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याम्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराँच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनꣳ सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यथ्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रꣳ साम भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनाथ्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽति-रिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतꣳ साम भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यथ्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाꣳ असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतꣳ साम भवति। तेनैव

माध्यं॑ दिना॒थ्सव॑ना॒न्नय॑न्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व तृ॑तीयसव॒नान्नय॑न्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ शꣳसति॥३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृतीयसव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽति॒रिच्ये॑त। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। यस्या॑तिरा॒त्रे॑ऽति॒रिच्य॑ते। तत्त्वै दु॑ष्प्रज्ञा॒नम्। यज॑मानं॒ वा ए॒तत्प॒शव॑ आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒हथ्साम॑ भवति। बृ॒हद्वा इ॒माँल्लो॒कान्दा॑धार। बार्ह॑ताः प॒शवः॑। बृ॒ह॒तैवास्मै॑ प॒शून्दा॑धार। शि॒पि॒वि॒ष्टव॑तीषु कुर्वन्ति। शि॒पि॒वि॒ष्टो वै दे॒वानां॑ पु॒ष्टम्। पुष्ट्यै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति॥३१॥

य॒न्ति॒ सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते शꣳसति दाधारा॒ष्टौ च॑॥ [५]

एकै॑को॒ वै ज॒नता॑या॒मिन्द्रः॑। एकं॒ वा ए॒ताविन्द्र॑म॒भि सꣳसु॑नुतः। यौ द्वौ सꣳसु॑नु॒तः। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष विता॑यते। यद्य॒ज्ञः। तस्य॒ ग्रावा॑णो॒ दन्ताः॑। अ॒न्य॒त॒रं वा ए॒ते सꣳसु॑न्व॒तोर्निर्ब॑फ्सति। पूर्वे॑णोप॒सृत्या॑ दे॒वता॒ इत्या॑हुः। पू॒र्वो॒प॒सृ॒तस्य॒ वै श्रेया॑न्भवति। एति॑व॒न्त्याज्या॑नि भवन्त्य॒भिजि॑त्यै॥३२॥

म॒रुत्व॑तीः प्रति॒पदः॑। म॒रुतो॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑हद्रथन्त॒रे भ॑वतः। इ॒यं वाव र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॒हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑म॒न्तरे॑ति। वा॒चश्च॒ मन॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्च॑। दि॒वश्च॑ पृथि॒व्याश्च॑॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृङ्क्त इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्ताथ्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सꣳसुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्ष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदवजेयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञियाऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथ्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो॑ धु॒वन्त्ये॒वैनम्॑। अथो॒ न्ये॑वास्मै॑ ह्वुवते। त्रिः परि॑यन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः॒ परि॑यन्ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते। अग्न॒ आयूꣳ॑षि पवस॒ इति॑ प्रति॒पदं॑ कुर्वीरन्। र॒थ॒न्त॒रसा॑मैषा॒ꣳ सोमः॑ स्यात्। आयु॑रे॒वाऽऽत्मन्द॑धते। अथो॑ पा॒प्मान॑मे॒व वि॒जह॑तो यन्ति॥३८॥

अ॒भिजि॑त्यै पृथि॒व्याश्च॒ स्यादं॑ध्व॒र्युर्ब्रू॑याल्लो॒कयोः॒ परि॑ददति कुर्वीर॒ꣳस्त्रीणि॑ च॥ [६]

अ॒सुर्यं॑ वा ए॒तस्मा॒द्वर्णं॑ कृ॒त्वा। प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति। यस्य॒ यूपो॑ वि॒रोह॑ति। त्वा॒ष्ट्रं ब॑हुरू॒पमाल॑भेत। त्वष्टा॒ वै रू॒पाणा॑मीशे। य ए॒व रू॒पाणा॒मीशे॑। सो॑ऽस्मिन्प॒शून् वी॒र्यं॑ यच्छति। नास्मा॑त्प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति। आर्तिं॒ वा ए॒ते निय॑न्ति। येषां॑ दीक्षि॒तानां॑म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वाये॑त्। यत्तं मन्थे॑त्। विच्छि॑न्द्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वाये॑त्। आग्नी॑ध्रा॒दुद्ध-रेत्। यदाग्नी॑ध्र उ॒द्वाये॑त्। गार्ह॑पत्या॒दुद्ध॑रेत्। यद्गार्ह॑पत्य उ॒द्वाये॑त्। अत॑ ए॒व पुन॑र्मन्थेत्॥४०॥

अत्र॒ वाव स निल॑यते। यत्र॒ खलु॒ वै निली॑नमुत्त॒मं पश्य॑न्ति। तदे॑नमिच्छन्ति। यस्मा॒द्वारो॑रु॒द्वाये॑त्। तस्या॒रणीं॑ कुर्यात्। क्रु॒मु॒कमपि॑ कुर्यात्। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यत्क्रु॑मु॒कः। प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ सम॑र्धयति। गार्ह॑पत्यं

मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोम उपदस्येत्। सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतꣳ सोममपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यꣳ सोममाहरत्। तस्य योऽꣳशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। शृतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष

दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॒मागु॑रते। यः स॒त्रायागु॑रते। ए॒तावा॒न्खलु॒ वै पुरु॑षः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसेन॑ यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य एव दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॒ निष्क्री॑णीते॥४५॥

उ॒द्वाय॑ति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्प॒राऽप॑तन्म॒ध्यन्दिं॑न आगु॒रते॒ पञ्च॑ च॥——————[७]

पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्षणिः। यः पोता॒ स पु॑नातु मा। पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। पु॒नन्तु॒ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॒ विश्व॑ आ॒यवः॑। जात॑वेदः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुनाहि मा। शु॒क्रेण॑ देव॒ दीद्य॑त्। अग्ने॒ क्रत्वा॒ क्रतूꣳ॒ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अग्ने॒ वित॑तमन्त॒रा। ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे। उ॒भाभ्यां॑ देव सवितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। वै॒श्व॒दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्ये॑षु। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वातः॑ प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा॒ पयो॑भिः। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्। बृ॒हद्भिः॑ सवित॒स्तृभिः॑। वर्षि॑ष्ठैर्देव॒ मन्म॑भिः। अग्ने॒ दक्षैः॑ पुनाहि मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं कशः॑। तेन॑ दि॒व्येन॒ ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तꣳ॒ रसम्॑। सर्वꣳ॒ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं मा॑त॒रिश्व॑ना। पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तꣳ

रसम्॑। तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रꣳ स॒र्पिर्मधू॑द॒कम्। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्ययं॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑। ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ हि॒तम्। पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम्। कामा॒न्थ्समर्ध॑यन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्ययं॑नीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मान॑ं पुनते॒ सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धारेण। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्रम्॑। श॒तोद्या॑मꣳ हिर॒ण्मयम्॑। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम्। पू॒तं ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्या॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयी॒णां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्ययं॑नीः सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॒ ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑ पुनातु॒ त्रीणि॑ च॥——[८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा अ॑पश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑-जुहवुः। तेना॑र्धमा॒स ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा इ॑ज्यन्ते। पि॒तरो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ मा॒स्यूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५२॥

तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ द्व॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒द्विरह्नो॑ मनु॒ष्यै॑भ्य॒ उप॑ह्रियते। प्रा॒तश्च॑ सा॒यं च॑। प॒शवो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्त-म॑जुहवुः। तेन॑ त्र॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒त्त्रिरह्नः॑ प॒शवः॒ प्रेर॑ते। प्रा॒तः स॑ङ्ग॒वे सा॒यम्। असु॑रा अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५३॥

तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ संवथ्स॒र ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। ते दे॒वा अ॑मन्यन्त। अ॒मी वा इ॒दम॑भूवन्। यद्व॒यꣳ स्म इति॑। त ए॒तानि॑ चातुर्मा॒स्यान्य॑पश्यन्। तानि॒ निर॑वपन्। तैरे॒वैषां तामूर्ज॑मवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः॥५४॥

यद्यज॑ते। याम॒व दे॒वा ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑ रुन्धे। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। याम॒व पि॒तर॒ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑ रुन्धे। यदा॑वस॒थेऽन्न॒ꣳ हर॑न्ति। याम॒व म॑नु॒ष्या॑ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑ रुन्धे। यद्दक्षि॑णां॒ ददा॑ति॥५५॥

याम॒व प॒शव॒ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑ रुन्धे। यच्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते। याम॒वासु॑रा॒ ऊर्ज॑म॒वारु॑न्धत। तान्तेनाव॑ रुन्धे। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। वि॒राजो॒ वा ए॒षा विक्रा॑न्तिः। यच्चा॑तुर्मा॒स्यानि॑। वै॒श्व॒दे॒वेना॒स्मिँल्लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। व॒रु॒णप्र॒घा॒सैर॒न्तरि॑क्षे। सा॒क॒मे॒धैर॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के। ए॒ष ह॒ त्वावैतथ्सर्वं॑ भवति। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते॥५६॥

मनुष्यां अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा ददौत्यतिष्ठच्चत्वारिं च॥[९]

अग्निर्वाव संवथ्सरः। आदित्यः परिवथ्सरः। चन्द्रमा इदावथ्सरः। वायुरनुवथ्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तथ्संवथ्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुण-प्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवथ्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यथ्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावथ्सरमाप्नोति। तस्माथ्साकमेधैर्यजमानः। इदा-वथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथ वा अस्य वायुश्चानु-वथ्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवथ्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। संवथ्सरं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै संवथ्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवथ्सरस्य

गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयाꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दाꣳसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। यथ्साकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षाथ्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्थ्साकमेधैर्यजते। यथ्सोमश्च राजा छन्दाꣳसि च समैधन्त॥६३॥

तथ्साकमेधानाꣳ साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्।

यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। ऋ॒तू॒नामे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। यदृ॒तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृय॒ज्ञेनाय॑जन्त। तत्पि॑तृय॒ज्ञस्य॑ पितृयज्ञ॒त्वम्॥६४॥

अथौष॑धय इ॒मं दे॒वं त्र्य॑म्बकैरयजन्त॒ प्रथे॑म॒हीति॑। ततो॒ वै ता अ॑प्रथन्त। य ए॒वं वि॒द्वाꣳस्त्र्य॑म्बकै॒र्यज॑ते। प्रथ॑ते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। अथ॑ वा॒युः प॑रमे॒ष्ठिनꣳ शु॒नासी॒रीये॑णायजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र चा॑तुर्मास्यया॒जी मी॑य॒ता (३) न प्रमी॑य॒ता (३) इति॑। जीव॒न्वा ए॒ष ऋ॒तूनप्ये॑ति। यदि॑ व॒सन्ता॑ प्र॒मीय॑ते। व॒स॒न्तो भ॑वति। यदि॑ ग्री॒ष्मे ग्री॒ष्मः। यदि॑ व॒र्॒षासु॑ व॒र्॒षाः। यदि॑ श॒रदि॑ श॒रत्। यदि॒ हेम॑न् हेम॒न्तः। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॑वथ्स॒रमप्ये॑ति। सं॒व॒थ्स॒रः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ति॒र्वावैषः॥६६॥

प॒रि॒व॒थ्स॒रमा॑प्नोति शुनासी॒रीये॑ण॒ यज॑तेऽजयन्थ्सहस्रया॒जिन॑मा॒प्नोति॑ वैश्वदेव॒त्वꣳ सा॑कमे॒धैर॑यजत स॒मैध॑न्त पितृयज्ञ॒त्वं ज॑यति॒ यस्मि॑न्वा॒युर्हे॑म॒न्तस्त्रीणि॑ च॥ [१०]

उ॒भये॑ यु॒वꣳ सु॒राम॒मुद॑स्था॒न्नि वै यस्य॑ प्रातः सव॒न एकै॑कोऽसु॒र्यं॑ पव॑मानः प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सता॒ग्निर्वाव सं॑वथ्स॒रो दश॑॥१०॥

उ॒भये॒ वा उद॑स्था॒थ्सर्वा॑भिर्मध्य॒तोऽत्र॒ वाव ब्रा॑ह्म॒णेष्वथ॑ गृहमे॒धिन॒ꣳ षट्थ्ष॑ष्टिः॥६६॥

उ॒भये॒ वा वैषः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रꣳशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्ताथ्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्ताथ्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्ताथ्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्।

विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनाꣳ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवमवस्तात्। अहेर्बुध्न्यस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वथ्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्ताथ्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्थां अवस्ताद्वथ्सा अवस्तात्पश्चं च॥——————[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वट्टुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एवꣳ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु

पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वम्। यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चार्वाचीनꣳ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुꣳ स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्लीलनामꣳश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराथ्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्ज्यैष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छतमभिषज्यन्। तच्छतभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरेनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवो-ऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनꣳ सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनꣳ सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे

कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्थोड्शिनं निरमिमत तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्भवति समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥—[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाꣳशुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन

आग्रय॒णम्। अङ्गे॑भ्य उ॒क्थ्यम्॑। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॒ति॒ष्ठाया॑ ऋतुपा॒त्रे। य॒ज्ञं वाव तं प्र॒जाप॑ति॒र्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो॒ नाद्धि॑यत॒ सम॑व्लीयत। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपिवा॒पान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञमप्य॑वपत्। यद॑पिवा॒पा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ असं॑व्लयाय॥२०॥

उ॒पा॒ꣳश्व॒न्त॒र्या॒मौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षट्च॑॥ [४]

ऋ॒तमे॒व प॑रमे॒ष्ठि। ऋ॒तं नात्ये॑ति॒ किञ्च॒न। ऋ॒ते स॑मु॒द्र आहि॑तः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒यꣳश्रि॒ता। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद्घ॒र्मः प॒र्यव॑र्तयत्। अन्ता॑न्पृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व्र॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॑थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒व॒र्तय॒त्योष॑धीः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः

स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॒ मास॒मुद॑सृजत्। प॒र॒मे॒ष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॒ मर्त्या॑भ्यः। प्र॒जामनु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते मर्त्या॒मृतम्॑। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परिवथ्स॒राः। येन॒ ते ते॑ प्रजापते। ई॒जा॒नस्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॒स्य ब्रह्म॑णा। निव॑र्तयामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२४॥

परि॑वर्तये स॒हाभिव॑र्तय उ॒ष्णिहा॑ राध्यासं॒ न्यव॑र्तय॒न्नुप॑वर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद्घ॒र्मो यो अ॒स्याः सप्त॑दशसप्तदश। एकं॒ मासं॒ चतु॑र्वि॒ꣳशतिः)॥ [५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तदसु॑रा अकुर्वत। तेऽसु॑रा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॒ नाप॑श्यन्। ते केशा॒नग्रे॑ऽवपन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॑पप॒क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑ञ्च आयन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं वप॑न्ति। अवा॑ङेति॥२५॥

अथो॒ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्। त उ॑पप॒क्षावग्रे॑ऽवपन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशान्॑। तत॒स्ते-

ऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मनाँ। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वव्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवथ्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परिं च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुण-राजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परिं च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परिं च। या संवथ्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्ता। शीर्षं नि च वर्तयते परिं च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनाꣳ रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव

रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दाꣳसि। त्रीणि सवनानि। त्रय इमे लोकाः॥ ३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्य-याज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्च्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनाव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥ ३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणꣳ सन्तनु। प्राणादपानꣳ सन्तनु। अपानाद्व्यानꣳ सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रꣳ सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचꣳ सन्तनु। वाच आत्मानꣳ सन्तनु। आत्मनः पृथिवीꣳ सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षꣳ सन्तनु। अन्तरिक्षाद्दिवꣳ सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥ ३२॥

अन्तरिक्षꣳ सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघान नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत्॥ ३३॥

इन्द्र॑म॒र्केभि॑र॒र्किणः॑। इन्द्रं॒ वाणी॑रनूषत। इन्द्र॒ इद्धर्यो॒ः सचा॑। सम्मि॑श्ल॒ आव॑चो॒ युजा॑। इन्द्रो॑ व॒ज्री हि॑र॒ण्ययः॑। इन्द्रो॑ दी॒र्घाय॒ चक्ष॑से। आ सूर्य॑ꣳ रोहयद्दि॒वि। वि गोभि॒रद्रि॑मैरयत्। इन्द्र॒ वाजे॑षु नो अव। स॒हस्र॑प्रधनेषु च॥३४॥

उ॒ग्र उ॒ग्राभि॑रू॒तिभिः॑। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। इन्द्रः॒ स दाम॑ने कृ॒तः। ओजि॑ष्ठः॒ स बले॑ हि॒तः। द्यु॒म्नी श्लो॒की स सो॒म्यः॑। गि॒रा वज्रो॒ न सम्भृ॑तः। सब॑लो॒ अन॑पच्युतः। व॒व॒क्षुरु॒ग्रो अस्तृ॑तः॥३५॥
बृहच्चास्तृतः॑॥ [८]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्रं॑ ज्ये॒ष्ठं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑न॒मसु॑रा॒ बली॑याꣳसोऽहन॒न्निति॑। प्र॒ह्रादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑नं दे॒वा अ॑हन॒न्निति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुपस॒मेत्यो॑चुः। नारा॒जक॑स्य यु॒द्धम॑स्ति। इन्द्र॒मन्वि॑च्छा॒मेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छन्॥३६॥

तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दन्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छन्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दन्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं दीक्ष॒णीयं॒ निर॑वपन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तान्प॑त्नीसंया॒जान्त॒ उपा॑नयन्॥३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॑य॒णीय॑म॒भि स॒मारो॑हन्।

तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्यँन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एवꣳ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाꣳशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेथस्यन्तीति। त उपाꣳशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः परांचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतꣳ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽप हते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अह्न एव तद्देवा अवर्ति

पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अह्न एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। स एष उपवसथीयेऽह्न द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च मा॒ꣳसं च। अस्थि चैव तेन मा॒ꣳसं च यजमानः सꣳस्कुरुते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मा॒ꣳसꣳ स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तꣳ सप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्नयन्। तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नन्नयꣳस्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्य स्रुवेणाघारमाघार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥—[९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्धूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्त्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ॒ यथ्सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत॒ आसी॑त्। साऽस्य॑ कौशि॒कता॑। तं त्रि॒वृता॒ऽभि प्रास्तु॑वत। तं त्रि॒वृताऽद॑दत। तं त्रि॒वृताऽह॑रन्। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। तं प॑ञ्चद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तं प॑ञ्चद॒शेनाद॑दत। तं प॑ञ्चद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑॥४५॥

तꣳ स॑प्तद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाद॑दत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा॑। तस्य॑ सप्तद॒शेन॑ ह्रि॒यमा॑णस्य॒ तेजो॒ हरो॑ऽपतत्। तमे॑कवि॒ꣳशेना॒भि प्रास्तु॑वत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाद॑दत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाह॑रन्। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्रा॑। ते यत्रि॒वृता॑ स्तु॒वते॑॥४६॥

त्रि॒वृते॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तं त्रि॒वृते॒व ह॑रन्ति। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। अ॒ग्निर्वै त्रि॒वृत्। याव॒द्वा अ॒ग्नेर्दह॑तो धू॒म उ॒देत्यानु॒ व्येति॑। ताव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। अ॒ग्नेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑ं गमयन्ति। अथ॒ यत्प॑ञ्चद॒शेनं॑ स्तु॒वते॑। प॒ञ्च॒द॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते॥४७॥

तं प॑ञ्चद॒शेने॒व ह॑रन्ति। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑। च॒न्द्रमा॒ वै प॑ञ्चद॒शः। ए॒ष हि प॑ञ्चद॒श्याम॑पक्षी॒यते॑। प॒ञ्च॒द॒श्याम॑पू॒र्यते॑। च॒न्द्रम॑स ए॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑ं गमयन्ति। अथ॒ यथ्स॑प्तद॒शेनं॑ स्तु॒वते॑। स॒प्त॒द॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तꣳ स॑प्तद॒शेने॒व ह॑रन्ति॥४८॥

याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जा-

प॑तेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कताँ॑ गमयन्ति। अथ॒ यदे॑कवि॒ꣳशेन॑ स्तु॒वते॑। ए॒क॒वि॒ꣳशेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तमे॑कवि॒ꣳशेने॒व ह॑रन्ति। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्राँ॑। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। आ॒दि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तत्॥४९॥

मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कताँ॑ गमयन्ति। ते कु॒श्यौ॑। व्य॑घ्नन्। ते अ॑होरा॒त्रे अ॑भवताम्। अह॑रे॒व सु॒वर्णा॑ऽभवत्। र॒ज॒ता रात्रिः॑। स यदा॑दि॒त्य उ॒देति॑। ए॒ताम॒ेव तथ्सु॒वर्णाँ॑ कु॒शीमनु॒ समे॑ति। अथ॒ यद॑स्त॒मेति॑। ए॒ताम॒ेव तद्र॑ज॒तां कु॒शीमनु॒संवि॑शति। प्र॒ह्लादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमुदा॑स्यत्। स प्र॑द॒रो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्प्रद॒रादु॑द॒कं नाचा॑मेत्॥५०॥

आ॒दि॒त्यः प॑ञ्चद॒शस्य॒ मात्राँ॑ स्तु॒वते॑ पञ्चद॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते सप्तद॒शेने॒व ह॑रन्त्यादि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तद्वि॑शति च॒त्वारि॑ च॥[१०]

ये वै च॒त्वारः॒ स्तोमाः॑। कृ॒तं तत्। अथ॒ ये पञ्च॑। कलि॒ः सः। तस्मा॒च्चतु॑ष्टोमः। तच्चतु॑ष्टोमस्य चतुष्टोम॒त्वम्। तदा॑हुः। कृ॒त॒मानि॒ तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमा॒ इति॑। त्रि॒वृत्प॑ञ्चद॒शः स॑प्तद॒श ए॑कवि॒ꣳशः॥५१॥

ए॒तानि॒ वाव तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमाः॑। सोऽब्रवीत्। स॒प्त॒द॒शेन॑ ह्रियमा॑णो॒ व्य॑लेशिषि। भि॒षज्य॑त॒ मेति॑। तम॒श्विनौ॑ धा॒नाभि॑रभिषज्यताम्। पू॒षा क॑र॒म्भेण॑। भार॑ती परिवा॒पेण॑। मि॒त्रावरु॑णौ पय॒स्य॑या। तदा॑हुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। विलोम तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनꣳ सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति॥५४॥

एकविꣳश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युद-

भवन्॥५५॥

स बृ॑ह॒तीमे॒वास्पृ॑शत्। द्वाभ्या॑म॒क्षरा॑भ्याम्। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒व। तदा॑हुः। क॒त॒मा सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती। यस्या॒न्तत्प्र॒त्यति॑ष्ठत्। द्वाद॑श पौर्णमा॒स्यः॑। द्वाद॒शाष्ट॑काः। द्वाद॑शामावा॒स्याः॑। ए॒षा वाव सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती॥५६॥

यस्यां॒ तत्प्र॒त्यति॑ष्ठ॒दिति॑। यानि॑ च छन्दाꣳ॑स्य॒त्यरि॑च्यन्त। यानि॑ च॒ नोदभ॑वन्। तानि॒ निर्वी॑र्याणि ही॒नान्य॑मन्यन्त। साऽब्र॑वीद्बृह॒ती। माम॒व भू॒त्वा। मामुप॒ सꣳश्र॑य॒तेति॑। च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑रनु॒ष्टुग्बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑ः प॒ङ्क्तिर्बृ॑ह॒ती-मत्य॑रिच्यत। तस्यां॑मे॒तानि॑ च॒त्वार्य॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑-दधात्॥५७॥

ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। अ॒ष्टा॒भि-र॒क्षरै॑रु॒ष्णिग्बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। अ॒ष्टा॒भिर॒क्षरै॑स्त्रि॒ष्टुग्बृ॑ह॒तीमत्य॑-रिच्यत। तस्यां॑मे॒तान्य॒ष्टाव॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधात्। ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। द्वा॒द॒शभि॑र॒क्षरै॑र्गाय॒त्री बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। द्वा॒द॒शभि॑र॒क्षरै॒र्जग॑ती बृह॒तीमत्य॑रिच्यत। तस्यां॑मे॒तानि॒ द्वाद॑शा॒क्षरा॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधात्॥५८॥

ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। सो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। छन्दाꣳ॑सि॒ रथो॑ मे भवत। यु॒ष्माभि॑र॒हमे॒तमध्वा॑न॒मनु॒ सञ्च॑रा॒णीति॑। तस्य॑ गाय॒त्री च॒ जग॑ती च प॒क्षाव॑भवताम्। उ॒ष्णिक्क॑ त्रि॒ष्टुप्च॒ प्रष्ट्यौ॑।

अनुष्टुप्च पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्यैवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतꣳ ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतथ्सञ्चरति। य एवं विद्वान्थ्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय षट्च॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्यृतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावाचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवध्यामेव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्यांया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वां निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्येवैनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममꣳहस इत्याह। अꣳहस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै।

स्वाहा॒ नमो॒ य इ॒दं च॒कारेति॒ पुन॒रेत्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति। आहु॑त्यै॒व न॑म॒स्यन्तो॒ गार्ह॑पत्यमु॒पाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒ प्रच॑रति। इ॒यं वा अनु॑मतिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यमनु॑ मन्यते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व धे॒नुं कु॑रुते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति। उ॒भयी॑ष्वे॒व प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दैवी॑षु च॒ मानु॑षीषु च। वरो॒ दक्षि॑णा। वरो॒ हि रा॒ज्यꣳ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ना॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॑ः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॒मेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। अ॒ग्नीषोमा॑भ्यां॒ वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नीषो॒मीय॒मेका॑-दशकपालं नि॒र्वप॑ति॥६॥

वार्त्र॑घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हिर॑ण्यं॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑-दशकपालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। तेन॒ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रुन्ध। यदै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति। दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रं दधि॑। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति।

अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदेन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनेन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्जन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यꣳ हि देवतया वासः समृद्ध्यै। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। योऽग्नेर्देवतया एति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादृध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्याँ जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै षट्ठं॥ [१]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टा न प्राजा॑यन्त। सो॑ऽग्निर॑कामयत। अ॒हमि॒माः प्रज॑नयेय॒मिति॑। स प्र॒जाप॑तये॒ शुच॑मदधात्। सो॑ऽशोचत्प्र॒जामि॒च्छमा॑नः। तस्मा॒द्यं च॑ प्र॒जा भु॒नक्ति॒ यं च॒ न। तावु॒भौ शो॑चतः प्र॒जामि॒च्छमा॑नौ। तास्व॒ग्निमप्य॑सृजत्। ता अ॒ग्निरध्यै॑त्॥१२॥

सोमो॒ रेतो॑ऽदधात्। स॒वि॒ता प्राज॑नयत्। सर॑स्वती॒ वाच॑मदधात्। पू॒षाऽपो॑षयत्। ते वा ए॒ते त्रिः स॑ंवथ्स॒रस्य॒ प्रयु॑ज्यन्ते। ये दे॒वाः पुष्टि॑पतयः। स॒ंव॒थ्स॒रो वै प्र॒जाप॑तिः। स॒ंव॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्राज॑नयत्। ताः प्र॒जा जा॒ता म॒रुतो॑ऽघ्नन्। अ॒स्मानपि॒ न प्रायु॑क्ष॒तेति॑॥१३॥

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिर्मारु॒तꣳ स॒प्तक॑पालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽकल्पत। यन्मा॑रु॒तो निरु॒प्यते॑। य॒ज्ञस्य॒ क्लृप्त्यै॑। प्र॒जाना॒मघा॑ताय। स॒प्तक॑पालो भवति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। ग॒ण॒श ए॒वास्मै॒ विशं॑ कल्पयति। स प्र॒जाप॑तिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः॑ प्र॒जा असृ॑क्षि। म॒रुत॒स्ता अ॑वधिषुः। क॒थमप॑राः सृजे॒येति॑। तस्य॒ शुष्म॑ आ॒ण्डं भू॒तं निर॑वर्तत। तद्व्यु॑दह॒रत्। तद॑पोषयत्। तत्प्राजा॑यत। आ॒ण्डस्य॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यदा॒मिक्षा॑। यद्व्यु॒द्धर॑ति॥१५॥

प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः पोषयति। वै॒श्व॒दे॒व्या॑मिक्षा॑ भवति। वै॒श्व॒दे॒व्यो॑ वै प्र॒जाः। प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्रज॑नयति।

वाजि॑न॒मान॑यति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं॑ एक॑कपालो भवति। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता॒ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मुभ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। सौ॑ऽग्निर॑ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे॑ यजत। मया॒ मुखे॒नासु॑राञ्जेष्य॒थेति॑। मां द्वि॒तीय॒मिति॒ सोमो॑ऽब्रवीत्। मया॒ राज्ञा॑ जेष्य॒थेति॑। मां तृ॒तीय॒मिति॑ सवि॒ता। मया॒ प्रसू॑ता जेष्य॒थेति॑। मां च॑तु॒र्थीमिति॒ सर॑स्वती। इ॒न्द्रि॒यं वो॒ऽहं धा॑स्या॒मीति॑। मां प॑ञ्च॒ममिति॑ पू॒षा। मया॑ प्रति॒ष्ठया॑ जेष्य॒थेति॑॥१७॥

ते॑ऽग्निना॒ मुखे॒नासु॑रानजयन्। सोमे॑न॒ राज्ञा॑। स॒वि॒त्रा प्रसू॑ताः। सर॑स्वतीन्द्रि॒यम॑दधात्। पू॒षा प्र॑ति॒ष्ठाऽऽसी॑त्। ततो॒ वै दे॒वा व्य॑जयन्त। यदे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ निरु॒प्यन्ते॒ विजि॑त्यै। नोत्त॑रवे॒दिमुप॑वपति। प॒शवो॒ वा उ॑त्तरवे॒दिः। अजा॑ता इव॒ ह्येत॑र्हि॑ प॒शवः॑॥१८॥

ऐ॒दित्यंशोचद्यु॒द्धर॑त्यब्रवीत्प्रति॒ष्ठया॑ जेष्य॒थेत्ये॒तर्हि॑ प॒शवः॑॥ [२]

त्रि॒वृद्ब॒र्हिर्भ॑वति। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः। तदे॒व तन्मि॑थु॒नम्। उल्बं॒ गर्भो॑ ज॒रायु॑। तदे॒व तन्मि॑थु॒नम्। त्रे॒धा ब॒र्हिः सन्न॑द्धं भवति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒धा पुनः॒ सन्न॑द्धं भवति। एक॑ इव॒ ह्य॑यं लो॒कः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। प्र॒सुवो॑ भवन्ति। प्र॒थ॒म॒जामे॒व पुष्टि॒मव॑ रुन्धे। प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै।

पृ॒ष॒दा॒ज्यं गृ॑ह्णाति। प॒शवो॒ वै पृ॑षदा॒ज्यम्। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। प॒श्चा॒गृ॒ही॒तं भ॑वति। पाङ्क्ता॒ हि प॒शवः॑। ब॒हु॒रू॒पं भ॑वति॥२०॥

ब॒हु॒रू॒पा हि प॒शवः॒ समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्निं म॑न्थन्ति। अ॒ग्निमु॑खा॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यद॒ग्निं मन्थ॑न्ति। अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृजते। नव॑ प्रया॒जा इ॑ज्यन्ते। नवा॑नूया॒जाः। अ॒ष्टौ ह॒वीꣳषि॑। द्वावा॑घा॒रौ। द्वावाज्य॑भागौ॥२१॥

त्रि॒ꣳशथ्सम्प॑द्यन्ते। त्रि॒ꣳशद॑क्षरा वि॒राट्। अन्न॑ं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। तेज॒ आज्य॑म्। यदेक॑कपाल॒ आज्य॑मा॒नय॑ति। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। प॒शव॒ आज्य॑म्॥२२॥

यदेक॑कपाल॒ आज्य॑मा॒नय॑ति। यज॑मानमे॒व प॒शुभिः॒ सम॑र्धयति। यदल्प॑मा॒नये॑त्। अल्पा॑ एनं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठेरन्। यद्बह्वा॑नये॑त्। ब॒हव॑ एनं प॒शवोऽभु॑ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठेरन्। ब॒ह्वा॑नीया॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात्। ब॒हव॑ ए॒वैनं॑ प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठन्ते। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। यदेक॑कपालस्याव॒द्येत्॥२३॥

यज॑मान॒स्याव॑द्येत्। उद्वा॒ माद्ये॒द्यज॑मानः। प्र वा॑ मीयेत। स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः॑। स॒कृदि॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयि॒त्वा। तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। सु॒व॒र्गो लो॒क

आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमव-विध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्घ्येत। देवलोकमभिजयेत्। यद्दक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। यदुदङ्ङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एककपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दाꣳसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋख्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतथ्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजित्ँ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यꣳसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशूनेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च

भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्च॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवीꣳषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैना युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप एवैनामुप नयति। यज्जारꣳ सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं

वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। यत्पत्नी पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याꣳ सवीर्यत्वाय। यद्ग्रामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्निष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्ङेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अफ्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमही-

त्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्युपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तꣳ स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साक꣡ꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्थ्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिणष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्थ्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं

निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भविते॑ति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमꣳ होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मरुतो गृहमेधिनो यजति। भागधेयेनैवैनान्थ्समर्धयति। अग्निꣳस्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडान्तो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडान्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्येत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्यते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जत।

अनु॑ व॒त्सान॑वासयन्। तेभ्योऽसु॑राः॒ क्षुधं॒ प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑ लो॒कमवि॑त्वा। असु॑रा॒न्पुन॑रगच्छत्। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑ते॒ऽभ्य॑ञ्जते॥४७॥

अनु॑ व॒त्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्यायै॒व तद्यज॑मानः॒ क्षुधं॒ प्रहि॑णोति। ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः। अ॒स्मानै॒व श्व इन्द्रो॒ निहि॑तभाग उपावर्ति॒तेति॑। तानिन्द्रो॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते। गार्ह॑पत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयति। ऋ॒ष॒भमाह्व॑यति। व॒ष॒ट्का॒र ए॒वास्य॒ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्य॑स्य वृङ्क्ते॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। परां॑ परा॒वत॑मगच्छत्। अपा॑राध॒मिति॒ मन्य॑मानः। सो॑ऽब्रवीत्। क इ॒दं वे॑दिष्य॒तीति॑। तेऽब्रुवन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृणामहै॥४९॥

अथ॑ व॒यं वे॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्याता॒ इति॑। त ए॑न॒मध्य॑क्रीडन्। तत्क्री॒डिनां॑ क्रीडि॒त्वम्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ प्रथ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्यते॒ विजि॑त्यै। सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्थ्समृ॑द्ध्यै। ए॒तद्ब्रा॑ह्मणान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒तद्ब्रा॑ह्मण ऐन्द्रा॒ग्नः। अथै॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॒ उद॑हरत। वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑ दे॒वता॒स्वधि॑। यदे॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भव॑ति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान॒ उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्व॒क॒र्म॒ण एक॑कपालो भवति। विश्वा॑न्ये॒व तेन॒ कर्मा॑णि॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे॥५१॥

ऋ॒द्ध्य॒ते॒ऽभ्य॑ञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्य॒ष्टौ च॑॥ [७]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रुण-प्रघा॒सैर्व॑रुणपा॒शाद॑मुञ्चत्। सा॒क॒मे॒धैः प्रत्य॑स्थापयत्। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रवा॑दयत। पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कम॑गमयत्। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। ता व॑रुणप्रघा॒सैर्व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। सा॒क॒मे॒धैः प्रति॑ष्ठापयति। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५२॥

पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। द॒क्षि॒ण॒तः प्रा॑चीनावी॒ती निर्व॑पति। द॒क्षि॒णावृ॒द्धि पि॑तॄ॒णाम्। अना॑दृत्य॒ तत्। उ॒त्त॒र॒त ए॒वोप॒वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॒ यदे॒व द॑क्षि॒णा॒र्धेऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॑ दक्षि॒णावृ॑त्। सोमा॑य पितृ॒मते॑ पुरो॒डाश॒ꣳ षट्क॑पालं॒ निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वै सोमः॑ पितृ॒मान्॥५३॥

स॒व॒त्स॒रमे॒व प्री॑णाति। पि॒तृभ्यो॑ बर्हि॒षद्भ्यो॑ धा॒नाः। मासा॒ वै पि॒तरो॑ बर्हि॒षदः॑। मासा॑नेव प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ पुरु॑षः प्र॒मीय॑ते। सो॑ऽस्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒के भ॑वति। ब॒हु॒रू॒पा धा॒ना

भ॑वन्ति। अ॒हो॒रा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। पि॒तृभ्यौ॑ऽग्निष्वा॒त्तेभ्यो॑ म॒न्थम्। अ॒र्ध॒मा॒सा वै पि॒तरौ॑ऽग्निष्वा॒त्ताः॥५४॥

अ॒र्ध॒मा॒सानेव प्री॑णाति। अ॒भि॒वा॒न्या॑यै दु॒ग्धे भ॑वति। सा हि पि॑तृदेव॒त्य॑ं दु॒हे। यत्पू॒र्णम्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। उ॒प॒र्य॒र्धो दे॒वाना॑म्। अ॒र्धः पि॑तॄ॒णाम्। अ॒र्ध उप॑मन्थति। अ॒र्धो हि पि॑तॄ॒णाम्। एक॒योप॑मन्थति॥५५॥

एका॒ हि पि॑तॄ॒णाम्। द॒क्षि॒णोप॑मन्थति। द॒क्षि॒णावृ॒द्धि पि॑तॄ॒णाम्। अना॑र॒भ्योप॑मन्थति। तद्धि पि॒तॄ॒न्गच्छ॑ति। इ॒मान्दिशं॒ वेदि॒मुद्ध॑न्ति। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। चतु॑ः स्रक्तिर्भवति। सर्वा॒ ह्यनु॒ दिशः॑ पि॒तरः॑। अखा॑ता भवति॥५६॥

खा॒ता हि दे॒वाना॑म्। म॒ध्य॒तो॑ऽग्निराधी॑यते। अ॒न्त॒तो हि दे॒वाना॑माधी॒यते॑। वर्षी॑यानि॒ध्म इ॒ध्माद्भ॑वति॒ व्यावृ॑त्त्यै। परि॑श्रयति। अ॒न्तर्हि॑तो॒ हि पि॑तृलो॒को म॑नुष्यलो॒कात्। यत्परु॑षि दि॒नम्। तद्दे॒वाना॑म्। यद॑न्त॒रा। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्॥५७॥

यथ्समू॑लम्। तत्पि॑तॄ॒णाम्। समू॑लं ब॒र्हिर्भ॑वति॒ व्यावृ॑त्त्यै। द॒क्षि॒णा स्तृ॑णाति। द॒क्षि॒णावृ॒द्धि पि॑तॄ॒णाम्। त्रिः पर्ये॑ति। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। तानेव प्री॑णाति। त्रिः पुनः॒ पर्ये॑ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूनेव प्री॑णाति। यत्प्र॑स्त॒रं यजु॑षा

गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुथ्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥——[८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितॄणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपुरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति।

पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्तत्मव द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽत्यानयति। रात्रिये द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-ऽवदाय। उदङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्। संवथ्सरमेव तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र

पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदश्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्भवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितॄन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथं त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। अप बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यथ्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्तनुमवद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेकंकपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकंकपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन जुहोति। स्रुग्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तयैवैनꣳ सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति

वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतेकृत्वा-ऽऽसजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकेश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्ङ्॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वथ्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनी धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनी। तेनाऽऽग्नेयी। यद्गौः। तेन रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्ध्यै। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षाꣳसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षाꣳसि प्रणुदते। समूढꣳ रक्षः सन्दग्धꣳ रक्ष इत्याह। रक्षाꣳस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्ध्यै॥५॥

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं नालभत। तꣳ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सोऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धाꣳ सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नाऽऽर्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नाऽऽर्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्दिवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स रक्षाꣳस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षाꣳसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षाꣳसि हन्ति। पर्णमयेन स्रुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणैव रक्षाꣳसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षाꣳसि हन्ति। हतꣳ रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाꣳ स्तृत्यै। यद्वस्ते तद्दक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तर्हित्यै॥९॥

यच्छुति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत समृद्ध्यै हनो मित्रद्रुगितिं हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥———[१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै धाता। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वां वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्ये प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनेन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवथ्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्स॒द्यो नि॒र्वपे॑त्। याव॑ती॒मेके॑न ह॒विषा॒ऽऽशिष॑मव रु॒न्धे। ताव॑ती॒मव॑रुन्धीत। अ॒न्व॒हन्निर्व॑पति। भूय॑सीमे॒वाशिष॒मव॑ रुन्धे। भूय॑सो यज्ञक्र॒तूनुपै॑ति। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं च॒रुं निर्व॑पति ब्र॒ह्मणो॑ गृ॒हे। मु॒ख॒त ए॒वास्मै॒ ब्रह्म॒ सꣳश्य॑ति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। शि॒ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१७॥

ऐ॒न्द्रमेका॑दशकपालꣳ राज॒न्य॑स्य गृ॒हे। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒दि॒त्यं च॒रुं महि॑ष्यै गृ॒हे। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति। धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। भगा॑य च॒रुं वा॒वाता॑यै गृ॒हे। भग॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। विचि॑त्तगर्भा पष्ठौ॒ही दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१८॥

नै॒र्ऋ॒तं च॒रुं प॑रिवृ॒त्त्यै गृ॒हे कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णां न॒खनि॑र्भिन्नम्। पा॒प्मान॑मे॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णा कू॒टा दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालꣳ सेना॒न्यो॑ गृ॒हे। सेना॑मे॒वास्य॒ सꣳश्य॑ति। हिर॑ण्यं॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। वा॒रु॒णं दश॑कपालꣳ सू॒तस्य॑ गृ॒हे। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑ रुन्धे। म॒हानि॑रष्टो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। मा॒रु॒तꣳ स॒प्तक॑पालं ग्राम॒ण्यो॑ गृ॒हे॥१९॥

अन्नं॒ वै म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। पृश्नि॒र्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सा॒वि॒त्रं द्वाद॑शकपालं क्ष॒त्तुर्गृ॒हे प्रसू॑त्यै। उ॒प॒ध्व॒स्तो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒श्वि॒नं द्वि॑कपा॒लꣳ स॑ङ्ग्रही॒तुर्गृ॒हे। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। स॒वा॒त्यौ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। पौ॒ष्णं च॒रुं भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबलु उद्वारो दक्षिणा समृद्ध्यै। द्वादशैतानि हवीꣳषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निन आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाꣳहोमुचे। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबार्हस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवथ्सायै दुग्धे॥२२॥

बार्हस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवथ्सा दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

रत्नित्वाय समृद्ध्यै षष्ठीही दक्षिणा समृद्ध्यै ग्रामण्यौ गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥—[३]

देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनꣳ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाꣳ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्।

रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामाशास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवावं रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः

परि॑गृह्णाति। वि॒ष्णु॒क्र॒मान्क्र॑मते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँ॑ल्लो॒कान॒भि-ज॑यति॥२७॥

स॒त्यानां॑मधा॒यीत्या॑हातारी॒दित्या॑ह क्रमत॒ एकं॑ च॥ [४]

अ॒र्थेतः॒ स्थेति॑ जुहोति। आहु॑त्यै॒वैनां॑ नि॒ष्क्रीय॑ गृह्णाति। अथो॑ ह॒विष्कृ॑तानामे॒वाभिघृ॑तानां गृह्णाति। वह॑न्तीनां गृह्णाति। ए॒ता वा अ॒पाꣳ रा॒ष्ट्रम्। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ गृह्णाति। अथो॒ श्रिय॑मे॒वैन॑म॒भिव॑हन्ति। अ॒पां पति॑र॒सीत्या॑ह। मि॒थु॒नमे॒वाक॑ः। वृषा॑ऽस्यू॒र्मिरित्या॑ह॥२८॥

ऊ॒र्मि॒मन्त॑मे॒वैनं॑ करोति। वृ॒ष॒से॒नो॑ऽसीत्या॑ह। सेना॑मे॒वास्य॒ सꣳश्य॑ति। व्र॒ज॒क्षितः॒ स्थेत्या॑ह। ए॒ता वा अ॒पां विशः॑। विश॑मे॒वास्मै॒ पर्यू॑हति। म॒रुता॒मोजः॒ स्थेत्या॑ह। अन्नं॒ वै म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। सूर्य॑वर्चसः॒ स्थेत्या॑ह॥२९॥

रा॒ष्ट्रमे॒व व॑र्च॒स्व्य॑कः। सूर्य॑त्वचसः॒ स्थेत्या॑ह। स॒त्यं वा ए॒तत्। यद्वर्ष॑ति। अनृ॑तं॒ यदा॒तप॑ति॒ वर्ष॑ति। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उ॑दि॒ते हिꣳ॑स्तः। य ए॒वं वेद॑। मान्दाः॒ स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑कः॥३०॥

वाशाः॒ स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॑कः। शक्क॑रीः॒ स्थेत्या॑ह। प॒शवो॒ वै शक्क॑रीः। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वि॒श्व॒भृतः॒ स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व प॑य॒स्व्य॑कः। ज॒न॒भृतः॒ स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः। अ॒ग्नेस्ते॑ज॒स्याः॑ स्थेत्या॑ह॥३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व ते॑ज॒स्व्य॑कः। अ॒पामोष॑धीनाꣳ रसः॒ स्थेत्या॑ह।

रा॒ष्ट्रमे॒व मं॑ध॒व्यं॑मकः। सा॒र॒स्व॒तं ग्रहं॑ गृह्णाति। ए॒षा वा अ॒पां पृ॒ष्ठम्। यथ्सर॑स्वती। पृ॒ष्ठमे॒वैनꣳ समा॒नानां॑ करोति। षो॒ड॒शभि॑र्गृह्णाति। षोड॑शकलो॒ वै पुरु॑षः। यावा॑ने॒व पुरु॑षः। तस्मि॑न्वी॒र्यं॑ दधाति। षो॒ड॒शभि॑र्जुहोति॑ षोड॒शभि॑र्गृह्णाति। द्वात्रिꣳ॑श॒थ्सम्प॑द्यन्ते। द्वात्रिꣳ॑शदक्षरा-ऽनु॒ष्टुक्। वाग॑नु॒ष्टुप्सर्वा॑णि॒ छन्दाꣳ॑सि। वा॒चैवैन॒ꣳ सर्वे॑भि॒श्छन्दो॑भिर॒भिषि॑ञ्चति॥ ३२॥

ऊ॒र्मिरित्या॑ह॒ सूर्य॑वर्चसः॒ स्थेत्या॑ह ब्रह्मवर्च॒स्य॑कस्तेज॒स्याः॑ स्थेत्या॑हे॒व पुरु॑षः॒ षट् च॑॥ ——————[५]

देवी॑राप॒ः सं मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः सृज्यध्व॒मित्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैना॒ः सꣳसृ॑जति। अना॑धृष्टाः सीद॒तेत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैना॑ः सादयति। अ॒न्त॒रा होतु॑श्च॒ धिष्णि॑यं ब्राह्मणाच्छꣳ॒सिन॑श्च सादयति। आ॒ग्ने॒यो वै होता॑। ऐ॒न्द्रो ब्रा॑ह्मणाच्छꣳ॒सी। तेज॑सा चै॒वेन्द्रि॒येण॑ चोभ॒यतो॑ रा॒ष्ट्रं परि॑गृह्णाति। हिर॑ण्ये॒नोत्पु॑नाति। आहु॑त्यै॒ हि प॒वित्रा॑भ्यामुत्पु॒नन्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥ ३३॥

श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। अनि॑भृष्टम॒सीत्या॑ह। अनि॑भृष्टꣳ॒ ह्येत॑त्। वा॒चो बन्धु॒रित्या॑ह। वा॒चो ह्ये॑ष बन्धु॑ः। त॒पो॒जा इत्या॑ह। त॒पो॒जा ह्ये॑तत्। सोम॑स्य दा॒त्रम॒सीत्या॑ह॥ ३४॥

सोम॑स्य॒ ह्ये॑तद्दा॒त्रम्। शु॒क्रा वः॑ शु॒क्रेणोत्पु॑ना॒मीत्या॑ह। शु॒क्रा ह्याप॑ः। शु॒क्रꣳ हिर॑ण्यम्। च॒न्द्राश्च॒न्द्रेणेत्या॑ह। च॒न्द्रा ह्याप॑ः। च॒न्द्रꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒मृता॑ अ॒मृते॒नेत्या॑ह। अ॒मृता॒ ह्याप॑ः।

अमृतꣳ हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सोऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्या-

यणोऽस्यां विश्यस्मिन्राष्ट्र इत्याह। विशैवैनꣳ राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्रायं महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसा विरोक इति त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतꣳ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारिं च॥——[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्त्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूञ्जिहीते।

सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविꣳशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बार्हस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षड्वरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्टात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव

रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छाँर्दूलः। अमृतꣳ हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपाँस्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबꣳ सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्माँत्क्लीबं दन्दशूका दꣳशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते तँ प्राणꣳ सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्ब्रूयात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्याँत्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजऽ एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणाँ क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समावृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्ङेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तेनैवैनꣳ सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ

संव्येष्ठसारथी। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदाप्नोति। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुप मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभि वा इयꣳ सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहावुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिꣳसायै। इयदस्यायुरस्यायुर्मे धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्ष्वसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेहीत्याह।

वर्च॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒रूर्ज॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीया॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्मा॑च्चतुर्जु॑होति। यदु॒भौ स॒हाव॒तिष्ठे॑ताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग्रही॒त्रा र॑थ॒वाह॑ने॒ रथ॒माद॑धाति। सु॒व॒र्गादे॒वैनं॑ लो॒काद॒न्तर्द॑धाति। ह॒ꣳसः शु॑चि॒षदित्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति। ब्रह्म॒णाऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्द॒साऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि॒ छन्दा॑ꣳसि। सर्वे॑भिरे॒वैनं॒ छन्दो॑भि॒राद॑धाति। वर्ष्म॒ वा ए॒षा छन्द॑साम्। यदति॑च्छन्दाः। यदति॑च्छन्दसा॒ दधा॑ति। वर्ष्मै॒वैनꣳ॑ समा॒नानां॑ करोति॥५८॥

प॒द्य॒न्ते॒ द॒धा॒ति॒ वी॒र्यै॑णेत्या॒हानां॑त्यै॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ ब्रह्म॒णाऽऽद॑धाति स॒प्त च॑॥ [९]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसीत्या॑ह। मै॒त्रं वा अहः॑। वा॒रु॒णी रात्रिः॑। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मु॒पाव॑हरति। मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसीत्या॑ह। मै॒त्रो वै दक्षि॑णः। वा॒रु॒णः स॒व्यः। वै॒श्व॒दे॒व्या॑मिक्षा॑। स्वमे॒वैनौ॑ भाग॒धेय॑मु॒पाव॑हरति। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैरित्या॑ह॥५९॥

वै॒श्व॒दे॒व्यो॑ वै प्र॒जाः। ता ए॒वाद्या॑ः कुरुते। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑र॒सीत्य॑धीवा॒समास्तृ॑णाति सयोनि॒त्वाय॑। स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॒मा सी॒देत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। मा त्वा॑ हिꣳसी॒न्मा मा॑ हिꣳसी॒दित्या॒हाहिꣳसायै। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः प॒स्त्या॑स्वा साम्रा॑ज्याय

सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनꣳ सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसव इत्याह। सवितारमेवैनꣳ सत्यसवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनꣳ सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनꣳ सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनꣳ सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाꣳसि। सत्यमेवाव रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैवास्मा अवरपरꣳ रन्धयति। एवꣳ हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रध्येयुः। दिशोऽभ्ययꣳ राजाऽभूदिति पञ्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओ॒द॒नमुद्भ॑वते। प॒र॒मे॒ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑द॒नः। प॒र॒मामे॒वैन॒ꣳ श्रियं॑ गमयति। सुश्लो॒काँ(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)-नित्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। शौ॒नः॒ शे॒पमाख्या॑पयते। व॒रु॒ण॒पा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। प॒रः॒ श॒तं भ॑वति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। मा॒रु॒तस्य॒ चैक॑वि॒ꣳशतिकपालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मुभ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। अ॒पान्नप्त्रे॒ स्वाहो॒र्जो नप्त्रे॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वाहेति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति॥६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यस॑वं करोति त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति सत्यानृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे करोति श॒तेन्द्रि॑यः॒ षट् च॑॥[१०]

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि धा॒त्रे र॒त्निना॑न्देवसु॒वाम॒र्थतो॒ देवी॒र्दिशः॒ सोम॒स्येन्द्र॑स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि वैष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लमन्नं॒ वै पू॒षा वाशा॒ः स्थेत्या॑ह॒ दिशो॒ व्यास्था॑पय॒त्युद॑ङ्ग॒रेत्य॒ ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑ज॒ञ्चतु॑ष्पष्टिः॥६४॥ ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि॒ प्रति॑ तिष्ठति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परांऽपतत्। तथ्स ँ सृद्भिरनु समसर्पत्। तथ्स ँ सृपाꣳ स ँ सृत्त्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयेँ। सवित्रा प्रसवेन तृतीयेँ। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाँऽष्टमे। त्वष्ट्रा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाँऽऽप्नोत्। यथ्स ँ सृपो भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति।

दशाँक्षरा वि॒राट्॥३॥

अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। मु॒ष्क॒रा भ॑वन्ति सेन्द्र॒त्वाय॑। द॒श॒पेयो॑ भवति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। श॒तं ब्राँह्म॒णाः पि॑बन्ति। श॒तायु॒ः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। स॒प्त॒द॒शꣳ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः॥४॥

प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। प्रा॒का॒शाव॑ध्व॒र्यवे॑ ददाति। प्र॒का॒शमे॒वैनं॑ गमयति। स्रज॑मुद्गा॒त्रे। व्ये॑वास्मै॑ वासयति। रु॒क्मꣳ होत्रे॑। आ॒दि॒त्यमे॒वास्मा॒ उन्न॑यति। अश्वं॑ प्रस्तोतृप्रतिह॒र्तृभ्याँ॑म्। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑॥५॥

द्वाद॑श पष्ठौ॒हीर्ब्र॒ह्मणे॑। आयु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। व॒शां मै॑त्रावरु॒णाय॑। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॑कः। ऋ॒ष॒भं ब्राँह्मणाच्छꣳसिने॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः। वास॑सी नेष्टापो॒तृभ्याँ॑म्। प॒वित्रे॑ ए॒वास्यै॒ते। स्थूरि॑ यवाचि॒तम॑च्छावा॒काय॑। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते॥६॥

अ॒न॒ड्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वह्नि॒र्वा अ॑न॒ड्वान्। वह्नि॑र॒ग्नीत्। वह्नि॑नै॒व वह्निं॑ य॒ज्ञस्याव॑ रुन्धे। इन्द्र॑स्य सुषुवा॒णस्य॑ त्रे॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ परा॑ऽपतत्। भृगु॒स्तृती॑यमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॒ तृती॑यम्। सर॑स्वती॒ तृती॑यम्। भा॒र्ग॒वो होता॑ भवति। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीय॑मग्निष्टोमसा॒मम्। सा॒र॒स्व॒तीर॒पो गृ॑ह्णाति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याव॑रुद्ध्यै। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति।

इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यꣳ श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराड्वजापतिरश्वः प्रजापतेरात्मै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥——————————[२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मलहां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यꣳ सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति।

अनृ॑तेनै॒व भ्रातृ॑व्यानभि॒भूय॑। वा॒चः स॒त्यमव॑ रुन्धे। सर॑स्वते सत्य॒वाचे॑ च॒रुम्। पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑सवाय पुरो॒डाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ प्रसू॑त्यै। दू॒तान्प्रहि॑णोति। आ॒विद॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृ॒ध॒न्वꣳ शु॑ष्कदृ॒तिर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥११॥

अ॒र्ध॒य॒ति॒ भ॒व॒त्य॒रु॒न्ध॒त॒ ग॒म॒य॒न्ति॒ द्वे च॑॥ [३]

आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति। तस्मा॒च्छिशि॑रे कुरुपञ्चा॒लाः प्राञ्चो॑ यान्ति। सौ॒म्यं च॒रुम्। तस्मा॑द्वस॒न्तं व्य॑व॒साया॑दयन्ति। सा॒वि॒त्रं द्वाद॑शकपालम्। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्यवा॑नाꣳ सवि॒त्रा विरु॑न्धते। बा॒र्॒ह॒स्प॒त्यं च॒रुम्। स॒वि॒त्रैव वि॒रुध्य॑। ब्रह्म॑णा॒ यवा॒नाद॑धते। त्वा॒ष्ट्रम॒ष्टाक॑पालम्॥१२॥

रू॒पाण्ये॒व तेन॑ कुर्वते। वै॒श्वा॒न॒रं द्वाद॑शकपालम्। तस्मा॑ज्जघ॒न्ये॑ नैदा॑घे प्र॒त्यञ्चः॑ कुरुपञ्चा॒ला या॑न्ति। सा॒र॒स्व॒तं च॒रुं निर्व॑पति। तस्मा॑त्प्रा॒वृषि॒ सर्वा॒ वाचो॑ वदन्ति। पौ॒ष्णेन॒ व्यव॑स्यन्ति। मै॒त्रेण॑ कृषन्ते। वा॒रु॒णेन॒ विधृ॑ता आसते। क्षै॒त्र॒प॒त्येन॑ पाचयन्ते। आ॒दि॒त्येनाद॑धते॥१३॥

मा॒सिमा॑स्ये॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒रुप्या॒णीत्या॑हुः। तेनै॒वर्तून्प्रयु॑ङ्क्त॒ इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः। कः सं॑वथ्स॒रं जी॑विष्य॒तीति॑। षडे॒व पू॑र्वे॒द्युर्नि॒रुप्या॑णि। षडु॑त्तरे॒द्युः। तेनै॒वर्तून्प्रयु॑ङ्क्ते। दक्षि॑णो रथवाहनवा॒हः पूर्वे॑षां॒ दक्षि॑णा। उत्त॑र॒

उत्तरेषाम्। संवथ्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। स यत्प्रथमं निरष्ठीवत्। तत्कलमभवत्। यद्द्वितीयम्। तद्बदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिꣳहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैना करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते। तिस्रः सꣳसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्रुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति।

प॒वित्रे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तनेत्या॑ह। वारे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॒णेति॒ नैतया॑ पुनीयात्। व्यृ॑द्धा॒ ह्ये॑षा। अ॒ति॒प॒वि॒तस्यै॒तया॑ पुनीयात्। कु॒विद॒ङ्गेत्यनि॑रुक्तया प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अनि॑रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। एक॑य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। आ॒श्वि॒नं धू॒म्रमाल॑भते। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। सा॒र॒स्व॒तं मे॒षम्। वाग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैनं॑ भिषज्यति। ऐ॒न्द्रमृ॑ष॒भꣳ सेन्द्र॒त्वाय॑॥२०॥

अक्ष्यो॒र्लोमा॑नि॒ हिर॑ण्यं वसति गृह्णाति भिषज्य॒त्येक॑ च॥ [५]

यत्रि॒षु यूपे॑ष्वा॒लभे॑त। ब॒हि॒र्धाऽस्मा॑दिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। ए॒क॒यूप आल॑भते। ए॒क॒धैवास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दधाति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। नैतेषां॑ पशू॒नां पु॑रो॒डाशा॑ भवन्ति। ग्रह॑पुरोडाशा॒ ह्ये॑ते। यु॒वꣳ सु॒राम॑मश्वि॒नेति॑ सर्वदेव॒त्ये॑ याज्यानुवा॒क्ये॑ भवतः। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥२१॥

ब्रा॒ह्म॒णं परि॑क्रीणीयादु॒च्छेष॑णस्य पा॒तारम्॑। ब्रा॒ह्म॒णो ह्याहु॑त्या उ॒च्छेष॑णस्य पा॒ता। यदि॑ ब्राह्म॒णं न वि॒न्देत्। व॒ल्मी॒क॒व॒पाया॒मव॑ नयेत्। सैव ततः॒ प्राय॑श्चित्तिः। यद्वै सौ॑त्राम॒ण्यै व्यृ॑द्धम्। तद॑स्यै॒ समृ॑द्धम्। ना॒ना॒दे॒व॒त्याः॑ प॒शव॑श्च

पुरो॒डाशाँश्च भवन्ति॒ समृ॑द्ध्यै। ऐ॒न्द्रः प॑शू॒नामु॑त्त॒मो भ॑वति। ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशा॑नां प्रथ॒मः॥२२॥

इ॒न्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति। पु॒रस्ता॑दनूया॒जानां॑ पुरो॒डाशै॒ः प्रच॑रति। प॒शवो॒ वै पु॑रो॒डाशाः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। ऐ॒न्द्रमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। सा॒वि॒त्रं द्वाद॑शकपालं॒ प्रसू॑त्यै। वा॒रु॒णं दश॑कपालम्। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। वड॑बा॒ दक्षि॑णा॥२३॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्वꣳ॑ सू॒ते। उ॒ताऽश्व॑त॒रम्। उ॒त सोम॑ उ॒त सुरा॑। यथ्सौ॑त्रामा॒णी समृ॑द्ध्यै। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं प॒शुं च॑तु॒र्थम॑तिपवि॒तस्या ल॑भते। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॒ व्यृ॑द्धमपि॑ वपति। पु॒रो॒डाश॑वाने॒ष प॒शुर्भ॑वति। न ह्ये॑तस्य॒ ग्रहं॑ गृ॒ह्णन्ति॑। सोम॑प्रतीकाः पितरस्तृप्णु॒तेति॑ शतातृ॒ण्णायाꣳ॑ स॒मव॑नयति॥२४॥

श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। दक्षि॑णे॒ऽग्नौ जु॑होति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै। हिर॑ण्यमन्त॒रा धा॑रयति। पू॒ताम॒वैनां॑ जुहोति। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। यत्रै॒व श॑तातृ॒ण्णां धा॒रय॑ति॥२५॥

तन्निद॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तॄन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति। यꣳ सोमो॑ऽति॒ पव॑ते। पि॒तॄ॒णां याँ॑ज्यानुवा॒क्याभि॒रुप॑

तिष्ठते। यदेवास्य पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युर्होता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥——————[६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्य सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतुस्त्रिꣳशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। ता एवाऽऽप्नोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशः। तमेवाऽऽप्नोति। सꣳशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा अन्यत्। यथ्समाः पवमानाः। तेनाऽसꣳशरः। तेन यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशव उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्त्यै॥२८॥

स्तोमाः पशव उक्थान्येक च॥——————[७]

उप त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्भवति। वाग्वै वायुः। वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानाꣳ सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवस्व वाचो अग्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभो रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनꣳ सव उपनमति। यः सामभ्य एति। पापीयान्थ्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानाꣳ सामानि। तैरमुष्मिँल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानाꣳ सामानि। तैरस्मिँल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवलोके च मनुष्यलोके च। एकविꣳशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविꣳशः केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विड्वा एकविꣳशः। राष्ट्रꣳ सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अकेत्राजन्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्याऽऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवथ्सरमाप्नोति। यावन्ति संवथ्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी।

गा॒य॒त्रं च॒ त्रैष्टु॑भं च। जग॑तीम॒न्तर्य॑न्ति। न तेन॒ जग॑ती कृ॒तेत्या॑हुः। यदे॑नान्तृतीयसव॒ने कु॒र्वन्तीति॑। य॒दा वा ए॒षाऽहीन॒स्याह॒र्भज॑ते। सा॒ह्नस्य॑ वा॒ सव॑नम्। अथै॒व जग॑ती कृ॒ता। अथ॑ पश॒व्य॑ः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॑रा॒त्रः। य ए॒वं वि॒द्वान्द्वि॑रा॒त्रेण॒ यज॑ते। व्ये॑वास्मा॑ उच्छति। अथो॒ तम॑ ए॒वाप॑ हते। अ॒ग्नि॒ष्टो॒मम॑न्त॒त आ ह॑रति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॑ः। दे॒वता॑स्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति॥३७॥

उत्त॑रं॒ प्रति॑ष्ठित्यै पश॒व्यः॑ स॒प्त च॑॥ [१०]

वरु॑णस्य जा॒मि वा ई॑श्व॒र आ॑ग्नेय॒मिन्द्र॑स्य॒ यत्रि॒ष्वग्निष्टो॒ममुप॑ त्वे॒यं वै र॑ज॒ताऽप्र॑तिष्ठितो॒ दश॑॥१०॥
वरु॑णस्य॒ यद॒श्विभ्या॑ं॒ यत्रि॒षु तस्मा॒दुद्वृ॑तीः स॒प्तत्रि॑ꣳशत्॥३७॥
वरु॑णस्य॒ प्रति॑ तिष्ठति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमासत। तेषां पृश्निर्घर्मधुगासीत्। सर्जीषेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमास्महे। येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तेऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति। वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वथ्समुपावासृजन्। इदं नो हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारेवृतꣳ ह्यस्य। तस्माद्वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग

उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुथ्समानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्नोत्। स तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपारमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताञ्श्रैष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्। तद्व्यचिकित्सत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकित्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वागभ्यवदज्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोथ्स्वाहेति। तथ्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवꣳस्वाहाकारस्य जन्म वेद। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुह्वति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदꣳ हूयाता

इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। उभयमेवाग्नेयꣳ स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथ्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यꣳ राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उ॒द्यन्तं॒ वावाऽऽदि॒त्यम॒ग्निरनु॑ स॒मारो॑हति। तस्मा॑द्धू॒म ए॒वाग्नेर्दिवा॑ ददृशे। यद॒ग्नये॑ सा॒यं जु॑हु॒यात्। आ सूर्या॑य वृश्च्येत। यथ्सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। आऽग्नये॑ वृश्च्येत। दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दध्यात्। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहेत्ये॒व सा॒यꣳ हो॑त॒व्यम्॑। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेति॑ प्रा॒तः। तथो॒भाभ्याꣳ॑ सा॒यꣳ हू॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्या॑ं प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॒रित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॒रित्या॑ह। प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्र ज॑नयति। सूर्यो॒ ज्योति॒रित्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तू॒ष्णीमुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। यथाऽति॑थये॒ प्रद्रु॑ताय शू॒न्याया॑वस॒थाया॑हार्यꣳ॑ हर॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। क्वाऽऽह॒ तत॒स्तद्भ॒वती॒त्या॑हुः। यथ्स न वेद॑। यस्मै॒ तद्धर॒न्तीति॑। तस्मा॒द्यदौ॑ष॒सं जु॒होति॑। तदे॒व स॑म्प्र॒ति। अथो॒ यथा॒ प्रार्थ॑मौष॒सं प॑रि॒वेवे॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अमृष्ट वि॒चि॒किथ्सं॑ति॒ जुह्व॑त्य॒जाम॑मृजताग्निहोत्रꣳ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॒होति॒ जुह्व॑ति स॒म्पद्यै॑ते हूयते स्थापयति सम्प्र॒ति द्वे च॑॥ [२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नी॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॒ऽग्नेर॑धि॒श्रयेत्॑। रु॒द्राय॒ पत्नी॒मपि॑ दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्।

उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतꣳ हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनद्घारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्। यजमानꣳ शुचाऽर्पयेत्। यद्दक्षिणा। पितृदेवत्यꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीꣳ शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणाꣳ शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथ्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशूनेवाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजाया अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजा-

ऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहौष्यन्नुप सादयेत्। यदहौष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्च्येत। यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरबिभेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स एताꣳ समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त॥२२॥

यदेनꣳ समयच्छत्। तथ्समिधः समित्त्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाꣳ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याꣳ समिधि द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाꣳ समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवेष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिपिश्चितं गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायाध्रियन्तेति तच्चत्वारिं च॥ [३]

उत्तरावती वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो

देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्थ्स्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुह्वति। भवत्येव। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुह्वति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीनꣳ सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तद्दधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ क्व द्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति।

द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्ञाति॥२९॥

षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्नम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्द्वितीयम्। तत्पितॄणाम्। यत्प्राश्ञाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्ञन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्ङ्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असꣳस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्ञाति प्राजापत्यमाचामतीन्येऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्।

द्यौर्ह॑विर्धानम्। दिव्या आपः॒ प्रोक्ष॑णयः। ओष॑धयो ब॒र्हिः॥३४॥

वन॒स्पत॑य इ॒ध्मः। दिशः॑ परि॒धयः॑। आ॒दि॒त्यो यूपः॑। यज॑मानः प॒शुः। स॒मु॒द्रो॑ऽवभृ॒थः। सं॒व॒थ्स॒रः स्व॑गाका॒रः। तस्मा॒दाहि॑ताग्नेः॒ सर्व॑मे॒व ब॑र्हि॒ष्यं॑ द॒त्तं भ॑वति। यथ्सा॒यं जु॒होति॑। रात्रि॑मे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यां॑ कुरुते। यत्प्रा॒तः॥३५॥

अह॑रे॒व तेन॑ दक्षि॒ण्यं॑ कुरुते। यत्ततो॒ ददा॑ति। सा दक्षि॑णा। याव॑न्तो॒ वै दे॒वा अहु॑त॒मादन्। ते परा॑ऽभवन्। त ए॒तद॑ग्निहो॒त्रꣳ सर्व॑स्यै॒व स॑मव॒दाया॑जुहवुः। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निहो॒त्रं वै दे॒वा गृ॒हाणां॒ निष्कृ॑तिमपश्य॒न्निति॑। यथ्सा॒यं जु॒होति॑। रात्रि॑या ए॒व तद्धु॒ताद्या॑य॥३६॥

यज॑मान॒स्यापरा॑भावाय। यत्प्रा॒तः। अह्न॑ ए॒व तद्धु॒ताद्या॑य। यज॑मान॒स्यापरा॑भावाय। यत्ततो॒ऽश्ञाति॑। हु॒तमे॒व तत्। द्वयोः॒ पय॑सा जुहुयात्प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वा अ॑ग्निहो॒त्रं मि॑थु॒नम्। य ए॒वं वेद॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते॥३७॥

इ॒मामे॒व पूर्व॑या दु॒हे। अ॒मूमुत्त॑रया। अ॒धि॒श्रित्योत्त॑र॒मा न॑यति। योना॑वे॒व तद्रेतः॑ सिञ्चति प्र॒जन॑ने। आज्ये॑न जुहुया॒त्तेज॑स्कामस्य। तेजो॒ वा आज्यम्। ते॒ज॒स्व्ये॑व भ॑वति। पय॑सा प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वै प॑शू॒नाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒वास्मै॑ प॒शूनव॑ रुन्धे॥३८॥

प॒शु॒मानेव भवति। द॒ध्नेन्द्रि॒यका॑मस्य। इ॒न्द्रि॒यं वै दधि॑। इ॒न्द्रि॒या॒व्येव भवति। य॒वा॒ग्वा॑ ग्राम॑कामस्यौष॒धा वै म॑नु॒ष्याः॑। भा॒ग॒धेये॑नै॒वास्मै॑ सजा॒तानव॑ रुन्धे। ग्रा॒म्येव भवति। अय॑ज्ञो॒ वा ए॒षः। यो॑ऽसा॒मा॥३९॥

च॒तुरुन्न॑यति। चतु॑रक्षर꣣ रथन्त॒रम्। र॒थ॒न्त॒रस्यै॒ष वर्णः॑। उ॒परी॑व हरति। अ॒न्तरि॑क्षं वामदे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॒ष वर्णः॑। द्विर्जु॑होति। द्व्य॑क्षरं बृ॒हत्। बृ॒ह॒त ए॒ष वर्णः॑। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व तथ्साम॑न्वत्करोति॥४०॥

यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॒ वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उपस॒त्तारम्॑। उ॒न्नीयोप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नुप॑सादयति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व प्री॑णाति। हु॒त्वोप॑ सादयति। दिव॑मे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑॥४१॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उपस॒त्तारम्॑। यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितं प्र॒त्याश्रा॑वित॒꣣ होता॑रं ब्र॒ह्माण॑ं वषट्का॒रं वेद॑। तस्य॒ त्वेव॑ हु॒तम्। प्रा॒णो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। मनो॒ होता॑। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑षट्का॒रः॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वेव॑ हु॒तम्। सा॒यं॒ यावा॑नश्च॒ वै दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चाग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमाग॑च्छन्ति। तान् यन्न

तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायꣳ सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाꣳस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहꣳ सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयाꣳसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिथ्सप्तमी। सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बरहिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्यौपसदौ वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥[५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तेऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि। जायतान्न आत्मन्वदिति तेऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषाꣳ हुतादजायत गौरेव। तस्यै पयसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा॑ अहमिति॑ वायुः। चक्षु॑षोऽहमित्या॑दित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य॑ हुताद॑जनीति॑। अग्नेर्हुताद॑जनीति॑। तद॑ग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अ॑ग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौर॑ग्निहोत्रमिति॑। प्राणापानाभ्या॑मेवाग्निꣳ सम॑र्धयति। अव्य॑र्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद॑। तौ वायुर॑ब्रवीत्। अनु मा भ॑जतमिति॑। यदेव गार्ह॑पत्येऽधिश्रित्या॑हवनीय॑मभ्यु॑द्रवान्। तेन त्वां प्रीणानित्य॑ब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्ह॑पत्येऽधिश्रित्या॑हवनीय॑-मभ्यु॑द्रव॑ति। वायुमेव तेन॑ प्रीणाति। प्रजाप॑तिर्देवताः सृजमा॑नः। अग्निमेव देवता॑नां प्रथममसृजत। सोऽन्यदा॑-लम्भ्य॑मवि॑त्वा॥४८॥

प्रजाप॑तिमभि पर्याव॑र्तत। स मृत्योर॑बिभेत्। सो॑ऽमुमा॑दित्यमात्मनो निर॑मिमीत। तꣳ हुत्वा पराङ्पर्याव॑र्तत। ततो वै स मृत्युमपा॑जयत्। अप॑ मृत्युं ज॑यति। य एवं वेद॑। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्व॑ति। हुतमेवास्य॑ भवति। असौ ह्या॑दित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येक॑ च॥ [६]

रौद्रं गवि॑। वायव्य॑मुप॑सृष्टम्। आश्विनं दुह्यमा॑नम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि॑ श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दव॑ः। पौष्णमुद॑न्तम्। सारस्वतं विष्यन्द॑मानम्। मैत्रꣳ शर॑ः। धातुरुद्वा॑सितम्। बृहस्पतेरुन्नी॑तम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।

द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्नमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रꣳ हुतम्॥५०॥

उद्वासितꣳ सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वौ दुह्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्नमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। प्र सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्ध्रियमाणञ्जायते द्वे च॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्। द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्।

यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्ध्नुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुत सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। निहितो धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य

देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ)॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निꣳ रुद्र उत्तरावती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः पृष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाꣳसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यश ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्तै व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्द्रुत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्वा ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्माथ्सृष्टावपा-

क्रामताम्। तौ ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। द॒र्श॒पू॒र्ण॒मा॒सावा॒लभ॑मानः। चतु॑र्होतारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑-हव॒नीये॑ जुहुयात्। द॒र्श॒पू॒र्ण॒मा॒सावे॒व सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्रत॑नुते॥८॥

ग्रहो॑ भवति। द॒र्श॒पू॒र्ण॒मा॒सयोः॑ सृ॒ष्टयो॒र्धृत्यै॑। सो॑ऽकामयत चातुर्मा॒स्यानि॑ सृजे॒येति॑। स ए॒तं पञ्च॑होतारमपश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ऽजुहोत्। ततो॒ वै स चा॑तुर्मा॒स्यान्य॑-सृजत। तान्य॑स्माथ्सृ॒ष्टान्यपा॑क्रामन्। तानि॒ ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। चा॒तु॒र्मा॒स्यान्या॒लभ॑मानः॥९॥

पञ्च॑होतारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्। चा॒तु॒र्मा॒स्यान्ये॒व सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्रत॑नुते। ग्रहो॑ भवति। चा॒तु॒र्मा॒स्याना॑ꣳ सृ॒ष्टानां॒ धृत्यै॑। सो॑ऽकामयत पशुब॒न्धꣳ सृ॑जे॒येति॑। स ए॒तꣳ षड्ढो॑तारमपश्यत्। तं मन॑सा-ऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ऽजुहोत्। ततो॒ वै स प॑शुब॒न्धम॑सृजत। सो॑स्माथ्सृ॒ष्टोऽपा॑क्रामत्। तं ग्रहे॑णागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। प॒शु॒ब॒न्धेन॑ य॒क्ष्यमा॑णः। षड्ढो॑तारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्। प॒शु॒ब॒न्धमे॒व सृ॒ष्ट्वा-ऽऽरभ्य॒ प्र त॑नुते। ग्रहो॑ भवति। प॒शु॒ब॒न्धस्य॑ सृ॒ष्टस्य॒ धृत्यै॑। सो॑ऽकामयत सौ॒म्यम॑ध्व॒रꣳ सृ॑जे॒येति॑। स ए॒तꣳ स॒प्तहो॑तारमपश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ऽजुहोत्। ततो॒ वै स सौ॒म्यम॑ध्व॒रम॑सृजत॥११॥

सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरꣳ सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञꣳ सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसथ्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवैना आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्थ्षट्च॥ [२]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतꣳ स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्थ्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः

संवथ्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थ्संवथ्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरꣳ हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वे सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्व इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वे सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवथ्सरो वै पञ्चहोता। संवथ्सरः सुवर्गो लोकः।

संवथ्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सद्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवथ्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्व इत्यादित्यानृतवः षट्च॥ [३]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूꣳषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै

व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दाꣳसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्ते हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्ङबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्दुर्वर्णꣳ हिरण्यमभवत्। तद्दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङबाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एवꣳ सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्माथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहौत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिꣳशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविꣳशेन रुचमधत्त॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्थ्सोमेन यजते। सप्तहौत्रैव सुवर्गं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो

भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। त्र॒य॒स्त्रिꣳ॒शेन॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शेन॒ रुचं॑ धत्ते। स॒प्त॒द॒शेन॒ प्र जा॑यते। तस्मा॑थ्सप्तद॒शः स्तोमो॒ न नि॒र्ह्हृत्यः॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते प्रजा॑त्यै॥२७॥

अ॒न॒न्द॒द्भव॒ इति॒ व्याह॑र॒द्वेदा॑सी॒द्वेदा॑धत्त॒ प्रजा॑त्यै॥ [४]

दे॒वा वै वरु॑णमयाजयन्। स यस्यै॑यस्यै दे॒वता॑यै॒ दक्षि॑णा॒मन॑यत्। तामव्ली॑नात्। तेऽब्रुवन्। व्या॒वृत्य॒ प्रति॑गृह्णाम। तथा॑ नो॒ दक्षि॑णा॒ न व्ली॑ष्य॒तीति॑। ते व्या॒वृत्य॒ प्रत्य॑गृह्णन्। ततो॒ वै तान्दक्षि॑णा॒ नाव्ली॑नात्। य ए॒वं वि॒द्वान्व्या॒वृत्य॒ दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑। नैनं॒ दक्षि॑णा व्ली॑नाति॥२८॥

राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्य॒मित्या॑ह। आ॒ग्ने॒यं वै हिर॑ण्यम्। स्वये॒वैनं॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। सोमा॑य॒ वास॒ इत्या॑ह। सौ॒म्यं वै वासः॑। स्वये॒वैनं॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। रु॒द्राय॒ गामित्या॑ह। रौ॒द्री वै गौः। स्वये॒वैनां॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑-गृह्णाति। वरु॑णा॒याश्व॒मित्या॑ह॥२९॥

वा॒रु॒णो वा अश्वः॑। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। प्र॒जा-प॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वै पुरु॑षः। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। मन॑वे॒ तल्प॒मित्या॑ह। मा॒न॒वो वै तल्पः॑। स्वये॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायान॒ इत्या॑ह। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः॥३०॥

अ॒नये॒वैन॒त्प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वा॒न॒र्यर्चा रथं॒ प्रति॑ गृह्णाति।

वै॒श्वा॒न॒रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। तेना॑मृत॒त्वम॑श्या॒मित्या॑ह। अ॒मृत॑मे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह। वय॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। तन्मयः॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा परी॑त्तिः। क इ॒दं कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह। प्र॒जाप॑ति॒र्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। काम॒ः कामा॒येत्या॑ह। काम॑ेन॒ हि दद॑ाति। काम॑ेन प्रतिगृ॒ह्णाति॑। कामो॑ दा॒ता काम॑ः प्रतिग्रही॒तेत्या॑ह॥३२॥

कामो॒ हि दा॒ता। काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। काम॑ꣳ समु॒द्रमावि॒शे-त्या॑ह। स॒मु॒द्र इ॑व॒ हि काम॑ः। नेव॒ हि काम॒स्यान्तोऽस्ति॑। न स॑मु॒द्रस्य॑। काम॑ेन त्वा॒ प्रति॑गृह्णा॒मीत्या॑ह। येन॒ काम॑ेन प्रतिगृ॒ह्णाति॑। स ए॒वैनं॑म॒मुष्मि॑ँल्लो॒के काम॒ आग॑च्छति। कामै॒तत्त॑ ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॒णेत्या॑ह। काम॑ ए॒व तद्यज॑मानो॒-ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के दक्षि॑णामिच्छति। न प्र॑तिग्रही॒तरि॑। य ए॒वं वि॒द्वान्दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अ॒नृ॒णामे॒वैनां॒ प्रति॑ गृह्णाति॥३३॥

ह्वी॒ना॒त्यश्व॒मित्या॑हाङ्गीर॒सः प्र॑तिग्रही॒त्र इत्या॑ह प्रतिग्रही॒तेत्या॑ह॒ दक्षि॒णेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥——————[५]

अन्तो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञस्य॑। यद्द॑श॒ममह॑ः। द॒श॒मे-ऽह॑न्थ्सर्पराज्ञियां॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॑वन्ति। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। अ॒न्नाद्य॒मव॑ रुन्धते। ति॒सृभिः॑ स्तुवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ऽन्नाद्य॒मव॑ रुन्धते। पृश्नि॑र्भवतीर्भवन्ति। अन्नं॒ वै पृश्नि॑॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियꣳ राज्ञी। यथ्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतॄन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशꣳसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहꣳश्चतुर्होतॄन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावरुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्दिवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिꣳषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्न्रिं तिष्ठन्ति गमयति शिꣳषेत्पञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता

नाम्नाऽनु॒ प्राविं॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॒ वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। तस्मा॒दप्या॑मि॒त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना॒ चेद्ध्वये॑ते॥३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्देवासु॒रान॑सृजत। स इन्द्र॒मपि॒ नासृ॑जत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्रं॑ नो जन॒येति॑। स आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यत्। तम॑सृजत। तं त्रि॒ष्टुग्वी॒र्यं॑ भू॒त्वाऽनु॒ प्राविं॑शत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो हस्त॒ आप॑द्यत। तेनो॒दय्यासु॑रान॒भ्य॑भवत्॥३९॥

य ए॒वं वेद॑। अ॒भि भ्रातृ॑व्यान्भवति। ते दे॒वा असु॑रैर्वि॒जित्य॑। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते॑ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। ते॑ऽब्रुवन्। अ॒मुतः॑ प्रदानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्यम्॑। आ॒ङ्गी॒र॒सं प्राहि॑ण्वन्। ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑॥४०॥

तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑। यदि॒दं किं च॑। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अ॒यं म॑नु॒ष्ये॑षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्र॑ स॒द्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सो॑ऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मे॑ऽस्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदिति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्। तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं नाभि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि हृद॑यम्॥४१॥

ह्वये॑ते अभवत्कल्प॒येतीति॑ च॒त्वारि॑ च॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञम॑तन्वत। ते वि पा॒प्मना॒

भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं विद्वाꣳश्चतुर्होतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते। अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्ढोत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्ढोता। घ्नन्ति खलु वा एतथ्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनममुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुर्होता। यश एवाऽऽत्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽऽत्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माध्यं दिने पवमाने चतुर्होतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे षड्ढोतारम्। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवैनाꣳस्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। देवा वै चतुर्होतृभिः सत्रमासत। ऋद्धिंपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषान्नस्तथ्सहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा।

धा॒ता षड्डौ॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहौ॑त्रा। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होत्रा। तेषा॒ꣳ सोम॒ꣳ राजा॑नं॒ यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रै॒षैः प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॒षाणां॑ प्रैष॒त्वम्। नि॒विद्भि॒र्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्निवि॒त्त्वम्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यशो॒ व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॒ ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। तस्य॒ त्वे॑व गृ॑ही॒ताः। ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॒ श्रेष्ठो-ऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मꣳ सु॑वामहा॒ इति॑। तं छन्दो॑भिरसुवन्त। तच्छन्द॑सां छन्द॒स्त्वम्। साम्ना॒ समान॑यन्। तथ्साम्नः॑ साम॒त्वम्। उ॒क्थैरुद॑स्थापयन्। तदु॒क्थाना॑मुक्थ॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥४८॥

सर्व॒मायु॑रेति। सोमो॒ वै यशः॑। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सोम॑मा॒गच्छ॑ति। यश॑ ए॒वैन॑मृच्छति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ न। तावु॒भौ सोम॒माग॑च्छतः। सोमो॒ हि यशः॑। तं त्वाऽव यश॑ ऋच्छ॒तीत्या॑हुः। यः सोमे॒ सोमं॒ प्राहेति॑। तस्मा॒थ्सोमे॒ सोमः॒ प्रोच्यः॑। यश॑ ए॒वैन॑मृच्छति॥४९॥

अ॒भि॒षु॒ण्वन्ति॑ स॒प्तहो॑ता तर्पयति॒ षड्डौ॑त्रा निवि॒त्त्वमभू॑त्तिष्ठति॒ प्राहेति॒ द्वे च॑॥ [८]

इ॒दं वा अग्रे॒ नैव किं च॒ नाऽऽसी॑त्। न द्यौरा॑सीत्। न पृ॑थि॒वी। नान्तरि॑क्षम्। तदस॑दे॒व सन्मनो॑ऽकुरुत॒ स्यामिति॑।

तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्धूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादर्चिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्दशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाꣳस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदफ्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॒ पात्रेऽन्न॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा तमि॑स्राऽभवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्तर्वा॑नभवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्धे॑ना॒ असृ॑जत॥५५॥

ताभ्यो॑ दारु॒मये॒ पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जोथ्स्ना॑ऽभवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स उ॑पप॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तून॑सृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सो॑ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिर॑भवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स मुखा॑द्दे॒वान॑सृजत। तेभ्यो॒ हरि॑ते॒ पात्रे॒ सोम॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तदह॑रभवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः। दिवा॒ वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ देव॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वानां॑ देव॒त्वं वेद॑। दे॒ववा॑ने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॑। य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑ति॥५८॥

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व प॑र॒मं प्रति॑ष्ठितम्। यदि॒दं किं च॑। तदे॒तच्छ्वो॑वस्य॒सन्नाम॒ ब्रह्म॑।

व्यु॒च्छन्ती॑व्युच्छन्त्यस्मै॒ वस्य॑सीवस्यसी॒ व्यु॑च्छति। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र प॑रमे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒ग्निर॑जायत॒ तद्भूयो॑ऽतप्यताभिनदरोदीत्प्र॒जाप॑तीरोद॒स्त्वम॑सृज॒तासृ॑जत घृ॒तम॑दुह॒द्याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॒दह॑रभवदृच्छति॒ वेद॑ (इ॒दं धू॒मो॑ऽग्निर्ज्योति॑र॒र्चिर्मरी॑चय उदा॒रास्तद॒ब्भ्रꣳ स ज॒घना॒थ्सा तमि॑स्रा॒ स प्र॒जन॑ना॒थ्सा जोथ्स्ना॒ स उ॑पप॒क्षाभ्या॒ꣳ सो॑ऽहोरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिः स मुखा॒त्तदह॑र्दे॒ववा॑न्मृ॒न्मये॑ दारु॒मये॑ रज॒ते हरि॑ते॒ तेभ्य॒स्ताभ्यो॒ द्वे तेऽन्नं॒ पयो॑ घृ॒तꣳ सोमम्॑॥)॥—[९]

प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्र॑मसृजतानुजाव॒रं दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्। परे॑हि। ए॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिरे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। कस्त्वमसि॑। व॒यं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म॒ इति॑। सो॑ऽब्रवीत्। कस्त्वमसि॑ व॒यं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म॒ इति॑ मा दे॒वा अ॑वोच॒न्निति॑। अथ॒ वा इ॒दं तर्हि॑ प्र॒जाप॑तौ॒ हर॑ आसीत्॥६०॥

यद॒स्मिन्ना॑दि॒त्ये। तदे॑नमब्रवीत्। ए॒तन्मे॒ प्रय॑च्छ। अथा॒हमे॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिर्भविष्या॒मीति॑। को॑ऽहꣳ स्या॒मित्य॑ब्रवीत्। ए॒तत्प्र॒दायेति॑। ए॒तथ्स्या॒ इत्य॑ब्रवीत्। यदे॒तद्ब्रवी॒षीति॑। को ह॒ वै नाम॑ प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑॥६१॥

वि॒दुरे॑नं॒ नाम्ना॑। तद॑स्मै रु॒क्मं कृ॒त्वा प्रत्य॑मुञ्चत्। ततो॒ वा इन्द्रो॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिरभवत्। य ए॒वं वेद॑। अधि॑पतिरे॒व स॑मा॒नानां॑ भवति। सो॑ऽमन्यत। किं किं॒ वा अ॑कर॒मिति॑। स च॒न्द्रं म॒ आह॒रेति॒ प्राल॑पत्। तच्च॒न्द्रम॑सश्चन्द्रम॒स्त्वम्। य ए॒वं वेद॑॥६२॥

च॒न्द्रवा॑ने॒व भ॑वति। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। सु॒वीर्यो॑ मर्या॒

यथा॑ गोपा॒यत॒ इति॑। तथ्सूर्य॑स्य सूर्य॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। नैनं॑ दभ्नोति। कश्च॒ नास्मि॒न्वा इ॒दमि॑न्द्रि॒यं प्रत्य॑स्था॒दिति॑। तदिन्द्र॑स्येन्द्र॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। इ॒न्द्रि॒या॒व्ये॑व भ॑वति॥६३॥

अ॒यं वा इ॒दं प॑र॒मो॑ऽभू॒दिति॑। तत्प॑रमे॒ष्ठिनः॑ परमेष्ठि॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। प॒र॒मामे॒व काष्ठां॑ गच्छति। तं दे॒वाः स॑म॒न्तं पर्य॑विशन्। वस॑वः पु॒रस्ता॑त्। रु॒द्रा द॑क्षिण॒तः। आ॒दि॒त्याः प॒श्चात्। विश्वे॑ दे॒वा उ॑त्तर॒तः। अङ्गि॑रसः प्र॒त्यञ्च॑म्॥६४॥

सा॒ध्याः परा॑ञ्चम्। य ए॒वं वेद॑। उपै॑न॒ꣳ समा॒नाः संवि॑शन्ति। स प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा आव॑यत्। ता अ॑स्मै॒ नाति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। द॒क्षि॒ण॒तः पर्या॑यन्। स द॑क्षिण॒तः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः॥६५॥

प॒श्चात्पर्या॑यन्। स प॒श्चात्पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः। मुखं॑ प॒श्चात्। उ॒त्त॒र॒तः पर्या॑यन्। स उ॑त्तर॒तः पर्य॑वर्तयत। ता मुखं॑ पु॒रस्ता॒त्पश्य॑न्तीः। मुखं॑ दक्षिण॒तः। मुखं॑ प॒श्चात्॥६६॥

मुख॑मुत्तर॒तः। ऊ॒र्ध्वा उदा॑यन्। स उ॒परि॑ष्टा॒न्न्य॑वर्तयत। ताः स॒र्वतो॑मुखो भू॒त्वाऽऽव॑यत्। ततो॒ वै तस्मै॑ प्र॒जा अति॑ष्ठन्ता॒न्नाद्या॑य। य ए॒वं वि॒द्वान्परि॑ च व॒र्तय॑ते॒ नि

च॑। प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्र॒जा अ॑त्ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै प्र॒जा अ॒न्नाद्या॑य। अ॒न्ना॒द ए॒व भ॑वति॥६७॥

आ॒सी॒द्वेदं चन्द्रम॒स्त्वं य ए॒वं वेदेंन्द्रिया॒व्येव भवति प्र॒त्यञ्चं॒ मुखं॑ दक्षिण॒तो मुखं॑ प॒श्चान्नवं च॥——[१०]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्थ्स्या॒मिति॑। स ए॒तं दश॑होतारमपश्यत्। तं प्राय॑ुङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्थ्स्या॒मिति॑। स दश॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। सो॑ऽकामयत वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स दश॑होतु॒श्चतु॑र्होतारं॒ निर॑मिमीत। तं प्राय॑ुङ्क्त॥६८॥

तस्य॒ प्रयु॒क्तीन्द्रो॑ऽजायत। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स चतु॑र्होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। सो॑ऽकामयत पशु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स चतु॑र्होतुः॒ पञ्च॑होतारं॒ निर॑मिमीत। तं प्राय॑ुङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति पशु॒मान॑भवत्। यः का॒मये॑त पशु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स पञ्च॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत॥६९॥

प॒शु॒मानै॒व भ॑वति। सो॑ऽकामयत॒र्तवो॑ मे कल्पेर॒न्निति॑। स पञ्च॑होतुः॒ षड्डो॑तारं॒ निर॑मिमीत। तं प्राय॑ुङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्त्यृ॒तवो॑ऽस्मा अकल्पन्त। यः का॒मये॑त॒र्तवो॑ मे कल्पेर॒न्निति॑। स षड्डो॑तारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑। सो॑ऽकामयत सोम॒पः सो॑मया॒जी स्याम्। आ मे॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑ये॒तेति॑॥७०॥

स षड्डो॑तुः स॒प्तहो॑तारं॒ निर॑मिमीत। तं प्राय॑ुङ्क्त। तस्य॒

प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं क्लृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्यौऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति क्लृप्तिर्दशहोतुर्निदानꣳ सप्त च॥———[११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादशः॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं क्लृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिरयदस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥
॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षड्॥ —— [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा

प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनार्त्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्धृतꣳ सन्तं निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्दशंहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयाद्दशंहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राङासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्घोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृप्ता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदꣳ सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत। गायत्रिया अधि छन्दाꣳस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तथ्साम यश आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूꣳष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यश आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यश आर्च्छत्। तमाऽलभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यश आर्च्छत्। तदेनं नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रति-

गृहीतं॒ नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रतिगृह्णी॒यात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ऽऽङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑गृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति। ब॒र्॒हिषा॒ प्रती॑या॒द्गां वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शू॒नां प्रि॒यं धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॒ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

वि॒ग्राह॑मृ॒तव॒स्तदाऽल॑भ॒तेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्षट्च॑॥ [२]

यो वा अवि॑द्वान्निव॒र्तय॑ते। विशी॑र्षा॒ सपा॑प्मा॒ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के भ॑वति। अथ॒ यो वि॒द्वान्नि॑व॒र्तय॑ते। सशी॑र्षा॒ विपा॑प्मा॒ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के भ॑वति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पुष्टि॑कामा॒ न्य॑वर्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑ पृथि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑। अ॒ग्निर्न्य॑वर्तयत। स सा॑ह॒स्रम॑पुष्यत्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिरपुष्यत्। वा॒युर्न्य॑वर्तयत। स मरी॑चीभिरपुष्यत्। अ॒न्तरि॑क्षं॒ न्य॑वर्तयत। तद्वयो॑भिरपुष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभि॑रपुष्यत्। द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत। सो॑ऽहोरा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मासैर्॑ऋ॒तुभिः॑ संवथ्स॒रेणा॑पुष्यत्। तान्पोषा॑न्पुष्यति। याꣳस्तेऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च॥१०॥

अ॒पु॒ष्य॒न्नक्ष॑त्रैरपुष्य॒त्पञ्च॑ च॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हिर॑ण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सो॑ऽर्धमि॑न्द्रि॒य-

स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ

योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाꣳस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यꣳ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनौत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमꣳ षष्ठꣳ सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजा-

प॑तिना॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त। यच्चतु॑र्होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौष॑धीरसृज॒न्तेति॑। सोमे॑न॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौष॑धीरसृजन्त। यत्पञ्च॑होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। केनै॑षां प॒शून॑वृञ्ज॒तेति॑। अ॒ग्निना॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। तेनै॑षां प॒शून॑वृञ्जत। यथ्षड्ढो॑तारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केन॒र्तून॑कल्पय॒न्तेति॑। धा॒त्रा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒र्तून॑कल्पयन्त। यथ्स॒प्तहो॑तारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॒ सुव॑रायन्। केने॒माँल्लो॒कान्थ्समं॑-तन्व॒न्निति॑। अ॒र्य॒म्णा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒ सुव॑रायन्। तेने॒माँल्लो॒कान्थ्समं॑तन्व॒न्निति॑॥१९॥

ए॒ते वै दे॒वा गृ॒हप॑तयः। तान् य ए॒वं वि॒द्वान्। अप्य॒न्यस्य॑ गार्ह॒प॒ते दीक्ष॑ते। अ॒वा॒न्त॒रमे॒व स॒त्रिणा॑मृध्नोति। यो वा अ॑र्य॒मणं॒ वेद॑। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य॒ज्ञो वा अ॑र्य॒मा। आर्या॑वस॒तिरिति॒ वै तमा॑हु॒र्यं प्र॒शꣳस॑न्ति। आर्या॑वस॒तिर्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्वं॒ चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑ य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒वद॑त। अ॒हमे॒व भूयो॑ वेद। यश्चतु॑र्होतॄ॒न् वेदेति॑। स ह्येव भूयो॒ वेद॑। यश्चतु॑र्होतॄ॒न् वेद॑।

यो वै चतु॑र्होतृणा॒ꣳ होतॄ॒न् वेद॑। सर्वा॑सु प्र॒जास्वन्न॑मत्ति॥२१॥

सर्वा॒ दिशो॒ऽभि ज॑यति। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दश॑होतृणा॒ꣳ होता॑। सोम॒श्चतु॑र्होतृणा॒ꣳ होता॑। अ॒ग्निः पञ्च॑होतृणा॒ꣳ होता॑। धा॒ता षड्ढो॑तृणा॒ꣳ होता॑। अ॒र्य॒मा स॒प्तहो॑तृणा॒ꣳ होता॑। ए॒ते वै चतु॑र्होतृणा॒ꣳ होता॑रः। तान् य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑सु प्र॒जास्वन्न॑मत्ति। सर्वा॒ दिशो॒ऽभि ज॑यति॥२२॥

आ॒र्ध्नु॒व॒न्ना॒र्ध्नु॒व॒न्नित्ये॒वं वेदा॑त्ति सर्वा॒ दिशो॒ऽभि ज॑यति (वै तेन॑ स॒त्रङ्केन॑॥)॥ [५]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा व्य॑स्रꣳसत। स हृद॑यं भू॒तो॑ऽशयत्। आत्म॒न् हा (३) इत्यह्व॑यत्। आपः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ता अ॑ग्निहो॒त्रेणै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। ताः कुसि॑न्ध॒मुपौ॑हन्। तस्मा॑दग्निहो॒त्रस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। एक॑ ऋ॒त्विक्। च॒तु॒ष्कृत्वोऽह्व॑यत्। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यश्च॒न्द्रमाः॑॥२३॥

ते प्रत्य॑शृण्वन्। ते द॑र्शपूर्णमा॒साभ्या॑मे॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑हꣳश्च॒त्वार्यङ्गा॑नि। तस्मा॑द्दर्शपूर्णमा॒सयो॑र्यज्ञक्र॒तोः। च॒त्वार॑ ऋ॒त्विजः॑। प॒ञ्च॒कृत्वोऽह्व॑यत्। प॒शवः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ते चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑हं॒ लोम॑ छ॒वीं मा॒ꣳसमस्थि॑ म॒ज्जानम्॑। तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोः॥२४॥

पञ्च॒र्त्विजः॑। ष॒ट्कृत्वोऽह्व॑यत्। ऋ॒तवः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ते प॑शुब॒न्धेनै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑ह॒न्थ्स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्ञमवा॑ञ्चं प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ यज्ञक्र॒तोः।

षड्ऋत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यश्रृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्थ्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्माथ्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यश्रृणोत्। तत्कर्मणैव संवथ्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपपर्यावर्तत। तथ्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्माथ्संवथ्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिꣳ हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद॥२६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥——————[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स एताꣳश्चतुर्होतॄनात्मस्परणानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम्॥२८॥

तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। षड्डो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति पशुब॒न्धम्। स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्ऽमवा॑श्चं प्रा॒णम्। तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मिथ्स॑प्त॒मी। स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सौ॒म्यम॑ध्व॒रम्। स॒प्त चा॒ऽऽत्मनः॑ शीर्ष॒ण्या॑न्प्रा॒णान्थ्स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्नि॑मा॑र्ष्टि। द्विः प्राश्ऽ॑ति। दश॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति संवथ्स॒रम्। सर्वं॑ चा॒ऽऽत्मान॒मप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति॥३०॥

अ॒ग्नि॒होत्रं म॒ज्ञान॒न्द्विर्जु॑होत्यप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोत्येकं॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स हरि॑तः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा॒थ्स्त्र्य॑न्तर्वत्नी। हरि॑णी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑मानो॒ गर्भे॑णाताम्यत्। स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो भ॑वति। तस्यासु॑रे॒वाजी॑वत्॥३१॥

तेनासु॒नाऽसु॑रानसृजत। तदसु॑राणामसुर॒त्वम्। य ए॒वम-सु॑राणामसुर॒त्वं वेद॑। असु॑माने॒व भ॑वति। नैन॒मसु॑र्जहाति। सो-ऽसु॑रान्थ्सृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑ पि॒तॄन॑सृजत। तत्पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वम्। य ए॒वं पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वं वेद॑। पि॒तेवै॒व स्वानां॑

भवति॥ ३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्थ्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्थ्ससृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवान-सृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाꣳसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥ ३३॥

अजीवथ्स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुरा-ऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थ्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥ ३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥ ३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥ ३६॥

आ॒दि॒त्यम॒भि प॑वते। आ॒दि॒त्यम॒भि सम्प॑वते। द्योः प॑वते। दिव॑म॒भि प॑वते। दिव॑म॒भि सम्प॑वते। दि॒ग्भ्यः प॑वते। दिशो॒ऽभि प॑वते। दिशो॒ऽभि सम्प॑वते। स यत्पु॒रस्ता॒द्वाति॑। प्रा॒ण ए॒व भू॒त्वा पु॒रस्ता॑द्वाति॥३७॥

तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्वान्तम्॑। सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॑व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॒ यद्द॑क्षिण॒तो वाति॑। मा॒त॒रिश्वै॒व भू॒त्वा द॑क्षिण॒तो वा॑ति। तस्मा॑द्दक्षिण॒तो वान्तं॑ वि॒द्यात्। सर्वा॒ दिश॒ आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॒ दिशोऽनु॒ वि वा॑ति। सर्वा॒ दिशोऽनु॒ सं वा॒तीति॑। स वा ए॒ष मा॑त॒रिश्वै॒व। अथ॒ यत्प॒श्चाद्वाति॑। पव॑मान ए॒व भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमुप॑हरन्ति। पू॒तम॑श्ञाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष पव॑मान ए॒व॥३९॥

अथ॒ यदु॑त्तर॒तो वाति॑। स॒वि॒तैव भू॒त्त्वोत्त॑र॒तो वा॑ति। स॒वि॒तेव॒ स्वाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॑वि॒तैव। ते य ए॑नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। पु॒रस्ता॒दित॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नं दक्षिण॒त आ॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति॥४०॥

य ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तः पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। द॒क्षि॒ण॒त इत॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नं प॒श्चादा॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ प॒श्चात्पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति।

प॒श्चादित॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नमुत्तर॒त आ॒यन्त॑मुप॒ वद॑न्ति। य ए॒वास्यो॑त्तर॒तः पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति॥४१॥

उ॒त्त॒र॒त इत॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। वीव॑ नृत्येत्। प्रेव॑ चलेत्। व्यस्ये॑वा॒क्ष्यौ भा॑षेत। म॒ण्टये॑दिव। क्रा॒थये॑दिव। शृ॒ङ्गा॒येते॑व। उ॒त मोप॑ वदेयुः। उ॒त मे॑ पा॒प्मान॒मप॑ हन्यु॒रिति॑। स यान्दिशꣳ स॒निमे॒ष्यन्थ्स्यात्। य॒दा तान्दिशं॒ वातो॑ वा॒यात्। अथ॒ प्रवे॒यात्। प्र वा॑ धावयेत्। सा॒तमे॒व र॑दि॒तं व्यू॑ढं ग॒न्धम॒भि प्रच्य॑वते। आऽस्य॒ तं ज॑नप॒दं पूर्वा॑ की॒र्तिर्ग॑च्छति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

वेद॒ सम्प॑वत आदि॒त्यात्प॑वते वा॒त्या वा॑त्ये॒ष पव॑मान ए॒व द॑क्षिण॒त आ॒यन्त॑मुप॒ वद॑न्त्युत्तर॒तः पा॒प्मान॒स्ताꣳ स्तेप॑ घ्न॒न्तीत्य॒ष्टौ च॑॥ [९]

प्र॒जाप॑ति॒ः सोम॒ꣳ राजा॑नमसृजत। तं त्रयो॒ वेदा॒ अन्व॑सृज्यन्त। तान् हस्ते॑ऽकुरुत। अथ॒ ह सीता॑ सावि॒त्री। सोम॒ꣳ राजा॑नं चकमे। श्र॒द्धामु॒ स च॑कमे। साऽऽह॑ पि॒तर॑ं प्र॒जाप॑ति॒मुप॑ससार। तꣳ हो॑वाच। नम॑स्ते अस्तु भगवः। उप॑ त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा॑ पद्ये। सोम॒ं वै राजा॑नं कामये। श्र॒द्धामु॒ स का॑मयत॒ इति॑। तस्या॑ उ॒ ह स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रं क॑ल्पयि॒त्वा। दश॑होतारं पु॒रस्ता॑द्वा॒ख्याय॑। चतु॑र्होतारं दक्षिण॒तः। पञ्च॑होतारं प॒श्चात्। षड्हो॑तारमुत्तर॒तः। स॒प्तहो॑तारमु॒परि॑ष्टात्। स॒म्भा॒रैश्च॒ पत्नि॑भिश्च॒ मुखे॑ऽल॒ङ्कृत्य॑॥४४॥

आऽस्यार्धं व्रजा। ताꣳ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तꣳ होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमेव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतꣳ स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्यं स्यामिति भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतꣳ सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ सप्तहूतꣳ सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ षड्हूतꣳ सन्तम्।

षड्ढोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चम ँ हूतः प्रत्यशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूत ँ सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थ ँ हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूत ँ सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठ ँ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाँश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणा ँ हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्ढोतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्च॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्त्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः सोऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोम ँ राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥
ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥
ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघाꣳसति॥१॥

ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भर। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाꣳ अमित्रान्॥२॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषणꣳ हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघन्वान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निꣳ स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि ष्य। उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः।

त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः। सिन्धुं न नावा दुरिताऽति पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजꣳ सनोतु नः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्माꣳ अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षाꣳसि सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षा णो अꣳहसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हꣳसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्वा। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण॒ आयूꣳषि तारिषत्। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। अ॒या सन्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धेहि भेष॒जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निराहु॑तः। स्वाहा॑कृतः पिपर्तु नः। स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नमः॑। कामो॑ भू॒तस्य॒ भव्य॑स्य। स॒म्राडेको॒ विरा॑जति॥९॥

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे। ऋ॒तूनुथ्सृ॑जते व॒शी। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। त्वया॑ मन्यो स॒रथ॑मारु॒जन्तः॑। हर्ष॑माणासो धृष॒ता म॑रुत्वः। ति॒ग्मेष॑व॒ आयु॑धा स॒ꣳशिशा॑नाः। उप॒ प्रय॑न्ति॒ नरो॑ अ॒ग्निरू॑पाः॥१०॥

म॒न्युर्भगो॑ म॒न्युरे॒वास॑ दे॒वः। म॒न्युर्होता॒ वरु॑णो वि॒श्ववे॑दाः। म॒न्युं विश॑ ईडते देव॒यन्तीः॑। पा॒हि नो॑ मन्यो॒ तप॑सा॒ श्रमे॑ण। त्वम॑ग्ने व्रत॒भृच्छुचिः॑। दे॒वाꣳ आसा॑दया इ॒ह। अग्ने॑ ह॒व्याय॒ वोढ॑वे। व्र॒तानुबिभ्र॑द्व्रत॒पा अदा॑भ्यः। यजा॑ नो दे॒वाꣳ अ॒जरः॑ सु॒वीरः॑। दध॒द्रत्ना॑नि सुविदा॒नो अ॑ग्ने। गो॒पा॒य नो॑ जी॒वसे॑ जातवेदः॥११॥

जिघाꣳसत्य॒मित्राँ॑ञ्जघ॒न्वानीं॑डते॒ सर्वा॒ अꣳह॑सो वातो हृ॒दे रा॑जत्य॒ग्निरू॑पाः सुविदा॒नो अ॑ग्न॒ एकं॑ च॥———[१]

चक्षु॑षो हेते॒ मन॑सो हेते। वाचो॑ हेते॒ ब्रह्म॑णो हेते। यो मा॑ऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तम॑ग्ने मे॒न्या मे॒निं कृ॑णु। यो मा॒ चक्षु॑षा॒ यो मन॑सा। यो वा॒चा ब्रह्म॑णाऽघा॒युर॑भि॒दास॑ति। तया॑ऽग्ने त्वं मे॒न्या। अ॒मुम॑मे॒निं कृ॑णु। यत्किञ्चा॒सौ मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। य॒ज्ञैर्जु॒होति॒ यजु॑षा ह॒विर्भिः॑॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु। मा तथ्समृद्धि यदसौ करोति। हन्मि ते ऽहं कृतꣳ हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अप नह्यामि ते बाहू। अप नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्य वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम ते वयम्। यम देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाꣳसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नꣳ सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत

सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्चृत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयꣳ सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदꣳशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिꣳशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्रꣳ स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दार्सतो विपश्चितमप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवत्रेकं च॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम्। अक्षमव्ययं न

किलारिषाथ। यच्छक्वरीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ। अयामि स्रुग्घृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाञ्चमति ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाञ्चमिन्द्रममुतो हवामहे। यो गोजिद्धनजिदश्वजिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते केतुरभवद्दिवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेदꣳ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनतꣳ हि शक्रा। विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः स॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑ते। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा॒ विवा॑सात्। विच॑क्रमे पृथि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। क्षेत्रा॑य॒ विष्णु॒र्मनु॑षे दश॒स्यन्। ध्रु॒वासो॑ अस्य की॒रयो॒ जना॑सः। उ॒रु॒क्षि॒तिꣳ सु॒जनि॑मा चकार। त्रिर्दे॒वः पृ॑थि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। विच॑क्रमे श॒तर्च॑सं महि॒त्वा। प्र विष्णु॑रस्तु त॒वस॒स्तवी॑यान्। त्वे॒षꣳ ह्य॑स्य॒ स्थवि॑रस्य॒ नाम॑॥२५॥

होता॑रं चि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑। य॒ज्ञस्य॑यज्ञस्य के॒तुꣳ रुश॑न्तम्। प्रत्य॑र्धिं दे॒वस्य॑देवस्य म॒ह्ना। श्रिया त्व॑ग्निमति॑थिं॒ जना॑नाम्। आ नो॒ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑। ब्रह्म॑ जुषा॒णो ह॑र्यश्व याहि। वरी॑वृज॒थ्स्थवि॑रेभिः सुशिप्र। अ॒स्मे दध॒द्वृष॑ण॒ꣳ शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रः॑ सुव॒र्षा ज॒नय॒न्नहा॑नि। जि॒गायो॒शिग्भिः॒ पृत॑ना अभि॒श्रीः॥२६॥

प्रारो॑चय॒न्मन॑वे के॒तुमह्ना॑म्। अवि॑न्द॒ज्ज्योति॑र्बृह॒ते रणा॑य। अश्वि॑ना॒ववं॑से॒ निह्व॑ये वाम्। आ नू॒नं या॑तꣳ सुकृ॒ताय॑ विप्रा। प्रा॒त॒र्यु॒क्तेन॑ सु॒वृता॒ रथे॑न। उ॒पाग॑च्छत॒मव॒साग॑तन्नः। अ॒वि॒ष्टं धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॒द्रेतो॒ अह्र॑यं नो अस्तु। आवां॑ तो॒के तन॑ये॒ तूतु॑जानाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं गमेम॥२७॥

त्वꣳ सो॑म॒ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः। त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्न्य॑भवो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं यु॒त्सु पृत॑नासु॒ पप्रि॑म्। सु॒व॒र्षाम॒प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रे॒षु॒जाꣳ सु॑क्षि॒तिꣳ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं॒ त्वामनु॑ मदेम सोम।

भवा॑ मि॒त्रो न शेव्यो॑ घृ॒तासु॑तिः। विभू॑तद्युम्न एव॒ या उ॑ स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते विष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॒ राध्यो॑ ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒मज्ज्ञा॑नये॒ विष्ण॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्। सेदु॒ श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं॑ चिद॒भ्यस॑त्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भं॒ ह॒विषा॑ पिपर्तन। आऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चिद्विवक्तन। बृ॒हत्ते॑ विष्णो सुम॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्नुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्रं॒ सु॒खत॑मे॒ रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्रते॑म॒हे। वि॒दथे॑ शꣳसिषꣳ हरी॑। य ऋ॒त्विय॒ः प्रते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्यतं॒ मदम्॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु॥३०॥

हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑ कृष्टी॒नां पु॑रुहू॒त इन्द्रः॑। स्तु॒तश्च॑व॒स्यन्नव॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्त्वा हरी॒ वृष॒णाया॑ह्य॒र्वाङ्। प्र यथ्सिन्ध॑वः प्रस॒वं यदाय॑न्। आपः॑ समु॒द्रꣳ र॒थ्ये॑व जग्मुः। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॒ सद॑सो॒ वरी॑यान्। यदी॒ꣳ सोमः॑ पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अꣳशुः। ह्वया॑मसि॒ त्वेन्द्रं॑ या॒ह्य॑र्वाङ्॥३१॥

अर॑न्ते॒ सोम॑स्त॒नुवे॑ भवाति। शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सु॒तेषु॑। प्रास्माꣳ अ॑व॒ पृत॑नासु॒ प्रयु॑त्सु। इन्द्रा॑य॒ सोमाः॑ प्र॒दिवो॒ विदा॑नाः। ऋ॒भुर्येभि॒र्वृष॑पर्वा॒ विहा॑यायाः। प्र॒य॒म्यमा॑णा॒न्प्रति॒ षू

गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्दवः सुतासः। गावो न वज्रिन्थ्स्वमोको अच्छ॥३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशꣳसन्ति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो वनीयान्॥३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशन्नामाभिश्रीर्गमेम सप्रथा भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङच्छ पिबाथः षट्च॥———[३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिक्नि च। इदꣳ रजनि रजय। किलासं पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्नुतां वर्णः। परा श्वेतानि पातय। असितं ते निलयनम्। आस्थानमसितं तव॥३४॥

असिक्नियस्योषधे। निरितो नाशया पृषत्। अस्थिजस्य किलासस्य। तनूजस्य च यत्त्वचि। कृत्ययाकृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नाम ते माता। सरूपो नाम

ते पि॒ता। सरू॑पाऽस्योषधे॒ सा। सरू॑पमि॒दं कृ॑धि॥३५॥

शु॒न॒ꣳ हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मत्सु॑। घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॒ धना॑नाम्। धू॒नु॒थ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॒ वसु॑। नि वो॒ वना॑ जिहते॒ याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमातरः। यु॒धे यदु॑ग्राः॒ पृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। विवि॑ञ्चन्ति॒ वन॒स्पतीन्॑॥३६॥

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सः॒ सर्व॑या वि॒शा। पु॒रु॒त्रा हि स॒दृङ्ङसि॑। विशो॒ विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु। स॒मत्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मत्स्व॒ग्निमव॑से। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वाजे॑षु चि॒त्रराध॑सम्। सङ्गच्छध्व॒ꣳ संव॑दध्वम्। सं वो॒ मनाꣳसि जानताम्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॒ पूर्वे॑। स॒ञ्जा॒ना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो मन्त्रः॒ समि॑तिः समा॒नी। स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नं केतो॑ अ॒भि सꣳ र॑भध्वम्। स॒ंज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑। यथा॑ वः॒ सुस॒हास॑ति॥३८॥

स॒ंज्ञानं॑ नः॒ स्वैः। स॒ंज्ञान॒मर॑णैः। स॒ंज्ञान॑मश्विना यु॒वम्। इ॒हास्मासु॒ नियच्छतम्। स॒ंज्ञानं॑ मे॒ बृह॒स्पतिः॑। स॒ंज्ञानꣳ सवि॒ता क॑रत्। स॒ंज्ञान॑मश्विना यु॒वम्। इ॒ह मह्यं॒ नि य॑च्छतम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व॒ घृणेः॑। अग॑न्म॒ शर्म॑ ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॒ हिर॑ण्यसन्दृशः। अद॑ब्धेभिः सवितः पा॒युभि॒ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गयम्॑। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घश॑ꣳस ईशत। मदे॑मदे॒ हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑। सङ्गृ॑भाय पु॒रूश॒ता। उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शिप्रि॑न्वाजानां पते। शची॑व॒स्तव॑ द॒ꣳसना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गोष्वश्वे॑षु शु॒भ्रिषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम्। ऋ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेना॑ऽऽदित्याः॥४१॥

यज॑त्रा मु॒ञ्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवाहसः। आ॒शिक्ष॑न्तो॒ न शे॑किम। मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः। स्रु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदेवाः। शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकिम। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्॑। एन॑ एन॒स्योक॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भव्य॑ं च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मुञ्चतु। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव। पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्यम्॑। विश्वे॑ मुञ्चन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्यम्॑। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्॥४३॥

तवं कृधि॒ वन॒स्पतीँ॑ज्ञानता॒मसं॑ति व॒यं भ॑रादित्याश्च॒ नवं॑ च॥ [४]

वृषा॒ सो अ॒ꣳशुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्थ्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग ऋ॑त॒युः श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शाꣳ सर्व॑वीरꣳ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑।

नि॒युत्वाँ॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग वृषोनपात्। प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त꣡ꣳ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि। पौꣳ॒स्या॑नि नि॒युतः॑ सश्चु॒रिन्द्र॑म्। स॒मु॒द्रं न सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रु॒व्यच॑स॒ङ्गिर॒ आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॒ अनि॑शितसर्गाः। अ॒पः प्रैर॑य॒न्थ्सग॑रस्य बु॒ध्नात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॒ शची॑भिः। विष्व॑क्त॒स्तम्भ॑ पृथि॒वीमु॒त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बु॒ध्नम्। वार्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑ग्ना॒दुश॑मा॑न॒ ओजः॑। अवा॑भिनत्क॒कुभ॒ः पर्व॑तानाम्। आ नो॑ अग्ने सुके॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डी॒कं धे॑हि जी॒वसे॑। त्वꣳ सो॑म म॒हे भगम्। त्वं यून॑ ऋताय॒ते। दक्षं॑ दधासि जी॒वसे॑। रथं॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सूरो॒ न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑ꣳसि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः स॑म्राजा॒ पय॑सा न उक्षतम्। वाच॒ꣳ सुमि॑त्रावरुणा॒विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां व॑दति॒ त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरुतः सुमा॒ययाँ॑। द्यां व॑र्षयतमरु॒णाम॑रे॒पसम्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्ध्युवः॑। सूरो॒ रथ॑स्य न॒प्त्रियः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि॒ तन्तुम्॑॥४७॥

अ॒व॒व्यय॒न्नसि॑तं देव॒ वस्वः॑। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॒ सूर्य॑स्य। चर्मे॒वावा॑धु॒स्तमो॑ अ॒पस्व॑न्तः। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यत।

दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवास। कनिक्रदद्वृषभो जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जुहोता मधुमत्तमम्। इडां नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजातः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तꣳ स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवꣳ हि वृत्रहन्तमा। याभ्याꣳ सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भꣳ सुजातः सखा सप्त च॥——————————[५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।

ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ देव॒यवो॒ मद॑न्ति। उ॒रु॒क्र॒मस्य॒ स हि बन्धु॑रि॒त्था। विष्णोः॑ प॒दे प॑र॒मे मध्व॒ उत्सः॑। क्र॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्थ्सु॒रेक्णाः॑। मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्मवाह। प्रि॒या त॒ आ ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पुरो॒डाशम्॑॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिरः॑। शृ॒ण्वन्त्व॒मृत॑स्य॒ ये। सु॒मृ॒डी॒का भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ देव सवितः। प्र॒जाव॑त्थ्सावी॒ः सौभ॑गम्। परा॑ दु॒ःष्वप्नि॑य॒ꣳ सुव। विश्वा॑नि देव सवितः। दु॒रि॒तानि॒ परा॑ सुव। यद्भ॒द्रं तन्म॒ आ सु॑व। शुचि॑म॒र्कैर्बृह॒स्पतिम्॑॥५३॥

अ॒ध्व॒रेषु॑ नमस्यत। अ॒ना॒म्योज॒ आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा सु॒दक्षा॒ दक्ष॑पितारा। अ॒सु॒र्याय॒ प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॒ सुधि॑त॒ ओक॑सि॒ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पिन्वते विश्व॒दानी॑। तस्मै॒ विशः॑ स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा राज॑नि॒ पूर्व॒ एति॑। सकू॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम्। सच्यु॑तिं ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॒भान्न॒ आ भ॑र। प्र॒य॒फस्यन्निव॑ स॒क्थ्यौ॑। वि न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि। कनी॑खुनदिव सा॒पयन्॑। अ॒भि नः॒ सुष्टु॑तिं नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रि॒यां यशः॑। मु॒ष्कयो॑रदधा॒थ्सपम्॑। काम॑स्य॒ तृप्ति॑मान॒न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्रमो॒द आ॑न॒न्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनाꣳ रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या अतृपꣳ स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुꣳसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृध्यताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षैत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अमास आसन्। अयूपाः सद्म विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमूतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दभाति तस्करः। नैना अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाꣳश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सꣳस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि

च॑रन्ति॒ यज्व॑नः॥५९॥

रात्री॒ व्य॑ख्यदायती॒। पु॒रु॒त्रा दे॒व्य॑क्षभिः॑। विश्वा॒ अधि॒ श्रियो॑ऽधित। उप॑ ते॒ गा इ॒वाक॑रम्। वृ॒णी॒ष्व दु॑हितर्दिवः। रात्री॒ स्तोमं॒ न जि॒ग्युषी॑। दे॒वीं वाच॑मजनयन्त दे॒वाः। तां वि॒श्वरू॑पाः प॒शवो॑ वदन्ति। सा नो॑ म॒न्द्रेष॒मूर्जं॒ दुहा॑ना। धे॒नुर्वाग॒स्मानुप॒ सुष्टु॒तैतु॑॥६०॥

यद्वाग्वद॑न्त्यविचेत॒नानि॑। राष्ट्री॑ दे॒वानां॑ निष॒साद॑ म॒न्द्रा। चत॑स्र॒ ऊर्जं॑ दुदुहे॒ पयाꣳ॑सि। क्व॑ स्विदस्याः पर॒मं ज॑गाम। गौ॒री मि॑माय सलि॒लानि॒ तक्ष॑ती। एक॑पदी द्वि॒पदी॒ सा चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी॒ नव॑पदी बभू॒वुषी॑। स॒हस्रा॑क्षरा पर॒मे व्यो॑मन्। तस्याꣳ॑ समु॒द्रा अधि॒ विक्ष॑रन्ति। तेन॑ जीवन्ति प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः॥६१॥

तत॑ः क्षरत्य॒क्षरम्॑। तद्विश्व॒मुप॑ जीवति। इन्द्रा॒सूरा॑ ज॒नय॑न्वि॒श्वक॑र्मा। म॒रुत्वाꣳ॑ अस्तु ग॒णवा॑न्थ्सजा॒तवान्॑। अ॒स्य स्नु॒षा श्वशु॑रस्य॒ प्रशि॑ष्टिम्। स॒पत्ना॒ वाचं॒ मन॑सा॒ उपा॑सताम्। इन्द्रः॒ सूरो॑ अतर॒द्रजाꣳ॑सि। स्नु॒षा स॒पत्ना॒ श्वशु॑रो॒ऽयम॑स्तु। अ॒यꣳ शत्रू॑ञ्जयतु॒ जर्हृ॑षाणः। अ॒यं वाजं॑ जयतु॒ वाज॑साताौ। अ॒ग्निः क्ष॑त्र॒भृदनि॑भृष्ट॒मोजः॑। स॒ह॒स्रियो॑ दीप्यता॒मप्र॑युच्छन्। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒ न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुह॒दग॒न्द्याम्॥६२॥

धा॒रय॑न्पुरो॒डाशं॒ बृह॒स्पतिं॑ ज॒घन॑च्युतिमान॒न्दो भग॑स्य तृप्याण्य॒ग्नेः पृ॑थि॒वी यज्व॑न ए॒तु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रो॒ वाज॑साताौ च॒त्वारि॑

च॥ [६]

वृषा॑ऽस्य॒ꣳशुर्वृ॑ष॒भाय॑ गृह्यसे। वृषा॒ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से। दि॒व्यः क॑र्म॒ण्यो॑ हि॒तो बृ॒हन्नाम॑। वृ॒ष॒भस्य॒ या क॒कुत्। वि॒षू॒वान् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु॒ जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अध्य॑क्षम्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः सु॒शृङ्गः॑ सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॒ आहि॑तः। कार्षी॑वल प्रगाणेन। वृ॒ष॒भेण॑ यजामहे। वृ॒ष॒भेण॒ यज॑मानाः। अक्रू॑रेणेव स॒र्पिषा॑। मृद्ध॑श्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृ॑ष॒भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति॒ शत्रु॑मा॒यन्तम्॑। अथो॑ हन्ति पृतन्य॒तः। नृ॒णामह॑ प्र॒णीरस॑त्। अग्र॑ उद्भिन्द॒ताम॑सत्। इन्द्र॒ शुष्मं॑ त॒नुवा॒ मेर॑यस्व। नी॒चा विश्वा॑ अ॒भिति॑ष्ठा॒भिमा॑तीः। नि शृ॑णीह्याबा॒धं यो नो॒ अस्ति॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्य॒भि प्रेहि॒ प्र भ॑रा॒ सह॑स्व। मा विवे॑नो॒ वि शृ॑णुष्वा॒ जने॑षु। उदी॑डि॒तो वृ॑षभ॒ तिष्ठ॒ शुष्मैः॑। इन्द्र॒ शत्रू॑न्पु॒रो अ॒स्माक॑ युध्य। अग्ने॒ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू॑न्थ्सहस॒ ओज॑सा। वि शत्रू॒न् विमृधो॑ नुद। ए॒तं ते॒ स्तोमं॑ तुविजात॒ विप्रः॑। रथं॒ न धीरः॒ स्वपा॑ अतक्षम्। यदीद॑ग्ने॒ प्रति॒त्वं दे॑व॒ हर्याः॑॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षꣳ सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहाꣳसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्नुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदिथ्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्। शिवो नियुद्भिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चाꣳसि धेहि। अवर्चसं कणुहि शत्रुमस्य। इममा भज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन् क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भजा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुघेव धेनुः। अयꣳ राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन जयासि न परा जयासै। स त्वाऽकरेकवृषभꣳ स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा॒ आशाः॒ पृत॑नाः स॒ञ्जयं॒ जयन्न्। अ॒भि ति॑ष्ठ शत्रूय॒तः स॑हस्व। तुभ्यं॑ भरन्ति क्षि॒तयो॑ यविष्ठ। ब॒लिम॑ग्ने॒ अन्ति॑त॒ ओत दू॒रात्। आ भन्दि॑ष्ठस्य सुम॒तिं चि॑किद्धि। बृ॒हत्ते॑ अग्ने॒ महि॒ शर्म॑ भ॒द्रम्। यो दे॒ह्यो अन॑मयद्वध॒स्नैः। यो अर्य॑पत्नीरु॒षस॑श्च॒कार॑। स नि॒रुध्या॒ नहु॑षो य॒ह्वो अ॒ग्निः। विश॑श्चक्रे बलि॒हृतः॒ सहो॑भिः॥७१॥

प्र स॒द्यो अ॑ग्ने॒ अत्ये॑ष्य॒न्यान्। आ॒विर्यस्मै॒ चारु॑तरो ब॒भूथ॑। ई॒डेन्यो॑ वपु॒ष्यो॑ वि॒भावा॑। प्रि॒यो वि॒शामति॑थि॒र्मानु॑षीणाम्। ब्रह्म॑ज्येष्ठा वी॒र्या॑ सम्भृ॑तानि। ब्रह्माग्रे॒ ज्येष्ठं॒ दिव॒मा त॑तान। ऋ॒तस्य॒ ब्रह्म॑ प्रथ॒मोत ज॑ज्ञे। तेना॑र्हति॒ ब्रह्म॑णा॒ स्पर्धि॑तु॒ङ्कः। ब्रह्म॒ स्रुचो॑ घृ॒तव॑तीः। ब्रह्म॑णा॒ स्वर॑वो मि॒ताः॥७२॥

ब्रह्म॑ य॒ज्ञस्य॒ तन्त॑वः। ऋ॒त्विजो॒ ये ह॑वि॒ष्कृतः॑। शृङ्गा॑णी॒वेच्छृ॒ङ्गिणा॒ꣳ सन्द॑दृश्रिरे। च॒षाल॑वन्तः॒ स्वर॑वः पृथि॒व्याम्। ते दे॒वासः॒ स्वर॑वस्तस्थि॒वाꣳसः॑। नमः॒ सखि॑भ्यः स॒न्नान्माऽव॑गात। अ॒भि॒भूर॒ग्निर॑तर॒द्रजा॑ꣳसि। स्पृधो॑ वि॒हत्य॒ पृत॑ना अभि॒श्रीः। जु॒षा॒णो म॒ आहु॑तिं मामहिष्ट। ह॒त्वा स॒पत्ना॒न् वरि॑वस्करन्नः। ईशा॑नं त्वा॒ भुव॑नानामभि॒श्रियम्॑। स्तौम्य॑ग्न उरु॒कृतꣳ॑ सु॒वीरम्॑। ह॒विर्जु॑षा॒णः स॒पत्नाꣳ॑ अभि॒भूर॑सि। ज॒हि शत्रू॒ꣳ॒ रप॒ मृधो॑ नुदस्व॥७३॥

वि॒शां ज॑यामसि जीरदानो॒ हर्या॒ विश्वा॒ दिविष्टिषु॒ वसू॑नि जिगी॒वान्थ्सहो॑भिर्मि॒ता न॑श्च॒त्वारि॑ च॥———[७]

स प्र॑त्न॒वन्नवी॑यसा। अग्ने॑ द्यु॒म्नेन॑ सं॒यता॑। बृ॒हत्त॑तन्थ भा॒नुना॑। नवं॒ नु स्तोम॑म॒ग्नये॑। दि॒वः श्ये॒नाय॑ जीजनम्। वसोः॑ कु॒विद्व॒नाति॑ नः। स्वा॒रु॒हा यस्य॒ श्रियो॑ दृ॒शे। र॒यिर्वी॒रव॑तो यथा। अग्ने॑ य॒ज्ञस्य॒ चेत॑तः। अदा॑भ्यः पुरए॒ता॥ ७४॥

अ॒ग्निर्वि॒शां मानु॑षीणाम्। तूर्णी॒ रथः॒ सदा॒ नवः॑। नव॒ꣳ सोमा॑य वा॒जिने॑। आज्यं॒ पय॑सोऽजनि। जु॒ष्ट॒ꣳ शुचि॑तमं॒ वसु॑। नव॑ꣳ सोम जुषस्व नः। पी॒यूष॑स्ये॒ह तृ॑प्णुहि। यस्ते॑ भा॒ग ऋ॒ता व॒यम्। नव॑स्य सोम ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं वृ॑णीमहे॥ ७५॥

स नो॑ रास्व सह॒स्रिणः॑। नव॑ꣳ ह॒विर्जु॑षस्व नः। ऋ॒तुभिः॑ सोम॒ भूत॑मम्। तद॒ङ्ग प्रति॑हर्य नः। राजन्थ्सोम स्व॒स्तये॑। नव॒ꣳस्तोम॒न्नव॑ꣳ ह॒विः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ नि वे॑दय। तज्जु॑षेता॒ꣳ सचे॑तसा। शुचिं॒ नु स्तोमं॒ नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा जु॒षेथा॑म्॥ ७६॥

उ॒भा हि वा॑ꣳ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ꣳ स॒द्य उ॑श॒ते धेष्ठा॑। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्रिणौ॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि गच्छ॑ताम्। वसु॑मन्तꣳ सुव॒र्विदम्॑। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। विश्वा॑न्दे॒वाꣳस्त॑र्पयत॥ ७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सु॒व॒र्विदो॒ हि ज॑ज्ञि॒रे। एदं ब॒र्॒हिः सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं

बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे नु द्यावापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रोचसे। अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवꣳ स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्व। शं तोकाय तनुवे स्योनः। एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कृषुः। इन्द्र आसीथ्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पुरएता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥ [८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्यꣳशुः सप्रवदष्टौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्पसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इथ्सर्वं व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृदूदात् क्षेत्रियध्वगद्वृषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत्तु नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्रियम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमꣳ हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदꣳ हविः। विराड्वेवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। ययारूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशाꣳसि देवाः परमे जनित्रे। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदꣳ हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्यां उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्।

अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्रियमनपस्फुरन्ती सत्यꣳ सप्त च॥ [१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यफस्वन्तः। इदꣳ राष्ट्रमा विश सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहꣳरोहꣳ रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः सꣳरब्धो अविदथ्षडुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वथ्समनु तास्त आऽगुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो अश्रृणोदभिद्यवः। त्रिसप्तासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जजान। तस्मिꣳस्तन्तुं परमेष्ठी ततान। तस्मिंञ्छिश्रिये अज एकपात्। अदृꣳहद्द्यावापृथिवी बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अदृꣳहत्। तेन सुवः स्तभितन्तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्।

सुशेवं त्वा भानवो दीदिवाꣳसम्। समग्रासो जुह्वो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। सꣳसमग्ने युवसे भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महाꣳसि॥ [२]

पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्थ शूर मन्युना। इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे। काममस्य समृद्ध्यै। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीꣳरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा वयम्। विश्वा आशा मधुना सꣳ सृजामि। अनमीवा आप ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रः॑। बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भगꣳ॑ सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॒र्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्रम्॑। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः॒ सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒न्निवि॑ष्टमस्यता॒न्नव॑ च॥ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्तम्॑। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्ररे॒के। उ॒र्व इ॑व पप्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे। तमापृ॑णा वसुपते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं कामं॑ मन्दया॒ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता॒ राध॑सा प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्यं॒ विप्राः॑। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभिन॒त्पर्व॑तानाम्। अह॒न्नहिं॒ पर्व॑ते शिश्रिया॒णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै॒ वज्रꣳ॑ स्व॒र्य॑न्ततक्ष। वा॒श्रा इ॑व धे॒नवः॒ स्यन्द॑मानाः। अञ्जः॑ समु॒द्रमव॑ जग्मु॒रापः॑। वृ॒षा॒यमा॑णोऽवृणीत॒ सोमम्॑। त्रिक॑द्रुकेष्वपिबथ्सु॒तस्य॑। आ साय॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्रम्॑। अह॑न्नेनं प्रथम॒जा मही॑नाम्॥१३॥

यदिन्द्राह॑न्प्रथम॒जा मही॑नाम्। आन्मा॒यिना॒ममि॑ना॒ः प्रोत मा॒याः। आथ्सूर्यं॑ ज॒नय॒न्द्यामु॒षासम्॑। ता॒दीक्ना॒ शत्रू॒न्न

किला॑विविथ्से। अह॑न्वृ॒त्रं वृ॑त्र॒तरं॒ व्य॑ꣳसम्। इन्द्रो॒ वज्रे॑ण महता व॒धेन॑। स्कन्धा॑ꣳसीव॒ कुलि॑शेनाविवृ॑क्णा। अहिः॑ शयत उप॒पृक्पृ॑थि॒व्याम्। अ॒यो॒ध्येव दु॒र्मद॒ आ हि जु॒ह्वे। म॒हा॒वी॒रं तु॑विबा॒धमृ॑जी॒षम्॥१४॥

नाता॑रीरस्य॒ समृ॑तिं व॒धाना॑म्। सꣳ रु॒जानाः॑ पिपिष॒ इन्द्र॑शत्रुः। विश्वो॒ विहा॑या अर॒तिः। वसु॑र्दधे॒ हस्ते॒ दक्षि॑णे। त॒रणि॒र्न शि॑श्रथत्। श्र॒व॒स्यया॒ न शि॑श्रथत्। विश्व॑स्मा॒ इदि॑षुध्य॒से। दे॒व॒त्रा ह॒व्यमूहि॑षे। विश्व॑स्मा॒ इथ्सु॒कृते॒ वार॑मृण्वति। अ॒ग्निर्द्वारा॒ व्यृ॑ण्वति॥१५॥

उदु॒ज्झिहा॑नो अ॒भि काम॑मीरयन्। प्र॒पृ॒ञ्चन्विश्वा॒ भुव॑नानि पू॒र्वथा॑। आ के॒तुना॒ सुष॑मिद्धो॒ यजि॑ष्ठः। काम॑ नो अग्ने अ॒भिह॑र्य दि॒ग्भ्यः। जु॒षा॒णो ह॒व्यम॒मृते॑षु दू॒ढ्यः॑। आ नो॑ र॒यिं ब॑हु॒लां गोम॑ती॒मिषम्। नि धे॑हि॒ यक्ष॑द॒मृते॑षु॒ भूषन्। अश्वि॑ना य॒ज्ञमाग॑तम्। दा॒शुषः॒ पुरु॑दꣳससा। पू॒षा र॑क्षतु नो र॒यिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विना॑ व॒र्धय॑न्ता। इ॒मौ र॒यिं यज॑मानाय धत्तम्। इ॒मौ प॒शून्र॑क्षतां वि॒श्वतो॑ नः। पू॒षा नः॑ पातु॒ सद॒मप्र॑यच्छन्। प्रते॑ म॒हे स॑रस्वति। सुभ॑गे वाजि॑नीवति। स॒त्य॒वाचे॑ भरे म॒तिम्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑थ्सरस्वति। स॒त्य॒वाचे॒ प्रभ॑रेमा हवीꣳषि॑। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौभ॑गानि। तेभि॑र्व॒यꣳ सु॒भगा॑सः स्याम॒॥१७॥

व॒ज्र्यहीं॑नामृजी॒षं व्यृ॑ण्वति रक्षतु नो र॒यिꣳ सौभ॑गा॒न्येकं॑ च॒॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ईशे॒ वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्यानां॑मु॒त सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो व॑र्धतां॒ गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः॑ स्वप॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिरति॑ ब॒र्ही॒ꣳष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं विश्वे॑ अवन्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु देवाः। तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुरए॒ता भ॑वे॒ह। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑य॒न्त्याप॑ः। इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीना॒ꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॒ष्ट्वाऽन॒न्तं लो॒कं पर॒मा रु॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॒ वित॑त॒ꣳ षण्म॑यूखम्। अवा॒न्याꣳस्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्। नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्तम्॑। आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य। वृष्टिं॒ ये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्मरु॑तः समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॒ न शु॑शुचा॒ना ऋ॑जी॒षिणः॑। भ्रमि॒न्धम॑न्त॒ उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॒वः। आ वे॒धसं॒ नील॑पृष्ठं

बृहन्तम्॑। बृहस्पतिꣳ सदने सादयध्वम्। सादद्यौनिं दम आ दीदिवाꣳसम्॑। हिरण्यवर्णमरुषꣳ सपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यूः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वाः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषꣳ स्तवे व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह स्मसि। यास्ते पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि दूत्याꣳ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रव इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती (३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्। अरण्यानिर्महीयते। उत गाव इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्याꣳ सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि पद्यते। आञ्जनगन्धीꣳ सुरभीम्। बह्वन्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्॑। अरण्यानीमशꣳसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्ध्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥ [५]

वार्त्रहत्याय शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम्। उरुं गभीरं पृथुबुध्नमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्भिरस्तु। शं द्यावापृथिवी सहौषधीभिः। शमन्तरिक्षꣳ सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्चतस्रः प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि यक्ष्माद्दुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथस्योनम्। अप्यभूद्भद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं क्षैत्रियाङ्गामिशꣳसात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्तꣳ रयिꣳ स्तुवते कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथर्स्यमानाः। यत्ते सुजाते

हि॒मव॑त्स्सु भेष॒जम्। म॒यो॒भूः शन्त॑मा॒ यद्धृ॒दोऽसि॑। ततो॑ नो देहि सीबले। अ॒दो गि॒रिभ्यो॒ अधि॒ यत्प्र॒धाव॑सि। स॒ꣳशोभ॑माना क॒न्येव॑ शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा॒ मुद्ग॑ला ह॒विषा॑ वर्धयन्ति। सा नः॑ सीबले र॒यिमा भा॑जये॒ह। पूर्वं॑ देवा॒ अप॑रेणानु॒पश्यं॒ जन्म॑भिः। जन्मा॒न्यव॑रैः॒ परा॑णि। वेदा॑नि देवा अ॒यम॒स्मीति॒ माम्। अ॒हꣳ हि॒त्वा शरी॑रं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑त्। प्रा॒णा॒पा॒नौ चक्षुः॒ श्रोत्रम्॑। वाचं॒ मन॑सि॒ सम्भृ॑ताम्। हि॒त्वा शरी॑रं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑त्। आ भूतिं॒ भूतिं॑ व॒यम॑श्ञवामहै। इ॒मा ए॒व ता उ॒षसो॒ याः प्र॑थ॒मा व्यौच्छन्। ता दे॒व्यः॑ कुर्वते॒ पञ्च॑रू॒पा। शश्व॑ती॒र्नाव॑पृज्यन्ति। न ग॑म॒न्त्यन्तम्॑॥२९॥

क॒रो॒म्यव॑र्त्यै चिच्छुभ्रेऽश्ञवामहै च॒त्वारिं॑ च॥ [६]

वसू॑नां॒ त्वाऽधी॑तेन। रु॒द्राणा॑मू॒र्म्या। आ॒दि॒त्यानां॒ तेज॑सा। विश्वे॑षां दे॒वानां॒ क्रतु॑ना। म॒रुता॒मेम्ना॑ जुहोमि॒ स्वाहा॑। अ॒भि-भू॑तिर॒हमाग॑मम्। इन्द्र॑सखा स्वा॒युधः॑। आस्वाशा॑सु दु॒ष्षहः॑। इ॒दं वर्चो॑ अ॒ग्निना॑ द॒त्तमागा॑त्। यशो॒ भर्गः॒ सह॒ ओजो॒ बलं॑ च॒॥३०॥

दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। प्रति॑गृभ्णामि मह॒ते वी॒र्या॑य। आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि। सर्वं॑ म॒ आयु॑र्भूयात्। सर्व॒मायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॒ सुवः॑। अ॒ग्निर्धर्मे॑णान्नादः। मृ॒त्युर्धर्मे॒णान्न॑पतिः। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रꣳ स्वाहा॑॥३१॥

प्र॒जाप॑तिः प्रणे॒ता। बृह॒स्पतिः॑ पुरए॒ता। य॒मः पन्था॑ः। च॒न्द्रमाः॑ पुनर॒सुः स्वाहा॑। अ॒ग्निर॑न्ना॒दोऽन्न॑पतिः। अ॒न्नाद्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सोमो॒ राजा॒ राज॑पतिः। रा॒ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। वरु॑णः स॒म्राट्थ्स॒म्राड्वि॑तिः। साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥३२॥

मि॒त्रः क्ष॒त्रं क्ष॒त्रप॑तिः। क्ष॒त्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। इन्द्रो॒ बलं॒ बल॑पतिः। बल॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॒ ब्रह्म॑पतिः। ब्रह्मा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रꣳ रा॒ष्ट्रप॑तिः। रा॒ष्ट्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां विड्वि॑तिः। विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सर॑स्वती॒ पुष्टिः॒ पुष्टि॑पत्नी। पुष्टि॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशू॒नां मि॑थु॒नानाꣳ रूप॒कृद्रू॒पप॑तिः। रु॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून्द॑दातु॒ स्वाहा॑॥३३॥

च॒ स्वाहा॒ साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॒ विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता पू॒षा सर॑स्वती॒ त्वष्टा॒ दश॑॥)॥——————[७]

स ईं॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शिप्र॑वान्वृष॒भो यो म॑ती॒नाम्। यो गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो ह॑रि॒ष्ठाः। स इ॑न्द्र चि॒त्राꣳ अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजान्॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे। प्रोष्व॑स्मै पुरोर॒थम्। इन्द्रा॑य

शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता। नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं वयꣳ शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्। नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियꣳसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः।

ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्चर्षणी॒नाम्॥३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒फ्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्। अ॒न्तर्विश्वा॑नि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒फ्सु ते॑ सरस्वति। गोष्वश्वे॑षु॒ यन्मधु॑। तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्गि सरस्वति। या सर॑स्वती वैशम्भ॒ल्या॥३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑ भूयास्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। मम॑ै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। इ॒हैव सन्तत्र॒ सन्त॑ त्वाऽग्ने। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॒मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्॥४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणोप॑तिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न॒ आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। या ते॑ अग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्तयेह्यारो॑हा॒त्माऽऽत्मानम्॑। अच्छा॒ वसू॑नि कृ॒ण्वन्न॒स्मे नर्या॑ पु॒रूणि॑। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा सी॑द॒ स्वां योनिम्॑। जात॑वेदो॒ भुव॒ आ जाय॑मानः॒ सक्ष॑य॒ एहि॑। उ॒पाव॑रोह जातवेदः॒ पुन॒स्त्वम्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्रजा॒नन्। आयुः॑ प्र॒जाꣳ र॒यिम॒स्मासु॑ धेहि। अज॑स्रो दीदिहि नो दुरो॒णे। तमिन्द्रं॑ जोहवीमि म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा दधा॑न॒मप्र॑तिष्कुत॒ꣳ शवाꣳ॑सि।

मꣳहि॑ष्ठो गी॒र्भिरा च॑ य॒ज्ञियो॑ऽव॒वर्त॑त्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सु॒पथा॑ कृणोतु व॒ज्री। त्रिक॑द्रुकेषु महि॒षो यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तृ॒पत्। सोम॑मपिब॒द्विष्णु॑ना सु॒तं यथाऽव॑शत्। स ईं॑ ममाद॒ महि॒ कर्म॒ कर्त॑वे म॒हामु॒रुम्॥४२॥

सैनꣳ सश्चद्दे॒वं दे॒वः स॒त्यमिन्दुꣳ स॒त्य इन्द्रः॑। वि॒दद्यती॑ स॒रमा॑ रु॒ग्णमद्रे॑ः। महि॒ पाथः॑ पू॒र्व्यꣳ स॒द्भिर्य॑क्षः। अग्रं॑ नयथ्सु॒पद्यक्ष॑राणाम्। अच्छा॒ रवं॑ प्रथ॒मा जा॑न॒तीगा॑त्। वि॒दद्व्यꣳ स॒रमा॑ दृ॒ढमू॒र्वम्। येना॒नुकं॒ मानु॑षी॒ भोज॑ते॒ विट्। आ ये विश्वा॑ः स्वप॒त्यानि॑ च॒क्रुः। कृ॒ण्वा॒नासो॑ अमृत॒त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृभि॑र्नृपते दे॒वहू॑तौ॥४३॥

भूरी॑णि वृ॒त्वा ह॑र्यश्व हꣳसि। त्वन्निद॑स्यु॒श्चुमु॑रिम्। धुनिं॒ चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हन्तु॑। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॒ मन्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्रह्म॑ वावृधस्वो॒त गी॒र्भिः। आ॒विः सूर्यं॑ कृणु॒हि पी॒पिही॒षः। ज॒हि शत्रूꣳ र॒भि गा इ॑न्द्र तृन्धि। अग्ने॒ बाध॑स्व॒ वि मृधो॑ नुदस्व। अपामी॑वा॒ अप॒ रक्षाꣳसि सेध। अ॒स्माथ्स॑मु॒द्राद्ध॑ह॒तो दि॒वो नः॑॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह। यज्ञ॒ प्रति॑ तिष्ठ सुम॒तौ सु॒शेवा॒ आ त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमायु॒र्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्। अथा॒मृते॑न जरि॒तार॑मङ्धि। इन्द्रः॑ शु॒नाव॒द्वित॑नोति॒ सीरम्॑। सं॒व॒थ्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॒ ज्योति॒स्तदिदा॑स॒

ज्येष्ठम्॑। सं॒व॒थ्स॒रꣳ शु॒नव॒थ्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॒ प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑। तद॑र्करू॒पं वि॒मिमा॑नमेति। द्वाद॑शारे॒ प्रति॑ तिष्ठ॒तीद्वृषा॑। अ॒श्वा॒यन्तो॑ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। हवा॑महे॒ त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सुम॒तौ नवा॑याम्। व॒यमि॑न्द्र त्वा शु॒नꣳ हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत यꣳसच्चर्षणी॒नां वै॑शम्भ॒ल्या हा॑सी॒त्त्वमु॒रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्त्मना॒ षट्च॑॥ [८]

प्रा॒ण उ॒देहि॒ पुन॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वार्त्र॑हत्याय॒ वसू॑ना॒ꣳ स ई॑ पाह्य॒ष्टौ॥८॥
प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धाराव॒रा म॒रुतो॑ दीर्घायु॒त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा॒ पञ्च॑चत्वारिꣳशत्॥४५॥
प्रा॒णः शु॒नꣳ हु॑वेम॥

हरिः॑ ओम्॥
॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॒ स꣣ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्यां॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॒तो षि॑ञ्चता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म꣣ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो नर्यो॑ अ॒प्स्व॑न्तरा। सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुतम्॑। सोम॒꣣ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृग्धि। रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्॒हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑त॒꣣ सद॑ः कृ॒तम्। मा स꣣सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्।

सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं बलम्। एष ते योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि। मन्युरसि मन्युं मयि धेहि। महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि धेहि। या व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणꣳ सिꣳहम्। सेमं पात्वꣳहसः। सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त॥५॥

हविः प्रत्यङ्ख्सोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पश्च च॥ [१]

सोमो राजाऽमृतꣳ सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्भ्यो व्यपिबत्। छन्दसा हꣳसः शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

क्रुङ्ङाङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सतासती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ

प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्याक॑रोत्। स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धा॒मनृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धाꣳ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा प॑रि॒स्रुतो॒ रसम्॑। शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। पयः॒ सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। विपानꣳ॑ शु॒क्रमन्ध॑सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं पयो॒ऽमृतं॒ मधु॑॥८॥

अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिब॒ज्जन्म॑न॒र्तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यꣳ श्र॒द्धाꣳ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॑॥ [२]

सुरा॑वन्तं बर्हि॒षदꣳ॑ सु॒वीरम्॑। य॒ज्ञꣳ हि॑न्वन्ति महि॒षा नमो॑भिः। दधा॑नाः॒ सोमं॑ दि॒वि दे॒वता॑सु। मदे॒मेन्द्रं॒ यज॑मानाः स्व॒र्काः। यस्ते॒ रसः॒ सम्भृ॑त॒ ओष॑धीषु। सोम॑स्य॒ शुष्मः॒ सुर॑या सु॒तस्य॑। तेन॑ जिन्व॒ यज॑मानं॒ मदे॑न। सर॑स्वतीम॒श्विना॒विन्द्र॑म॒ग्निम्। यम॒श्विना॒ नमु॑चेरासु॒रादधि॑। सर॑स्व॒त्यस॑नोदिन्द्रि॒याय॑॥९॥

इ॒मन्तꣳ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दुम्॑। सोम॒ꣳ॒ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। यदत्र॑ रि॒प्तꣳ र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॒ अपि॑ब॒च्छची॑भिः। अ॒हं तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॒ꣳ॒ राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। पि॒तृभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। पि॒ता॒म॒हेभ्यः॑ स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। प्रपि॑तामहेभ्यः स्वधा॒विभ्यः॑ स्व॒धा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अमी॑मदन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अमी॑मृजन्त पि॒तरः॑। पित॑रः॒ शुन्ध॑ध्वम्। पु॒नन्तु॑ मा पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑।

पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्न आयूꣳषि पवसेऽग्ने पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवद्यत्ते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतꣳ समाः। द्वे स्रुती अश्रृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदꣳ हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्यभयसनि लोकसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरथ्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पताꣳ स्वस्तये पञ्च च॥——[३]

सीसेन तन्त्रं मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञꣳ सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतꣳ शचीभिः। तिस्रोऽदधुर्देवताः सꣳरराणाः। लोमानि शष्पैर्बहुधा न

तोक्मभिः। त्वगस्य मा॒ꣳसमभवन्न ला॒जाः। तद॒श्विना॑ भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॒ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्ज्ञानं॒ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॒ दध॑तो॒ गवा॑ त्व॒चि। सर॑स्वती॒ मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति दर्श॒तं वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॒र्धीर॒स्तस॑र॒न्न वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॒मृतं॑ ज॒नित्रम्॑। सुर॑या॒ मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒ रेतः॑। अपाम॑तिं दुर्म॒तिं बाध॑मानाः। ऊर्ध्वं॒ वातꣳ॑ स॒बुव॒न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॒ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रो॒डाशे॑न सवि॒ता ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॒ वरु॑णो भिष॒ज्यन्। मत॑स्ने वाय॒व्यै॑र्न मि॑नाति पि॒त्तम्। आ॒न्त्राणि॑ स्था॒ली मधु॒ पिन्व॑माना। गुदा॒ पात्रा॑णि सु॒दुघा॒ न धे॒नुः। श्ये॒नस्य॒ पत्रं॒ न प्ली॒हा शची॑भिः। आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒दरं॒ न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑नि॒ता शची॑भिः। यस्मि॒न्नग्रे॒ योन्यां॒ गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उथ्सः॑। दु॒हे न कु॒म्भीꣳ स्व॒धां पि॒तृभ्यः॑। मुख॒ꣳ सद॑स्य॒ शिर॒ इथ्सदे॑न। जि॒ह्वा प॒वित्र॑म॒श्विना॒ सꣳ सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॒युर्भि॒षग॑स्य॒ वालः॑। व॒स्तिर्न शेपो॒ हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॒ चक्षु॑र॒मृतं॒ ग्रहा॑भ्याम्। छागे॑न॒ तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। पक्ष्मा॑णि गो॒धूमैः॒ क्लेरु॒तानि॑। पेशो॒ न शु॒क्लमसि॑तं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्याꣳ श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बर्हिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीर्षन् यशसे श्रियै शिखा। सिꣳहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि। अङ्गान्यात्मन्भिषजा तदश्विना। आत्मानमङ्गैः समधात्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपꣳ शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विभ्यां पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपाꣳ रसेन वरुणो न साम्ना। इन्द्रꣳ श्रियै जनयन्नप्सु राजा। तेजः पशूनाꣳ हविरिन्द्रियावत्। परिस्रुता पयसा सारघं मधु। अश्विभ्यां दुग्धं भिषजा सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमꣳ राजा चत्वारि च॥ ——————————[४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वैर्देवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि। स्योनामा सीद। सुषदामा सीद। मा त्वा हिꣳसीत्। मा मा हिꣳसीत्। निषसाद धृतव्रतो वरुणः। पस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॒र्भैष॑ज्येन। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। सर॑स्वत्यै॒ भैष॑ज्येन॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रि॒यै यश॑से॒ बला॑या॒भिषि॑ञ्चामि। को॑ऽसि कत॒मो॑ऽसि। कस्मै॑ त्वा॒ काय॑ त्वा। सुश्लो॒काँ(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)न्। शिरो॑ मे॒ श्रीः॥२२॥

यशो॒ मुखम्॑। त्विषिः॒ केशा॑श्च॒ श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे प्रा॒णो॑ऽमृतम्॑। स॒म्राट्चक्षुः॑। वि॒राट्छ्रोत्रम्॑। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्। वाङ्महः॑। मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राड्भामः॑। मोदाः॑ प्रमो॒दा अ॒ङ्गुली॒रङ्गा॑नि॥२३॥

चि॒त्तं मे॒ सहः॑। बा॒हू मे॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्। हस्तौ॑ मे॒ कर्म॑ वी॒र्यम्॑। आ॒त्मा क्ष॒त्रमुरो॒ मम॑। पृ॒ष्टीर्मे॑ रा॒ष्ट्रमु॒दर॒मꣳसौ॑। ग्री॒वाश्च॒ श्रोण्यौ॑। ऊ॒रू अ॑र॒त्नी जानु॑नी। विशो॒ मेऽङ्गा॑नि स॒र्वतः॑। नाभि॑र्मे चि॒त्तं वि॒ज्ञानम्॑। पा॒युर्मेऽप॑चितिर्भ॒सत्॥२४॥

आ॒न॒न्द॒न॒न्दावा॒ण्डौ मे॑। भगः॒ सौभा॑ग्यं॒ पसः॑। जङ्घा॑भ्यां प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। वि॒शि राजा॒ प्रति॑ष्ठितः। प्रति॑ क्ष॒त्रे प्रति॑ तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रत्यङ्गे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्रति॑ प्रा॒णेषु॒ प्रति॑ तिष्ठामि पु॒ष्टे। प्रति॒

द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्रति॑ तिष्ठामि य॒ज्ञे॥२५॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशाः सु॒राध॑सः। बृह॒स्पति॑पुरोहिताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा द्वि॒तीयैः॑। द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीयैः॑। तृ॒तीयाः॑ स॒त्येन॑। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑। य॒ज्ञो यजु॑र्भिः॥२६॥

यजू॑ꣳषि॒ साम॑भिः। सामा॑न्यृ॒ग्भिः। ऋचो॑ या॒ज्या॑भिः। या॒ज्या॑ वषट्का॒रैः। व॒ष॒ट्का॒रा आहु॑तिभिः। आहु॑तयो मे॒ कामा॒न्थ्समर्ध॑यन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमा॑नि॒ प्रय॑ति॒र्मम॑। त्वङ्म॒ आन॑ति॒राग॑तिः। मा॒ꣳसं म॒ उप॑नतिः। वस्वस्थि॑। म॒ज्जा म॒ आन॑तिः॥२७॥

प॒स्त्याँ॑स्वा सर॑स्वत्यै॒ भेष॑ज्येन॒ श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॒ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भि॒रुप॑नति॒र्द्वे च॑॥ [५]

यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। विश्वा॑न्मुञ्च॒त्वꣳह॑सः। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्॑। एनाꣳ॑सि चकृ॒मा व॒यम्। वा॒युर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। विश्वा॑न्मुञ्च॒त्वꣳह॑सः। यदि॒ जाग्र॒द्यदि॒ स्वप्ने॑। एनाꣳ॑सि चकृ॒मा व॒यम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॒देन॑सः। विश्वा॑न्मुञ्च॒त्वꣳह॑सः। यद्ग्रामे॒ यदर॑ण्ये। यथ्स॒भायां॒ यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॒र्ये॑। एन॑श्चकृ॒मा व॒यम्। यदेक॒स्याधि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॒ अघ्न्या॒ वरु॒णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अव॑भृथ निचङ्कुण निचे॒रुर॑सि निचङ्कुण। अव॑

देवैर्देवकृतमेनोऽयाट्। अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वाꣳ अग्न आगमम्। तं मा सꣳसृज वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समावर्वर्ति पृथिवी। समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं व्यश्नवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनाꣳसि चकृमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगत्रीणि च॥ [६]

होता यक्षथ्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्थ्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवꣳ सुवर्विदम्। पथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशꣳसेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः।

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑यक्षद्बृ॒हिषीन्द्र॑न्निषद्ब॒रम्। वृ॒ष॒भं नर्या॑पसम्। वसु॑भीरु॒द्रैरा॑दि॒त्यैः। स॒युग्भि॑र्ब॒र्हिरा-स॑दत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दोजो॒ न वी॒र्यम्॑। सहो॒ द्वार॒ इन्द्र॑मवर्धयन्। सु॒प्रा॒य॒णा विश्र॑यन्तामृता॒वृधः॑। द्वार॒ इन्द्रा॑य मी॒ढुषे॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒षे इन्द्र॑स्य धे॒नू। सु॒दुघे॑ मा॒तरौ॑ म॒ही। सवा॒तरौ॒ न तेज॑सी। व॒त्समिन्द्र॑मवर्धताम्॥३५॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा। भि॒षजा॒ सखा॑या। ह॒विषेन्द्रं॑ भिषज्यतः। क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ। इन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्तिस्रो दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पसः॑। इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॥३६॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्रं॑ दे॒वम्। भि॒षज॑ꣳ सु॒यजं॑ घृत॒श्रियम्॑। पु॒रु॒रूप॑ꣳ सु॒रेत॑सं म॒घोनिम्॑। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दिन्द्र॒ꣳ स्वाहा-ऽऽज्य॑स्य। स्वाहा॒ मेद॑सः। स्वाहा॑ स्तो॒कानाम्॑। स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम्। स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः

आँज्यपान्। स्वाहेन्द्रꣳ होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यज॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बर्हिष्योज उषे दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्र चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यज॥)॥——[७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिꣳशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशꣳसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाꣳ अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बर्हिर्हरिवान्न इन्द्रः। प्राचीनꣳ सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानꣳ स्योनम्। आदित्यैरक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतारविन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न

पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताᳬ स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारिं च॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तᳬ सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न त्वावाᳬ अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारिं च॥ [९]

देवं बर्हिरिन्द्रᳬ सुदेवं देवैः। वीरवथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वार इन्द्रᳬ सङ्घाते।

वि॒ड्वीर्यामं॑न्नवर्धयन्। आ व॒थ्सेन॒ तरु॑णेन कुमा॒रेण॑ चमीवि॒ता अपार्वा॑णम्। रे॒णुक॑काटं नुदन्ताम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥४४॥

दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। इन्द्रं॑ य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॑ह्वेताम्। दैवी॒र्विशः॒ प्राया॑सिष्टाम्। सुप्री॑ते॒ सुधि॑ते अभूताम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॒ वसु॑धिती। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। अया॑व्य॒न्याघा द्वेषा॑ꣳसि। आन्यावा॑क्षी॒द्वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒ते॥४५॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। सग्धि॒ꣳ सपी॑तिम॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं॒ दय॑माने। पु॒रा॒णेन॒ नवम्॑। अधा॑ता॒मूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती॒ वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒ते। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥४६॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑शꣳसा॒वा-भा॑ष्टां॒ वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒तौ। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। अस्पृ॑क्षद्भार॑ती॒ दिवम्॑। रु॒द्रैर्य॒ज्ञꣳ सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती गृ॒हान्॑॥४७॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थस्त्रि॑वन्धु॒रः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शिति-

पृ॒ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य हो॒त्रमर्ह॑तः। बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४८॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो॒ मधु॑शाखः सुपिप्प॒लः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। दिव॒मग्रे॑णाप्रात्। आऽन्तरि॑क्षं पृथि॒वीम॑दृꣳहीत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वा॒स॒स्थमिन्द्रे॒णा-स॑न्नम्। अ॒न्या ब॒र्॒हीꣳष्य॒भ्य॑भूत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वि॑ष्टं कु॒र्वन्थ्स्वि॑ष्ट॒कृत्। स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४९॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑ गृ॒हान् वे॑तु॒ यजा॑भू॒थ्षट्च॑ (दे॒वं ब॒र्॒हिर्दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा शिक्षि॒तौ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसो॑ दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पति॑र्दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनान्दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑त्ववर्धयदवर्धय॒न्त्रिर॑वर्धता॒मेको॑ऽ वर्धयꣳश्च॒तुर॑वर्धयत्। वस्तो॒रा व॒थ्सेन॒ दैवी॒रया॒वीषꣳह॒ताऽस्पृ॑क्षच्छ॒तेन॒ दिवꣳ॑ स्वास॒स्थꣳ स्वि॑ष्टꣳ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते शि॑क्षि॒तौ॥)॥ [१०]

होता॑ यक्षथ्स॒मिधा॒ऽग्निमि॒डस्प॒दे। अ॒श्विनेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒जो धू॒म्रो न गो॒धूमैः॒ क्व॑लैर्भेष॒जम्। मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॒थ्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न भे॑ष॒जम्। प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जं तोक्म॑भिः। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑

घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षं नराशꣳसं न नग्नहुम्। पतिꣳ सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो न चन्द्र्यश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। ऋषभेण गवेन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः कर्कन्धुभिः। मधु लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दुरो दिशः। कवष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुघे। दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विना सञ्जानाने। सम जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा

भि॒षजा॒ऽश्विना॑। इन्द्रं॒ न जागृ॑वी॒ दिवा॒ नक्तं॒ न भे॑ष॒जैः। शूष॒ꣳ सर॑स्वती भि॒षक्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भे॑ष॒जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒ऽपस॑ः। रू॒पमिन्द्रे॑ हिर॒ण्ययम्॑॥५५॥

अ॒श्विनेडा॒ न भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्र॑म॒श्विना॑। भि॒षजं॒ न सर॑स्वतीम्। ओजो॒ न जू॒तिरि॑न्द्रि॒यम्। वृको॒ न र॑भ॒सो भि॒षक्। यशः॒ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मास॑रम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युꣳ राजा॑नं व्या॒घ्रं नम॑सा॒ऽश्विना॒ भाम॑म्। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५७॥

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒कानां॑म्। स्वाहा॒ मेद॑सां॒ पृथ॑क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्या॑म्। स्वाहा॑ मे॒षꣳ सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्ष॒भमिन्द्रा॑य सि॒ꣳहाय॒ सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॒ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णꣳ सवि॒तार॒ं वरु॑णं भि॒षजां॒ पतिम्॑। स्वाहा॒ वन॒स्पतिं॑ प्रि॒यं पाथो॒ न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहा॒ऽग्निꣳ होत्राञ्जु॑षा॒णो अ॒ग्निर्भे॑ष॒जम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वती॒मिन्द्रꣳ॑ सु॒त्रामा॑णम्। इ॒मे सोमाः॑ सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॑ष॒भैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तोक्म॑भिः। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः। मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तो॒ऽमृताः॑। प्रस्थि॑ता वो मधु॒श्चुतः॑। ता न॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जु॒षन्ताꣳ॑ सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु॒ मद॑न्तु वि॒यन्तु॒ सोमम्॑। होत॒र्यज॑॥५९॥

वीर्यं॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॒ नास॑त्या॒ सर॑स्वती॒ मधु॑ हिर॒ण्यय॑ भेष॒जं वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजा॑ज्य॒पान॒मृता॒ः पञ्च च (स॒मिधा॒ऽग्निꣳ षट्। तनू॒नपा॑थ्स॒प्त। नरा॒शꣳस॒मृषि॑ः। इ॒डेडि॒तो यवै॑र॒ष्टौ। ब॒र॒हिः स॒प्त। दुरो॒ऽश्विना॒ नव॑। सु॒पेश॒सर॒षि॑ः। दैव्या॒ होता॑रा॒ सीसे॑न॒ रस॑ः। ति॒स्रस्त्वष्टा॑रम॒ष्टाव॑ष्टौ। वन॒स्पति॒मृषि॑ः। अ॒ग्निस्त्रयो॑दश। अ॒श्विना॒ द्वाद॑श त्रयोदश। स॒मिधा॒ऽग्निं बद॑रै॒र्बद॑रै॒र्यवै॑र॒श्विना॒ त्विषि॑म॒श्विना॒ न भे॑ष॒जꣳ रू॒पम॒श्विना॑ भी॒मं भाम॑म्॥)॥ [११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राट्थ्सु॒तः। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। सोमꣳ॑ शु॒क्रमि॒हेन्द्रि॒यम्। त॒नू॒पा भि॒षजा॑ सु॒ते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒ रजाꣳ॑सीन्द्रि॒यम्। इन्द्रा॑य प॒थिभि॑र्वहान्। इन्द्रा॒येन्दु॒ꣳ सर॑स्वती। नरा॒शꣳसे॑न न॒ग्नहुः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भे॒ष॒जं भि॒षजा॑ सु॒ते। आ॒जु॒ह्वा॑ना॒ सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्यम्॑। इडा॑भिरश्विना॒विषम्॑। समूर्ज॒ꣳ सꣳ र॒यिं द॑धुः। अश्वि॑ना॒ नमु॑चेः सु॒तम्। सोमꣳ॑ शु॒क्रं प॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमाभ॑रत्। ब॒र॒हिषेन्द्रा॑य॒ पात॑वे॥६१॥

क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॒ं न दुरो॒ दिश॑ः।

इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑मश्विना। दिवेन्द्र॑ꣳ सा॒यमि॑न्द्रि॒येः। स॒ञ्जा॒ना॒ने सु॒पेश॑सा। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अश्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्त॑ꣳ सरस्वति॥६२॥

दैव्या॑ होतारा भिषजा। पा॒तमिन्द्र॒ꣳ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्त्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॒ सोमम्॑। इन्द्रा॑य सुषवु॒र्मदम्॑। अश्वि॑ना भेष॒जं मधु॑। भे॒ष॒जं नः॒ सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यशः॒ श्रियम्॑। रू॒पꣳ रू॑पमधुः सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। श॒श॒मा॒नः प॑रि॒स्रुता॑। की॒लाल॑म॒श्विभ्यां॒ मधु॑। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। गोभि॒र्न सोम॑मश्विना। मास॑रेण परि॒ष्कृता॑। सम॑धाता॒ꣳ सर॑स्वत्या। स्वाहेन्द्रे॑ सु॒तं मधु॑॥६३॥

नग्रहुः पातंवे सरस्वत्यधुः सुतेंऽष्टौ चं॥ [१२]

अ॒श्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यम्। नमु॑चेर्धि॒या सर॑स्वती। आ शु॒क्रमा॑सु॒राद्वसु॑। म॒घमिन्द्रा॑य जभ्रिरे। यम॒श्विना॒ सर॑स्वती। ह॒विषेन्द्र॒मव॑र्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। तमिन्द्रं॑ प॒शवः॒ सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्य॑नूषत। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमि॑न्द्रि॒यम्। य इन्द्रं॑ इन्द्रि॒यं द॒धुः। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ भगः॑। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑तिः। यज॑मानाय सश्चत। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ऽदध॑त्। यज॑मानाय दा॒शुषे॑। आद॑त्त॒ नमु॑चे॒र्वसु॑। सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒यम्। भगे॑न सवि॒ता श्रियम्॑।

सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशत। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रꣳ सरस्वती। यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता भिषजा सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियन्नरा षट्च॥ [१३]

देवं बर्हिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवीर्द्वारो अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्ये। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी जोष्ट्री अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रꣳ सरस्वत्यश्विना भिषजाऽवत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा देवानां भिषजा।

होतारा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒ष॒ट्का॒रैः सर॑स्वती। त्विषि॑ं न हृद॑ये म॒तिम्। होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। शूष॒न्न मध्ये॒ नाभ्या॑म्। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थः सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑। रेतो॒ न रू॒पम॒मृतं॑ ज॒नित्रम्॑। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्याम्॑। सर॑स्वत्याः सुपिप्प॒लः। इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑। ओजो॒ न जू॒तिमृ॑ष॒भो न भामम्॑। वन॒स्पतिर्नो॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। अ॒ध्व॒रे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॑म्। ऊर्ण॑म्रदाः॒ सर॑स्वत्याः॥७१॥

स्यो॒नमि॑न्द्र ते॒ सदः॑। ई॒शायै॑ म॒न्युꣳ राजा॑नं ब॒र्॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वान् य॑क्षद्यथाय॒थम्। होतारा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। वा॒चा वाच॒ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒ग्निꣳ सोमꣳ॑ स्विष्ट॒कृत्। स्वि॑ष्ट॒ इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ सवि॒ता वरु॑णो भि॒षक्। इ॒ष्टो दे॒वो वन॒स्पतिः॑। स्वि॑ष्टा दे॒वा आ॑ज्य॒पाः। इ॒ष्टो अ॒ग्निर॒ग्निना॑। होता॑ हो॒त्रे स्वि॑ष्ट॒कृत्। यशो॒ न दध॑दिन्द्रि॒यम्। ऊर्ज॒मप॑चितिꣳ स्व॒धाम्। व॒सु॒वने॑

वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजेन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज सरस्वत्या वनस्पतिः पद्व (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासावश्विना देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती देवा देवानाँ भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना सर्व वियन्तु। द्वारस्तिस्रः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याꣳ सुतासुती। अञ्जन्त्ययं यजमानः॥)॥——[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। पचन्पक्तीः। पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्विभ्यां छागꣳ सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्थ्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्वि-भ्याँम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याँम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। अक्षꣳस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमान्थ्सुराम्णः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्। अवीवृधन्ताङ्गूषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणां नपादवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥——[१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुनाँ। त्वꣳ सोम

म॒हे भग॒ं त्वꣳ सो॑म॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्वꣳ सो॑म पि॒तृभिः॑ संविदा॒नः। बर्हि॑षदः पितर॒ आऽह॑ं पि॒तॄन्। उप॑हूताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वात्ताः पितरः। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानृ॑तु॒मतो॑ हवामहे। नरा॒शꣳसे॑ सोमपी॒थं य आ॒शुः। ते नो॒ अव॑न्तः सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे। ये अ॑ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वात्ताः॥ ७५॥

अ॒ꣳहो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽव॑रे॒ऽमृता॑सो॒ भव॑न्तः। अधि॑ ब्रुवन्तु॒ ते अ॑वन्त्व॒स्मान्। वा॒न्या॑यै दु॒ग्धे जु॒षमा॑णाः कर॒म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अव॑रे॒ परे॑ च। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑ संविदा॒नाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने कव्यवाहन॒ त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः। मात॑ली क॒व्यैः। ये ता॑तृ॒पुर्दे॑व॒त्रा जेह॑मानाः। हो॒त्रा॒वृधः॒ स्तोम॑तष्टासो अ॒र्कैः। आऽग्ने॑ याहि सुवि॒दत्रे॑भिर॒र्वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभि॑र्घर्म॒सद्भिः॑। ह॒व्य॒वाह॑म॒जरं॑ पुरुप्रि॒यम्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यन्। उपा॑सदं कव्य॒वाह॑ं पितृ॒णाम्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ꣳ सम॑ृण्वतु॥ ७६॥

अन॑ग्निष्वात्ता॒ जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ [१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्यशः॑। सुष॑मिद्धं॒ वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। गा॒य॒त्रीं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॒ं गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्। तनू॒नपा॑तमु॒द्विदम्॑। यं

गर्भ॒मदि॑तिर्द॒धे॥ ७७॥

शुचि॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। उ॒ष्णिहं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदीडे॒न्यम्॑। ई॒डि॒तं वृ॑त्र॒हन्त॑मम्। इडा॑भि॒रीड्य॒ꣳ सह॑ः। सोम॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। अ॒नु॒ष्टुभं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सं गां वयो॒ दध॑त्॥ ७८॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षथ्सुबर्हि॒षदम्॑। पू॒ष॒ण्वन्त॒मम॑र्त्यम्। सीद॑न्तं ब॒र्हि॒षि॑ प्रि॒ये। अ॒मृतेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। बृ॒ह॒तीं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। पञ्चा॑विं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑यक्ष॒द्व्यच॑स्वतीः। सु॒प्रा॒य॒णा ऋ॑ता॒वृध॑ः॥ ७९॥

द्वारो॑ दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययी॑ः। ब्र॒ह्माण॒ इन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। प॒ङ्क्तिं छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षथ्सु॒पेश॑से। सु॒शि॒ल्पे बृ॑ह॒ती उ॒भे। नक्तो॒षासा॒ न द॑र्श॒ते। विश्व॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। त्रि॒ष्टुभं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्॥ ८०॥

प॒ष्ठ॒वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्प्रचे॑तसा। दे॒वाना॑मुत्त॒मं यश॑ः। होता॑रा॒ दैव्या॑ क॒वी। स॒युजेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। जग॑तीं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑

यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुरेतसम्। त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छुतक्रतुम्। हिरण्य-पर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्। ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज॥८३॥

दधे दधदतावृध इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज सप्त च (इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिव्रतꣳ शुचिमुष्णिहंन्दित्यवाहम्। ईडेन्यꣳ सोममनुष्टुभं त्रिवृथ्सम्। सुबरहिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पश्वाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारौ ब्रह्माणं पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानड्वाहम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुन्न। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्न। शतक्रतुं भगमिन्द्रं ककुभमिह वशान्न। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नव दशेहेन्द्रियमष्ट नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्व वेतु॥)॥ [१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिव्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः। इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अ॒नु॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सो गौर्वयो॑ दधुः। सु॒ब॒र्॒हिर॒ग्निः पू॑ष॒ण्वान्। स्ती॒र्णब॑र्हि॒रम॑र्त्यः। बृ॒ह॒ती छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। पञ्चा॑वि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। दुरो॑ दे॒वीर्दिशो॑ म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृह॒स्पतिः॑। प॒ङ्क्तिश्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठ॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः। दैव्या॑ होतारा भिषजा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वान्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भार॑ती म॒रुतो॒ विशः॑॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुर्गौर्न वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒ अद्भु॑तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा गौर्न वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ वन॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भगम्॑। क॒कुच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भे॑ष॒जं क॑रत्। अति॑च्छन्दा॒श्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद्ऋ॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधु॒र्विशो॑ व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॒ तेज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बलम्॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। व॒र्॒षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम्॥८८॥

वै॒रू॒पेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॒र्तुना॑

दे॒वाः। एक॒वि॒ꣳश ऋ॒भवः॑ स्तु॒तम्। वै॒रा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। म॒रुत॑स्त्रिण॒वे स्तु॒तम्। बले॑न॒ शक्क॑रीः॒ सहः॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। शै॒शि॒रेण॒र्तुना॑ दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशे॑ऽमृत॒ꣳ स्तु॒तम्। स॒त्येन॑ रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः॥८९॥

स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तꣳ सहो॑ ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुश्च॒त्वारिं॑ च (व॒स॒न्तेन॑ ग्री॒ष्मेण॑ व॒र्षाभिः॑ शार॒देन॑ हेम॒न्तेन॑ शैशिरेण॒ षट्॥)॥ [१९]

दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। गा॒य॒त्रिया छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वीर्दे॒वम॑वर्धयन्। उ॒ष्णिहा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒णमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥९०॥

दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसम्॑। उ॒षे इन्द्र॑मवर्धताम्। अ॒नु॒ष्टुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। वाच॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वी दे॒वम॑वर्धताम्। बृ॒ह॒त्या छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। श्रोत्र॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वी दे॒वम॑वर्धताम्। प॒ङ्क्त्या छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। शु॒क्रमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वा दे॒वम॑वर्धताम्। त्रि॒ष्टुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्।

त्विषि॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥९२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्व॑यो॒धसम्॑। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। जग॑त्या॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। बल॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॒शꣳसो॑ दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒राजा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। रेत॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥९३॥

दे॒वो वन॒स्पति॑र्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। द्वि॒पदा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। भग॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनां दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। यश॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। अति॑च्छन्दसा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। क्ष॒त्रमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥९४॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ वीतां॒ यज॑ वीतां॒ यज॑ वेतु॒ यज॑ वेतु॒ यज॒ पञ्च॑ च (दे॒वं ब॒र्॒हिर्गा॑यत्रि॒या तेजः॑। दे॒वीर्द्वार॑ उ॒ष्णिहा॑ प्रा॒णम्। दे॒वी दे॒वमु॒षे अ॑नु॒ष्टुभा॒ वाचम्॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ बृह॒त्या श्रोत्रम्॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती प॒ङ्क्त्या शु॒क्रम्। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा त्रि॒ष्टुभा॒ त्विषिम्॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः पतिं॒ जग॑त्या॒ बलम्॑। दे॒वो नरा॒शꣳसो॑ वि॒राजा॒ रेतः॑। दे॒वो वन॒स्पति॑र्द्वि॒पदा॒ भगम्॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनां क॒कुभा॒ यशः॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृदति॑च्छन्दसा क्ष॒त्रम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑त्ववर्धयदवर्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्धता॒मेको॑ऽवर्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्धयत्॥)॥ [२०]

स्वा॒द्वीं त्वा॒ सोमः॒ सुरा॑वन्तꣳ सीसे॑न मि॒त्रो॑ऽसि॒ यद्दे॑वा॒ होता॑ यक्षथ्स॒मिधेन्द्र॒ꣳ समि॑द्ध॒ इन्द्र॒ आच॑र्षणि॒प्रा दे॒वं ब॒र्॒हिर्होता॑ यक्षथ्स॒मिधा॒ऽग्निꣳ समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना॒ऽश्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यं दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वत्य॒ग्निम॒द्योशन्तो॒ होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑ वस॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसं॑ विꣳश॒तिः॥२०॥

स्वा॒द्वीं त्वाऽमी॑मदन्त पि॒तरः॒ साम्रा॑ज्याय पू॒तं प॒वित्रे॑णो॒षासा॒नक्ता॒ बद॑रै॒रधा॑तां दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑ पष्ठ॒वाह॒ङ्गां दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसं॒ चतु॑र्नवतिः॥९४॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ वेतु॒ यज॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरꣳ साम भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यंदिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। त्रयस्त्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवाव रुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिꣳशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवाव रुन्धे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेनꣳ समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होतां भवति यजेत् वा अश्वौ दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवीꣳषि भवन्ति। सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्नाऽभिषिञ्चति। ऊर्ग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विड्वै मरुतोऽष्टौ च॥ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्बार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्द्यावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी

नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपꣳ सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृग्ꣳसामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सुङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येताꣳ रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीꣳ सूतवशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तथ्सर्वं भवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवर्षामपस्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुना सूयते। स देवसवः। य इष्ट्या सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत। यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासाꣳ सर्वासाꣳ

सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशꣳस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशꣳसः। निह्नुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तथ्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वानाꣳ सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिꣳश उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थ्सवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तर्हितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिꣳशः सर्वः। रेवज्ज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहेकं च॥ [६]

सिꣳहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तꣳ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तꣳ श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा।

पयो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। पय॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखम्॑। आयु॑ष्म॒च्छिरो॑ अस्तु मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। आयु॑षा॒ सं पि॑पृग्धि मा। इ॒ममग्न॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृधि। प्रि॒यꣳ रेतो॑ वरुण सोम राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदिते॒ शर्म॑ यच्छ। विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टि॒र्यथाऽस॑त्॥२०॥

आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि। यतो॒ वातो॒ मनो॑जवाः। यतः॒ क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। स॒मु॒द्र इ॑वासि ग॒ह्मना॑। सोम॑ इवा॒स्यदा॑भ्यः। अ॒ग्निरि॑व वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। सूर्य॑ इव॒ ज्योति॑षा वि॒भूः॥२१॥

अ॒पां यो द्रव॑णे॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साय॑ गृह्णामि। अ॒पां य ऊ॒र्मौ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑-मुष्याय॒णाय॑। ओज॑से वी॒र्या॑य गृह्णामि। अ॒पां यो म॑ध्य॒तो रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। पुष्ट्यै॑ प्र॒जन॑नाय गृह्णामि। अ॒पां यो य॒ज्ञियो॒ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। आयु॑षे दीर्घायु॒त्वाय॑ गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोज॑स्वन्तꣳ श्रीणा॒म्योजो॑ऽसि॒ तत्ते॒ प्रय॑च्छामि॒ पय॑सा॒ सम्पि॑पृग्धि॒ माऽसद्वि॒भूर्य॒ज्ञियो॒ रसो॒ द्वे च॑॥——[७]

अ॒भिप्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा। आति॑ष्ठ

मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभित आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्। श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमविंत्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजस्तेनाव रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन।

यदष्ट्रा॑म्॥२६॥

पुष्टिं॒ तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलुम्॑। आयु॒ष्टेन॑। यद्धिर॑ण्यमा ब॒ध्नाति॑। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै हिर॑ण्यम्। तेज॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। यदो॑द॒नं प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेकधा॒ऽधात्। रो॒हि॒ण्यां का॒र्यः॑। यद्ब्रा॑ह्म॒ण ए॒व रो॑हि॒णी। तस्मा॑दे॒व। अथो॒ वर्ष्मै॒वैनꣳ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्य॒ता सूर्ये॑ण का॒र्यः॑। उ॒द्यन्तं॒ वा ए॒तꣳ सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑नन्दन्ति। दि॒दृ॒क्षेण्यो॑ दर्श॒नीयो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॥२८॥

अ॒वेत्यो॑ऽवभृ॒था (३) ना (३) इति॑। यद्द॑र्भपुञ्जी॒लैः प॒वय॑ति। तथ्स्व॑दे॒वावै॑ति। तन्नावै॑ति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भिरे॒वैन॑ं लो॒कैः प॑वयति। अथो॑ अ॒पां वा ए॒तत्तेजो॒ वर्चः॑। यद्द॒र्भाः। यद्द॑र्भपुञ्जी॒लैः प॒वय॑ति। अ॒पामे॒वैनं॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा॒ऽभिषि॑ञ्चति॥२९॥

भ॒व॒न्त्यष्ट्रा॑मव॒रुध्य॑ वदन्ति द॒र्भा यद्द॑र्भपुञ्जी॒लैः प॒वय॒त्येक॑ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्थ्स्या॒मिति॑। स ए॒तं प॑ञ्चशार॒दीय॑मपश्यत्। तमा॑ऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्थ्स्या॒मिति॑। स प॑ञ्चशार॒दीये॑न यजेत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। म॒रु॒थ्स्तो॒मो वा ए॒षः। म॒रुतो॒ हि दे॒वानां॒ भूयि॑ष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्षणः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ

चैनमेवं वेद। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽत्ति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराँज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥)॥ [११]

अस्या जरासो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनर्षदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवाꣳ ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबतꣳ सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधज्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिꣳशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाड्जुह्वाऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरागमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः। सिꣳहा न हेषक्रतवः

सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः। ईडे अग्निꣳ स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसत्तो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताꣳ स्तोममृद्ध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्। त्वां जिह्वाꣳ शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाꣳ रातिषाचो अध्वरेषु सश्चिरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वद्देव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहुसासपर्यन्वयमृद्ध्या भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छ। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा ते मदाय। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे।

युजं॑ वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिणम्॑॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॑त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो॒ हरि॑भिः सु॒तम्। स सूर॒ आज॒नयं॒ ज्योति॒रिन्द्रम्॑। अ॒या धि॒या त॒रणि॒रद्रि॑बर्हाः। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी नव॑मानो अ॒र्कैः। व्यु॑स्रिधो॑ अ॒स्रो अद्रि॑र्बिभेद। उ॒तत्यदा॒श्वश्वि॑यम्। यदि॑न्द्र॒ नाहु॑षीष्वा। अग्रे॑ वि॒क्षु प्रतीद॑यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ हवामहे। अ॒ꣳहो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॒ दैव्यं॒ जनम्॑। अ॒ग्निं मि॒त्रं वरु॑णꣳ सा॒तये॒ भगम्॑। द्यावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षेत्रं॑ पु॒रुश्च॒न्द्रं वि वि॒द्वान्। आदित्सखि॑भ्यश्च॒रथ॒ꣳ समै॑रत्। इन्द्रो॒ नृभि॑रजन॒द्दीद्या॑नः सा॒कम्। सूर्य॑मु॒षसं॑ गा॒तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑ नेषि वि॒द्वान्। सुव॑र्व॒ज्ज्योति॒रभ॑यꣳ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्वा त॑ इन्द्र॒ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम शर॒णा बृ॒हन्ता॑। आ नो॒ विश्वा॑भिरू॒तिभि॑ः स॒जोषा॑ः। ब्रह्म॑ जुषा॒णो ह॑र्यश्व याहि। वरी॑वृजत॒स्थवि॑रेभिः सुशिप्र। अ॒स्मे दध॒द्वृष॑ण॒ꣳ शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रा॑य॒ गाव॑ आ॒शिरम्॑। दु॒दु॒ह्रे व॒ज्रिणे॒ मधु॑। यत्सी॑मुपह्व॒रे वि॒दत्। तास्ते॑ वज्रिन्धे॒नवो॑ जोजयुर्नः॥४४॥

गभ॑स्तयो नि॒युतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अह॑रह॒र्भूय॒ इज्जोगु॑वानाः। पू॒र्णा इ॑न्द्र क्षु॒मतो॒ भोज॑नस्य। इ॒मां ते॒ धियं॒ प्र भ॑रे म॒हो म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॒षणा॒ यत्त॑ आन॒जे। तमु॑त्स॒वे च॑ प्रस॒वे

च॑ सास॒हिम्। इन्द्रं॑ दे॒वासः॒ शव॑सा मदं॒ ननु॑॥४५॥
व॒ज्रिण॑मयथ्स्व॒स्ति जौ॑जयुर्नः स॒प्त च॑॥——————————[१३]

प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत। तैऽ॑स्माथ्सृ॒ष्टाः परां॑ च आयन्। तान॑ग्निष्टो॒मेन॒ नाऽऽप्नो॑त्। तानु॒क्थ्ये॑न॒ नाऽऽप्नो॑त्। तान्थ्षो॑ड॒शिना॒ नाऽऽप्नो॑त्। तान्त्रात्रि॑या॒ नाऽऽप्नो॑त्। तान्थ्स॒न्धिना॒ नाऽऽप्नो॑त्। सोऽ॑ग्निम॑ब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ई॒ष्फ्सेति॑। तान॒ग्निस्त्रि॒वृता॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नो॑त्॥४६॥

स इन्द्र॑मब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ई॒ष्फ्सेति॑। तानिन्द्रः॑ पञ्चद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नो॑त्। स विश्वा॑न्दे॒वान॑ब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ईष्फ्स॒तेति॑। तान् विश्वे॑दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नु॑वन्। स विष्णु॑मब्रवीत्। इ॒मान्म॑ ई॒ष्फ्सेति॑। तान् विष्णु॑रेकवि॒ꣳशेन॒ स्तोमे॑नाऽऽप्नोत्। वा॒र॒व॒न्तीये॑नावारयत॥४७॥

इ॒दं विष्णु॒र्वि च॑क्रम॒ इति॒ व्य॑क्रमत। यस्मा॑त्प॒शवः॒ प्रप्रेव॒ भ्रꣳशे॑रन्। स ए॒तेन॑ यजेत। यदाप्नो॑त्। तद॒प्तोर्याम॑स्याप्तोर्याम॒त्वम्। ए॒तेन॒ वै दे॒वा जैत्वा॑नि जि॒त्वा। यं काम॒मका॑मयन्त॒ तमा॑ऽऽप्नुवन्। यं काम॑ का॒मय॑ते। तमे॒तेना॑ऽऽप्नोति॥४८॥
स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नो॑दवारयत॒ नव॑ च॥——————————[१४]

व्या॒घ्रो॑ऽयम॒ग्नौ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋषी॑णां पु॒त्रो अ॑भिशस्ति॒पा अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जुहोमि। मा दे॒वानां॑ मिथु॒याक॑र्म भा॒गम्। सावी॑र्हि देव प्रस॒वाय॑ पित्रे। व॒र्ष्माण॑मस्मै वरि॒माण॑मस्मै। अथा॒स्मभ्यꣳ॑ सवितः

स॒र्वता॑ता। दि॒वेदि॑व॒ आ सु॑वा॒ भूरि॑ प॒श्वः। भू॒तो भू॒तेषु॑ चरति॒ प्रवि॑ष्टः। स भू॒ताना॒मधि॑पतिर्बभूव॥४९॥

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति राज॒सूयम्॑। स राजा॑ रा॒ज्यमनु॑ मन्यतामि॒दम्। येभि॒ः शिल्पै॑ः पप्रथा॒नामदृ॑ꣳहत्। येभि॒र्द्याम॒भ्यपि॑ꣳशत्प्र॒जाप॑तिः। येभि॒र्वाचं॑ वि॒श्वरू॑पाꣳ स॒मव्य॑यत्। तेने॒ममग्न॑ इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्धि। येभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति॒ प्र के॒तुभि॑ः। येभि॒ः सूर्यो॑ दद॒शे चि॒त्रभा॑नुः। येभि॒र्वाचं॑ पुष्क॒लेभि॒रव्य॑यत्। तेने॒ममग्न॑ इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्धि॥५०॥

आऽयं भा॑तु॒ शव॑सा॒ पश्च॑ कृ॒ष्टीः। इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो भ॑वतु प्र॒जावान्॑। अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थम्॑। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त्। इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्थ्सूर्या॒ अर्पि॑ताः स॒प्त सा॒कम्। तस्मि॒न्नाजा॑न॒मधि॒ विश्र॑येमम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सि। व्या॒घ्रो वैया॒घ्रेऽधि॑॥५१॥

विश्र॑यस्व॒ दिशो॑ म॒हीः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑। पय॑सा स॒ह। यथासा॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्।

स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒ꣳ सत्प॑तिं॒ पतिम्"। वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। विश्वे" त्वा दे॒वा उ॑त्तर॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चं॒ त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। बृह॒स्पति॑स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑ञ्चतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रु॒णं त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रङ्खं॑जङ्क॒रम्। रोच॑मानं म॒रुता॒मग्रे॑ अ॒र्चिषः॑। सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं विषास॒हिम्। इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑ नाम॒हूत॑मꣳ हुवेम। प्र बा॒हवा॑ सिसृतं जी॒वसे॑ नः। आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑। आ नो॒ जने" श्रवयतं युवाना। श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इन्द्र॑स्य ते वीर्य॒कृतः॑। बा॒हू उ॒पाव॑ हरामि॥५४॥

ब॒भू॒वाव्य॑य॒त्तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि वैया॒घ्रेऽधि॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥————[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा। आति॑ष्ठ वृत्र॒हन्त॑मः। तुभ्यं॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावभितो॒ रथं॒ यौ। ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रमनु॑ स॒ञ्चर॑न्तौ। दू॒रेहे॑तिरिन्द्रि॒यावा"न्पत॒त्री। ते नो॒ऽग्नयः॒ पप्र॑यः पारयन्तु। नम॑स्त ऋषे गद। अव्य॑थायै त्वा स्व॒धायै" त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्टासः। ए॒वा ब्र॑ह्म॒न्तवेद॑स्तु। तिष्ठा॒ रथे॒ अधि॒ यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व युवसे॒ स्वश्वः॑। आ ति॑ष्ठ वृत्रहन्ना॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॑। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा

मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमꣳ रथीनाम्। वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्नवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतꣳ सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिꣳहꣳ हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न सुहवन्तस्थिवाꣳसम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषाꣳ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा

व॒शिनी॒ ह्युग्रा। प्र केशाः॑ सु॒वते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषां॑ ब्र॒ह्मेदीशे॒ वप॑नस्य॒ नान्यः। आ रो॑ह॒ प्रोष्ठं॒ विष॑हस्व॒ शत्रून्। अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्युग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। येनाव॑पथ्सवि॒ता क्षु॒रेण॑। सोम॑स्य॒ राज्ञो॒ वरु॑णस्य वि॒द्वान्। तेन॑ ब्रह्माणो वपते॒दम॒स्योर्जेमम्। र॒य्या वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। मा ते॒ केशा॒ननु॑ गा॒द्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते। तुभ्य॒मिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता वर्च॒ आद॑धात्॥६०॥

तेभ्यो॑ नि॒धान॑ बहु॒धा व्यैच्छन्। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः सुव॑ः। द॒र्भ॒स्त॒म्बे वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑। पौꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। बल॑ ते बाहु॒वोः स॑वि॒ता द॑धातु। सोम॑स्त्वाऽनक्तु॒ पय॑सा घृ॒तेन॑। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒तन्नि ध॑त्तम्। पौꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ सꣳसृ॑जाथ। यथ्सी॒मन्तं॒ कङ्क॑तस्ते लि॒लेख॑। यद्वा॑ क्षु॒रः प॑रिव॒वर्ज॒ वपꣳ॑स्ते। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒तन्नि ध॑त्तम्। पौꣳस्ये॑ने॒मꣳ सꣳ सृ॑जाथो वी॒र्ये॑ण॥६१॥

अवा॑स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्युग्राऽद॑धाद्ववर्ज॒ वपꣳ॑ स्ते॒ द्वे च॑॥ [१७]

इन्द्रं॒ वै स्वाविशो॑ म॒रुतो॒ नापा॑चायन्। सोऽन॑पचाय्यमान ए॒तं वि॑घ॒नम॑पश्यत्। तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। तेनै॒वासा॒न्तꣳ सꣳ स्त॒म्भं व्य॑हन्। यद्व्यहन्। तद्वि॑घ॒नस्य॑ विघन॒त्वम्। वि पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्यꣳ हते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं

वेद॥६२॥

यꣳ राजा॑नं विशो॒ नाप॒चाये॑युः। यो वा॑ ब्राह्म॒णस्तम॑सा पा॒प्मना॒ प्रावृ॑तः स्यात्। स ए॒तेन॑ यजेत। वि॒घ॒नेनै॒वैन॑द्विहत्य॑। वि॒शामाधि॑पत्यं गच्छति। तस्य॒ द्वे द्वा॑द॒शे स्तो॒त्रे भव॑तः। द्वे च॑तुर्वि॒ꣳशे। औद्भि॑द्यमे॒व तत्। ए॒तद्वै क्ष॒त्रस्यौद्भि॑द्यम्। यद॑स्मै॒ स्वाविशो॑ ब॒लिꣳ हर॑न्ति॥६३॥

हर॑न्त्यस्मै॒ विशो॑ ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒बाहु॒ग्वा अग्रे॑ क्ष॒त्राण्याते॑पुः। तेषा॒मिन्द्रः॑ क्ष॒त्राण्याद॑त्त। न वा इ॒मानि॑ क्ष॒त्राण्य॑भूव॒न्निति॑। तन्नक्ष॑त्राणां नक्षत्र॒त्वम्। आ श्रेय॑सो॒ भ्रातृ॑व्यस्य॒ तेज॑ इन्द्रि॒यं द॑त्ते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६४॥

तद्यथा॑ ह॒ वै स॑च॒क्रिणौ॒ कप्ल॑कावु॒पाव॑हितौ॒ स्याता॑म्। ए॒वमे॒तौ यु॒ग्मन्तौ॒ स्तोमौ॑। अ॒युक्षु॒ स्तोमे॑षु क्रियेते। पा॒प्मनो॒ऽप॑हत्यै। अप॑ पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्यꣳ हते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। तद्यथा॑ ह॒ वै सू॑तग्राम॒ण्यः॑। ए॒वं छन्दाꣳसि। तेष्व॒सावा॑दि॒त्यो बृ॑ह॒तीर॒भ्यू॑ढः॥६५॥

स॒तोबृ॑हतीषु स्तुवते स॒तो बृ॑हन्। प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रसा॒नीत्ये॒व। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तं॒ वै क्ष॒त्रं वि॒शा। वि॒शैवैन॑ क्ष॒त्रेण॒ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो॒ वै ग्रा॑म॒णीः स॑जा॒तैः। स॒जा॒तैरे॒वैनं॒ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो॒ वै पुरु॑षः पा॒प्मभिः॑। व्यति॑षक्ताभिरे॒वास्य॑

पा॒प्मनो॑ नुदते॥६६॥

वेद॒ हर॑न्त्येनमे॒वं वेदा॒भ्यू॑ढः पा॒प्मभि॒रेक॑ च॥ [१८]

त्रि॒वृद्यदा॑ग्ने॒यौऽग्निमु॑खा॒ ह्यृद्धि॒र्यदा॑ग्ने॒य आ॑ग्ने॒यो न वै सोमे॑न॒ यो वै सोमे॑ने॒ष गो॑स॒वः सि॒ꣳहे॑ऽभि प्रेहि॑ मित्र॒वर्ध॑नः प्र॒जाप॑ति॒स्ता ओ॑द॒नं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न॒गस्त्यो॒स्या जरा॑स॒स्तिष्ठा॒ हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्या॒घ्रोऽयम॒भिप्रेहि॑ वृत्र॒हन्त॑मो॒ ये के॒शिन॒ इन्द्रं॒ वा अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृद्यो वै सोमे॒नाय॑रसि ब॒हुर्भ॑वति॒ तिष्ठा॒ हरी॒रथ॒ आयं भा॑तु॒ तेभ्यो॑ नि॒धान॒ꣳ षट्थ्षष्टिः॥६६॥

त्रि॒वृत्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवौन्नाꣳ रयिवृधः सुमेधाः। श्वेतः सिषक्ति नियुतामभिश्रीः। ते वायवे समनसो वितस्थुः। विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रुः। रायेऽनु यज्ञ्ज्ञतू रोदसी उभे। राये देवी धिषणा धाति देवम्। अधा वायुं नियुतः सश्चत स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिन्निरेके। आ वायो प्र याभिः। प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा॥१॥

बृहद्रयिं विश्ववाराꣳ रथप्राम्। द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः। कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो। आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरम्। सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हविषि मादयस्व। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तं नो अस्तु॥२॥

वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। रयीणां पतिं यजतं बृहन्तम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते त्वन्निधिपाः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवत उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं

नो॑ देव। प्रति॑हर्य ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्। दे॒वाना॒मग्रे॑ यज॒तं य॑जध्वम्। स नो॑ ददातु॒ द्रवि॑णꣳ सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोषं॒ वि ष्य॑तु॒ नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ईशे॑ शतदा॒य उ॒क्थ्यः॑। यः प॑शू॒नाꣳ र॑क्षि॒ता विष्ठि॑तानाम्। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒हस्र॑धामा जुषताꣳ ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूषणे॒मौ दे॒वौ। सोमा॑पूषणा॒ रज॑सो वि॒मानम्॑। स॒प्तच॑क्रꣳ॒ रथ॒मवि॑श्वमिन्वम्। वि॒षू॒वृतं॒ मन॑सा यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो वृषणा॒ पञ्च॑रश्मिम्। दि॒व्य॑न्यः सद॑नं च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थि॒व्याम॒न्यो अध्य॒न्तरि॑क्षे। ताव॒स्मभ्यं॑ पुरु॒वारं॑ पुरु॒क्षुम्। रा॒यस्पोषं॒ विष्य॑ता॒न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धियं॑ पू॒षा जि॑न्वतु विश्वमि॒न्वः। र॒यिꣳ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु। अव॑तु दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना ज॒जान॑। विश्व॑म॒न्यो अ॑भि॒चक्षा॑ण एति। सोमा॑पूषणा॒ववं॑तं॒ धियं॑ मे। यु॒वभ्यां॒ विश्वाः॒ पृत॑ना जयेम। उदु॑त्तमं व॑रु॒णास्त॑भ्ना॒द्याम्। यत्किं चे॒दं कि॑त॒वासः॑। अव॑ ते॒ हेड॒स्तत्त्वा॑ यामि। आ॒दि॒त्याना॒मव॑सा॒ न द॑क्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आदि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्। य॒ज्ञो दे॒वाना॒ꣳ शुचि॑रपः॥६॥

म॒नी॒षाऽस्तुं च॒र्तस्या॒स्मे कि॑त॒वासं॑श्चत्वारिं॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॒ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑

ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। कामे॑न दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सू॒नवो॒ अदि॑तेः पीव॒सामिषम्॑। घृ॒तं पिन्व॒त्प्रति॑हर्यन्नृते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय येमुरे। आ॒दि॒त्याः कामं॑ पितु॒मन्त॑म॒स्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑ प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑॥७॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुषन्ताम्। स्क॒भा॒यत॒ निर्ऋ॑तिꣳ सेध॒ताम॑तिम्। प्र र॒श्मिभि॒र्यत॑माना अमृध्राः। आदि॑त्याः काम॒ प्रय॑तां॒ वष॑ट्कृतिम्। जु॒षध्वं॑ नो ह॒व्यदा॑तिं यजत्राः। आ॒दि॒त्यान्काम॒मव॑से हुवेम। ये भू॒तानि॑ ज॒नय॑न्तो विचि॒रिख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थम्॑। स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो॒ अम॑तिं दु॒रेवा॑म्। अ॒स्मभ्यं॑ पुत्रा अदिते॒ः प्र यꣳसत। आदि॑त्याः काम॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अग्ने॒ नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। विश्वा॑नि देव व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मज्जुहुरा॒णमेनः॑। भूयि॑ष्ठान्ते॒ नम॑ उक्तिं विधेम। प्र वः॑ शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भरध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॒ सुपू॑तम्॥९॥

यो दैव्या॑नि॒ मानु॑षा ज॒नूꣳषि॑। अ॒न्तर्विश्वा॑नि वि॒द्मना॒ जिगा॑ति। अच्छा॒ गिरो॑ म॒तयो॑ देव॒यन्तीः॑। अ॒ग्निं य॑न्ति॒ द्रवि॑णं॒ भिक्ष॑माणाः। सु॒स॒न्दृशꣳ सु॒प्रती॑कꣳ स्व॒ञ्चम्॑।

ह॒व्य॒वाह॑मर॒तिं मानु॑षाणाम्। अग्ने॒ त्वम॒स्मद्यु॑योध्यमी॑वाः। अन॑ग्नित्रा अ॒भ्य॑मन्त कृ॒ष्टीः। पुन॑र॒स्मभ्यꣳ सुवि॒ताय॑ देव। क्षां विश्वे॑भिर॒जरे॑भिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने॒ त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्। स्व॒स्तिभि॒रति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑। पूश्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। प्रका॑रवो मन॒ना व॒च्यमा॑नाः। दे॒व॒द्रीचीं॑ नयथ देव॒यन्तः॑। द॒क्षि॒णा॒वाड्वा॒जिनी॒ प्राच्ये॑ति। ह॒विर्भर॑न्त्य॒ग्नये॑ घृ॒ताचीं॑। इन्द्रं॒ नरो॑ यु॒जे रथम्। ज॒गृ॒भ्णाते॒ दक्षि॑णमिन्द्र॒ हस्तम्॥११॥

व॒सू॒यवो॑ वसुपते॒ वसू॑नाम्। वि॒द्मा हि त्वा॒ गोप॑तिꣳ शूर॒ गोना॑म्। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृष॑णꣳ र॒यिन्दाः॑। तवे॒दं विश्व॑म॒भितः॑ पश॒व्यम्। यत्पश्य॑सि॒ चक्ष॑सा॒ सूर्य॑स्य। गवा॑मसि॒ गोप॑ति॒रेक॑ इन्द्र। भ॒क्षी॒महि॑ ते॒ प्रय॑तस्य॒ वस्वः॑। समि॑न्द्र णो॒ मन॑सा नेषि॒ गोभिः॑। सꣳ सू॒रिभि॑र्मघव॒न्थ्सꣳ स्व॒स्त्या। सं ब्रह्म॑णा दे॒वकृ॑तं॒ यदस्ति॑॥१२॥

सं दे॒वानाꣳ॑ सुम॒त्या य॒ज्ञिया॑नाम्। आ॒राच्छत्रु॒मप॑ बाधस्व दू॒रम्। उ॒ग्रो यः शम्ब॑ः पुरुहूत॒ तेन॑। अ॒स्मे धे॑हि॒ यव॑म॒द्गोम॑दिन्द्र। कृ॒धीधिय॑ं जरि॒त्रे वाज॑रत्नाम्। आ वे॒धसꣳ॒ स हि शुचिः॑। बृह॒स्पतिः॑ प्रथ॒मं जाय॑मानः। म॒हो ज्योति॑षः पर॒मे व्यो॑मन्। स॒प्तास्य॑स्तुविजा॒तो रवे॑ण। वि स॒प्तर॑श्मिरधम॒त्तमा॑ꣳसि॥१३॥

बृह॒स्पतिः॒ सम॑जय॒द्वसू॑नि। म॒हो व्र॒जान्गोम॑तो दे॒व ए॒षः। अ॒पः सिषा॑स॒न्थ्सुव॒रप्र॑तीत्तः। बृह॒स्पति॒र्हन्त्य॒मित्र॑म॒र्कैः। बृह॑स्पते॒ पर्ये॒वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पावी॑रवी। इ॒मा जु॒ह्वा॑ना॒ यस्ते॒ स्तन॑ः। सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि। इ॒य॒ꣳ शुष्मे॑भिर्बिस॒खा इ॑वारुजत्। सानु॑ गिरी॒णां त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। पा॒रा॒व॒द॒घ्नीमव॑से सुवृ॒क्तिभिः॑। सर॑स्वती॒मा वि॑वासेम धी॒तिभिः॑॥१४॥

दे॒व॒यानै॑र्दे॒वाः सुपू॑तं यजत्र॒ हस्त॒मस्ति॒ तमाꣳस्यू॒र्मिभि॒र्द्वे च॑॥ [२]

सोमो॑ धे॒नुꣳ सोमो॒ अर्व॑न्तमा॒शुम्। सोमो॑ वी॒रं क॑र्म॒ण्यं॑ ददातु। सा॒द॒न्यं॑ विद॒थ्यꣳ स॒भेयम्॑। पि॒तुः॒ श्रव॑णं॒ यो ददा॑शदस्मै। अषा॑ढं यु॒त्स्सु त्वꣳ सो॑म॒ क्रतु॑भिः। या ते॒ धामा॑नि ह॒विषा॒ यज॑न्ति। त्वमि॒मा ओष॑धीः सोम॒ विश्वा॑ः। त्वम॒पो अ॑जनय॒स्त्वङ्गाः॑। त्वमात॑तन्थो॒र्वन्तरि॑क्षम्। त्वं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑ ववर्थ॥१५॥

या ते॒ धामा॑नि दि॒वि या पृ॑थि॒व्याम्। या पर्व॑ते॒ष्वोष॑धीष्व॒फ्सु। तेभि॑र्नो॒ विश्वैः॑ सु॒मना॒ अहे॑डन्। राजं॑न्थ्सोम॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय। विष्णो॒र्नुकं॒ तद॑स्य प्रि॒यम्। प्र तद्विष्णुः॑। प॒रो मात्र॑या त॒नुवा॑ वृधान। न ते॑ महि॒त्वमन्व॑श्नुवन्ति। उ॒भे ते॑ विद्म॒ रज॑सी पृथि॒व्या विष्णो॑ देव॒ त्वम्। प॒र॒मस्य॑ विथ्से॥१६॥

विच॑क्रमे॒ त्रिर्दे॒वः। आ ते॑ म॒हो यो जा॒त ए॒व। अ॒भि गो॒त्राणि॑। आभि॒ः स्पृधो॑ मिथ॒तीररि॑षण्यन्। अ॒मित्र॑स्य व्यथया म॒न्युमि॑न्द्र। आभि॒र्विश्वा॑ अभि॒युजो॒ विषू॑चीः।

आर्याय॒ विशोव॑तारी॒र्दासीः॑। अ॒य॒ꣳ श्रृ॑ण्वे॒ अध॒ जय॑न्नु॒त घ्नन्। अ॒यमु॒त प्र कृ॑णुते यु॒धा गाः। य॒दा स॒त्यं कृ॑णु॒ते म॒न्युमिन्द्रः॑॥१७॥

विश्वं॑ दृ॒ढं भ॑यत॒ एज॑दस्मात्। अनु॑ स्व॒धाम॑क्षर॒न्नापो॑ अस्य। अव॑र्धत॒ मध्य॒ आ ना॒व्या॑नाम्। स॒ध्री॒चीने॑न॒ मन॑सा॒ तमि॑न्द्र॒ ओजि॑ष्ठेन। हन्म॑नाहन्न॒भिद्यून्। म॒रुत्व॑न्तं वृष॒भं वा॑वृधा॒नम्। अक॑वारिं दि॒व्यꣳ शा॒समिन्द्रम्॑। वि॒श्वा॒साह॒मव॑से॒ नूत॑नाय। उ॒ग्रꣳ स॑हो॒दामि॒ह तꣳ हु॑वेम। जनि॑ष्ठा उ॒ग्रः सह॑से तु॒राय॑॥१८॥

म॒न्द्र ओजि॑ष्ठो बहु॒लाभि॑मानः। अव॑र्ध॒न्निन्द्रं॑ म॒रुत॑श्चि॒दत्र॑। मा॒ता यद्वी॒रं द॒धन॒द्धनि॑ष्ठा। क्व॑स्यावो॑ मरुतः स्व॒धाऽऽसी॑त्। यन्मामेकꣳ स॒मध॑त्ताहि॒हत्ये॑। अ॒हꣳ ह्यु॑ग्रस्त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। विश्व॑स्य॒ शत्रो॒रन॑मं वध॒स्नैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒ दीष॑माणाः। विश्वे॑ दे॒वा अ॑जहु॒र्ये सखा॑यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यं ते॑ अस्तु॥१९॥

अथे॒मा विश्वाः॒ पृत॑ना जयासि। वधी॑ वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑। स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः। सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॒ वृष्णि॑येभिः॒ समो॑काः। म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा॒ हव्यो॒ भरे॑षु। म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑नं॒ विशो॑ अमदन्त पू॒र्वीः। अ॒य॒ꣳ राजा॒ जग॑तश्चर्ष॒णी॒नाम्। स ए॒व वी॒रः स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑कराजो॒ जग॑तः पर॒स्पाः। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्दमि॒ताभिक्र॑तूनाम्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता॒ꣳ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दिशो॑ऽदृꣳहद्दृꣳहि॒ता दृꣳह॑णेन। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्व-वे॑दाः। पु॒रो॒डाशं॒ प्रति॑ गृभ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑कराजो अ॑भव॒ज्जना॑नाम्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑ आवत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑ वावृधा॒नः। वृ॒त्र॒तूर्नो॒ अभ॑य॒ꣳ शर्म॑ यꣳसत्। यः स॒प्त सिन्धू॒ꣳ रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कानकृ॑णो॒द्दिश॑श्च। इन्द्रो॑ ह॒विष्मा॒न्थ्सग॑णो म॒रुद्भिः॑। वृ॒त्र॒तूर्नो॑ य॒ज्ञमि॒होप॑ यासत्॥२२॥

व॒व॒र्थ॒ वि॒थ्स॒ इन्द्रंस्तु॒रायाँस्तु वृत्र॒तूर्ये॒ वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यात्रीणि॑ च॥ [३]

इन्द्र॒स्तर॑स्वानभिमाति॒होग्रः॑। हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्षाः। तस्य॑ व॒यꣳ सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑मन॒से स्या॑म। हिर॑ण्यवर्णो॒ अभ॑यं कृणोतु। अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुः। स नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं॒ वि य॑ꣳसत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। इन्द्रꣳ॑ स्तुहि व॒ज्रिण॒ꣳ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता॒ꣳ ह॒विर्नः॑॥२३॥

ह॒त्वाऽभिमा॑ती॒ः पृत॑ना॒ः सह॑स्वान्। अथाभ॑यं कृणुहि वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शूरं॑ व॒ज्रिण॒मप्र॑तीत्तम्। अ॒भि॒मा॒ति॒हन॑ं पुरुहू॒तमिन्द्रम्॑। य एक॒ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु। तस्मा॒ इन्द्रा॑य ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। अ॒स्मभ्य॑ं चि॒त्रं वृष॑ण॒ꣳ र॒यिन्दा॑त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। बले॒नाद॑ꣳहदभिमाति॒हेन्द्रः॑। स नो॑ ह॒विः प्रति॑ गृभ्णातु रा॒तये॑। दे॒वाना॑ं दे॒वो नि॑धि॒पा नो॑ अव्यात्। अन॑वस्ते॒ रथं॒ वृष्णे॒ यत्ते॑। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहिम्॑। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। शम॑स्य च शृ॒ङ्गिणो॒ वज्र॑बाहुः। सेदु॒ राजा॑ क्षेति चर्ष॒णी॒नाम्। अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ ता ब॑भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रून्॑। विति॒ग्मेन॑ वृष॒भेणा॒ पुरो॑भेत्। सं वज्रे॑णासृजद्वृ॒त्रमिन्द्रः॑। प्र स्वां म॒तिम॑तिर॒च्छाश॑दानः। विष्णु॑ं दे॒वं वरु॑णमू॒तये॒ भगम्॑। मेद॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। ता नो॑ य॒ज्ञमाग॑तं वि॒श्वधे॑ना। प्र॒जाव॑द॒स्मे द्रवि॑णे॒ह ध॑त्तम्। मेद॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। विष्णु॑ं च दे॒वं वरु॑णं च रा॒तिम्॥२६॥

ता नो॒ अमी॑वा अप॒ बाध॑मानौ। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णा॒वुपेतम्॑। विष्णू॑वरुणा यु॒वम॑ध्व॒राय॑ नः। वि॒शे जना॑य॒ महि॒ शर्म॑

यच्छतम्। दीर्घप्रयज्म्यू हविषा वृधाना। ज्योतिषा-ऽरातीर्दहतन्तमाꣳसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाꣳसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवाꣳ सेधतꣳ रक्षसश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताꣳ शुचयद्भिरर्कैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्द्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वꣳ सदने ऋतस्य। आ नौ द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवꣳशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतꣳ रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितर्मातर्यदिहोप ब्रुवे वाम्। भूतं देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उप ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।

या जा॒ता ओष॑ध॒योऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः॒ सोम॑राज्ञीरश्वाव॒तीꣳ सो॑मव॒तीम्। ओष॑धी॒रिति॑ मातरो॒ऽन्या वो॑ अ॒न्याम॑वतु॥३०॥

हु॒विर्नो॑ दाद्भूव रा॒तिं पू॒र्वहू॑ताव॒र्कैरै॑रद॒स्मिन्पश्च॑ च॥ [४]

शुचिं॒ नु स्तोम॒ꣳ श्ञथ॑द्वृ॒त्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्राग्नी॒ प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑। आ वृ॑त्रहणा गी॒र्भिर्विप्रः॑। ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॒स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जिन्व। विश्वं॒ तद्भ॒द्रं यद॒वन्ति॑ दे॒वाः। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ईꣳ स॒त्येभिः॒ सखि॑भिः शु॒चद्भिः॑। गोधा॑यसं॒ विध॑न॒सैर॑तर्दत्। ब्रह्म॑ण॒स्पति॒र्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥३१॥

घ॒र्मस्वे॑देभि॒र्द्रवि॑णं॒ व्या॑नट्। ब्रह्म॑ण॒स्पते॑रभवद्यथाव॒शम्। स॒त्यो म॒न्युर्महि॒ कर्मा॑ करिष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॒थ्स दि॒वे वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्। इन्धा॑नो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य॒ इत्। जा॒तेन॑ जा॒तमति॒सृत्प्र सृꣳसते। यं यं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो॑ विव॑स्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राꣳ उप॑पृङ्ग्धि न॒स्त्वम्। यदीशा॑नो॒ ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हवम्॑। स इज्जने॑न॒ स वि॒शा स जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वाजं॑ भरते॒ धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॒ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिम्॑। यास्ते॑ पूष॒न्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॒षेमा आशाः॑। प्रप॑थे

प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑। आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दि॒व आ पृ॑थि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॒ अद॑दुः सू॒र्यायै॑। काम॑ेन कृ॒तं त॒वस॒ꣳ स्वञ्चम्॑। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यः। धि॒यं॒ जि॒न्वो विश्वे॒ भुव॑ने॒ अर्प॑तः। अष्ट्रा॑ पू॒षा शि॑थि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो॒ भुव॑ना दे॒व ई॑यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः॒ शुची॑नाम्। शुचि॑ꣳ हिनोम्यध्व॒रꣳ शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृत॒सापः॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः॒ शुच॑यः पावकाः। प्र चि॒त्रम॒र्कं गृ॑णते तु॒राय॑। मारु॑ताय॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये सहा॑ꣳसि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑ते अग्ने पृथि॒वी म॒खेभ्यः॑। अꣳसे॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शिश्रिया॒णाः। वि वि॒द्युतो॒ न वृ॒ष्टिभी॑ रुचा॒नाः। अनु॑ स्व॒धामायु॑धै॒र्यच्छ॑मानाः। या वः॒ शर्म॑ शशमा॒नाय॒ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्यं॒ तानि॑ मरुतो॒ वियन्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीरम्॑। इ॒मे तु॒रं म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॒ सह॑स॒ आ न॑मन्ति। इ॒मे शꣳस॑मनुष्य॒तो नि पा॑न्ति॥३६॥

गु॒रुद्वेषो॒ अर॑रुषे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेदच॑रमा॒ अहे॑व। प्रप्र॑

जायन्ते॒ अक॑वा॒ महो॑भिः। पृश्ञे॑ः पु॒त्रा उ॑प॒मासो॒ रभि॑ष्ठाः। स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॒ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दायि म॒ह इ॑न्द्रि॒याय॑। स॒त्रा ते॒ विश्व॒मनु॑ वृत्र॒हत्ये॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॒ सहो॑ यजत्र। इन्द्रं॑ दे॒वेभि॒रनु॑ ते नृ॒षह्ये॑। य इन्द्र॒ शुष्मो॑ मघवन्ते॒ अस्ति॑॥३७॥

शिक्षा॒ सखि॑भ्यः पुरुहूत॒ नृभ्यः॑। त्वꣳ हि दृ॒ढा म॑घव॒न्विचे॑ताः। अपा॑वृधि॒ परि॑वृतिं॒ न राधः॑। इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तश्चर्ष॒णीना॒म्। अ॒धि॒क्षमि॒ विषु॑रूपं॒ यदस्ति॑। ततो॑ ददातु दा॒शुषे॒ वसू॑नि। चोद॒द्राध॒ उप॑स्तुतश्चिद॒र्वाक्। तमु॑ष्टुहि॒ यो अ॒भिभू॑त्योजाः। व॒न्वन्नवा॑तः पुरुहू॒त इन्द्रः॑। अषा॑ढमु॒ग्रꣳ सह॑मानमा॒भिः॥३८॥

गी॒र्भिर्व॑र्ध वृष॒भं च॑र्ष॒णीना॒म्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑ह॒तो य ईशे॑। तमु॑ ष्टवाम वि॒दथे॒ष्विन्द्र॑म्। यो वा॒युना॒ जय॑ति॒ गोम॑तीषु। प्र धृ॑ष्णु॒या न॑यति॒ वस्यो॒ अच्छ॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्रं॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे॥३९॥

व॒राहै॑र्वि॒श्वहा॑ऽजनिष्ट पू॒षोद्वरी॑वृजत्खा॒दयो॑ वः पा॒न्त्यस्त्या॒भिर्नव॑ च॥ [५]

आ दे॒वो या॑तु सवि॒ता सु॒रत्नः॑। अ॒न्त॒रि॒क्षप्रा वह॑मानो॒ अश्वैः॑। हस्ते॒ दधा॑नो॒ नर्या॑ पु॒रूणि॑। नि॒वे॒शय॑न्नि च प्रसु॒वं च॒ भूम॑। अ॒भीवृ॑तं॒ कृश॑नैर्वि॒श्वरू॑पम्। हिर॑ण्यशम्यं यज॒तो बृ॒हन्तम्॑। आस्था॒द्रथꣳ॑ सवि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा रजा॑ꣳसि॒ तवि॑षीं॒ दधा॑नः। सघा॑ नो दे॒वः स॑वि॒ता स॒वाय॑। आ

सा॑विष॒द्वसु॑पति॒र्वसू॑नि॥४०॥

वि॒श्रय॑माणो॒ अम॑तिमुरू॒चीम्। म॒र्त॒भोज॑न॒मध॑रासतेन। विजना॑ञ्छ्या॒वाः शि॑ति॒पादो॑ अख्यन्। रथ॒ꣳ हिर॑ण्यप्रउगं॒ वह॑न्तः। शश्व॒द्दिशः॑ सवि॒तुर्दैव्य॑स्य। उ॒पस्थे॒ विश्वा॒ भुव॑नानि तस्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्तरि॑क्षाण्यख्यत्। ग॒भी॒रव॑पा॒ असु॑रः सुनी॒थः। क्वे॑दानी॒ꣳ सूर्यः॒ कश्चि॑केत। क॒त॒मान्द्वा॒ꣳ र॒श्मिर॒स्या त॑तान॥४१॥

भगं॒ धियं॑ वा॒जय॑न्तः॒ पुर॑न्धिम्। नरा॒शꣳसो॒ ग्नास्पति॑र्नो अव्यात्। आ ये वा॒मस्य॑ सङ्ग॒थे र॑यी॒णाम्। प्रि॒या दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स्या॑म। आ नो॒ विश्वे॒ अस्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो अ॑र्य॒मा वरु॑णः स॒जोषाः॑। भुव॒न् यथा॑ नो॒ विश्वे॑ वृ॒धासः॑। कर॑न्थ्सु॒षाहा॑ विथु॒रं न शवः॑। शं नो॑ दे॒वा वि॒श्वदे॑वा भवन्तु। शꣳ सर॑स्वती स॒ह धी॒भिर॑स्तु॥४२॥

शम॑भि॒षाचः॒ शमु॑ राति॒षाचः॑। शं नो॑ दि॒व्याः पार्थि॑वाः॒ शं नो॒ अप्याः॑। ये स॑वि॒तुः स॒त्यस॑वस्य॒ विश्वे॑। मि॒त्रस्य॑ व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौभ॑गं वी॒रव॒द्गोम॒दप्नः॑। दधा॑तन॒ द्रवि॑णं चि॒त्रम॒स्मे। अग्ने॑ या॒हि दू॒त्यं॑ वारि॑षेण्यः। दे॒वाꣳ अच्छा॑ ब्रह्म॒कृता॑ ग॒णेन॑। सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पः। य॒क्षि दे॒वान्त्र॑ल॒धेया॑य॒ विश्वान्॑॥४३॥

द्यौः पि॑तः॒ पृथि॑वि॒ मात॒रध्रु॑क्। अग्ने॑ भ्रातर्वसवो मृ॒डता॑ नः। विश्वे॑ आदित्या अदिते स॒जोषाः॑। अ॒स्मभ्य॒ꣳ शर्म॑

बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमꣳ हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुह्रे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्वꣳहिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्रꣳ शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवाꣳसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाभ्ने। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। तिग्मायुधाय भरता शृणोतन। त्वादत्तेभी रुद्र शन्तमेभिः। शतꣳ हिमा अशीय

भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो वितरं व्य१ꣳहः। व्यमीवाꣳश्चातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अरहन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ ते पितर्मरुता१ सुम्नमेतु। मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा बभ्रो वृषभ चेकितान। यथा देव न हृणीषे न ह१सि। हावनश्रूनो रुद्रेह बोधि। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। परि णो रुद्रस्य हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमारहन्बिभर्षि। त्वमग्ने रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥
वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्द्वे च॥ [६]

सूर्यो देवीमुषस१ रोचमानामर्यः। न योषामभ्येति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो युगानि। वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम्। भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एतग्वा अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः। तथ्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्वितत१ सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निर१हसः पिपृतान्निरवद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः

सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। दूरे अर्थस्तरणिर्भ्राजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्नां। शं भानुना शꣳ हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तथ्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकꣳ स्वयशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु। जिह्मानामूर्ध्वस्वयशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीची सिꣳहं प्रति-जोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईꣳ शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्स्वजीजनन्। अरेजयताꣳ रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महाꣳ

आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वाꣳ रथो रोदसी बद्बधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभीरुचानः। इषां वोढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूम। त्रिवन्धुरो मनसाऽऽयातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्यामममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसा-ऽऽयातमर्वाक्। दस्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाꣳ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरो दुहिता परितक्म्यायाम्। यद्देवयन्तमवथः शचीभिः। परिघ्रꣳ सवा मनावा वयोगाम्। यो हस्यवाꣳ रथिरावस्त उस्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्धꣳ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरर्णसो अस्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। दꣳसनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तꣳ सुवीर्यम्। गवां पोषꣳ स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य व्रतꣳ रक्षतं पातमꣳहसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॒ शर्म॑ यच्छतम्। अग्नी॑षोमा॒ य आहु॑तिम्। यो वां॒ दाशा॑द्धवि॒ष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्। विश्व॒मायु॒र्व्य॑श्नवत्। अग्नी॑षोमा॒ चेति॒ तद्वी॒र्यं॑ वाम्। यदमु॑ष्णीतमव॒सं प॒णिङ्गोः॑। अवा॑तिरतं॒ प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑। अवि॑न्दतं॒ ज्योति॒रेक॑ ब॒हुभ्यः॑। अग्नी॑षोमावि॒मꣳ सु मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॒ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

ज॒भार॒ द्यौर॒ग्नेरु॒पस्थ॑ उप॒क्ष्यन्तौ॑ बद्बधा॒नो व॒ध्वा॑ यादमानः समु॒द्रेऽꣳह॑सः॒ प्रस्थि॑तस्य॥——————[७]

अ॒हम॑स्मि प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स इदे॒व माऽऽवाः॑। अ॒हमन्न॒मन्न॑-म॒दन्त॑मद्मि। पूर्व॑म॒ग्नेरपि॑ दह॒त्यन्न॑म्। य॒त्तौ हा॑साते अहमुत्त॒रेषु॑। व्यात्त॑मस्य प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। पश्य॑न्ति॒ धीराः॒ प्रच॑रन्ति॒ पाकाः॑। जहा॑म्य॒न्यन्न ज॑हाम्य॒न्यम्। अ॒हमन्नं॒ वश॒मिच्च॑रामि॥५९॥

स॒मा॒नमर्थं॒ पर्ये॑मि भु॒ञ्जत्। को मामन्नं॑ मनु॒ष्यो॑ दयेत। परा॑के॒ अन्नं॒ निहि॑तं लो॒क ए॒तत्। विश्वै॑र्दे॒वैः पि॒तृभि॑र्गु॒प्तमन्न॑म्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॒ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी सा त॒नूर्मे॑ बभूव। म॒हान्तौ॑ च॒रू स॑कृद्दु॒ग्धेन॑ पप्रौ। दिवं॑ च॒ पृश्निं॑ पृथि॒वीं च॑ सा॒कम्। तथ्स॒म्पिब॑न्तो॒ न मि॑नन्ति वे॒धसः॑। नैतद्भूयो॒ भव॑ति॒ नो कनी॑यः॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णमन्न॑मपा॒नमा॑हुः। अन्नं॑ मृ॒त्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः।

अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑ वदन्ति। अन्न॑माहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्। मोघ॒मन्नं॑ विन्दते॒ अप्र॑चेताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि व॒ध इथ्स तस्य॑। नार्य॒मणं॒ पुष्य॑ति॒ नो सखा॑यम्। केव॑लाघो भवति केवला॒दी। अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॒न्वर्ष॑न्नस्मि। माम॑दन्त्य॒हम॑द्म्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒ह॒ꣳ सद॒मृतो॑ भवामि। मदा॑दि॒त्या अधि॒ सर्वे॑ तपन्ति। दे॒वीं वाच॑मजनयन्त॒ यद्वाग्वद॑न्ती। अ॒न॒न्तामन्ता॒दधि॒ निर्मि॑तां म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां द्वि॒पदा॒ꣳ षट्प॑दां च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ मनु॒ष्याः॑। वा॒चीमा विश्वा॒ भुव॑ना॒न्यर्पि॑ता॥६२॥

सा नो॒ हवं॑ जुषता॒मिन्द्र॑पत्नी। वाग॒क्षरं॑ प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। वेदा॑नां मा॒ताऽमृत॑स्य॒ नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। अव॑न्ती दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। यामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मनी॒षिणः॑। अ॒न्वैच्छं॑ दे॒वास्तप॑सा॒ श्रमे॑ण। तान्दे॒वीं वाचꣳ ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ दधातु सुकृ॒तस्य॑ लो॒के। च॒त्वारि॒ वाक्परि॑मिता प॒दानि॑॥६३॥

तानि॑ विदुर्ब्राह्म॒णा ये म॑नी॒षिणः॑। गुहा॒ त्रीणि॒ निहि॑ता॒ नेङ्ग॑यन्ति। तु॒रीयं॑ वा॒चो म॑नु॒ष्या॑ वदन्ति। श्र॒द्धया॒ऽग्निः समि॑ध्यते। श्र॒द्धया॑ विन्दते ह॒विः। श्र॒द्धां भग॑स्य मू॒र्धनि॑। वच॒सा वे॑दयामसि। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒ दद॑तः। प्रि॒यꣳ श्र॑द्धे॒

दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धाꣳ हृदय्यया-ऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धाꣳ सूर्यस्य निम्रुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्नियां उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिꣳशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरꣳ सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म॑ स॒मिद्भ॑व॒त्याहु॑तीनाम्। आ गावो॑ अग्मन्नु॒त भ॒द्रम॑क्रन्। सीद॑न्तु गो॒ष्ठे र॒णय॑न्त्व॒स्मे। प्र॒जाव॑तीः पुरु॒रूपा॑ इ॒ह स्युः। इन्द्रा॑य पू॒र्वीरु॒षसो॒ दुहा॑नाः। इन्द्रो॒ यज्व॑ने पृण॒ते च॑ शिक्षति। उपेद्द॑दाति॒ न स्वं मु॑षायति। भूयो॑भूयो र॒यिमिद॑स्य व॒र्धयन्। अभि॑न्ने ख॒िल्ले नि द॑धाति देव॒युम्। न ता न॑शन्ति॒ न ता अर्वा॑॥६९॥

गावो॒ भगो॒ गाव॒ इन्द्रो॑ मे अच्छात्। गाव॒ः सोम॑स्य प्रथ॒मस्य॑ भ॒क्षः। इ॒मा या गाव॒ः सज॑नास॒ इन्द्र॑ः। इ॒च्छामीद्धृ॒दा मन॑सा चि॒दिन्द्रम्॑। यू॒यं गा॑वो मेदयथा कृ॒शं चि॑त्। अ॒श्लीलं॒ चि॑त्कृणुथा सु॒प्रती॑कम्। भ॒द्रं गृ॒हं कृ॑णुथ भद्रवाचः। बृ॒हद्वो॒ वय॑ उच्यते स॒भासु॑। प्र॒जाव॑तीः सू॒यव॑स॒ꣳ रि॒शन्ती॑ः। शु॒द्धा अ॒पः सु॑प्रपा॒णे पिब॑न्तीः। मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत॒ माऽघश॑ꣳसः। परि॑ वो हे॒ती रु॒द्रस्य॑ वृज्यात्। उपे॒दमु॑प॒पर्च॑नम्। आ॒सु गोषूप॑पृच्यताम्। उप॑र्ष॒भस्य॒ रेत॑सि। उपे॑न्द्र॒ तव॑ वी॒र्ये॑॥७०॥
च॒रा॒मि॒ कनी॑यो॒ऽन्यानर्पि॑ता प॒दानि॒ यज्व॑सु हवामहे वि॒ष्ठा लो॒काः सुवी॑र॒मर्वा॒ पिब॑न्ती॒ः षट्च॥———[८]

ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॑ विश्व॒भृत्त॑मा म॒हत्। तेजो॒ वसु॑मद्राजतो दि॒वि। सामा॑त्माना चरतः सामचा॒रिणा॑। ययो॑र्व्र॒तं न म॒मे जातु॑ दे॒वयो॑ः। उ॒भावन्तौ॒ परि॑ यात॒ अर्म्या॑। दि॒वो न र॒श्मीꣳस्त॑नु॒तो व्य॑र्ण॒वे। उ॒भा भु॑व॒न्ती भुव॑ना क॒विक्र॑तू। सूर्या॒ न च॒न्द्रा च॑रतो ह॒ताम॑ती। पती॑ द्यु॒मद्वि॑श्व॒विदा॑ उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा च॒न्द्रम॑सा विचक्ष॒णा॥७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरिवो॒भा वरे॑ण्या। ता नो॑ऽवतं मति॒मन्ता॒ महि॑व्रता। वि॒श्व॒वप॑री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒व॒र्विदा॑ दृ॒शये॒ भूरि॑रश्मी। सूर्या॒ हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षद॑र्शता। म॒न॒स्विनो॒भानु॑चर॒तोनु॒ सन्दिवम्॑। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः॑ स॒प्त बि॑भ्रति। द्यावा॒ क्षामा॑ पृथि॒वी द॑र्श॒तं वपुः॑। अ॒स्मे सू॑र्याचन्द्र॒मसा॑ऽभि॒चक्षे॑। श्र॒द्धेकमि॑न्द्र चरतो विचर्तु॒रम्॥७२॥

पू॒र्वा॒प॒रं च॑रतो मा॒ययै॒तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। हिर॑ण्यवर्णाः॒ शुच॑यः पाव॒का यासा॒ꣳ राजा॑। यासां॑ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॒द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमाव॑रीवः॒ कुह॒ कस्य॒ शर्मन्॑॥७३॥

अम्भः॒ किमा॑सी॒द्गह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॒मृतं॒ तर्हि॒ न। रात्रि॑या॒ अह्न॑ आसीत्प्रके॒तः। आनी॑दवा॒तꣳ स्व॒धया॒ तदेकम्॑। तस्मा॑द्धा॒न्यं न प॒रः किञ्च॒नास॑। तम॑ आसी॒त्तम॑सा गू॒ढमग्रे॑ प्रके॒तम्। स॒लि॒लꣳ सर्व॑मा इ॒दम्। तु॒च्छेना॒भ्वपि॑हितं॒ यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैकम्॑। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑॥७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒र॒श्चीनो॒ वित॑तो र॒श्मिरे॑षाम्। अ॒धः स्वि॑दा॒सी(३)दु॒परि॑ स्विदासी(३)त्।

रे॒तो॒धा आ॑सन्महि॒मान॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॒ आजा॑ता॒ कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टि॒र्यत॑ आब॒भूव॑। यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा॒ न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्। सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा॒ न वेद॑। किꣳस्वि॒द्वन॒ङ्क उ॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृ॒च्छतेदु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वन॒ ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्॥७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा॒ विब्र॑वीमि वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरिन्द्रꣳ हवामहे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भगं॑ पू॒षणं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म्। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रꣳ हु॑वेम। प्रा॒त॒र्जितं॒ भग॑मु॒ग्रꣳ हु॑वेम। व॒यं पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं मन्य॑मानस्तु॒रश्चि॑त्॥७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भगं॑ भ॒क्षीत्याह॑। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। उ॒तेदानी॒ं भग॑वन्तः स्याम। उ॒त प्रपि॒त्व उ॒त मध्ये॒ अह्ना॑म्। उ॒तोदि॑ता मघव॒न्थ्सूर्य॑स्य। व॒यं दे॒वाना॑ꣳ सुम॒तौ स्या॑म। भगं॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम। तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स

नो॑ भग पुर ए॒ता भ॑वे॒ह। सम॑ध्व॒रायो॒षसो॑ नमन्त। द॒धि॒क्रावे॑व॒ शुच॑ये प॒दाय॑। अ॒र्वा॒ची॒नं व॑सु॒विद॑ं भगं॑ नः। रथ॑मि॒वाश्वा॑ वा॒जिन॒ आव॑हन्तु। अश्वा॑वती॒र्गोम॑तीर्न उ॒षासः॑। वी॒रव॑ती॒ः सद॑मुच्छन्तु भ॒द्राः। घृ॒तं दुहा॑ना वि॒श्वतः॒ प्रपी॑नाः। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभि॒ः सदा॑ नः॥७९॥

वि॒चक्ष॒णा वि॑चर्तु॒र॑ शर्म॒न्नधि॑ वि॒सर्ज॑नाय॒ ब्रह्म॒ वन॑ं ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्तु॒रश्चि॑द्देवा॒ः प्रपी॑ना॒ एक॑ च॥——[९]
पीवो॑ना॒न्ते शु॒क्रासः॒ सोमो॑ धे॒नुमिन्द्र॒स्तर॑स्वा॒ञ्छुचि॒मा दे॒वो या॑तु॒ सूर्यो॑ दे॒वीम॒हम॑स्मि॒ ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॒ नव॑॥९॥
पीवो॑ना॒मग्ने॒ त्वं पा॑रयानाधृ॒ष्यः शुचि॑ं नु वि॒श्रय॑माणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्न॑ प्रा॒णमन्न॒न्ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॒ नव॑सप्ततिः॥७९॥
पीवो॑न्नां यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभि॒ः सदा॑ नः॥

हरि॑ः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रश्मयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वेतु पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सवीराः। रोहिणी देव्युदगात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिꣳ हविषा वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियꣳ राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्नियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाꣳ रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताꣳ हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशꣳ सन्नुदतामरातिम्।

पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदꣳ सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याꣳश्च विद्म याꣳ उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञꣳ सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयꣳ सनितारꣳ सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा

भुव॑नानि॒ सञ्जि॑ता। यस्य॑ दे॒वा अ॑नु सं॒ यन्ति॒ चेतः॑॥७॥

अ॒र्य॒मा राजा॒ऽजर॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो रो॑रवीति। श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ भगवो भगासि। तत्त्वा॑ विदुः फल्गु॑नी॒स्तस्य॑ वित्तात्। अ॒स्मभ्यं॑ क्षत्रम॒जरꣳ सु॒वीर्यम्॑। गोम॒दश्व॑व॒दुप॒ सन्नु॑देह। भगो॑ ह दा॒ता भग॒ इत्प्र॑दा॒ता। भगो॑ दे॒वीः फल्गु॑नी॒रा वि॑वेश। भग॒स्येत्तं प्र॑स॒वं ग॑मेम। यत्र॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ं मदेम॥८॥

आया॑तु दे॒वः स॑वि॒तोप॑यातु। हि॒र॒ण्यये॑न सु॒वृता॒ रथे॑न। वह॒न् हस्तꣳ सु॒भगं॑ विश्व॒नाप॑सम्। प्र॒यच्छ॑न्तं॒ पपु॑रिं॒ पुण्य॒मच्छ॑। हस्तः॒ प्रय॑च्छत्व॒मृतं॒ वसी॑यः। दक्षि॑णेन॒ प्रति॑-गृभ्णीम एनत्। दा॒तार॑म॒द्य स॑वि॒ता वि॑देय। यो नो॒ हस्ता॑य प्रसु॒वाति॑ य॒ज्ञम्। त्वष्टा॒ नक्ष॑त्रम॒भ्ये॑ति चि॒त्राम्। सु॒भꣳ सं॑सं युव॒तिꣳ रोच॑मानाम्॥९॥

नि॒वे॒शय॑न्नमृता॒न्मर्त्याꣳ॑श्च। रू॒पाणि॑ पि॒ꣳशन् भुव॑नानि॒ विश्वा॑। तन्न॒स्त्वष्टा॒ तदु॑ चि॒त्रा विच॑ष्टाम्। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु॒ मह्यम्॑। तन्नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीꣳ सनोतु। गोभि॑र्नो॒ अश्वैः॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञम्। वा॒युर्नक्ष॑त्रम॒भ्ये॑ति॒ निष्ट्या॑म्। ति॒ग्मशृ॑ङ्गो वृष॒भो रोरु॑वाणः। स॒मी॒रय॒न् भुव॑ना मात॒रिश्वा॑। अप॒ द्वेषाꣳ॑सि नुदता॒मरा॑तीः॥१०॥

तन्नो॑ वा॒युस्तदु॒ निष्ट्या॑ शृणोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु॒ मह्यम्॑। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ कामम्॑। यथा॒ तरे॑म

दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। दूर॒मस्मच्छत्र॑वो यन्तु भी॒ताः। तदि॑न्द्रा॒ग्नी कृ॑णुतां॒ तद्विशा॑खे। तन्नो॑ दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम्। प॒श्चात् पु॒रस्ता॒दभ॑यं नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑पत्नी॒ विशा॑खे। श्रेष्ठा॑विन्द्रा॒ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः॒ शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुधं॑ नुदता॒मरा॑तिम्। पू॒र्णा प॒श्चादु॒त पू॒र्णा पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय। तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्त॒मे नाक॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम्। पृ॒थ्वी सु॒वर्चा॑ युव॒तिः स॒जोषाः॑। पौ॒र्ण॒मा॒स्युद॑गा॒च्छोभ॑माना। आप्याययं॑न्ती दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। उ॒रुं दुहां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्॥१२॥

चि॒त्रभा॑नु॒र्यज॑माने दधातु हु॒विर्नः॒ पाथ॒श्चेतौ॑ जुषन्ता॒श्चेतौ॑ मदेम॒ रोच॑माना॒मरा॑तीर्गो॒पौ य॒ज्ञम्॥ [१]

ऋ॒ध्यास्म॑ ह॒व्यैर्नम॑सोप॒सद्य॑। मि॒त्रं दे॒वं मि॑त्र॒धेयं॑ नो अस्तु। अ॒नू॒रा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। चि॒त्रं नक्ष॑त्र॒मुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नू॒रा॒धास॒ इति॒ यद्वद॑न्ति। तन्मि॒त्र ए॑ति प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑। हि॒र॒ण्यये॒र्वित॑तै॒रन्तरि॑क्षे। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठामनु॒ नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रं वृ॑त्र॒तूर्ये॑ त॒तार॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॒मृतं॒ दुहा॑नाः। क्षुधं॑ तरेम॒ दुरि॑तिं॒ दुरि॑ष्टिम्। पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा मधु॑म॒द्दुहा॑ना। उ॒रुं कृ॑णोतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः परा॒चा। गोभि॒र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॒ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒

मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः शꣳ स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधु भक्षयन्ति। ता न आपः शꣳ स्योना भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयथ्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदमूं च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्यं। श्रियं दधात्वहृणीयमानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जितेमौ। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेनाꣳ हविषा

यजामः। त्रेधा विष्णुरुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणैतिश्रवं इच्छमाना। पुण्यꣳ श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः। चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः परस्तात्। संवथ्सरीणममृतꣳ स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि संविशाम। मा नो अरातिरघशꣳसाऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः। नक्षत्राणाꣳ शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शतꣳ सहस्रा भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रꣳ शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्भेषजानि। अज एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्। तꣳ सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान्

वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यꣳ स्तुवन्तः। अहिꣳ रक्षन्ति नमसोपसद्यं। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाꣳ अन्वेतु पूषा। अन्नꣳ रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजꣳ सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रꣳ हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रꣳ हविषा यजाम। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार मह्य प्रासुचीर्या यान्तु यज्ञं वाचꣳ स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समक्तौ देवाश्रीणिं च॥[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अꣳशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै। विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्।

व॒यं दे॒वी ब्रह्म॑णा संविदा॒नाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं॒ दधा॑नाः। अ॒हो॒रा॒त्रे ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। अति॑ पा॒प्मान॒मति॑ मुक्त्या गमेम। प्रत्यु॑वदृश्याय॒ती॥२४॥

व्यु॒च्छन्ती॑ दुहि॒ता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते॒ चक्षु॑षा। तमो॒ ज्योति॑ष्कृणोति सू॒नरी॑। उदु॒स्रियाः॑ सचते॒ सूर्यः॑। सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवेदु॑षो॒ व्युषि॒ सूर्य॑स्य च। सं भ॒क्तेन॑ गमेमहि। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भा॒नु॒मत्तेज॑ उ॒च्चर॑त्। उप॑य॒ज्ञमि॒हाग॑मत्॥२५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दुꣳ॑ हवामहे। स नः॑ सवि॒ता सु॑वथ्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न उरुष्यतु म॒हीमू॒षु मा॒तरम्॑। इ॒दं विष्णुः॒ प्रतद्विष्णु॑ः। अ॒ग्निर्मू॒र्धा भुवः॑। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॒ꣳ स्वि॑ष्टम्॥२६॥

आ॒य॒त्यंगम॒थ्स्विष्टम्॥ [३]

अ॒ग्निर्वा अ॑कामयत। अ॒न्नादो दे॒वाना॒ꣳस्या॒मिति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कृत्ति॑काभ्यः पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै सो॑ऽन्ना॒दो दे॒वाना॑मभवत्। अ॒ग्निर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दः। यथा॑ ह॒ वा अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मन्ना॒दः। ए॒वꣳ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्या॑णां भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ कृत्ति॑काभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒म्बाये॒ स्वाहा॑ दु॒लाये॒ स्वाहा॑। नि॒त॒ल्यै स्वाहा॒ऽभ्रय॑न्त्यै॒ स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै॒ स्वाहा॑

व॒र्ष॒यन्त्यै॒ स्वाहा॑। चु॒पु॒णीका॑यै॒ स्वाहेति॑॥२७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्माथ्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्। तासा॑ꣳ रोहि॒णीम॒भ्य॑ध्यायत्। सो॑ऽकामयत। उप॒ मा व॑र्तेत। सम॑नया गच्छे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहि॒ण्यै च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै सा तमु॒पाव॑र्तत। सम॑नया गच्छत। उप॑ ह॒ वा ए॑नं प्रि॒यमाव॑र्तते। सं प्रि॒येण॑ गच्छते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ रोहि॒ण्यै स्वाहा॑। रोच॑मानायै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॒ स्वाहेति॑॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत। ओष॑धीनाꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तꣳ सोमा॑य मृगशी॒र्षाय॑ श्यामा॒कं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स ओष॑धीनाꣳ रा॒ज्यम॒भ्य॑जयत्। स॒मा॒नानाꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहा॑ मृगशी॒र्षाय॒ स्वाहा॑। इ॒न्व॒काभ्यः॒ स्वाहौष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ रु॒द्राया॒ऽऽर्द्रायै॒ प्रैय॑ङ्गवं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। रु॒द्राय॒ स्वाहा॒ऽऽर्द्रायै॒ स्वाहा॑। पिन्व॑मानायै॒ स्वाहा॑ प॒शुभ्यः॒ स्वाहेति॑॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशꣳ षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहा-

ऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानाꣳस्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। श्रैष्ठ्याय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतꣳ सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्देवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स

चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रꣳ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्रायै स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठ्यायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारꣳ ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठ्यायै स्वाहा। कामचारायै स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रैष्ठ्यं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रैष्ठ्यं देवानामभ्यजयताम्। श्रैष्ठ्यꣳ ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्याꣳ स्वाहा विशाखाभ्याꣳ स्वाहा। श्रैष्ठ्यायै स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव कामꣳ समर्धयति। क्षिप्रमेनꣳ सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामायै स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयꣳ ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्येष्ठायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यꣳ ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्येष्ठायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत। मूलꣳ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं कामममभिजयेमेति। ता एतमद्भ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रꣳ ह वै काममभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः

स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑। अ॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑ये॒मेति॑। त ए॒तं विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ते॑ऽनपज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यꣳ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॒ स्वाहा॒ जित्यै॒ स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म॒ वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॒भिज॑येय॒मिति॑। तदे॒तं ब्रह्म॑णेऽभि॒जिते॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै तद्ब्र॑ह्मलो॒कम॒भ्य॑जयत्। ब्र॒ह्म॒लो॒कꣳ ह॒ वा अ॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑ऽभि॒जिते॒ स्वाहा॑। ब्र॒ह्म॒लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४७॥

विष्णु॒र्वा अ॑कामयत। पुण्य॒ꣳ श्लोक॑ꣳ शृण्वीय। न मा॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छे॒दिति॑। स ए॒तं विष्ण॑वे श्रो॒णायै॑ पुरो॒डाशं॑ त्रिकपा॒लं निर॑वपत्। ततो॒ वै स पुण्य॒ꣳ श्लोक॑मशृणुत। नैनं॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छत्। पुण्य॑ꣳ ह॒ वै श्लोक॑ꣳ शृणुते। नैनं॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ श्रो॒णायै॒ स्वाहा॑। श्लोका॑य॒ स्वाहा॑ श्रु॒ताय॒ स्वाहेति॑॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रꣳ ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्नियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्नियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमाꣳ ह वै

प्र॑तिष्ठां विन्दते। य एतेन॑ हविषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अह॑ये बुध्नियाय॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥५२॥

पूषा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स एतं॒ पूष्णे॑ रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य एतेन॑ हविषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। पूष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॒ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॒ स्वाहेति॑॥५३॥

अ॒श्विनौ॒ वा अ॑कामयेताम्। श्रोत्र॒स्विना॒वब॑धिरौ स्या॒वेति॑। तावे॒तम॒श्विभ्या॑मश्व॒युग्भ्यां॑ पुरो॒डाशं॑ द्विकपा॒लं निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रौ॑त्र॒स्विना॒वब॑धिरावभवताम्। श्रोत्र॒स्वी ह॒ वा अब॑धिरो भवति। य एतेन॑ हविषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒श्विभ्या॒ꣳ स्वाहा॑ऽश्व॒युग्भ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॒ श्रुत्यै॒ स्वाहेति॑॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तॄ॒णाꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स एतं॒ य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑पवत्। ततो॒ वै स पि॑तॄ॒णाꣳ रा॒ज्यम॒भ्य॑जयत्। स॒मा॒नानाꣳ॑ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भि ज॑यति। य एतेन॑ हविषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। य॒माय॒ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५५॥

अथै॒तद॑मावा॒स्या॑या॒ आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वा अ॑मावा॒स्या॑। काम॒ आज्यम्॑। कामे॑नै॒व काम॒ꣳ सम॑र्धयति।

क्षिप्रमेन्ँ सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दशं दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥ [५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा। संवथ्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नावहोरात्रे आप्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निरवपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च। सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्नुताम्। अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्नुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहा।

अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाँ स्यामिति। सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानानाꣳ सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहाँ। व्यूषुष्यै स्वाहाँ व्युच्छन्त्यै स्वाहाँ। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाँम्। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहाँ। उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहाँ। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहाँ। भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहाँ। तपसे स्वाहाँ ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एतꣳ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानाँ भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहाँ। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव

प्रति॑ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमाः॒ पञ्च॑दशाहोरा॒त्रे स॒प्तद॑शो॒षा एका॑द॒शाथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो॒ दशाथै॒तमदि॑त्यै॒ पञ्चाथै॒तं विष्ण॑वे॒ षट्थ्स॒प्त (स॒वि॒ताऽऽशू॒नां व्री॑ही॒णामिन्द्रो॑ म॒हाव्री॑हीणा॒मिन्द्रः॑ कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम॑होरा॒त्रे द्व॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। पि॒तरः॒ षट्क॑पालꣳ सवि॒ता द्वाद॑शकपालमिन्द्रा॒ग्नी एका॑दशकपाल॒मिन्द्र॒ एका॑दशकपाल॒मिन्द्रो॒ दश॑कपालं॒ विष्णु॑स्त्रिकपा॒लमहि॒र्भूमि॑कपालम॒श्विनौ॑ द्विकपा॒लं च॒न्द्रमाः॒ पञ्च॑दशकपालम॒ग्निस्त्वष्टा॒ वस॑वो॒ऽष्टाक॑पालम॒न्यत्र॑ च॒रुम्। रु॒द्रो॑ऽर्य॒मा पू॒षा प॑शु॒मान्थ्स्या॒ꣳ सोमो॑ रु॒द्रो बृह॒स्पतिः॒ पय॑सि वा॒युः पयः॒ सोमो॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी मि॒त्र इन्द्र॒ आपो॒ ब्रह्म॑ य॒मो॑ऽभिजि॑त्यै॒ त्वष्टा॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जायै॑ पौर्णमा॒स्या अ॑मावा॒स्या॑या॒ अग॑त्यै॒ विश्वे॒ जित्या॑ अ॒श्विनौ॒ श्रुत्यै॑। ब्रह्म॒ तदे॒तं विष्णुः॒ स ए॒तं वा॒युः स ए॒तदाप॒स्ताः। पि॒तरो॒ विश्वे॒ वस॑वोऽकामयन्त॒ मेति॒ त ए॒तन्निर॑वपन्। आपो॑ऽकामयन्त॒ मेति॒ ता ए॒तन्निर॑वपन्। इ॒न्द्रा॒ग्नी अ॒श्विना॑वकामयेतां॒ वेति॒ तावे॒तन्निर॑वपताम्। अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेता॒मिति॒ ते ए॒तन्निर॑वपताम्। अ॒न्यत्रा॑कामय॒तेति॒ स ए॒तन्निर॑वपत्। इ॒न्द्रा॒ग्नी श्रैष्ठ्य॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॒मिन्द्रो॑ दृ॒ढः। अहिः॒ सूर्यो॑ऽदि॑त्यै॒ विष्ण॑वे प्रति॒ष्ठायै॑। सोमो॑ य॒मः स॑मा॒नाना॑म्। अ॒ग्निर्नो॑ रीरिषद॒न्यत्र॑ रीरिषः॥)॥ [६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॒ नवो॑नवो॒ऽग्निर्मि॒त्रश्च॒न्द्रमाः॒ षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॒स्तन्नो॑ वा॒युरहि॑र्बु॒ध्निय॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒जो वा एक॑पा॒थ्सूर्य॒स्त्रिष॑ष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वथ्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रापर्यति। स्वयैवैना देवतया प्रापर्यति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काँग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्थ्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायव एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाह। वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव पशूनुप ह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह।

आप्यायध्वमघ्निया देवभागमित्याह॥४॥

वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना इन्द्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जꣳ हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳस इत्याह गुप्त्यै। रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्त्वित्याह। रुद्रादेवैनान्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनां गोपीथाय। तस्मात्सायं पशव उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपरशुमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हिनस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हिनस्ति। अश्वपर्शा बरहिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिꣳसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान

एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाꣳसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्त्वा यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद इत्याह। बर्हिषः समृद्ध्यै। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिꣳसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिꣳष्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकꣳ स्तम्बं परिदिशेत्। तꣳ सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वा-ऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिꣳसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहध्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः।

प्रजानां प्रजनंनाय। सहस्रंवल्शा वि वयꣳ रुंहेमेत्यांह। आमेवैतामा शांस्ते। पृथिव्याः सम्पृचंः पाहीत्यांह प्रतिंष्ठित्यै। अयुंङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुंनोति। मिथुनत्वाय प्रजांत्यै। सुसम्भृतां त्वा सम्भंरामीत्यांह। ब्रह्मंणैवैनथ्सम्भंरति॥१२॥

अदिंत्यै रास्नाऽसीत्यांह। इयं वा अदिंतिः। अस्या एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहंनमित्यांह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतांनाꣳ समंनह्यत। साऽऽर्ध्नोत्। ऋद्ध्यै सन्नंह्यति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपंरावापाय। तस्माथ्स्रावंसन्ततः प्रजा जांयन्ते॥१३॥

पूषा तें ग्रन्थिं ग्रंथ्नात्वित्यांह। पुष्टिंमेव यजंमाने दधाति। स ते मास्थादित्याहाहिꣳसायै। पश्चात्प्राञ्चमुपंगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनꣳ रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनꣳ रेतो दधाति। इन्द्रंस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यंच्छ इत्यांह। इन्द्रियमेव यजंमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हंरामीत्यांह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मंणैवैनंद्धरति। उर्वन्तरिंक्षमन्विहीत्यांह गत्यै। देवङ्गममसीत्यांह। देवानेवैनंद्गमयति। अनंधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रंपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रंपादुकाः। उपरींव नि दंधाति। उपरींव हि सुंवर्गो लोकः। सुवर्गस्यं लोकस्य समंष्ट्यै॥१५॥

सयोनित्वायं स्वधाकृताऽसीत्यांह दायाद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समंष्ट्यै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रꣳसेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रꣳसाय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्यायाऽ एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृꣳहस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारꣳ सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पर्णः सयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यꣳ ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयꣳ सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स

इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतꣳ स्वाहाकृतꣳ स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहाऽऽतृतीयस्यै। त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै

दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीꣳषि। नेत इतः पुरोडाशꣳ हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳ सृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवथ्सरꣳ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्यौऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्थ्सान्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्यौऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यꣳ स्यात्॥२६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति। विष्णो हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति। गर्भाणां

धृत्या अप्प्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्प्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्याद्दोग्धीति दधीत्याह स्याथ्सादयति पञ्च च॥[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्तितिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्तिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयाथ्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनाꣳ सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानाम् प्रियं धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवाऽऽरभ्य प्रणीय प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति।

अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तं धू॑र्व॒ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॑नं॒ धूर्व॑ति। तावु॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्नि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं देव॒हूत॑म॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥ ३१॥

अह्रु॑तमसि हवि॒र्धान॒मित्या॒हाना॑र्त्यै। दृꣳह॑स्व॒ मा ह्वा॒रित्या॑ह॒ धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॒ इत्या॑ह मित्र॒त्वाय॑। मा भेर्मा॑ संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हिꣳसिष॒मित्या॒हाहिꣳसायै। यद्वै किं च॒ वातो॒ नाभि॒ वाति॑। तथ्सर्वं॑ वरुणदेव॒त्यम्॑। उ॒रु वाता॒येत्या॑ह। अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह॥ ३२॥

अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अ॒ग्नये॒ जुष्टं॒ निर्व॑पा॒मीत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैना॒ जुष्टं॒ निर्व॑पति। त्रिर्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थम्। अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पू॒र्वꣳ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति॥ ३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै त्वा॒ नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्तश्च॑रति। यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि ख्ये॑षं वैश्वान॒रं ज्योति॒रित्या॑ह। सुव॑रे॒वाभि वि प॑श्यति वैश्वान॒रं ज्योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑

गृहीत उदवेपेताम्। दꣳहन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह। गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥
यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्बाहुभ्यामित्याह हवीꣳषि निर्वपति गत्यै चत्वारिं च॥——[४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियꣳ सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्। यद्दर्भैरप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्थ्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्ध्यै। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य

इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवण-मेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनथ्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यꣳ सुशमि शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानाꣳ हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिर्ह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयꣳ सङ्घातं जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्माथ्स्वानां मध्येऽवसाय यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क्त एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। वर्षवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यनु प्राविशन्। तान्यस्ना पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतꣳ रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाꣳसि निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्त्वित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह

प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूत रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्यैता शम्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्त्यै। अधिवपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेकां देवतां कामयते यावदेकाँ। तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिꣳषाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारिं च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यैँ। अपाँग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादꣳ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवाऽऽमात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाꣳस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिँल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृꣳहति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृꣳहति। धरुणमसि दिवं दृꣳहेत्याह। दिवमेवैतेन दृꣳहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृꣳहेत्याह। दिश एवैतेन दृꣳहति।

इमानेवैतैर्लोकान्दृꣳहति। दृꣳहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे कपालान्युपदधाति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिꣳ सꣳस्करोति। आत्मानमेव तथ्सꣳस्करोति। तꣳ सꣳस्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिँल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तथ्सम्मितम्। यन्नव। त्रिवृता तत्। यद्दश। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्द्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृꣳहति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सꣳस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृꣳहति सम्भवति तꣳ सꣳस्कृतमात्मानं द्वादश सꣳस्थिते त्रीणि च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू

आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा स सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्लावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैनꣳ सतनुं करोति। अथाऽऽप आनीय परिमार्ष्टि। माꣳस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा माꣳसं छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अ॒र्धमा॒सेऽर्धमासे॒ प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ईश्व॒रो यज॑मानꣳ शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒न्तरि॑त॒ꣳ रक्षो॒ऽन्तरि॑ता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै। पु॒रो॒डाशं॒ वा अधि॑श्रित॒ꣳ रक्षाꣳस्य-जिघाꣳसन्। दि॒वि नाको॒ नामा॒ग्नी र॑क्षो॒हा। स ए॒वास्माद्रक्षाꣳस्यपा॑हन्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनꣳ श्रपयति। वर्षि॑ष्ठे॒ अधि॒ नाक॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं॒ माऽति॑धा॒गित्या॒हा-ऽन॑तिदाहाय। अग्ने॑ ह॒व्यꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑॥६१॥

अवि॑दहन्तः श्रपय॒तेति॒ वाचं॒ विसृ॑जते। य॒ज्ञमे॒व ह॒वीꣳष्य॑भिव्या॒हृत्य॒ प्रत॑नुते। पु॒रो॒रुच॒मवि॑दाहाय॒ शृत्त्यै॑ करोति। म॒स्तिष्को॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। तं यन्नाभिं॑ वा॒सयेत्। आ॒विर्म॒स्तिष्कः॑ स्यात्। अ॒भिवा॑सयति। तस्मा॒द्गुहा॑ म॒स्तिष्कः॑। भस्म॑ना॒ऽभिवा॑सयति। तस्मा॑न्मा॒ꣳसेनास्थि॑ छ॒न्नम्॥६२॥

वे॒देना॒भिवा॑सयति। तस्मा॒त्केशैः॒ शिर॑श्छ॒न्नम्। अख॑लति-भावुको भवति। य ए॒वं वेद॑। प॒शोर्वै प्र॑ति॒मा पु॑रो॒डाशः॑। स नाय॒ज्ञुष्क॑मभि॒वास्यः॑। वृथे॑व स्यात्। ई॒श्व॒रा यज॑मानस्य प॒शवः॒ प्रमे॑तोः। सं ब्रह्म॑णा पृच्य॒स्वेत्या॑ह। प्रा॒णा वै ब्रह्म॑॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्थ्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥ ६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यपातयत्। ततः एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्य-पातयत्॥ ६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितो-ऽजायत। यदद्भ्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिम्रुक्ते॥ ६६॥

सूर्याभिनिम्रुक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्ध्यै। उल्मुकेनाभि गृह्णाति श्रृतत्वाय। श्रृतकामा इव हि देवाः॥ ६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुत्यै छन्नं ब्रह्माब्रवीद्द्वितीयमभ्यपातयथ्सूर्याभिनिम्रुक्ते देवाः॥ —— [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द॒ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒हस्र॑भृष्टिः श॒ततेजा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मतेजा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। सो॑ऽबिभेत्। य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स पृ॑थि॒वीम॒भ्य॑वमीत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रमहन्। तस्य॒ लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॒ व्य॑धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॑वि देवयज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मेध्या॑मे॒वैनां॑ देव॒यज॑नीं करोति। ओष॑ध्यास्ते॒ मूलं॒ मा हिꣳसिष॒मित्या॑ह। ओष॑धीना॒महिꣳसायै। व्र॒जं ग॑च्छ गो॒स्थान॒मित्या॑ह। छन्दाꣳसि॒ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑। छन्दाꣳस्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते॒ द्यौरित्या॑ह। वृष्टि॒र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धा॒न दे॑व सवितः पर॒मस्यां॑ परा॒वतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॑नं॒ द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति पर॒मस्यां॑ परा॒वति॑ श॒तेन॒ पाशैः॑। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मस्तमतो॒ मा मो॒गित्या॒हानि॑म्रुत्त्यै। अ॒ररु॒र्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। स पृ॑थि॒व्यामुप॑म्लुप्तोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतो॒-ऽररुः॑ पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॑व्यो॒ वा अ॒ररुः॑।

अपहतोऽररुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमररुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अररुः। अररुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयꣳ हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयꣳ हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावथस्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितꣳ हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।

प्राचीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यꣳसावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाꣳस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयाः। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥ ७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुप्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरासो अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबर्हिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचश्च सम्मृड्ढि। पत्नीꣳ सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्थ्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिँल्लोक आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्बह्वीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयꣳ हरतीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाꣳस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचश्च प्रतीचश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं

भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनिक्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्नुयाद्बर्हिषा प्रजानां प्रजनन्नम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रति-पादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषा प्रजानां प्रजनन्नमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याँश्वपरशुं यो वै पूर्वेद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्थ्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दर्श॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तर्हित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमाꣳसमेवाभ्यः सꣳश्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्टाथ्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्टाल्लोमानि। प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

स्रुग्घ्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृथ्सव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नꣳ सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवꣳ शुभयति। तस्माथ्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्ध्रुवतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयꣳ सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुख्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रꣳ स्रुख्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वया देवतया समर्धयति। अथो ऋग्वाव योषा। दर्भो वृषा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजनाय। प्रजायते प्रजया पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापास्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्भिर्मार्जयित्वोत्करे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणो-

ऽन्यत्राऽऽहु॑तीभ्यः स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वाव तस्य॑ प्रति॒ष्ठा। ए॒ताꣳ हि तस्मै॑ प्रति॒ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्भिर्मा॒र्जय॑ति। तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॒स्यति॑। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैना॑नि॒ तद्ग॑मयति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यथ्स्रु॑ख्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्ब॒शो वा ओष॑धयः। तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॒ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो॒ ह्ये॑षां जरत्क॒क्षः। याव॑दप्रियो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शू॒नाम्। ताव॑दप्रियः पशू॒नां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॒ग्नेर्दध॑ति। न॒व॒दाव्या॑सु॒ वा ओष॑धीषु प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒व॒दा॒वो ह्ये॑षां प्रि॒यः। याव॑त्प्रियो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शू॒नाम्। ताव॑त्प्रियः पशू॒नां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॒हर॑न्ति। तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्रह॑रेत्। य॒त॒रस्मि॑न्थ्सम्मृ॒ज्यात्। प॒शू॒नां धृत्यै॑। यो भू॒ताना॒मधि॑पतिः। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृषा॑। प॒शून॒स्माकं॒ मा हिꣳ॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॒ स्वाहेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्रह॑रति। ए॒षा वा ए॒तेषां॒ योनिः॑। ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वामे॒वैना॑नि॒ योनिम्॑। स्वां प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥१०॥

वे॒दस्याग्रꣳ॑ स्रुख्स॒म्मार्ज॑नानि विदो॒हो ग॑मयति प॒शवो॑ रमन्ते हिꣳसीः॒ षट् च॑॥ [२]

अय॑ज्ञो॒ वा ए॒षः। यो॑ऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्रजा॑येरन्। पत्न्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती

स॒न्नह्य॑त। प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। आसी॑ना॒ सन्न॑ह्यते। आसी॑ना॒ ह्ये॑षा वी॒र्यं॑ क॒रोति॑॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॒न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वानां॒ पत्नि॑या स॒मद॑न्दधीत। देशाँ॑द्दक्षिण॒त उदी॒च्यन्वाँ॑स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौमन॒समित्या॑ह। मेध्या॑मे॒वैनां॒ केव॑लीं कृ॒त्वा। आ॒शिषा॒ सम॑र्धयति। अ॒ग्नेरनु॑-व्रता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कमित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्नि॑ये व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैनाँ॑ व्र॒तमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ न। योक्र॑मे॒व यु॑ते। यम॒न्वास्ताँ॑। तस्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒के भ॑व॒तीति॒ योक्रे॑ण। यद्योक्रम्॑। स योग॑ः। यदास्ताँ॑। स क्षेम॑ः॥१३॥

यो॒ग॒क्षे॒मस्य॒ क्लृप्त्यै॑। यु॒क्तं क्रि॑याता आ॒शीः काम॑े युज्याता॒ इति॑। आ॒शिषः॒ समृ॑द्ध्यै। ग्र॒न्थिं ग्र॑थ्नाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्यां॒ परि॑ गृह्णाति। पुमा॒न् वै ग्र॒न्थिः। स्त्री पत्नी॑। तन्मि॑थु॒नम्। मि॒थु॒नमे॒वास्य॒ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मनः॑। यत्पत्नी॑। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ अशि॑थिलं भावाय। सु॒प्र॒जस॑स्त्वा व॒यꣳ सु॒पत्नी॒रुप॑ सेदि॒मेत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तन्मि॑थु॒नीक॑रोति। ऊ॒नेऽति॑रिक्तं धीयाता॒ इति॒ प्रजा॑त्यै। म॒ही॒नां पयो॒ऽस्योष॑धीनाꣳ

रस॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। तस्य॒ तेऽक्षी॑यमाणस्य॒ निर्व॑पामि देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते॥१५॥

कु॒रोति॑ व्रतोप॒नय॑नं॒ क्षेमो॒ यज॑मानः शास्ते॥ [३]

घृ॒तं च॒ वै मधु॑ च प्र॒जाप॑तिरासीत्। यतो॒ मध्वा॑सीत्। तत॑ः प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॒न्मधु॑षि प्र॒जन॑नमिवास्ति। तस्मा॒न्मधु॑षा॒ न प्रच॑रन्ति। या॒तया॑म॒ हि। आज्ये॑न॒ प्रच॑रन्ति। य॒ज्ञो वा आज्यम्॑। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं प्रच॑र॒न्त्ययया॑तयामत्वाय। पत्न्यवे॑क्षते॥१६॥

मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यद्वै पत्नी॑ य॒ज्ञस्य॑ कु॒रोति॑। मि॒थु॒नं तत्। अथो॒ पत्नि॑या ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छित्त्यै। अ॒मे॒ध्यं वा ए॒तत्क॑रोति। यत्पत्न्य॒वेक्ष॑ते। गार्ह॑प॒त्येऽधि॑ श्रयति मेध्य॒त्वाय॑। आ॒हव॒नीय॑म॒भ्युद्र॑वति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। तेजो॑ऽसि॒ तेजोऽनु॒ प्रेहीत्या॑ह॥१७॥

तेजो॒ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्यम्॑। तेज॑सै॒व तेज॒ः सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा विनै॒दित्या॒हाहि॑ꣳसायै। स्फ्यस्य॒ वर्म॑न्थ्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑ सु॒भूर्दे॒वाना॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॒ यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अत॑ः प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो॒ वा आज्यम्॑। प्रा॒णा॒पा॒नौ प॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व

प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। पु॒न॒रा॒हारम्॑। ए॒वमि॑व॒ हि प्रा॑णापा॒नौ स॒श्चर॑तः। शु॒क्रम॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तेजो॒ऽसीत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। त्रिर्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥१९॥

ए॒षां लो॒कानां॒मात्यै॑। त्रिः। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। अथाऽऽज्य॑वतीभ्याम॒पः। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तद्वर्णं॑ दधाति। अपि॒ वा उ॒ताऽऽहुः॑। यथा॑ ह॒ वै योषा॑ सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं पेश॒लं बिभ्र॑ती रू॒पाण्यास्ते॑। ए॒वमे॒ता ए॒तर्ह्यीति॑। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑॥२०॥

ए॒षा हि विश्वे॑षां दे॒वानां॑ त॒नूः। यदाज्यम्॑। तत्रो॒भयो॑र्मीमा॒ꣳसा। जा॒मि स्यात्। यद्यजु॒षाऽऽज्यं॒ यजु॑षा॒ऽप उ॑त्पुनी॒यात्। छन्द॑सा॒ऽप उत्पु॑ना॒त्यजा॑मित्वाय। अथो॑ मिथुन॒त्वाय॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा। स॒वि॒तृप्र॑सूतं मे॒ कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॒ कर्म॑ भवति। प॒च्छो गा॑यत्रि॒या त्रि॑ष्षमृद्ध॒त्वाय॑। अ॒द्भिरे॒वौष॑धीः सं न॑यति। ओष॑धीभिः प॒शून्। प॒शुभि॒र्यज॑मानम्। शु॒क्रं त्वा॑ शु॒क्राया॒ ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒ऽर्चिषीत्या॑ह सर्व॒त्वाय॑। पर्या॑प्त्या॒ अन॑न्तरायाय॥२१॥

ई॒क्ष॒त॒ आ॒ह॒ शा॒स्ते॒ लो॒का दे॒वता॑ भवति॒ षट् च॑॥ [४]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॒ आज्य॑स्याव-का॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः।

य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि हवीꣳष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दाꣳसि वा आज्यम्। छन्दाꣳस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्सꣳस्करोति। साऽस्मै सꣳस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते।

यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥——————————[५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः स्रुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह स्रुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि

पितॄणाम्। ऊर्ग्भव बर्हिषद्भ्य इति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्ध्यै। अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति। तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रꣳसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राञ्चमुद्गूढं प्रत्यञ्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनꣳ रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनथ्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्यꣳ स्तृणाति। प्रजयैवैनं

प॒शुभि॒रन॑तिदृश्ञं करोति। धा॒रय॑न्प्रस्त॒रं प॑रि॒धीन्परि॑ दधाति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्त॒रः। यज॑मान ए॒व तथ्स्व॒यं प॑रि॒धीन्परि॑ दधाति। ग॒न्ध॒र्वो॑ऽसि वि॒श्वाव॑सु॒रित्या॑ह॥३४॥

विश्व॑मे॒वायु॒र्यज॑माने दधाति। इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। मि॒त्रावरु॑णौ त्वोत्तर॒तः परि॑धत्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णा॒पा॒नौ मि॒त्रावरु॑णौ। प्रा॒णा॒पा॒नावे॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त् पा॒त्वित्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। कस्या॑श्चिद॒भिश॑स्त्या॒ इत्या॑ह। अप॑रिमितादे॒वैनं॑ पाति॥३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा कव॒ इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॒ सम॑र्धयति। द्यु॒मन्त॒ꣳ समि॑धीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्ध्यै। अग्ने॑ बृ॒हन्त॑मध्व॒र इत्या॑ह॒ वृद्ध्यै॑। वि॒शो य॒न्त्रे स्थ॒ इत्या॑ह। वि॒शां यत्यै॑। उ॒दी॒चीना॑ग्रे॒ नि द॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑नाꣳ रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॒ꣳ सद॑सि सीदे॒त्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व सद॑ने प्रस्त॒रꣳ सा॑दयति। जु॒हूर॑सि घृ॒ताची॒ नाम्ने॒त्या॑ह॥३६॥

अ॒सौ वै जु॒हूः। अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व प्रि॒यं नाम॑। यद्घृ॒ताचीति॑। यद्घृ॒ताचीत्याह॑। प्रि॒येणै॒वैना॒ नाम्ना॑ सादयति। ए॒ता अ॑सदन्थ्सुकृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। स॒त्यं वै सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒कः। स॒त्य ए॒वैना॑ः सुकृ॒तस्य॑ लो॒के सा॑दयति। ता वि॑ष्णो पा॒हीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। पा॒हि य॒ज्ञं पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि

मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥ ३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्तिं क्रियते वीर्णुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट् च॥—[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। एकविꣳशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविꣳशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽप्त्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवथ्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥ ३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमति शिनष्टि। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥ ३९॥

त्रिरुप वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य स्रुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्थ्सं मार्ष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः सं मार्ष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तथ्सं मार्ष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाघारमा घारयति॥ ४१॥

तिष्ठन्न्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्यायाउपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायाइत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैनं प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्तापमित्याहाहिꣳसायै। लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्ध्यै। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः

सुवर्गं लोकमेति। अह्नुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानार्त्यै। इन्द्रावान्थ्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण आघारः। यथ्सꣳस्परशयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। असꣳस्परशयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्मꣳ सत्यꣳ सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति। ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाꣳ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्क्ष्वामित्याह। ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद्दधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो घारयति नम इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥ [७]

धिष्णिया वा एते न्युप्यन्ते। यद्ब्रह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः।

यद॒ग्नीत्। यद्यज॑मानः। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य प्रा॒णान्थ्सङ्क॑र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। पु॒रो॒डाश॑मप॒गृह्य॒ सञ्च॑रत्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒क॒ꣳ शि॒ꣳषति। नास्य॑ प्रा॒णान्थ्सङ्क॑र्-षति। न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्ङा॑सी॑नः। इडा॑या॒ इडा॒मा द॑धाति। हस्त्या॒ꣳ होत्रे॑। प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शवः॒ पुरु॑षः। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै॒ वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑ति॒ं यज॑मा॒नोऽनु॒ प्र जा॑यते। द्विर॒ङ्गुला॑वनक्ति॒ पर्व॑णोः। द्वि॒पाद्यज॑मान॒ः प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्विरा द॑धाति। स॒कृद॒भि घा॑रयति। च॒तुः सम्प॑द्यते। च॒त्वारि॒ वै प॒शोः प्र॑ति॒ष्ठाना॑नि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमुप॑ह्वयते॥५१॥

मुख॑मिव॒ प्रत्युप॑ह्वयेत। स॒म्मु॒खाने॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। प॒शवो॒ वा इडा॑। तस्मा॒थ्साऽन्वा॒रभ्या॑। अ॒ध्व॒र्युणा॑ च॒ यज॑मानेन च। उप॑हूतः पशु॒मान॑सा॒नीत्या॑ह। उप॒ ह्ये॑नौ॒ ह्वय॑ते॒ होता॑। इडा॑यै दे॒वता॑नामुपह॒वे। उप॑हूतः पशु॒मान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै हस्त्या॒मिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेयम्॑। यामु॑प॒ह्वय॑ते। प्रा॒णाना॒ꣳ सा। वाच॑ं चै॒व प्रा॒णाꣳश्चाव॑ रुन्धे। अथ॒ वा ए॒तर्ह्युप॑हूताया॒मिडा॑याम्। पु॒रो॒डाश॑स्यै॒व ब॑र्हि॒षदो॑ मीमा॒ꣳसा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॒ निर्व॒पेति॑। नाहम॑भा॒गो निर्व॑पस्या॒मीत्य॑ब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्थाऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मा ऽसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यव रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इद ऽ होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घारयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॒ प्रसू॑त्यै। अथ॒ काम॑म॒न्येन॑। ततो॒ होत्रे॑। मध्यं॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धोता॑। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति। अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यद॑ध्व॒र्युः। तस्मा॑द्धविर्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वाऽऽवृ॒तम॑नु॑॥५८॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒ग्निम॑ग्नीथ्स॒कृथ्स॑कृ॒थ्सं मृ॒ड्ढीत्या॑ह। परा॑ङिव॒ ह्येत॑र्हि॑ य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दैव्या॒ होता॑र॒ इत्या॑ह। इ॒षि॒तꣳ हि कर्म॑ क्रि॒यते॑। भ॒द्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सूक्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॒हीत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। स्व॒गा दैव्या॒ होतृ॑भ्य॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तथ्स्व॒गा क॑रोति। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्य॒ इत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। शं॒ योर्ब्रू॒हीत्या॑ह। शं॒युमे॒व बा॑र्हस्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति॥५९॥

च॒र॒त्य॒ध्व॒र्युः प्रजा॑तिर्ह्वयते॒ वेदा॑ब्रवीद्बर्हि॒षद॑ करोत्यृ॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑ च॥————[८]

अथ॒ स्रुचा॑वनु॒ष्टुग्भ्यां॒ वाज॑वतीभ्यां॒ व्यू॑हति। प्र॒ति॒ष्ठा वा अ॑नु॒ष्टुक्। अन्नं॒ वाजः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। प्राचीं॑ जु॒हूमू॑हति। जा॒तानि॒व भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। प्र॒तीची॑मुप॒भृतम्॑। ज॒नि॒ष्यमा॑णानि॒व प्रति॑नुदते। सविषू॑च ए॒वापोह्य॑ स॒पत्ना॒न् यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्रति॑ तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो॒ हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा-ऽऽदि॒त्येभ्य॒स्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। स्रु॒क्षु प्र॑स्त॒रम॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः स्रुचः॑। यज॑मानः प्रस्त॒रः। यज॑मानमे॒व

तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तꣳ रिहाणा इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। वियन्तु वय इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीराप्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मीयते। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मीयते। चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह। सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह। भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। सꣳस्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सꣳस्रावभागाः। तेषां तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्त्वाऽव रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि।

गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्ताँथ्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिꣳ सम्मार्ष्ट्यनुवित्त्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्नीया उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदꣳ होता-ऽऽहवनीयाँथ्स्तृणन्नेति। यज्ञमेव तथ्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्ध-मासात्। तꣳ सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावं रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्ट्यै भागधेयन्यत्तमित्याह वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि

सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योक्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पत्नी सहाप उपगृह्णीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदप चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोप विड्ढि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः

शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाꣳ अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्दिवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्वा एष वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। शुचैवैनं विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिया अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुꣳश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय रेभम्। नरिष्ठाये भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदम्। प्रयुद्भ्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाफ्सराभ्यो व्रात्यम्। सर्पदेव-

ज॒नेभ्योऽप्र॑तिपदम्। अवे॑भ्यः कित॒वम्। इ॒र्यता॑या॒ अकि॑तवम्। पि॒शा॒चेभ्यो॑ बिदलका॒रम्। या॒तु॒धाने॑भ्यः कण्टकका॒रम्॥५॥

उ॒थ्सा॒देभ्यः॑ कु॒ब्जम्। प्र॒मुदे॑ वाम॒नम्। द्वा॒र्भ्यः स्रा॒मम्। स्वप्ना॑या॒न्धम्। अध॑र्माय बधि॒रम्। स॒ंज्ञाना॑य स्मरका॒रीम्। प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सदम्॑। आ॒शि॒क्षायै॑ प्र॒श्ञिनम्॑। उ॒प॒शि॒क्षाया॑ अभिप्र॒श्ञिनम्॑। म॒र्यादा॑यै प्रश्ञविवा॒कम्॥६॥

ऋत्यै॑ स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑हत्याय॒ पिशु॑नम्। विवि॑त्त्यै क्ष॒त्तारम्॑। औप॑द्रष्टाय सङ्ग्रही॒तारम्॑। बला॑यानुच॒रम्। भू॒म्ने प॑रिष्क॒न्दम्। प्रि॒याय॑ प्रियवा॒दिनम्॑। अरि॑ष्ट्या अश्वसा॒दम्। मेधा॑य वासः पल्पू॒लीम्। प्र॒का॒माय॑ रजयि॒त्रीम्॥७॥

भायै॑ दार्वाहा॒रम्। प्र॒भाया॑ आग्ने॒न्धम्। नाक॑स्य पृ॒ष्ठाया॑भि-षे॒क्तारम्॑। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य पात्रनिर्णे॒गम्। दे॒व॒लो॒काय॑ पेशि॒तारम्॑। म॒नु॒ष्य॒लो॒काय॑ प्रकरि॒तारम्॑। सर्वे॑भ्यो लो॒केभ्य॑ उपसे॒क्तारम्॑। अव॑र्त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒तारम्॑। सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ भाग॒दुघम्॑। वर्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य परिवे॒ष्टारम्॑॥८॥

अमे॑भ्यो हस्ति॒पम्। ज॒वाया॑श्व॒पम्। पुष्ट्यै॑ गोपा॒लम्। तेज॑सेऽजपा॒लम्। वी॒र्या॑याविपा॒लम्। इरा॑यै की॒नाशम्॑। की॒लाला॑य सुराका॒रम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्। श्रेय॑से वित्त॒धम्। अध्य॑क्षायानुक्ष॒त्तारम्॑॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रोधा॑य निस॒रम्। शोका॑याभिस॒रम्।

उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकाम्। संवथ्सराय पर्यारिणीम्। परिवथ्सरायाविजाताम्। इदावथ्सरायापस्कद्वरीम्। इद्वथ्सरायातीत्वरीम्। वथ्सराय विजर्जराम्। संवथ्सराय पलिक्नीम्। वनाय वनपम्। अन्यतारण्याय दावपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो बैन्दम्। नड्वलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भषम्। अन्ताय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्। ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मम्णम्॥१३॥

बीभथ्साय पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सꣳशराय

प्र॒च्छिदम्॑॥१४॥

हसा॑य पुꣳश्च॒लूमा ल॑भते। वी॒णा॒वा॒दं गण॑कं गी॒ताय॑। याद॑से शाबु॒ल्याम्। न॒र्माय॑ भद्रव॒तीम्। तू॒ण॒व॒ध्मं ग्रा॑म॒ण्यं॑ पाणिसङ्घा॒तं नृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानु॒क्रोश॑कम्। आ॒न॒न्दाय॑ तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्ष॒रा॒जाय॑ कित॒वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विनम्॑। त्रेता॑या आदि-नवद॒र्॒शम्। द्वा॒प॒राय॑ बहि॒ः सदम्॑। कल॑ये सभास्था॒णुम्। दु॒ष्कृ॒ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिणम्॑। पि॒शा॒चेभ्य॑ः सैल॒गम्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्य॒च्छम्। निर्ऋ॑त्यै गोघा॒तम्। क्षु॒धे गो॑विक॒र्तम्। क्षु॒त्तृ॒ष्णाभ्या॒न्तम्। यो गां वि॒कृन्त॑न्तं मा॒ꣳसं भिक्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भूम्यै॑ पीठस॒र्पिण॒मा ल॑भते। अ॒ग्नयेऽꣳस॒लम्। वा॒यवे॑ चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षाय वꣳशन॒र्तिनम्॑। दि॒वे ख॑ल॒तिम्। सूर्या॑य हर्य॒क्षम्। च॒न्द्रम॑से मिर्मि॒रम्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒लासम्॑। अह्ने॑ शु॒क्लं पि॑ङ्ग॒लम्। रात्रि॑यै कृ॒ष्णं पि॑ङ्गा॒क्षम्॥१७॥

वा॒चे पुरु॑ष॒मा ल॑भते। प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॒नमु॑दा॒नꣳ स॑मा॒नं तान् वा॒यवे॑। सूर्या॑य॒ चक्षु॒रा ल॑भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः श्रोत्रम्॑। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑षम्॥१८॥

अथै॒तानरू॑पेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह्रस्व॒मति॑दीर्घम्। अति॑कृश॒मत्यꣳसलम्। अति॑शुक्ल॒मति॑कृष्णम्। अति॑श्लक्ष्ण॒-मति॑लोमशम्। अति॑किरिट॒मति॑दन्तुरम्। अति॑मिर्मिर॒मति॑-

मेमिषम्। आ॒शायै॑ जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षायै॑ कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॒ श्रमा॑य स॒न्धये॑ न॒दीभ्य॑ उथ्सा॒देभ्य॒ ऋत्यै॒ भाया॒ अर्मे॑भ्यो म॒न्यवे॑ य॒म्यै॑ दश॑दश॒ सरो॑भ्यो॒ द्वाद॑श प्रति॒श्रुत्का॑यै बीभ॒त्सायै॒ दश॑दश॒ हसा॑य स॒साक्षं॑रा॒जाय॒ त्रयो॑दश॒ भूम्यै॒ दश॑ वा॒चे षडथ॒ नवैका॒न्नवि॑ꣳशतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै॑ नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं॒ प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑तां॒ प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑श्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। भूर्भुवः॒ सुव॑ः। हिम्॥१॥

स॒त्यं दर्श॑॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सुम्न॒युः। अग्न॒ आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णा॒नो ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ सश्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्यम्॑॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्यम्॑। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रः। तमाꣳसि दर्श॒तः। सम॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्यते। अश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः। तꣳ ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृषन्। वृषा॑णः॒ समि॑धीमहि॥३॥

अग्ने॒ दीद्य॑तं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतुम्॑। स॒मि॒ध्यमा॑नो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क ईड्यः॑। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। समि॑द्धो अग्न आहुत। दे॒वान् य॑क्षि स्वध्वर। त्वꣳ हि ह॑व्य॒वाडसि॑। आ जु॑होत दुव॒स्यत॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॑ध्व॒रे। वृणी॒ध्वꣳ ह॑व्य॒वाह॑नम्। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॒र्वसि॑ष्ठाः। त्वे

वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः॥४॥
श्र॒वाय्य॑मिधीम॒ह्यसि॑ स॒प्त च॑॥ [२]

अग्ने॑ म॒हा२ अ॑सि ब्राह्मण भारत। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॒ मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो॒ विप्रा॑नुमदितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्रह्म॑स२शितो घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॒ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॒ होता॑। तूर्णि॑र्हव्य॒वाट्। आस्पात्रं॑ जु॒हूर्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॑व॒पान॑नः। अ॒रा२ इ॑वाग्ने ने॒मिर्दे॒वाꣳस्त्वं प॑रि॒भूर॑सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह। सोम॒मावह॑। अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒मावह॑। अ॒ग्नीषोमा॒वाव॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी आव॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हे॒न्द्रमाव॑ह। दे॒वा२ आ॑ज्य॒पा२ आव॑ह। अ॒ग्नि२ होत्रायाऽऽव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒माव॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् वह॑। सु॒यजा॑ च यज जातवेदः॥६॥
दे॒वाना॒मिन्द्र॒मा व॑ह॒ षट् च॑॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॒ वेत्व॒ग्निः। होत्रं वे॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यजमान दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्वर्यो॒ स्रुच॒मास्य॑स्व। दे॒वा॒युवं॑ वि॒श्ववा॑राम्। ईडा॑महे दे॒वा२ ई॒डेन्यान्॑। न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्॑। यजा॑म य॒ज्ञियान्॑॥७॥
अ॒ग्निर्होता॒ नव॑॥ [४]

स॒मिधो॑ अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। तनू॒नपा॑दग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। इ॒डो अ॑ग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्॒हिर॑ग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॒ सोमम्॑। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॒ऽग्नीषोमौ॑। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहेन्द्रम्॑।

स्वाहा॑ महे॒न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आँ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॒ऽग्निꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॥८॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी पञ्च॑ च॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घनत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र आहु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। त्वꣳ सो॑मासि॒ सत्प॑तिः। त्वꣳ राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॒ जन्म॑ना। शुम्भा॑नस्त॒नुव॒ꣳ स्वाम्। क॒विर्विप्रे॑ण वावृधे। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। सोम॑ गी॒र्भिष्ट्वा॑ व॒यम्। व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वाꣳ षट् च॑॥ [६]

अ॒ग्निर्मू॒र्धा दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाꣳ रेताꣳ॑सि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॒ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्भिः॒ सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मू॒र्धानं॑ दधिषे सुव॒र्षाम्। जि॒ह्वाम॑ग्ने चकृषे हव्य॒वाहम्॑। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥१०॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ꣳ स मा॒तरम्॑। स सू॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौर्णो॑द॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ स सुवः॑। स विश्वा॒ भुवो॑ अभव॒त्स आभ॑वत्। अग्नी॑षोमा॒ सवे॑दसा। सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑व॒त्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑

दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अधत्तम्॥११॥

यु॒वꣳ सिन्धूꣳ॑ र॒भिश॑स्तेरव॒द्यात्। अग्नी॑षोमा॒वमु॑ञ्चतं गृभी॒तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजे॑षु भूषथः। तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॒र्यम्॑। श्ञथ॑द्वृ॒त्रमु॒त स॑नोति॒ वाजम्॑। इन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी सहु॑री सप॒र्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्य॑स्य॒ भूरेः॑। सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। एन्द्र॑ सान॒सिꣳ र॒यिम्॥१२॥

स॒जित्वा॑नꣳ सदा॒सहम्॑। वर्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे पुरुहूत॒ शत्रून्॑। ज्येष्ठ॑स्ते॒ शुष्म॑ इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा भ॑र॒ दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पति॒ः सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्। म॒हाꣳ इन्द्रो॒ य ओज॑सा। प॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒माꣳ इ॑व। स्तोमै॑र्व॒थ्सस्य॑ वावृधे। म॒हाꣳ इन्द्रो॑ नृ॒वदाच॑र्षणि॒प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒बर्हा॑ अमि॒नः सहो॑भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग्वावृधे वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सुकृ॑तः क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वाꣳ उ॑श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वाꣳ ऋ॒तूꣳर्ऋ॑तुपते यजे॒ह। ये दैव्या॑ ऋ॒त्विज॒स्तेभि॑रग्ने। त्वꣳ होतॄ॑णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृतम्॑। अया॑ड॒ग्निर॒ग्नेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॒ट्थ्सोम॑स्य प्रि॒या धामा॑नि॥१४॥

अया॑ड॒ग्नेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑द्व्र॒जाप॑तेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड॒ग्नीषोम॑योः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑डिन्द्राग्नि॒योः प्रि॒या धामा॑नि। अया॒डिन्द्र॑स्य प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ण्महे॒न्द्रस्य॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड्दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धामा॑नि।

यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒थ्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षताꣳ॑ ह॒विः। अग्ने॒ यद॒द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्वꣳ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि महि॒ना वियद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्त्व॒ध॒त्त॒ꣳ र॒यिं च॑र्षणि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धामा॒नीषः॒ षट्च॑॥ [७]

उप॑हूतꣳ रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त होत्राः॑। उप॑ मा स॒प्त होत्रा॑ ह्वयन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखा॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखा॑ ह्वयताम्। उप॑हू॒ताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हू॒तेडा॑। उपो॑ अ॒स्माꣳ इडा॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हू॒तेडा॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्॑। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धान्॑। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतो॒ऽयं यज॑मानः। उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॒मुप॑हूतः। भूय॑सि हवि॒ष्कर॑ण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धाम॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॒

तस्मि॒न्नुप॑हूतः। विश्व॑मस्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। विश्व॑स्य प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

स॒हर्प॑भा ह्वयता॒मुप॑हूत॒ꣳ हवि॒ष्करं॑ण॒ उप॑हूतश्च॒त्वारि॑ च॥——————————[८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो नरा॒शꣳस॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अग्ने॒ यान्दे॒वानया॑ट्। याꣳ अपि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत। ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्रा॑न्देवङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒मम्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॑॥१९॥

अपि॑प्रेः॒ पञ्च॑ च॥——————————[९]

इ॒दं द्या॑वापृथिवी भ॒द्रम॑भूत्। आर्ध्म॑ सूक्तवा॒कम्। उ॒त न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑मग्ने। त्वꣳ सू॑क्त॒वाग॑सि। उप॑श्रितो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑जमान॒ द्यावा॑पृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग॒ये जी॒रदा॑नू। अत्र॑स्नू॒ अप्र॑वेदे। उ॒रुग॑व्यूती अभयं॒ कृतौ॑॥२०॥

वृ॒ष्टिद्या॑वा री॒त्या॑पा। श॒म्भुवौ॑ मयो॒भुवौ॑। ऊर्ज॑स्वती च॒ पय॑स्वती च। सू॒प॒च॒र॒णा च॑ स्वधिचर॒णा च॑। तयो॑रा॒विदि॑। अ॒ग्निरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। सोम॑ इ॒दꣳह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत॥२१॥

अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्नीषोमा॑वि॒दꣳ ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृधेतां॒ महो॒ ज्यायो॑ऽक्राताम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृधेतां॒ महो॒ ज्यायो॑ऽक्राताम्। इन्द्र॑ इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। म॒हे॒न्द्र इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत॥२२॥

अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। दे॒वा आ॑ज्य॒पा आज्य॑मजुषन्त। अवी॑वृधन्त॒ महो॒ ज्यायो॑ऽक्रत। अ॒ग्निर्होत्रेणे॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒स्यामृध॒द्धोत्रा॑यान्देवङ्ग॒मायाम्। आशा॑स्ते॒ऽयं यज॑मानो॒ऽसौ। आयु॒रा शा॑स्ते। सु॒प्र॒जा॒स्त्वमा शा॑स्ते। स॒जा॒त॒व॒न॒स्यामा शा॑स्ते॥२३॥

उत्त॑रान्देवय॒ज्यामा शा॑स्ते। भूयो॑ हवि॒ष्करं॑ण॒मा शा॑स्ते। दि॒व्यं धामा शा॑स्ते। विश्वं॑ प्रि॒यमा शा॑स्ते। यद॒नेन॑ ह॒विषाऽऽशा॑स्ते। तद॑श्या॒त्तद्ध्या॑त्। तद॑स्मै दे॒वा रा॑सन्ताम्। तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॒ वन॑ते। व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षाः। इ॒ष्टं च॑ वी॒तं च॑। उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अꣳह॑सस्पाताम्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॒दं च॑। नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः॥२४॥

अ॒भ॒यं॒ कृता॑वकृता॒ग्निरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत महे॒न्द्र इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत सजातवन॒स्यामा शा॑स्ते वी॒तं च॒ त्रीणि॑ च॥[१०]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छं योरष्टौ॥ [११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत। उत ग्ना वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्नाय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा स ँशिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपहूत ँ रथन्तर ँ सह पृथिव्या। उप मा रथन्तर ँ सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहथ्सह दिवा। उप मा बृहथ्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मा ँ इडा

ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याँः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवाऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि हविष्करण उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतꣳ सुपुत्रा षट्च॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निरहोतां समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बर्हिरिदं द्यावापृथिवी तच्छं योरा प्यायस्वोपहूतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयꣳ स्याम वृष्टिद्यावा त्रिꣳशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरꣳ सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये। तिष्ठा देवो न सविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्भिर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसो नि केतुना। विश्वꣳ समत्रिणं दह। कृधी न ऊर्ध्वाञ्च रथाय जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति जायमानः। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिग्रथस्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तꣳ सबाधो यतः स्रुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतये। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निꣳ समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षन्नराशꣳसं नृशस्त्रं नृॡः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्थ्स्याद्वीरैः शक्तीवान्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाꣳ आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताॡ स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज॥४॥

होता यक्षद्दुरं ऋष्वाः कवष्यो कोषधावनीरुदाताभीर्जिहतां विपक्षोभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृॡः पतिभ्यो योनिं कृण्वाने। सॡस्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बर्हिः सीदतां वीतामाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा मन्द्रा पोतारा कवी प्रचेतसा। स्विष्टमद्यान्यः करदिषा स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येदमप॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑क॒ꣳ रेतो॒धां विश्र॑वसं॒ यशो॒धाम्। पु॒रु॒रू॒प॒मका॑मकर्शन॒ꣳ सु॒पोषः॒ पोषैः॒ स्याथ्सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑मु॒पाव॑स्रक्षद्धि॒यो जो॒ष्टार॒ꣳ श॒शम॒न्नर॑ः। स्वदा॒थ्स्वधि॑तिर्ऋतु॒थाद्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॒ड्वेत्वाऽऽ-ज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॒ मेद॑सः॒ स्वाहा॑ स्तो॒काना॒ꣳ स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीना॒ꣳ स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः॒ आ॑ज्य॒पान्थ्स्वाहा॒ऽग्निः॒ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णा अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॒ होत॒र्यज॑॥५॥

प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निन्तनू॒नपा॑त॒न्नरा॒शꣳसं॑म॒ग्निमि॒ड ई॑डि॒तो ब॒र्हिर्दुर॑ उ॒षासा॒नक्ता॒ दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑र॒ं वन॒स्पति॑म॒ग्निम्। पञ्च॒ वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वेत्वेको॑ वियन्तु॒ होत॒र्यज॑॥)॥ [२]

समि॑द्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि जातवेदः। आ च॒ वह॑ मित्रमहश्चिकि॒त्वान्। त्वं दू॒तः क॒विर॑सि॒ प्रचे॑ताः। तनू॑नपात्प॒थ ऋ॒तस्य॒ यानान्॑। मध्वा॑ सम॒ञ्जन्थ्स्व॑दया सुजिह्व। मन्मा॑नि धी॒भिरु॒त य॒ज्ञमृ॑न्धन्। दे॒व॒त्रा च॑ कृणुह्यध्व॒रं नः॑। नरा॒शꣳस॑स्य महि॒मान॑मेषाम्। उप॑ स्तोषाम यजत॒स्य॑ य॒ज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः॒ शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या। आ॒जुह्वा॑न॒ ईड्यो॒ वन्द्य॑श्च। आया॑ह्यग्ने॒ वसु॑भिः स॒जोषाः॑। त्वं दे॒वाना॑मसि यह्व॒ होता॑। स ए॑नान् यक्षीषि॒तो

यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियꣳ शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा। मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ स्योनम्। सरस्वती स्वपसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिꣳशद्भुवनानि विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पाथ ऋतुथा हवीꣳषि। वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतꣳ हविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्यै विद्वानष्टौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सम्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः। परित्रिविष्ट्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असनद्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाट्। प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदष्टौ॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वम्। उपनयत मेध्या दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत। स्तृणीत बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीना२ अस्य पदो निधत्तात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवी२ शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छ्यतात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदतात्। अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवा२सा। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवन्ता। षड्वि२शतिरस्य वङ्क्र्यः।

ता अ॑नु॒ष्ठ्योच्च्या॑वयतात्। गात्रं॑ गात्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्। ऊ॒व॒ध्य॒गोहं पार्थि॑वं खनतात्। अ॒स्मा रक्षः॒ सꣳसृ॑जतात्। व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उरू॑कं॒ मन्य॑मानाः। नेद्व॑स्तो॒के तन॑ये। रवि॑ता॒रव॑च्छमितारः। अध्रि॑गो शमी॒ध्वम्। सु॒शमि॑ शमीध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑ध्रिगो। अध्रि॑गु॒श्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वानाꣳ शमि॒तारौ॑। तावि॒मं प॒शूꣳ श्र॑पयतां प्रवि॒द्वाꣳसौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥
धत्ता॒द्वाहू मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जु॒षस्व॑ स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वा॑न आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो जुषस्व। स्तो॒काना॑मग्ने॒ मेद॑सो घृ॒तस्य॑। होतः॒ प्राशा॑न प्रथ॒मो नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्चो॑तन्ति॒ मेद॑सः। स्वध॑र्मं दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्यꣳ॑ स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अग्ने॒ विप्रा॑य सन्त्य। ऋषि॒ः श्रेष्ठः॒ समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता भ॑व। तुभ्यꣳ॑ श्चोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तो॒कासो॑ अग्ने॒ मेद॑सो घृ॒तस्य॑। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुनागाः॑। ह॒व्या जु॑षस्व मेधिर। ओजि॑ष्ठन्ते मध्य॒तो मेद॒ उद्भृ॑तम्। प्र ते॑ व॒यं द॑दामहे। श्चोत॑न्ति ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि। प्रति॒ तान्दे॑व॒शोवि॑हि॥१८॥
दे॒ववी॑तय॒ उद्भृ॑त॒त्रीणि॑ च॥ [७]

आवृ॑त्रहणा वृत्र॒हभि॒ः शुष्मै॑ः। इन्द्र॑ या॒तन्नमो॑भिरग्ने अ॒र्वाक्।

युव॒ꣳ राधो॑भि॒रक॑वेभिरिन्द्र। अग्ने॑ अ॒स्मे भ॑वतमुत्त॒मेभिः॑। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य व॒पाया॒ मेद॑सः। जु॒षेताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑। विह्य॑ख्य॒न्मन॑सा॒ वस्य॑ इ॒च्छन्। इन्द्रा॑ग्नी ज्ञा॒स उ॒त वा॑ सजा॒तान्॥१९॥

नान्या यु॒वत्प्रम॑तिरस्ति॒ मह्य॑म्। स वां॒ धियं॑ वाज॒यन्ती॑मतक्षम्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षेताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑। त्वामी॑डते अजि॒रं दू॒त्या॑य। ह॒विष्म॑न्तः सद॒मिन्मानु॑षासः। यस्य॑ दे॒वैरास॑दो ब॒र्हिर॑ग्ने। अहा॑न्यस्मै सु॒दिना॑ भवन्तु। होता॑ यक्षद॒ग्निम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑॥२०॥

स॒जा॒ता॒न॒ग्निन्द्वे च॑॥ [८]

गीर्भि॑र्विप्रः॒ प्रम॑तिमि॒च्छमा॑नः। ईट्टे॑ र॒यिं य॒शस॑ं पूर्व॒भाजम्॑। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो॒ नव्ये॑भिस्तिरतं दे॒ष्णैः। माच्छे॑द्म र॒श्मीꣳरिति॒ नाध॑मानाः। पि॒तृ॒णाꣳ शक्ती॑रनु॒-यच्छ॑मानाः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ कं वृष॑णो मदन्ति। ताह्यद्री॑ धि॒षणा॑या उ॒पस्थे॑। अ॒ग्निꣳ सु॑दी॒तिꣳ सु॒दृशं॑ गृ॒णन्तः॑। न॒म॒स्याम॒स्त्वेड्यं॑ जातवेदः। त्वां दू॒तम॑र॒तिꣳ ह॑व्य॒वाहम्॑। दे॒वा अ॑कृण्वन्न॒मृत॑स्य॒ नाभिम्॑॥२१॥

जा॒त॒वे॒दो॒ द्वे च॑॥ [९]

त्वꣳ ह्य॑ग्ने प्रथ॒मो म॒नोता॑। अ॒स्या धि॒यो अभ॑वो दस्म॒होता॑। त्वꣳ सी॑ वृषन्नकृणोर्दु॒ष्टरी॑तु। सहो॒ विश्व॑स्मै

सह॑से॒ सह॑ध्यै। अधा॒ होता॒ न्य॑सीदो॒ यजी॑यान्। इ॒डस्प॒द इ॒षय॒न्नीड्यः॒ सन्। तं त्वा॒ नरः॑ प्रथ॒मं दे॑व॒यन्तः॑। म॒हो रा॒ये चि॒तय॑न्तो॒ अनु॑ग्मन्। वृ॒तेव॒ यन्तं॑ ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैः॑। त्वे र॒यिं जा॑गृ॒वाꣳसो॒ अनु॑ग्मन्॥२२॥

रुश॑न्तम॒ग्निं द॑र्श॒तं बृ॒हन्तम्॑। व॒पाव॑न्तं वि॒श्वहा॑ दीदि॒वाꣳसम्॑। प॒दं दे॒वस्य॒ नम॑सा वि॒यन्तः॑। श्र॒व॒स्यवः॒ श्रव॑ आप॒न्नमृ॑क्तम्। नामा॑नि चिद्दधिरे य॒ज्ञिया॑नि। भ॒द्राया॑ ते रणयन्त॒ सन्दृ॑ष्टौ। त्वां व॑र्धन्ति क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्याम्। त्वꣳ राय॑ उ॒भया॑सो॒ जना॑नाम्। त्वं त्रा॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑ऽभूः। पि॒ता मा॒ता सद॒मिन्मानु॑षाणाम्॥२३॥

सप॒र्येण्यः॒ स प्रि॒यो वि॒क्ष्वग्निः॑। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा॒ यजी॑यान्। तं त्वा॑ व॒यं दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। उप॑ज्ञु॒बाधो॒ नम॑सा सदेम। तं त्वा॑ व॒यꣳ सु॒धियो॒ नव्य॑मग्ने। सु॒म्ना॒यव॑ ईमहे देव॒यन्तः॑। त्वं विशो॑ अनयो॒ दीद्या॑नः। दि॒वो अ॑ग्ने बृह॒ता रो॑च॒नेन॑। वि॒शां क॒विं वि॒श्पति॒ꣳ शश्व॑तीनाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒तꣳ र॑यी॒णाम्। सो अ॑ग्न ईजे शश॒मे च॒ मर्तः॑। यस्त॒ आन॑ट्थ्स॒मिधा॑ ह॒व्यदा॑तिम्। य आहु॑तिं॒ परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः। विश्वेथ्सवा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिरग्ने स॒मिधो॒त ह॒व्यैः। वेदी॑सूनो सहसो गी॒र्भिरु॒क्थैः।

आ ते॑ भ॒द्राया॑ꣳ सुम॒तौ य॑तेम॥२५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी॒ विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॑त्रः। बृ॒हद्भि॒र्वाजै॒ः स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्भि॑रग्ने वित॒रं वि भा॑हि। नृ॒वद्वसो॒ सद॒मिद्धे॑ह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॒ तन॑याय प॒श्वः। पू॒र्वीरिषो॑ बृह॒तीरा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पु॒रू॒ण्य॑ग्ने पुरु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अश्याम्। पु॒रू॒णि॒ हि त्वे पु॑रुवार॒ सन्ति॑। अग्ने॒ वसु॑ विध॒ते राज॑नि॒त्वे॥२६॥

जा॒गृ॒वाꣳसो॒ अनु॑ग्म॒न्मानु॑षाणाश्चर्षणी॒नां य॑तेमाश्या॒न्द्वे च॑॥ [१०]

आभ॑रतꣳ शिक्षतं वज्रबाहू। अ॒स्माꣳ इ॑न्द्राग्नी अवत॒ꣳ शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॒ सूर्य॑स्य। येभि॑ः सपि॒त्वं पि॒तरो॑ न॒ आयन्॑। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य ह॒विष॒ आत्ता॑म॒द्य। म॒ध्य॒तो मेद॒ उद्धृ॑तम्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः। घस्ता॑न्नू॒नम्॥२७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथमानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणाꣳ श॒तरु॑द्रि-याणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानां॒ पीवो॑पवसनानाम्। पा॒र्श्व॒तः श्रो॑णि॒तः शि॑ताम॒त उ॑थ्साद॒तः। अङ्गा॑दङ्गा॒दव॑त्तानाम्। कर॑त ए॒वेन्द्रा॒ग्नी। जु॒षेताꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑। दे॒वेभ्यो॑ वनस्पते ह॒वीꣳषि॑। हिर॑ण्यपर्ण प्र॒दिव॑स्ते॒ अर्थम्॑॥२८॥

प्र॒द॒क्षि॒णिद्र॑श॒नया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॒ रजि॑ष्ठैः। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म॒भिहि। पि॒ष्टत॑मया॒ रभि॑ष्ठया रश॒नयाधि॑त। यत्रे॑न्द्राग्नि॒योश्छाग॑स्य ह॒विषः

प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्यैवोपस्तुत्यै वोपावस्रक्षत्। रभीयाꣳसमिव कृत्वी॥२९॥

कदेवं देवो वनस्पतिः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज। पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ। विद्वाꣳ ऋतूꣳर्ऋतुपते यजेह। ये देव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः। होता यक्षदग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथाꣳसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दिधिषो हवीꣳषि। प्र चदातारममृतेषु वोचः। अग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां

प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्वꣳ हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्याथ्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येतात्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यान्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारः सङ्घाते विङ्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ वथ्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयत्यह्वेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायासिष्टाꣳ सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती ययोरन्या-ऽघाद्वेषाꣳसि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षथ्सग्धिꣳ सपीतिमन्या नवेन पूर्वं दयमाना स्याम पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हताघशꣳसावाभरद्वसू वसुवने

वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीरिडा सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षथ्सरस्वतीम॑ रुद्रैर्यज्ञमावीदिहेवेडया वसुमत्या सधमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशꣳसस्त्रिशीर्षा षड्क्षः शतमिदेनꣳशितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विना-ऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो वनस्पतिर्वर्षप्रावा घृतनिर्णिग्द्यामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृꣳहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनां निधेधाऽसि प्रच्युतीनामप्र-च्युतन्निकामधरणं पुरुस्पार्हं यशस्वदेना बर्हिषाऽन्या बर्हीꣳष्यभि ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृथ्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्याꣳ अपिप्रेर्ये ते होत्रे अमथ्सत ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रां देवङ्गमान्दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमꣳ स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यज॥३३॥

यजैकं च॥ [१३]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीर्द्वारः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोष्ट्री। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी

ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वीताम्॥३४॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो नरा॒शꣳसः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॒स्पतिः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनाम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॥३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्विष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अग्ने॒ यान्दे॒वानया॑ट्। याꣳ अपि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत। ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्रा॑न्देवङ्गमाम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒मम्। स्वि॒ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॑॥३६॥

वी॒तां॒ वे॒त्वभू॒रेक॑ च॥——————————————————[१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः॒ पच॑न्प॒क्तीः पच॑न्पुरो॒डाशं॑ ब॒भ्रन्निं॑द्रा॒ग्निभ्यां॒ छागꣳ सूप॒स्था अ॒द्य दे॒वो वन॒स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्यां॒ छागे॒नाघ॑स्ता॒न्तं मे॑द॒स्तः प्रति॑पच॒ताग्र॑भीष्टा॒मवी॑वृधेतां पुरो॒डाशे॑न॒ त्वाम॒द्यर्ष॑ आर्षेय ऋषीणां॑ नपादवृणीता॒यं यज॑मानो ब॒हुभ्य॒ आ सङ्ग॑तेभ्य ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॒ वसु॒ वार्या य॑क्ष्यत॒ इति॒ ता या दे॒वा दे॑व॒दाना॒न्यदु॒स्तान्य॑स्मा॒ आ च॒ शास्वा च॑ गुरस्वेषि॒तश्च॑ होत॒रसि॑ भद्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सूक्तवा॒काय॑ सू॒क्ता

ब्रूहि॥३७॥

अग्निमद्यैकम्॥ [१५]

अञ्जन्ति होता यक्षत्समिद्धो अद्याग्निरजैर्हव्या जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वꣳ ह्याभरतमुपो ह यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं बर्हिरग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥

अञ्जन्त्यग्निर्होता नो गीर्भिरुपो ह यद्विदथे वाजिनः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्येत्। यदि तावदपक्षायेत्। तꣳ सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनꣳ सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा

एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वथ्सा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यद्दुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागूं निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धꣳ हविरार्तिमार्च्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीची दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयꣳ हविरार्तिमार्च्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या

देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्पत्न्यनालम्भुका भवति। तामपरुध्य यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिष्ट्वोप ह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्कम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विषण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदवृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्या हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्तां चानार्तां चाऽऽहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय चाकॢप्तं स्यात्॥१४॥

यद्दक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकॢप्तं स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्नियै च यजमानाय चाकॢप्तं स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकॢप्तं स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्।

यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्नेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिꣳसीरमुं मा हिꣳसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवान्थ्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्त्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुहुयाथ्स्याद्धियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्यण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदवंवृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारो यद्दक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङ्॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायाꣳ होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या

अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। दर्भाꣳस्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सꣳसृज्येते। यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिरग्नयः सꣳसृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भꣳ स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्चोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यथ्स्रवेत्।

रेतो॑ऽस्य॒ वाजि॑नꣳ स्रवेत्। गर्भ॒ꣳ स्रव॑न्तमग॒दम॑क॒रित्या॑ह। रेत॑ ए॒वास्मि॒न्वाजि॑नं दधाति॥२२॥

अ॒ग्निरित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। इन्द्र॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। त्वष्टेत्या॑ह। त्वष्टा॒ वै प॑शू॒नां मि॑थु॒नाना॑ꣳ रूप॒कृत्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। बृह॒स्पति॒रित्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयति। पृ॒थि॒व्यामव॑ चुश्चो॒तेतदित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति। नाभिप्राप्नो॑ति॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैरित्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥२३॥

अ॒जाऽग्नावे॒वास्याँग्निहोत्रꣳ हु॒तं भ॑वति भवत्यासीत परि॒चक्षी॑त लम्भयति दधाति दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॒ पञ्च॑ च (वि वै यद्य॒न्यम॒जायाँ॑ ब्राह्म॒णस्यं दर्भस्त॒म्बेँऽफ्सु होंत॒व्यम्॑।)॥ [३]

याः पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्रव॑न्ति। उ॒परि॑ष्टाथ्स॒र्वत॑श्च॒ याः। ताभी॑ र॒श्मिप॑वित्राभिः। श्र॒द्धां य॒ज्ञमा र॑भे। देवा॑ गातुविदः। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑ विन्दत। मन॑स॒स्पति॑ना दे॒वेन॑। वाता॑द्य॒ज्ञः प्र यु॑ज्यताम्। तृ॒तीय॑स्यै दि॒वः। गा॒य॒त्रिया सोम॒ आभृ॑तः॥२४॥

सो॒म॒पी॒थाय॒ सन्न॑यितुम्। वक॑ल॒मन्त॑र॒मा द॑दे। आपो॑ देवीः शु॒द्धाः स्थ॑। इ॒मा पात्रा॑णि शुन्धत। उ॒पा॒त॒ङ्क्ष्या॑य दे॒वाना॑म्। प॒र्ण॒व॒ल्कमु॒त शु॑न्धत। पयो॑ गृ॒हेषु॒ पयो॑ अघ्नि॒यासु॑। पयो॑ व॒त्सेषु॒ पय॒ इन्द्रा॑य ह॒विषे॑ ध्रियस्व। गा॒य॒त्री प॑र्णव॒ल्केन॑। पयः॒ सोमं॑ करोत्वि॒मम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॑ह्णामि सु॒रथं॒ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति॒ सूर्य॒मह्नै॑। आ॒दि॒त्यं ज्योति॑षां॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। श्वो य॒ज्ञाय॑

रमतां देवताभ्यः। वसून्रुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासꣳ हविरिदमेषां मयि। आमावास्यꣳ हविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसꣳसदमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। अयं पितॄणामग्निः। अवाड्ढव्या पितृभ्य आ। तं पूर्वः परि गृह्णामि। अविषन्नः पितुं करत्। अजस्रं त्वाꣳ सभापालाः॥२८॥

विजयभागꣳ समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य। विजित्यै शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र

सꣳ सृ॑ज। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। इ॒मां प्राची॒मुदी॑चीम्। इष॒मूर्ज॑म॒भि सꣳस्कृ॑ताम्। ब॒हु॒प॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। हरा॑मि पशु॒पाम॒हम्। यत्कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। प्रावि॑श॒स्त्वं वन॒स्पतीन्॑। तत॒स्त्वामे॑कविꣳशति॒धा। सम्भ॑रामि सुस॒म्भृता॑॥३१॥

त्रीन्प॑रि॒धीꣳस्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञाय॑ु॒रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मेक्ष॑णं॒ धृष्टिम्॑। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॒ पर्व॑ राध्यासम्। प॒रि॒स्त॒रमा॒हरन्॑। अ॒पां मेध्यं॑ य॒ज्ञियम्॑। सदे॑वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जीवा॑नि श॒रदः॑ श॒तम्। अप॑रिमितानां॒ परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कम्। एनो॒ मा निगा॑ङ्कृ॒तम॒च्च॒नाहम्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु। स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हि॒रूर्णा॑मृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा भराम्य॒हम्। अ॒स्मिन्थ्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ता॒म॒हाः प्रपि॑तामहाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृत्प॑ला॒शे द॒र्भः। इया॑न्प्रादे॒शस॑म्मितः। य॒ज्ञे प॒वित्रं॒ पोतृ॑तमम्। पयो॑ ह॒व्यं क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्याङ्गा॑नि सर्व॒शः। आ॒प्या॒यय॑न्तौ॒ सञ्च॑रताम्। प॒वित्रे॑

हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वां मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्। त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिꣳशोऽसि तन्तूनाम्। पवित्रेण सहागहि॥३५॥

शिवेयꣳ रज्जुरभिधानी। अघ्न्यामुपसेवताम्। अप्रस्रꣳसाय यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दोहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि शुन्धत। एता आ चरन्ति मधुमद्दुहानाः। प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सꣳ सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय

द्रविणं दधातु॥३८॥

उथ्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीं मधुमतीꣳ सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतꣳ सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वथ्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्भिररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च दर्भं च। देवानाꣳ हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हव्यꣳ हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥—[४]

देवा देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरेकादशा इह माऽवत। इदꣳ शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मने। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहꣳ सेनाया अभीत्वर्यै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय। आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमङ्क्ष्व त्वचमङ्क्ष्व। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि घारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रतितिष्ठ। व्रीहीणां मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्वुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मतीनाम्। यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्याऽस्मि न तमन्तरेमि। स्वं म इष्टꣳ स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तꣳ स्वꣳ श्रान्तम्। स्वꣳ हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा। वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषम्। मा ते तेजोऽप क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्। विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्म्येनत्। तत्त आ प्यायतां पुनः।

अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धꣳ स्विष्टमिदꣳ हविः। मनुना दृष्टां घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्न पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदसत्। दिशां क्लृप्तिरसि। दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

दैवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे कल्पन्ताम्। संवथ्सरो मे कल्पताम्। क्लृप्तिरसि कल्पतां मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं भजामः। अपस्पिन्व। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदꣳ हविः॥५०॥

सोम्यानाꣳ सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्क्तां बर्हिर्हविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्क्ताम्। दिव्यं नभो गच्छतु यथ्स्वाहा। इन्द्राणीवाविधवा भूयासम्।

अदि॑तिरिव सुपु॒त्रा। अ॒स्थू॒रि त्वा॑ गार्हपत्य॥५१॥

उप॒निष॑दे सुप्रजा॒स्त्वाय॑। सं पत्नी॒ पत्या॑ सुकृ॒तेन॑ गच्छताम्। य॒ज्ञस्य॑ युक्तौ धुर्या॑वभूताम्। स॒ञ्ज्ञा॒ना॒नौ विज॑हता॒मरा॑तीः। दि॒वि ज्योति॑र॒जर॒मा र॑भेताम्। दश॑ते त॒नुवो॑ यज्ञ य॒ज्ञियाः॑। ताः प्री॑णातु॒ यज॑मानो घृ॒तेन॑। ना॒रि॒ष्ठयोः॑ प्र॒शिष॒मीड॑मानः। दे॒वानां॒ दैव्येऽपि॒ यज॑मानो॒ऽमृतो॑ऽभूत्। यं वाः॑ दे॒वा अ॑कल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो भा॒गꣳ श॑तक्रतू। ए॒तद्वां॒ तेन॑ प्रीणानि। तेन॑ तृप्यतमꣳहहौ। अ॒हं दे॒वानाꣳ॑ सु॒कृता॑मस्मि लो॒के। मम॒दमि॒ष्टं न मिथु॑र्भवाति। अ॒हं ना॑रि॒ष्ठावनु॑ यजामि वि॒द्वान्। यदा॑भ्या॒मिन्द्रो॒ अद॑धाद्भाग॒धेयम्॑। अदा॑रसृद्भवत देवसोम। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे म॑रुतो मृडता नः। मा नो॑ विदद॒भिभा॒मो अश॑स्तिः॥५३॥

मा नो॑ विदद्वृ॒जना॒ द्वेष्या॒ या। ऋ॒ष॒भं वा॒जिन॑ं व॒यम्। पू॒र्णमा॑सं यजामहे। स नो॑ दोहताꣳ सु॒वीर्यम्॑। रा॒यस्पोषꣳ॑ सह॒स्रिणम्॑। प्रा॒णाय॑ सु॒राध॑से। पू॒र्णमा॑साय॒ स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्या॑ सु॒भगा॑ सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दोहताꣳ सु॒वीर्यम्॑। रा॒यस्पोषꣳ॑ सह॒स्रिणम्॑। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्या॑यै॒ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदिम्॑। जा॒मिं मा हिꣳ॑सीरमु॒या शया॑ना। हो॒तृ॒षद॑ना॒ हरि॑ताः सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य

ब्र॒ध्ने॥ ५४॥

अ॒भीत्वर्ये॑ करोमि क्रमीत्पि॒ताऽऽत्मनं॑ एक॒तो मु॑खां मे॒ दिशोऽध्य॑क्षेभ्यो हु॒विर्गा॑रहपत्या कल्पयु॒न्नश॑स्तिः॒ सा नो॑ दोहता॒ꣳ सु॒वीर्यꣳ॑ स॒प्त च॑॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितो॒ऽग्निर्यज॑मानं भुनक्तु। अ॒पा॒ꣳ रस॒ ओष॑धीनाꣳ सु॒वर्णः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य सन्तु काम॒दुघाः॑। अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑ँल्लो॒के। भूप॑ते॒ भुव॑नपते। म॒ह॒तो भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माण॑ं त्वा वृणीमहे। अ॒हं भूप॑तिर॒हं भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑ह॒तो भू॒तस्य॒ पतिः॑॥ ५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्रसू॑त॒ आर्त्वि॑ज्यं करिष्यामि। देव॑ सवितरे॒तं त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पतिं॒ दैव्यं॑ ब्र॒ह्माणम्॑। तद॒हं मन॑से॒ प्र ब्र॑वीमि। मनो॑ गायत्रि॒यै। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुभे॑। त्रि॒ष्टुब्ज॑गत्यै। जग॑त्यनु॒ष्टुभे॑। अ॒नु॒ष्टुक्प॒ङ्क्त्यै। प॒ङ्क्तिः प्र॒जाप॑तये॥ ५६॥

प्र॒जाप॑ति॒र्विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑। विश्वे॑ दे॒वा बृह॒स्पत॑ये। बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॑णे। ब्रह्म॒ भूर्भुवः॒ सुव॑ः। बृह॒स्पतिर्दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मा। अ॒हं म॑नु॒ष्या॑णाम्। बृह॑स्पते य॒ज्ञं गो॑पाय। इ॒दं तस्मै॑ ह॒म्यं क॑रोमि। यो वो॑ देवा॒श्चर॑ति ब्रह्म॒चर्यम्॑। मे॒धा॒वी दि॒क्षु मन॑सा तप॒स्वी॥ ५७॥

अ॒न्तर्दू॒तश्च॑रति॒ मानु॑षीषु। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृ॒ज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय। मह्य॑ं धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। भूमि॑र्भू॒त्वा म॑हि॒मानं॑ पुपोष। ततो॑ दे॒वी व॑र्धयते॒ पयाꣳ॑सि। य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञं वि च॒ यन्ति॒ शं

च॑। ओष॑धीराप॑ इ॒ह शक्क॑रीश्च। यो मा॑ हृ॒दा मन॑सा॒ यश्च॑ वा॒चा॥५८॥

यो ब्रह्म॑णा॒ कर्म॑णा॒ द्वेष्टि॑ देवाः। यः श्रु॒तेन॒ हृद॑येनेष्णा॒ता च॑। तस्यै॑न्द्र॒ वज्रे॑ण॒ शिर॑श्छिनद्मि। ऊर्णा॑मृदु॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम्। दे॒वेभ्यो॒ जुष्ट॒ꣳ सद॑नाय ब॒र्हिः। सु॒व॒र्गे लो॒के यज॑मान॒ꣳ हि धे॒हि। मां नाक॑स्य पृ॒ष्ठे प॑र॒मे व्यो॑मन्। चतु॑ः शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका व॒युना॑नि वस्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा मह॒ते सौभ॑गाय॥५९॥

सा मे॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि। स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊर्ज॑स्वती च मे॒ पय॑स्वती चैधि। इष॒मूर्जं॑ मे पिन्वस्व। ब्रह्म॒ तेजो॑ मे पिन्वस्व। क्ष॒त्रमोजो॑ मे पिन्वस्व। विशं॒ पुष्टिं॑ मे पिन्वस्व। आयु॑र॒न्नाद्यं॑ मे पिन्वस्व। प्र॒जां प॒शून्मे॑ पिन्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उप॒ भूय॒ इन्नु मे॑। अवि॑क्षोभाय परि॒धीं द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॒ धरी॑यान्। अ॒ग्निर्द्वेषाꣳसि॒ निरि॒तो नु॑दातै। विच्छि॑नद्मि॒ विधृ॑तीभ्याꣳ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्यां॒ विध॑माम्येनान्। अ॒हꣳ स्वाना॑मुत्त॒मो॑ऽसानि देवाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॒दमा॑ने॒ अरा॑तिम्। विश्वं॑ पा॒प्मान॒ममतिं॑ दुर्मरा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृती॑ स्थो॒ विधृ॑ती

स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्। पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्थ्स्रुचो अध्या सादयामि। आ रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा सम्भृताङ्गा। वहासि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञꣳ सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्करः। घृताचीनाꣳ सूनुः। प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयꣳ स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मा भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिषः॑। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृताः॑। इरा॑वतीः पशु॒मतीः॑। इ॒दमि॑न्द्रि॒यम॒मृतं॑ वी॒र्यम्। अ॒नेनेन्द्रा॑य प॒शवो॑ऽचिकित्सन्। तेन॑ देवा अव॒तोप॒ माम्। इ॒हेष॒मूर्जं॒ यशः॒ सह॒ ओजः॑ सनेयम्। श्रृ॒तं मयि॑ श्रयताम्। यत्पृ॑थि॒वीमच॑र॒त्तत्प्रवि॑ष्टम्॥६६॥

येनासि॑ञ्चद्बल॒मिन्द्रे॑ प्र॒जाप॑तिः। इ॒दं तच्छु॒क्रं मधु॑ वा॒जिनी॑वत्। येनो॒परि॑ष्टा॒दधि॑नोन्महे॒न्द्रम्। दधि॒ मां धि॑नोतु। अ॒यं वे॒दः पृ॑थि॒वीमन्व॑विन्दत्। गुहा॑ स॒तीं गह॑ने॒ गह्व॑रेषु। स वि॑न्दतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञं भूरि॑कर्मा करोतु। अ॒यं य॒ज्ञः सम॑सदद्ध॒विष्मान्॑। ऋ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्थ्सूर्य॑वतो जयेम। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृत॒त्वम॑-श्याम्। यो नः॒ कनी॑य इ॒ह का॒मया॑ते। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय॒ मह्यम्॑। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्। अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। अग्ने॑ वाजजित्। वाज॑ त्वा सरि॒ष्यन्तम्॑। वाज॑ जे॒ष्यन्तम्॑। वा॒जिन॑ं वाज॒जितम्॑॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सं मा॑र्ज्मि। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। उप॑हूतो॒ द्यौः पि॒ता। उप॒ मां द्यौः पि॒ता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निराग्नी॑ध्रात्। आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॒ मां मा॒ता पृ॑थि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निराग्नी॑ध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि। अहं वाँ क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्चत॥ ७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह। याꣳश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा ससृवाꣳसम्॥ ७१॥

वाजं जिगिवाꣳसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्माँर्ज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः श्रृतꣳ हविः। इध्मः परिधयः स्रुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याँश्च वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥ ७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तꣳ शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु। ओषधे मो अहꣳ शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥ ७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः।

उप॑ ते॒ नमः॑। त्रिष्फ॒लीक्रि॒यमा॑णानाम्। यो न्य॒ङ्गो अ॑व॒शिष्य॑ते। रक्षं॑सां भाग॒धेयम्॑। आप॒स्तत्प्र व॑हतादि॒तः॥७४॥

उ॒लूख॑ले॒ मुस॑ले॒ यच्च॒ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृ॒षदि॒ यत्क॒पाले॑। अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॒ संय॑जामि। विश्वे॑ दे॒वा ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। य॒ज्ञे या वि॒प्रुषः॒ सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ ताः सर्वाः॒ स्विष्टाः॒ सुहु॑ता जुहोमि। उ॒द्यन्न॒द्यमि॑त्र महः। स॒पत्ना॑न्मे अनीनशः। दिवै॑नान् वि॒द्युता॑ जहि। नि॒म्रोच॒न्नध॑रान्कृधि॥७५॥

उ॒द्यन्न॒द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॒ यथा॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वस्य॑ हेशिषे। तस्य॑ नो देहि सूर्य।

॥ हृद्रोगघ्न-मन्त्राः ॥

उ॒द्यन्न॒द्य मि॑त्रमहः। आ॒रोह॒न्नुत्त॑रां॒ दिवम्॑। हृ॒द्रो॒गं मम॑ सूर्य। ह॒रि॒माणं॑ च नाशय। शुके॑षु मे हरि॒माणम्॑। रो॒प॒णाका॑सु दध्मसि॥७६॥

अथो॑ हारिद्र॒वेषु॑ मे। ह॒रि॒माणं॒ नि द॑ध्मसि। उद॑गादयमा॑दि॒त्यः। विश्वे॑न॒ सह॑सा स॒ह। द्वि॒षन्तं॒ मम॑ र॒न्धयन्। मो अ॒हं द्वि॑ष॒तो र॑धम्।

❀

यो नः॒ शपा॒दश॑पतः। यश्च॑ नः॒ शप॑तः॒ शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒म्रुक्क॑। सर्वं॑ पा॒पꣳ समू॑हताम्॥७७॥

यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो रण॑ः। मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। अव॑सृष्टः

परापत। शरो ब्रह्मसꣳशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र विश। मैषां कञ्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वृश्चत समृवाꣳसꣳ हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्र शाक्कर गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्करानुष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतꣳ सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवꣳ सुवरगमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तयाँ प्राणो दीक्षया दीक्षितः। ययाँ प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूꣳषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानाꣳ सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मा शिवमा विश। सत्यं म आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोकृकृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्थसधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूम। सख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

परोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जं धुक्ष्व। तेजं

इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्। देवानां धेनुꣳ सुदुघामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमतीꣳ रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याꣳ सुपर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यं भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहꣳ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाꣳ इदेषि पथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरꣳहसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्चाक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं दिशः पाद आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥ [७]

यदस्य पारे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्द्वीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्द्वीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदस्त्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे।

यस्माँद्वीषाऽवेपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञाँस्थाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॑॥९४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा॑। न वा उ॑वेतन्म्रियसे। आशानां त्वा विश्वा आशाः॑। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्रा॑ग्नी अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाँम्। मा यजमानं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबा॑त्। स ँ सृष्टमुभयं कृतम्॥९५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॑॥ [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्व ँ शभूः। मित्रस्ते अस्त्व ँ शभूः। वरुणस्ते अस्त्व ँ शभूः। अपाङ्क्ष्या॑ ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नुनेन्द्र ँ ह्वयत। घोषेणामीवा ँ श्चातयत॥९६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः॑ परावतः। आऽस्माथ्सधस्था॑त्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसं म आसुषवुः। समरे रक्षा ँ स्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्य। वाक्च त्वा मनश्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च

श्रीणीताम्। दक्षश्चत्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृतायत्वा शृतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमु सत्यमाहुः॥९८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्घर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य दोहमशीमहि॥९९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतीꣳषि सचते स षोडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शꣳसिषꣳ हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्।

तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्। अर्थेगा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तꣳ हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मिं। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रꣳ रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत श्रीणीताꣳ सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि च॥——[९]

उदस्ताम्फसीथ्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानमित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं मामकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्नोमि। आ त्वा ददे

यशसे वीर्याय च। अस्मास्वग्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पयः। यस्ते द्रप्सो यस्त उदरषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ट्यै स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः। आप्रियश्छन्दाꣳसि निविदो यजूꣳषि। अस्यै पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु राध्याम गोभिः। अन्वश्वैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजया-ऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामधिश्रितम्। दिवे च विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप स्रिधः। उत त्या दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः। अप स्रिधः। शमग्निरग्निभिस्करत्।

शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्रिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्यद्ध्रुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चाद्दघ्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवागात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्दविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इंन्द्रियेण गा मतिरंरपा अंगात्रीणिं च॥ [१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानाꣳ हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्माꣳ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधे-तन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयꣳ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृप्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने।

त्वम॑ग्ने अ॒यासि॒ प्रजा॑पते। इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि। मैषान्नृ॑गा॒दप॑रो॒ अर्ध॑मे॒तम्। श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑ पुरू॒चीः। ति॒रो मृ॒त्युं द॑धतां॒ पर्व॑तेन। इ॒ष्टेभ्यः॒ स्वाहा॒ वष॒डनि॑ष्टेभ्यः॒ स्वाहा॑। भे॒ष॒जं दुरि॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॒ निष्कृ॑त्यै॒ स्वाहा॑। दौरा॑ध्यै॒ स्वाहा॒ दैवी॑भ्यस्त॒नूभ्यः॒ स्वाहा॑॥११३॥

ऋद्ध्यै॒ स्वाहा॒ समृ॑द्ध्यै॒ स्वाहा॑। यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वञ्छ॒ग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॑। वि द्विषो॒ वि मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पतिः॑। वृ॒त्र॒हा वि मृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भू॒यि॒ष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम। अना॑ज्ञातं॒ यदाज्ञा॑तम्। य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॒ मिथु॑। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। पुरु॑षसम्मितो य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पुरु॑षसम्मितः। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। यत्पा॑कु॒त्रा मन॑सा दी॒नद॑क्षा॒ न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॒ मर्ता॑सः। अ॒ग्निष्टद्धोता॑ क्रतु॒विद्वि॑जा॒नन्। यजि॑ष्ठो दे॒वाꣳ ऋ॑तु॒शो य॑जाति॥११५॥

दे॒वाꣳश्चि॒त्रं त॒नूभ्यः॒ स्वाहो॒नं पुरु॑षसम्मि॒तोऽग्ने॒ तद॑स्य कल्पय॒ पञ्च॑ च॥——————[११]

यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेन॒ मामु॒त। देवा॑ जीवनका॒म्या यत्। वा॒चाऽनृ॑तमूदि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। गार्ह॑पत्यः

प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ मामने॒नसम्॑॥११६॥

ऋ॒तेन॑ द्यावापृथिवी। ऋ॒तेन॒ त्वꣳ स॑रस्वति। ऋ॒तान्मा॑ मुञ्च॒ताꣳह॑सः। यद॒न्यकृ॑तमारि॒म। स॒जा॒त॒श॒ꣳसादु॒त वा॑ जामिश॒ꣳसात्। ज्यायं॑सः॒ शꣳसा॑दु॒त वा॒ कनी॑यसः। अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं॒ यदेनः॑। तस्मा॒त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमुग्धि। यद्वा॒चा यन्मन॑सा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑मष्ठी॒वद्भ्या॑म्॥११७॥

शि॒श्नैर्यदनृ॑तं चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यद्धस्ता॑भ्यां च॒कर॒ किल्बि॑षाणि। अ॒क्षाणां॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। दू॒रेप॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॑। तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। अदी॑व्यन्नृ॒णं यद॒हं च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्थ्सञ्ज॒गारा॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

एन॑श्च॒कार॒ यत्पि॒ता। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष॑ मा॒तर॑ं पि॒तरम्॑। पु॒त्रः प्रमु॑दितो॒ धयन्। अहि॑ꣳसितौ पि॒तरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्याम्। यन्मा॒तर॑ं पि॒तरं॑ वा जिहि॑ꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॒शसा॑ नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑ क्रामामि दुरि॒तं यदेनः॑। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तमा रो॑हामि सु॒कृतां॒ नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजत॒तदेनः॑। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्ये॑षु मामृजे। ततो॑

मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑। दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शुन्धन्तु॒ शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्तं॑ दुरि॒तं चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णा॒स्तत॒ उत्पु॑नीत नः। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्ठी॒वद्भ्या॑ꣳ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शे॑ऽग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यद्दे॑वा॒ देवा॑ ऋ॒तेन॑ सजातश॒ꣳसाद्यद्वा॒चा यद्धस्ता॑भ्या॒मर्दी॑व्यं॒ यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसाऽति॑ क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ता यदाप॑ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑।)॥——————[१२]

यत्ते॒ ग्राव्ण्णा॑ चिच्छि॒दुः सो॑म राजन्। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ स्वधि॑ता॒ परूꣳ॑षि। तथ्सन्ध॒थ्स्वाज्ये॑नो॒त व॑र्धयस्व। अ॒ना॒गसो॒ अध॒मिथ्स॒ङ्क्षये॑म। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑ दुदु॒हुर्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यतां॒ तत्ते॑। निष्ट्या॑यतां देव सोम। यत्ते॒ त्वचं॑ बिभि॒दुर्यच्च॒ योनिम्॑। यदा॒स्थाना॒त्प्रच्यु॑तो॒ वेन॑सि॒ त्मना॑॥१२२॥

त्वया॒ तथ्सो॑म गु॒प्तम॑स्तु नः। सा नः॑ स॒न्धास॑त्पर॒मे व्यो॑मन्। अहा॒च्छरी॑रं॒ पय॑सा स॒मेत्य॑। अ॒न्यो॑न्यो भवति॒ वर्णो॑ अस्य। तस्मि॑न्व॒यमुप॑हूता॒स्तव॑ स्मः। आ नो॑ भज॒ सद॑सि वि॒श्वरू॑पे। नृ॒चक्षाः॒ सोम॑ उ॒त शु॒श्रुग॑स्तु। मा नो॒ वि हा॑सी॒द्गिर॑ आवृणा॒नः। अना॑गास्त॒नुवो॑ वावृधा॒नः। आ नो॑

रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम इद्वषट्व। उप मा राजन्थ्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्याꣳ समु चक्षुषा त्वम्। सꣳ श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त आस्थितꣳ शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः सङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्। अभूद्देवः सविता वन्द्योनु नः। इदानीमह्न उपवाच्यो नृभिः। वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्ते॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पश्च च॥ [१३]

यद्दिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्भ्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्भ्यो

लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। येन॒ ब्रह्म॒ येन॑ क्ष॒त्रम्। येनेन्द्रा॒ग्नी प्र॒जा-प॑तिः॒ सोमो॒ वरु॑णो॒ येन॒ राजा॑। विश्वे॑ दे॒वा ऋष॑यो॒ येन॑ प्रा॒णाः। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑। विश्वे॑षां दे॒वानां॑ प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा॑। व॒यꣳ सो॑म व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒ पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। क॒व्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। देवा॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। सोम्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। कव्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। अन॑न्तरिताः पि॒तरः॑ सो॒म्याः सो॑मपी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृतं॑ न॒ आगन्। वै॒व॒स्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिव॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शीयताꣳ र॒यिः। सच॑तां नः॒ शची॒पतिः॑। परं॑ मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि॒ पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒यानां॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि। मा नः॑ प्र॒जाꣳ रीरि॑षो॒ मोत वी॒रान्। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑व॒सान॒मागं॑न्म। यद्गो॒जिद्धन॒जिद॑श्व॒जिद्यत्।

पर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयताꣳ रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतावद्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिनः शीयताꣳ रयिरेक च॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्ण्णेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारेऽनागस उदस्ताम्फ्सीद्ब्रह्म प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्राव्णा यद्दीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वाभूतिमेव यामेवाफ्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः परोरजाः प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गारहपत्यस्त्रिꣳशदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्ग्रहण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनताꣳ सङ्गृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्ध्यै। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रृतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति।

दिशामेव ज्योतिंषि जुहोति। चत्वारि हिरंण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीꣳष्यवं रुन्धे॥४॥

यदाज्यंमुच्छिष्यंते। तस्मिंन्रशनान्युंनत्ति। प्रजापंतिर्वा ओंदनः। रेत आज्यम्॑। यदाज्यें रशनान्युनत्तिं। प्रजापंतिमेव रेतंसा समंर्धयति। दर्भमयीं रशना भंवति। बहु वा एष कुंचरो मेध्यमुपंगच्छति। यदश्वंः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयीं रशना भवंति। पुनात्येवैनम्॑। पूतमेंनं मेध्यमा लंभते। अश्वंस्य वा आलंब्धस्य महिमोदंक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविंशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्त्वम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्तिं। महिमानंमेवास्मिन्तद्दंधति। अश्वंस्य वा आलंब्धस्य रेत उदंक्रामत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरंण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरंण्यं ददांति। रेतं एव तद्दंधाति। ओदने दंदाति। रेतो वा ओंदनः। रेतो हिरंण्यम्। रेतंसैवास्मिन्रेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अंभवथ्षट् चं॑॥ [२]

यो वै ब्रह्मंणे देवेभ्यंः प्रजापंतयेऽप्रंतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नातिं। आ देवता॑भ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रंतिप्रोच्यं। न देवता॑भ्य आवृंश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाहं। ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्थ्स्यामि देवेभ्यंः प्रजापंतये तेनं राध्यासमितिं। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मंण एव देवेभ्यंः प्रजापंतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्ध्यै॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)-रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यथ्संवथ्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निꣳ रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपꣳ सꣳस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्व आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्थ्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्। सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होम एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनꣳ स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव देवताया आलभ्यते। तयैवैनꣳ समर्धयति॥१२॥

बभ्राति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥ [३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वञ्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघाꣳसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यꣳ हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौꣳश्चलेयो हन्ति। पुꣳश्चल्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचꣳ हन्ति। पाप्मा वा एतमीफ्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽपप्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमप प्लावयति। ऐषीक उदूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वार ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्घिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रꣳ राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्घिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बह्वश्वायै बह्वजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूम्नैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतꣳशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥——————————[५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यथ्स्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अ॒स्यामे॒वैना॒ः प्रति॑ष्ठापयति। उ॒वाच॑ ह प्र॒जाप॑तिः। स्तोक्या॑सु॒ वा अ॒हम॑श्वमे॒धꣳ सꣳस्था॑पयामि। तेन॒ ततः॒ सꣳस्थि॑तेन चरा॒मीति॑। अ॒ग्नये॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। सोमा॑यै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहेत्या॑ह। स॒वि॒त्र ए॒वैनं॑ जुहोति॥२२॥

सर॑स्वत्यै॒ स्वाहेत्या॑ह। सर॑स्वत्या ए॒वैनं॑ जुहोति। पू॒ष्णे स्वाहेत्या॑ह। पू॒ष्ण ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहेत्या॑ह। बृह॒स्पत॑य ए॒वैनं॑ जुहोति। अ॒पां मोदा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒द्भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहेत्या॑ह। वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥२३॥

मि॒त्राय॒ स्वाहेत्या॑ह। मि॒त्रायै॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहेत्या॑ह। वरु॑णायै॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। दश॑दश स॒म्पाद॑ जुहोति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। प्र वा ए॒षो॑ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वते। यः परा॑ची॒राहु॑तीर्जु॒होति॑। पुनः॑ पुनरभ्या॒वर्त॑ जुहोति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। ए॒ताꣳ ह॒ वाव सौ॑ऽश्वमे॒धस्य॒ सꣳस्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ꣳ हि तत्। यद्य॒ज्ञस्य॒ सꣳस्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑ति॥२४॥

अ॒भिजि॑त्यै वैश्वान॒रः संवि॒त्र ए॒वैनं॑ जुहोति वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति च्यवते॒ षट् च॑॥ [६]

प्र॒जाप॑तये त्वा॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॒मीति॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्ति॑ष्ठन्प्रोक्ष॑ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दो वी॒र्या॑वान्। अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं

दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नाम॑न्ना॒दो वी॒र्या॑वत्तमः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ त्वेति॑ दक्षिण॒तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मोजि॑ष्ठौ॒ बलि॑ष्ठौ। ओज॑ ए॒वास्मि॒न्बलं॑ दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामोजि॑ष्ठो॒ बलि॑ष्ठः। वा॒यवे॒ त्वेति॑ प॒श्चात्। वा॒युर्वै दे॒वाना॑मा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः॥२५॥

ज॒वमे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः। विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॒ इत्यु॑त्तर॒तः। विश्वे॒ वै दे॒वा दे॒वाना॑ं यशस्वित॑माः। यश॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नां य॑शस्वित॑मः। दे॒वेभ्य॒स्त्वेत्य॒धस्ता॑त्। दे॒वा वै दे॒वाना॒मप॑चिततमाः। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नामप॑चिततमः॥२६॥

सर्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॒ इत्यु॒परि॑ष्टात्। सर्वे॒ वै दे॒वास्त्विषि॑मन्तो हर॒स्विनः॑। त्विषि॑मे॒वास्मि॒न् हरो॑ दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशू॒नां त्विषि॑मान् हर॒स्वित॑मः। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेत्या॑ह। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॒ प्रोक्ष॑ति। स॒ते त्वाऽस॑ते त्वा॒ऽद्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यस्त्वा॒ विश्वे॑भ्यस्त्वा भू॒तेभ्य॒ इत्या॑ह। तस्मा॑दश्वमेधया॒जिन॒ꣳ सर्वा॑णि भू॒तान्युप॑जीवन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यत्प्रा॑जाप॒त्योऽश्वः॑। अथ॒ कस्मा॑देनम॒न्याभ्यो॑ दे॒वता॒भ्योऽपि॒ प्रोक्ष॒तीति॑। अश्वे॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः। तं यद्विश्वे॑भ्यस्त्वा भू॒तेभ्य॒ इति॑

प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपंचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पश्वं च॥——————————[७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनꣳ समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधꣳ सꣳस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाद्दधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्ताथ्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याऽऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्थ्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं

जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥——————————[८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युथ्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो

वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तौः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतसृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यꣳ रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलौऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छुति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽवं रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामवं रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्गहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै

शीर्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्धे॥३८॥

एक॑वि५शतिं वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। एक॑वि५शति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒५शः। एष सु॑व॒र्गो लो॒कः। तद्वै॒व्यं॑ क्ष॒त्रम्। सा श्रीः। तद्ब्रध्नस्य॑ वि॒ष्टपम्॑। तथ्स्वारा॑ज्यमुच्यते॥३९॥

त्रि॒५शत॑मौद्वह॒णानि॑ जुहोति। त्रि॒५शद॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। त्रे॒धा वि॒भज्य॑ दे॒वता॑ जुहोति। त्र्या॑वृतो॒ वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒कानां॒ प्राप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॒ क्लृप्त्यै॑। अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑तिरे॒चय॑ति। स॒प्ता॒हं प्रच॑रन्ति। स॒प्त वै शीर्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्धे। पूर्णा॒हुति॑मु॒त्त॒मां जु॑होति। सर्वं॒ वै पू॑र्णाहु॒तिः। सर्व॑मे॒वाप्नो॑ति। अथो॑ इ॒यं वै पू॑र्णाहु॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति॥४१॥

रु॒न्धे॒ प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। त५ सृ॒ष्टं न किञ्च॒नोद॑यच्छत्। तं वै॑श्वदे॒वान्ये॒वोद॑यच्छन्। यद्वै॑श्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। य॒ज्ञस्योद्य॑त्यै। स्वाहा॒ऽऽधिमाधी॑ताय॒ स्वाहा॑। स्वाहा॒ऽधी॑तं॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। स्वाहा॒ मनः॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। काय॒ स्वाहा॒ कस्मै॒ स्वाहा॑ कत॒मस्मै॒ स्वाहेति॑ प्राजापत्ये मुख्ये॑

भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनꣳ सवनम्। माध्यं दिनादेवैनꣳ सवनात्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो॒ माध्यं॑ दिनमे॒व सव॑नं॒ तेना॑ऽऽप्नोति। त्रि॒ष्टुभं॒ छन्दः॑। स॒वि॒त्र आ॑सवि॒त्रे द्वाद॑शकपालमपरा॒ह्णे। द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती। जाग॑तं तृतीयसव॒नम्। तृ॒ती॒य॒स॒व॒नाद॑ेवैनं॒ जग॑त्या॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ तृतीयसव॒नमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। जग॑तीं॒ छन्दः॑। ई॒श्व॒रो वा अश्वः॒ प्रमु॑क्तः॒ परां॑ परा॒वतं॒ गन्तो॑ः। इ॒ह धृतिः॒ स्वाहे॒ह विधृ॑तिः॒ स्वाहे॒ह रन्तिः॒ स्वाहे॒ह रम॑तिः॒ स्वाहेति॒ चत॑स्र॒ आहु॑तीर्जुहोति॥४५॥

चत॑स्रो॒ दिशः॑। दि॒ग्भिरे॒वैनं॒ परि॑गृह्णाति। आश्व॑त्थो व्र॒जो भ॑वति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सो॑ऽश्व॒त्थे स॑वथ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्वत्थ॒त्वम्। यदाश्व॑त्थो व्र॒जो भव॑ति। स्व ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठापयति॥४६॥

त्रि॒ष्टुभ॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते जुहोति॒ नव॑ च॥ [१२]

आ ब्रह्म॑न्ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒मित्या॑ह। ब्रा॒ह्म॒ण ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒रा ब्रा॑ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑जायत। आऽस्मिन्रा॒ष्ट्रे रा॑ज॒न्य॑ इषव्यः॑ शूरो॑ महार॒थो जा॑यता॒मित्या॑ह। रा॒ज॒न्य॑ ए॒व शौ॒र्यं म॑हि॒मानं॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा रा॑ज॒न्य॑ इषव्यः॑ शूरो॑ महार॒थो॑ऽजायत। दोग्ध्री॑ धे॒नुरित्या॑ह। धे॒न्वामे॒व पयो॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा दोग्ध्री॑ धे॒नुर॑जायत। वोढा॑ऽन॒ड्वानित्या॑ह॥४७॥

अ॒न॒डुह्ये॒व वी॒र्यं॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा वोढा॑ऽन॒ड्वान॑जायत। आ॒शुः सप्ति॒रित्या॑ह। अश्व॑ ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒रा-

ऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषित्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्माथ्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुब्बानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वतां॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः। यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॒होति॑। वसू॑ने॒व तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्पृथु॑काः। यत्पृथु॑कैर्जु॒होति॑॥५२॥

रु॒द्राने॒व तत्प्री॑णाति। ला॒जैर्जु॑होति। आ॒दि॒त्यानां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यल्ला॒जाः। यल्ला॒जैर्जु॒होति॑। आ॒दि॒त्याने॒व तत्प्री॑णाति। क॒रम्बै॑र्जुहोति। विश्वे॑षां॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑ꣳ रू॒पम्। यत्क॒रम्बाः॑। यत्क॒रम्बै॑र्जु॒होति॑॥५३॥

विश्वा॑ने॒व तद्दे॒वान्प्री॑णाति। धा॒नाभि॑र्जुहोति। नक्ष॑त्राणां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यद्धा॒नाः। यद्धा॒नाभि॑र्जु॒होति॑। नक्ष॑त्राण्ये॒व तत्प्री॑णाति। सक्तु॑भिर्जुहोति। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तद्रू॒पम्। यथ्सक्त॑वः। यथ्सक्तु॑भिर्जु॒होति॑॥५४॥

प्र॒जा॑पतिमे॒व तत्प्री॑णाति। म॒सूस्यै॑र्जुहोति। सर्वा॑सां॒ वा ए॒तद्दे॒वता॑नाꣳ रू॒पम्। यन्म॒सूस्या॑नि। यन्म॒सूस्यै॑र्जु॒होति॑। सर्वा॑ ए॒व तद्दे॒वताः॑ प्रीणाति। प्रि॒य॒ङ्गु॒त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। प्रि॒याङ्गा॑ ह॒ वै नामै॒ते। ए॒तैर्वै दे॒वा अश्व॒स्याङ्गा॑नि॒ सम॑दधुः। यत्प्रि॑यङ्गुतण्डु॒लैर्जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒वाङ्गा॑नि॒ सन्द॑धाति। दशान्ना॑नि जुहोति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। वि॒राट्कृ॒थ्स्नस्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै॥५५॥

जु॒होति॒ मधु॑ना जु॒होति॒ पृथु॑कैर्जु॒होति॑ क॒रम्बै॑र्जु॒होति॒ सक्तु॑भिर्जु॒होति॑ प्रियङ्गुतण्डु॒लैर्जु॒होति॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒न्नहो॒मानाऽऽज्ये॑ना॒ग्नेर्मधु॑ना तण्डु॒लैः पृथु॑कैर्ला॒जैः क॒रम्बै॑र्धा॒नाभिः॒ सक्तु॑भिर्म॒सूस्यैः॑ प्रियङ्गुतण्डु॒लैर्द॒शान्ना॑नि॒ द्वाद॑श।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳ होमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳ होमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यप हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यप हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्ध्यै। नक्तं जुहोति। रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ

स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव भूमानमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्नोति। अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्नोति। परार्धाय स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्नोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवाव रुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुतांय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहुर्व्युष्टिः सप्त च॥ [१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नꣳ सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। पृथिव्यै स्वाहा-ऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविꣳशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः सङ्क्रामत्वित्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याप्त्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहेति

समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६५॥

दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्याꣳ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अश्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनꣳ समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरवं रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मेषस्त्वा पचतेरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवावं रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाऽद्भ्यः स्वाहेत्यपाꣳ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवं रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥—[१७]

अम्भाꣳसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाꣳसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाꣳसि जुहोति। इममेव लोकमवं रुन्धे। वसूनाꣳ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवं रुन्धे। नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाꣳसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाꣳसि

जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणाꣳ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महाꣳसि जुहोति। असौ वै लोको महाꣳसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाꣳसि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्यानाꣳ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मयोभूर्वातो अभि वातूस्रा इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्ध्यै। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै

समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳहोमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳहोमाञ्जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभाꣳसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥——————[१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति। एकविꣳशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां यूपा भवन्ति। राज्जुदालु एकविꣳशत्यरत्निरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तेजन्या अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां

पशूनामवद्यन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनावव द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लँभन्ते। प्रारण्यान्थ्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

राज्ञुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्ध्यै। भ्रूणहत्या-मेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि गृह्णाति। षड्बैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्ध्यै। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥ ७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। एकविꣳशतिः सम्पद्यन्ते। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माँथ्सत्यात्। दक्षिणतोँऽन्येषाँ पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।

यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्थ्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वा इलुवर्दः। परिवथ्सरो बलिवर्दः। संवथ्सरादेव परिवथ्सरादायुरव रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्ध्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारिं च॥ [२०]

एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वर्षभा वा वृषाणः सꣳस्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सꣳस्फुरन्ते। यदेकविꣳशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येताऽस्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा

भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविꣳश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरो ह राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥ ——————[२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्चो बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपरुध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातार उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः। उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्व तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तथ्सꣳश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताथ्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः।

बा॒हु॒वोरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्मा॑द्राज॒न्यो॑ बाहुब॒लीभावु॑कः। त्वा॒ष्ट्रौ लो॑मशस॒क्थौ स॒क्थ्योः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। तस्मा॑द्राज॒न्य॑ ऊरुब॒लीभावु॑कः। शि॒ति॒पृ॒ष्ठौ बा॑र्हस्प॒त्यौ पृ॒ष्ठे। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वोपरि॑ष्टाद्धत्ते। अथो॑ क॒वचे॑ ए॒वैते अ॒भितः॒ पर्यू॑हते। तस्मा॑द्राज॒न्य॑ः सन्न॑द्धो वी॒र्यं॑ करोति। धा॒त्रे पू॑षोद॒रम॒धस्ता॑त्। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैतां कु॑रुते। अथो॑ इ॒यं वै धा॒ता। अ॒स्याम॒ेव प्रति॑ तिष्ठति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं॒ पुच्छे॑। उ॒थ्से॒धमे॒व तं कु॑रुते। तस्मा॑दुथ्से॒धं भ॒ये प्र॒जा अ॒भिसꣳश्र॑यन्ति॥९१॥

कु॒रु॒ते॒ धत्ते॒ कु॒रु॒ते॒ पञ्च॑ च॥ [२३]

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या चतु॑ष्टय्यो॒ यो वै यः पि॒तुश्च॒त्वारो॒ यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा॒ यथा॒ प्रोक्षि॑तं वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॑ प्र॒जाप॑ति॒र्न किञ्च॒न सा॑वि॒त्रमा ब्रह्म॑न्प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑ती॒ रक्षा॑ꣳसि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्वना॒मान्यम्भा॑ꣳस्येकयू॒पो राङ्गु॑दालमेकवि॒ꣳशो दे॒वाः पुरु॑षस्त्रयो॑विꣳशतिः॥२३॥

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या तस्मा॑दश्वमेधया॒जी यत्परि॑मिता॒ यद्यज्ञमु॒खे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रय॑ इ॒मे सि॒ताय॑ प्राणापा॒नावे॒वास्मि॒न्तस्मा॑द्राज॒न्य॑ एक॑नवतिः॥९१॥

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या सꣳश्र॑यन्ति॥

हरि॑ः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध। यदष्टादशिन आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। संवथ्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवथ्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिन आलभ्यन्ते। संवथ्सरमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सꣳस्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सꣳस्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतꣳ हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनव रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतꣳ

ह॑रन्ति। ग्रा॒म्यैः सꣳ स्था॑पयति। ए॒ते वै प॒शवः॒ क्षेमो॒ नाम॑। सं पि॑तापु॒त्राववं॑स्यतः। समध्वा॑नः क्रामन्ति। स॒म॒न्ति॒कं ग्राम॑योर्ग्रामा॒न्तौ भ॑वतः। नर्क्षीका॑ः पुरुषव्या॒घ्राः प॑रिमो॒षिण॑ आव्या॒धिनी॒स्तस्क॑रा॒ अर॑ण्ये॒ष्वाजा॑यन्ते॥४॥

ऋ॒तवः॑ स्यातामुथ्सृ॒जेथ्स्यं॑त॒स्त्रीणि॑ च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिरकामयतो॒भौ लो॒कावव॑ रुन्धी॒येति॑। स ए॒तानु॒भया॑न्प॒शून॑पश्यत्। ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। तानाल॑भत। तैर्वै स उ॒भौ लो॒कावव॑रुन्ध। ग्रा॒म्यैरे॒व प॒शुभि॑रि॒मं लो॒कमव॑रुन्ध। आ॒र॒ण्यैर॒मुम्। यद् ग्रा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमव॑ रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्॥५॥

अ॒मुं तैः। अन॑वरुद्धो॒ वा ए॒तस्य॑ संवथ्स॒र इत्या॑हुः। य इ॒तइ॑तश्चातुर्मा॒स्यानि॑ संवथ्स॒रं प्र॑यु॒ङ्क्त इति॑। ए॒तावा॒न् वै स॑वथ्स॒रः। यच्चा॑तुर्मा॒स्यानि॑। यदे॒ते चा॑तुर्मा॒स्याः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। प्र॒त्यक्ष॑मे॒व तैः स॑वथ्स॒रं यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। वि वा ए॒ष प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ऋध्यते। यः स॑वथ्स॒रं प्र॑यु॒ङ्क्ते। स॑व॒थ्स॒रः सु॑व॒र्गो लो॒कः॥६॥

सु॒व॒र्गं तु लो॒कं नाप॑राध्नोति। प्र॒जा वै प॒शव॑ एकाद॒शिनी॑। यदे॒त ऐ॑कादशि॒नाः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। सा॒क्षादे॒व प्र॒जां प॒शून् यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। प्र॒जाप॑तिर्वि॒राज॑मसृजत। सा सृ॒ष्टाऽश्व॑मे॒धं प्रावि॑शत्। तान्द॒शिभि॒रनु॒ प्रायु॑ङ्क्त। तामा॑प्नोत्। तामा॒प्त्वा द॒शिभि॒रव॑रुन्ध। यद्द॒शिन॑ आल॒भ्यन्ते॑॥७॥

विराजमेव तैरास्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दशत आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवावं रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृध्द्यै॥८॥

आरण्याँल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयोर्लोकयोरवरुद्ध्यै। उभयान्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माथ्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यथ्समानीभ्यो देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणाꣳ सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुथ्सृजन्त्यहिꣳसायै॥११॥

अवरुद्ध्या उभयान्पशूनालभते सत्यादहिꣳसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश एवैनꣳ राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एतꣳस्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्दधात्यावृत्त्यै। यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॒ सुव॒रिति॑ प्राजाप॒त्याभि॒रावे॑यन्ति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ समर्धयन्ति। भूरिति॒ महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परिवृ॒क्ती। ए॒षां लो॒कानां॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्रं॑ भवन्ति। स॒हस्र॑सम्मितः सुव॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अप॒ वा ए॒तस्मा॒त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॒ श्रीः क्रा॑मन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॒सेति॒ महि॑ष्य॒भ्य॑नक्ति। तेजो॒ वा आज्यम्॑। तेजो॑ गाय॒त्री। तेज॑सै॒वास्मै॒ तेजोऽव॑ रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वा॑ञ्जन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॒सेति॑ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा आज्यम्॑। इ॒न्द्रि॒यं त्रि॒ष्टुप्। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यमव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ऽञ्जन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॒सेति॑ परिवृ॒क्ती। तेजो॒ वा आज्यम्॑। प॒शवो॒ जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मै॑ प॒शूनव॑ रुन्धे। पत्न॑यो॒ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॒पम्॥१८॥

यत्पत्न॑यः। श्रिय॑मे॒वास्मि॒न्तद्द॑धति। नास्मा॒त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॒ श्रीरप॑ क्रामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशो॑म॒माँ(४) इत्यति॑रिक्त॒मन्न॒मश्वा॑यो॒पाह॑रन्ति। प्र॒जामे॒वान्ना॒दीं कु॑र्वते। ए॒तद्दे॑वा॒ अन्न॑मत्ते॒तदन्न॑मद्धि प्रजापत॒ इत्या॑ह। प्र॒जाया॑मे॒वान्नाद्यं॑ दधते। यदि॒ नाव॒जिघ्रे॑त्। अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒दित्यव॑घ्रापयेत्। अव॑

हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमेरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥ [४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्ध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किꣳ स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होतां भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारिं च॥—[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। यो ऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धुवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः

परि॑यन्ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते। अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥२६॥

ये य॒ज्ञे धुव॑नं त॒न्वते॑। न॒व॒कृत्वः॒ परि॑यन्ति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मन्द॑धते। नैभ्यः॑ प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अम्बे॒ अम्बा॒ल्यम्बि॑क॒ इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अह्व॑ते॒वैना॑म्। सुभ॑गे॒ काम्पी॑लवासि॒नीत्या॑ह। तप॑ ए॒वैना॒मुप॑नयति। सु॒व॒र्गे लो॒के सम्प्रोर्ण्वा॑था॒मित्या॑ह॥२७॥

सु॒व॒र्गमे॒वैना॑ लो॒कं ग॑मयति। आऽहम॑जानि गर्भ॒धमा त्वम॑जाऽसि गर्भ॒धमित्या॑ह। प्र॒जा वै प॒शवो॒ गर्भः॑। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे पव॑माने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्राजा॑नन्। तमश्वः॒ प्राजा॑नात्। यथ्सूचीभि॑रसिप॒थान्क॒ल्पय॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ प्रज्ञा॑त्यै। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुब्ज॑ग॒तीत्या॑ह॥२८॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। त्र॒य्यः सूच्यो॑ भवन्ति। अ॒य॒स्मय्यो॑ रज॒ता हरि॑ण्यः। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मय्यः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दिशो॒ वा अ॑य॒स्मय्यः॑। अ॒वा॒न्त॒र॒दि॒शा र॑ज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दिश॑ ए॒वास्मै॑ कल्पयति। कस्त्वा॑ छ्यति॒ कस्त्वा॒ विशा॒स्तीत्या॒हाहि॑ꣳसायै॥२९॥

ह्व॒ते॒ क्रा॒म॒न्त्यू॒र्ण्वा॒था॒मित्या॑ह॒ जग॒तीत्या॑ह कल्पय॒त्येक॑ च॥ [६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री रा॒ष्ट्रं क्रा॑मति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्रीर्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।

श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून्न पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतꣳसयदित्याह। विड्वै गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं

वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्भिर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवाऽऽत्मानं पवयन्ते॥ ३४॥
राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारिं च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्नोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्नवदिथ्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव समभरन्। ततो वै त आर्ध्नुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्यृध्नोति। पुरुषमालभते॥ ३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्। श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥ ३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव रुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याꣳश्चोथ्सृजन्त्यहिꣳसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तेऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति। नैनं दङ्क्ष्वः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिꣳसन्ति। योऽश्वमेधेन

यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥३७॥

ल॒भ॒ते॒ गामाल॑भते पर॒मौऽष्टौ च॑॥ [८]

प्र॒थ॒मेन॒ वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तु॒ष्टो॒मेन॑ कृ॒तेनाया॑ना॒मुत्त॒रेहन्। ए॒क॒वि॒ꣳशे प्र॑ति॒ष्ठायां॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ꣳशात्प्र॑ति॒ष्ठाया॑ ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॒ वै पृ॒ष्ठानि॑। ऋ॒तवः॑ संवथ्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व स॑वथ्स॒रे प्र॑ति॒ष्ठाय॑। दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हति। शक्व॑रयः पृ॒ष्ठं भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्यौऽन्ये॒ वा ए॒ते प॒शव॒ आल॑भ्यन्ते॥३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यद॑जा॒वय॑श्चार॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑। यद्ग॒व्या इति॑। ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्त॒मेऽह॒ं नाल॑भते॥३९॥

तेनै॒वोभयाँ॑न्प॒शूनव॑ रुन्धे। प्रा॒जा॒प॒त्या भ॑वन्ति। अन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै। सौ॒रीर्नव॑ श्वे॒ता व॒शा अ॑नूब॒न्ध्या॑ भवन्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑ रुन्धे। सोमा॑य स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न॒ड्वाहा॒विति॑ द्व॒न्द्विनः॑ प॒शूनाल॑भते। अ॒हो॒रा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॒र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यौऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। छ॒ग॒लं क॒ल्माषं॑ किकिदी॒विं वि॑दी॒गय॒मिति॑ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना ल॑भते। प॒शुभि॑रे॒वाऽऽत्मान॒ꣳ सम॑र्धयति। ऋ॒तुभि॒र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यौऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पि॒शङ्गा॒स्त्रयो॑ वास॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूनाल॑भते। ऋ॒तुभि॑रे॒वाऽऽत्मान॒ꣳ

समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्। तावगृह्णीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानौ गृह्णीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्ताथ्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टाथ्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्वे एव मेध्य उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दꣳष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैतानन्वाकाङ्क्षुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः

संवथ्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथ्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षड्विꣳशतं जुहोति। षड्विꣳशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्ह॑ताः प॒शवः॑। सा प॑शू॒नां मात्रा॑। प॒शूने॒व मात्र॑या॒ सम॑र्धयति। तायद्भूय॑सीर्वा॒ कनी॑यसीर्वा जुहु॒यात्। प॒शून्मात्र॑या॒ व्य॑र्धयेत्। षड्वि॑ꣳशतं जुहोति। षड्वि॑ꣳशदक्षरा बृह॒ती। बार्ह॑ताः प॒शवः॑। सा प॑शू॒नां मात्रा॑। प॒शूने॒व मात्र॑या॒ सम॑र्धयति॥४७॥

अ॒श्व॒स्तो॒मीय॑ꣳ हु॒त्वा द्वि॒पदा॑ जुहोति। द्वि॒पाद्वै पुरु॑षो॒ द्विप्र॑तिष्ठः। तदे॑नं प्रति॒ष्ठया॒ सम॑र्धयति। तदा॑हुः। अ॒श्व॒स्तो॒मीयं॒ पूर्व॑ꣳ होत॒व्याँ(३)न्द्वि॒पदा(३) इति॑। अश्वो॒ वा अ॑श्वस्तो॒मीयम्॑। पुरु॑षो द्वि॒पदाः॑। अ॒श्व॒स्तो॒मीय॑ꣳ हु॒त्वा द्वि॒पदा॑ जुहोति। तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑ द्वि॒पद्येव चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ष्ठापयति। द्वि॒पदा॑ हु॒त्वा। नान्यामुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहुयात्। यद॒न्यामुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहु॒यात्। प्र प्र॑ति॒ष्ठाया॑श्च्यवेत। द्वि॒पदा॑ अन्त॒तो जु॑होति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४८॥

बृ॒हत्य॑र्धयति स्थापयति॒ पञ्च॑ च॥ [१२]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सो॑ऽस्माथ्सृ॒ष्टोऽपा॑क्रामत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। यथ्स॑वथ्स॒रमिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति। सा॒वि॒त्रियो॑ भवन्ति॥४९॥

इ॒यं वै स॑वि॒ता। यो वा अ॒स्यान्नश्य॑ति॒ यो नि॒लय॑ते। अ॒स्यां वाव तं वि॑न्दन्ति। न वा इ॒मां कश्च॒नेत्या॑हुः।

तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथ्सावित्रियो भवन्ति। सवितृ-प्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्माथ्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्दिवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धत्तः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रꣳशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रꣳ राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्।

नक्तꣳ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवेनꣳ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवेनꣳ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्याꣳ सꣳस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्कामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारिं च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वथ्सञ्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिँल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिँल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै

स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एताꣳ ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणꣳ हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोतिं मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं

मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनꣳ समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। यो ऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यै। त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनाꣳ राजा। याभ्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लौण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे निर्वपति। अहस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यꣳ रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवेनꣳ स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवेनꣳ स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते।

इ॒ष्ट्वा वसी॑यान्भवति॥६७॥

वि॒न्दत्यश्लो॑णो है॒व भ॑वत्यधी॒यादृ॑ध्यते॒ गर्भै॑रे॒वैन॒ꣳ स समर्ध॑यति॒ द्वे च॑॥——————[१७]

तदा॑हुः। द्वाद॑श ब्रह्मौद॒नान्थ्सꣳस्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्। द्वा॒द॒शभि॒र्वेष्टि॑भिर्यजे॒तेति॑। यदिष्टि॑भि॒र्यजे॑त। उ॒प॒नामु॑क एनं य॒ज्ञः स्या॑त्। पापी॑या॒ꣳस्तु स्या॑त्। आ॒प्तानि॒ वा ए॒तस्य॒ छन्दा॑ꣳसि। य ई॑जा॒नः। तानि॒ क ए॒ताव॑दाशु॒ पुनः॒ प्रयु॑ञ्जी॒तेति॑। सर्वा॒ वै सꣳस्थि॑ते य॒ज्ञे वागा॑प्यते॥६८॥

साप्ता भ॑वति या॒तया॑म्नी। क्रू॒रीकृ॑तेव॒ हि भव॒त्यरु॑ष्कृता। सा न पुनः॑ प्र॒युज्येत्या॑हुः। द्वाद॑शै॒व ब्र॑ह्मौद॒नान्थ्सꣳस्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओ॑द॒नः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒नामु॑क एनं य॒ज्ञो भ॑वति। न पापी॑यान्भवति। द्वाद॑श भवन्ति। द्वाद॑श॒मासाः॑ संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒र ए॒व प्रति॑ तिष्ठति॥६९॥

आ॒प्य॒ते सं॒व॒थ्स॒र एक॑ च॑॥——————[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॑ प्र॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा ऊर्ज॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्रोर्ज॑स्वद्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै पय॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः॥७०॥

सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॒ पय॑स्वद्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै विधृ॑तो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॒ विधृ॑तं भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्यावृ॑त्तो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ

ह॒ वै तत्र॒ व्यावृ॑त्तं भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्रति॑ष्ठितो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॒ प्रति॑ष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॑ज॒स्वी नाम॑ य॒ज्ञः। सर्वꣳ ह॒ वै तत्र॑ तेज॒स्वि भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॑तिव्या॒धी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ राज॒न्यो॑ऽतिव्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑ मनु॒ष्या॑ भवन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॒प्तो नाम॑ य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॥७२॥

पर्यस्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितं भवति॒ यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॒ षट्च (ए॒ष वै विभूः॒ प्र॒भूरू॒र्जस्वा॒न्पर्यस्वा॒न् विधृ॑तो॒ व्यावृ॑त्तः॒ प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यति॑व्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॒प्तो द्वादश॥)॥ [१९]

ता॒र्प्येणाश्व॒ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒ साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽनूप॑तिष्ठते। य॒म॒लो॒कमे॒वैनं॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॒ꣳ संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शू॒नाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॒शूनव॑ रुन्धे। हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। तेज॒सोऽव॑रुद्ध्यै॥७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पं ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑रण्यकशि॒पु। आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कं ता॒र्प्येणा॑ऽऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवꣳ हिरण्यकशिपुना। आदित्यꣳ रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वꣳ श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रुवन्। यन्नो नेष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वꣳ सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथ्सद्यो वाजान्थ्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिं

चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्महे इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवथ्सरः। तस्मादश्वः पुरस्ताथ्संवथ्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन

यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥८२॥

मेधोऽभ॑वद्यज॑त एति॒ वेद॑॥ [२२]

यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रे वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी। यथ्सा॒यं प्रा॑तर्जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं जुह्वति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य प॒दे वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य प॒देप॑दे जुहोति। द॒र्श॒पू॒र्ण॒मा॒सौ वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य प॒दे॥८३॥

यद्द॑र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ यज॑ते। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य प॒देप॑दे जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य प॒देप॑दे जुह्वति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य वि॒वर्त॑नं॒ वेद॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य वि॒वर्त॑नेविवर्तने जुहोति। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽश्वः॑। स आ॑हव॒नीय॒माग॑च्छति। तद्विव॑र्तते। यद॑ग्निहो॒त्रं जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य वि॒वर्त॑नेविवर्तने जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अ॑श्वस्य॒ मेध्य॑स्य वि॒वर्त॑नेविवर्तने जुह्वति॥८४॥

प॒दे अ॑ग्निहो॒त्रं जु॒होति॒ त्रीणि॑ च॥ [२३]

प्र॒जाप॑तिस्तमष्टादशिभिः॑ प्र॒जाप॑तिरकामयतो॒भाव॒स्मै यु॒ञ्जन्ति॒ तेज॒साऽपप्राणा अप॒श्रीरू॒र्ध्वां प्र॒जाप॑तिः प्रे॒णाऽनु॑ प्रथ॒मेन॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्वै॑श्वदे॒वो वा अश्वो॒ऽश्व॑स्य प्र॒जाप॑ति॒स्तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रप॒श्रीर्ब्रा॑ह्म॒णौ सर्वे॑षु वारु॒णो यद्यश्व॒न्तदा॑हुरे॒ष वै वि॒भूस्ता॒र्प्यो॑णा॑दि॒त्याः प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॒ यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ त्रयो॑वि॒ꣳशतिः॥२३॥

प्र॒जाप॑तिर॒स्मिँल्लो॒क उ॑त्तर॒तः श्रिय॑मे॒व प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्यत्मा॒तः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्यः॒ सर्वꣳ॑ ह॒ वै तत्र॒ पयः॑ स्व॒द्य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ च॒त्वार्यशी॑तिः॥८४॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धं जु॑ह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका

सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथस्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सोरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवथ्सरꣳ श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न निवर्तते। अधिसंवथ्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवथ्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकꣳ हि शिरो नाना मुखे। कृथ्स्नं तदृतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तेन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवथ्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवथ्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवथ्सरस्य प्रियतमꣳ

रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पथ्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाꣳ सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरृतुना नुद्यमानः। विनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिꣳशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवथ्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूꣳश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीꣳ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाꣳसि। आदित्यानां निबोधत। संवथ्सरीणं कर्मफलम्।

वर्षाभिर्ददताꣳ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्माऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयतेव ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रꣳश्यन्ते। संवथ्सरात्ता भ्रꣳश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवथ्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाङ्गणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासाꣳसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योथ्स्यमानस्य। क्रुद्धस्येव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाꣳसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा

विप्र॑हर॒न्ति। अ॒ग्निर्जि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। नैव देवो॑ न म॒र्त्यः। न राजा व॑रुणो॒ विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न प॑वमा॒नः। मा॒तृक्क॑चन॒ विद्य॑ते। दि॒व्यस्यैका॒ धनु॑रार्त्निः। पृ॒थि॒व्यामप॑रा श्रि॒ता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रि॑रूपे॒ण। ध॒नुर्ज्या॑मछि॒नथ्स्व॑यम्। तदि॑न्द्र॒धनु॑-रित्य॒ज्यम्। अ॒भ्रव॑र्णेषु॒ चक्ष॑ते। एतदेव शंयोर्बार्ह॑स्पत्य॒स्य। ए॒तद्रु॑द्रस्य॒ धनुः। रु॒द्रस्य॑ त्वेव॒ धनु॑रार्त्निः। शिर॒ उत्पि॑पेष। स प्र॑व॒र्ग्यो॑ऽभवत्। तस्मा॒द्यः सप्र॑व॒र्ग्येण॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑ते। रु॒द्रस्य॒ स शिरः॒ प्रति॑दधाति। नैनꣳ रु॒द्र आरु॑को भवति। य ए॒वं वेद॑॥१६॥

[५]

अ॒त्यू॒र्ध्वा॒क्षोऽति॑रश्चात्। शिशि॑रः प्र॒दृश्य॑ते। नैव रूपं न॑ वासा॒ꣳसि। न चक्षुः॑ प्रति॒दृश्य॑ते। अ॒न्योन्यं॒ तु न॑ हिꣳस्रा॒तः। स॒तस्त॑द्देव॒लक्ष॑णम्। लोहितोऽक्षि॑ण शा॑रशी॒र्ष्णिः। सू॒र्यस्यो॑दय॒नं प्र॑ति। त्वं करोषि॑ न्यञ्ज॒लिकाम्। त्वं॒ करो॑षि नि॒जानु॑काम्॥१७॥

निजानुका मे॑ न्यञ्ज॒लिका। अमी वाचमुपास॑तामि॒ति। तस्मै सर्व ऋतवो॑ नम॒न्ते। मर्यादाकरत्वात्प्र॑पुरो॒धाम्। ब्राह्मणं आप्नो॒ति। य ए॑वं वे॒द। स खलु संवथ्सर एतैः सेनानी॑भिः स॒ह। इन्द्राय सर्वान्कामान॑भिव॒हति। स द्र॒फ्सः। तस्यै॒षा भव॑ति॥१८॥

अव॑द्र॒फ्सो अꣳशु॒मती॑मतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः॑ स॒हस्रै॑ः। आव॒र्तमिन्द्रः॒ शच्या॒ धम॑न्तम्। उपस्तु॒हि तं

नृमणामथंद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृंक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिंव्यꣳशुमंती। तामन्ववंस्थितः संवथ्सरो दिवं चं। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मैं द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वंर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमंण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वꣳ संनिर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरंः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषीमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमांतपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरंन्त इति। कश्यंपोऽष्टमः। स महामेरुं नं जहाति। तस्यैषा भवंति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावंत्। इन्द्रियावंत्पुष्कलं चित्रभांनु। यस्मिन्थ्सूर्या अर्पिताः सप्त साकंम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयंममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्ज्योतिंर्लभन्ते। तान्थ्सोमः कश्यपादधिंनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृंदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियंजीवानि। सप्त शीर्षंण्याः प्राणाः। सूर्या इंत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्थ्सप्त सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वाथ्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यंप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेंरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेथ्सूर्यमण्डलं परिवंर्तमानम्। गार्ग्यः प्रांणत्रातः। गच्छन्त मंहामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतंङ्गा निहने। तिष्ठन्तांतपन्ति। तस्मांदिह तप्तिंतपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्तितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्यावं इन्द्र ते शतꣳ शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्थ्सहस्रꣳ सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्र निविशते। क्वायꣳ संवथ्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्त्रुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अफ्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युथ्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किꣳस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वथ्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्नाद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्दीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुमग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वेत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा।

रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥ ३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वेवं विद्ब्राह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्थ्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्व्या रुहः॥ ३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥ ३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥ ३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला

अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामꣳ हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्गारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्थ्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूँल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवथः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः स ँ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हव मे। शुभस्पती आगत ँ सूर्ययां सह। त्युग्रोह भुज्युमश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुर्नौभिरात्मन्वतीभिः। अन्तरिक्षप्रुद्भिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिः। नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्नार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपद्भिः षडश्वैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूरषम्बरश्चैव। सवितारेपसोऽभवत्। त्य ँ सुतृप्तं

विदित्वैव। बहुसोम गिरं वशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्थ्सोमतृफ्सुषु। स सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थो अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वथ्सावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ। अग्निश्चाऽऽदित्यश्च। रात्रेर्वथ्सः। श्वेत आदित्यः। अह्नोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युत आदित्यस्य। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयꣳ रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वथ्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितैषां प्रत्नो अभिरक्षति

व्र॒तम्। म॒हः स॑मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रोद॑धे। धीरा॑ इच्छेकु॒र्धरु॑णेष्वा॒रभम्॑। प॒वित्रं॑ ते॒ वित॑तं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पते॑। प्रभु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्ये॑षिवि॒श्वतः॑। अत॑प्ततनू॒र्न तदा॒मो अ॑श्नुते। शृ॒तास॒ इद्वह॑न्त॒स्तथ्समा॑शत। ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अस॑तः स॒द्ये तत॑क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। सर्वेऽत्रयो अ॑गस्त्य॒श्च। नक्ष॑त्रैः॒ शङ्कृ॑तोऽवसन्। अथ॑ सवितुः॒ श्यावाश्व॒स्याऽवर्ति॑कामस्य। अ॒मी य ऋक्षा॒ निहि॑तास उ॒च्चा। नक्तं॒ ददृ॑श्रे॒ कुह॑चि॒द्दिवे॑युः। अद॑ब्धानि॒ वरु॑णस्य व्र॒तानि॑। वि॒चा॒कश॑च्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रमेति। तथ्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यम्। भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि॥४९॥

धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। तथ्स॑वि॒तुर्वृ॑णीमहे। व॒यं दे॒वस्य॒ भोज॑नम्। श्रेष्ठꣳ॑ सर्व॒धात॑मम्। तुरं॒ भग॑स्य धीमहि। अपा॑गूहत सविता॒ तृभीन्॑। सर्वा॑न्दि॒वो अन्ध॑सः। नक्तं॒ तान्य॑भवन्दृ॒शे। अस्थ्य॒स्थ्ना सम्भ॑विष्यामः। नाम॒ नामै॒व ना॒म मे॑॥५०॥

नपुꣳस॑कं॒ पुमा॒ꣳस्त्र्य॑स्मि। स्थाव॑रोऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः। य॒जेऽयक्षि॒ यष्टा॒हे च॑। मया॑ भू॒तान्य॑यक्षत। प॒शवो॑ मम॑ भूता॒नि। अनूबन्ध्योऽस्म्य॑हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॑मे पु॒ꣳस आ॑हुः। पश्य॑दक्ष॒ण्वान्नविचे॑तद॒न्धः। क॒विर्यः पु॒त्रः स इ॒मा चि॑केत॥५१॥

यस्ता वि॑जा॒नाथ्स॑वि॒तुः पि॒तास॑त्। अ॒न्धो मणिम॑विन्दत्।

तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असश्चत। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितꣳ रुदितं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्रेव विद्धि तत्। अतृष्यꣳस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्ज्ञाता मे मिथू चरन्न्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवस्य व्रतम्। आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकाँश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्चति। यच्छ्वेताँन् रोहिताꣳश्चाग्नेः। रथे युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विꣳशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिꣳशता च। नियुद्भिर्वायविह ता विमुञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तꣳ सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य

एको॑ रुद्र॒ उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च॒ दृश्य॑ते॥५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरि॑न्न पा॒शिनः। द॒ध॒न्वेव॒ ता इ॑हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरि॑न्न पा॒शिनः। नि॒ध॒न्वेव॒ तां (२) इ॑मि। अणुभिश्च म॑हद्भि॒श्च॥५७॥

नि॒घृष्वै॑रस॒मायु॑तैः। कालैर्हरित्व॑माप॒न्नैः। इन्द्राऽऽया॑हि स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वेत॑सिकद्रु॒कः। सं॒व॒थ्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनुच॑रास्त॒व। सुब्रह्मण्यो॑ऽ सुब्रह्मण्यो॑ऽ सु॑ब्रह्म॒ण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मे॑धाति॒थेः। मेष वृषणश्व॑स्य मे॒ने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्या॑ये जा॒र। कौशिकब्राह्मण गौतम॑ब्रुवा॒ण। अ॒रु॒णाश्वा॑ इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथिवि॒क्षित॑ः। अ॒ष्टौदि॒ग्वास॑सो॒ऽग्नय॑ः। अग्निश्च जातवेदा॑श्चेत्ये॒ते। ताम्राश्वा॑स्ताम्र॒रथाः। ताम्रवर्णा॑स्तथा॒ऽसिताः। दण्डहस्ता॑ः खाद॒ग्दतः। इतो रुद्रा॑ः परा॒ङ्गताः॥५९॥

उक्तꣳ स्थानं प्रमाणं च॑ पुर॒ इत। बृह॒स्पति॑श्च सवि॒ता च॑। वि॒श्वरू॑पैरि॒हाऽऽग॑ताम्। रथे॑नोदक॒वर्त्म॑ना। अ॒फ्सुषा॑ इति॒ तद्वा॑योः। उक्तो वेषो॑ वासा॒ꣳसि च। कालावयवानामित॑ः प्रती॒च्या। वासात्या॑ इत्य॒श्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं क॑रोती॒ति।

वासिष्टो रौहिणो मीमाꣳसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैथ्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्व्यं युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदिति। ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अꣳशश्च भगश्च। इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हꣳसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायास्तमेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायास्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोथ्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोथ्सृपत॥६५॥

इमे मासाश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोथ्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोथ्सृपत। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोथ्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत मोथ्सृपत। अयꣳ संवथ्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोथ्सर्पति च॥६६॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। इ॒दमह॑ः। सर्वे॑षां भू॒ताना॑ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। इ॒यꣳ रात्रि॑ः। सर्वे॑षां भू॒ताना॑ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ रीद्ध्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपु॑रुष॒स्य। वसूनामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। रुद्राणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। आदित्यानामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। सताꣳ॑ सत्या॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अभिधून्वता॑मभि॒घ्नताम्। वातव॑तां म॒रुताम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ऋभूणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विश्वेषा॑ं देवा॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। संवथ्सर॑स्य स॒वितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ रीद्ध्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पटरस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि।

ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुंनꣳ रीद्ध्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशंस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। व्यवदातानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। वासुकिवैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। अतिलोहितानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। वैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। प्रभ्राजमानीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। व्यवदातीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। वासुकिवैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। अतिलोहितीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजंसा

भा॒नि। अवपतन्तीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्ने॑रष्टपु॑रुष॒स्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विस॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविस॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। आ यस्मिन्थ्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रत॑वित्ये॒ते॥७३॥

[१९]

इ॒न्द्र॒घो॒षा वो॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॒दुप॑दधताम्। मनो॑जवसो वः पि॒तृभि॑र्दक्षिण॒त उप॑दधताम्। प्रचे॑ता वो रु॒द्रैः प॒श्चादुप॑दधताम्। वि॒श्वक॑र्मा व आदि॒त्यैरु॑त्तर॒त उप॑दधताम्।

त्वष्टा॑ वो रू॒पैरु॒परि॑ष्टा॒दुप॑दधताम्। संज्ञानं वः प॑श्चादि॒ति। आ॒दि॒त्यः सर्वो॒ऽग्निः पृ॑थि॒व्याम्। वा॒युर॒न्तरि॑क्षे। सूर्यो॑ दि॒वि। च॒न्द्रमा॑ दि॒क्षु। नक्ष॑त्राणि॒ स्वलो॒के। ए॒वा ह्येव। ए॒वा ह्य॑ग्ने। ए॒वा हि वा॑यो। ए॒वा हीन्द्र॑। ए॒वा हि पू॑षन्। ए॒वा हि दे॑वाः॥ ७४॥

[२०]

आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमुतः॑। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह स॑श्चस्क॒रद्धि॑या। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। मरीच्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्र॒व॒त्वाय॑ मे सुत। महानाम्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑हस॒ः स्वः॑॥ ७५॥

दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्र॒व॒त्वाय॑ मे सुत। अ॒पाश्च्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्च्यु॑ष्णिम॒पा रघम्। अपा॑घ्रा॒मप॑चा॒वर्तिम्। अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं देव॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यानदि॑तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त॥ ७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणुयाम॑ देवाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॒र्यज॑त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु। के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒ष॒यो वात॑रशनाः। प्र॒ति॒ष्ठाꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भवन्तु।

दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥ ७७॥

[२१]

यो॑ऽपां पुष्पं॒ वेद॑। पुष्प॑वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पां पुष्पम्॑। पुष्प॑वान् प्र॒जावा॑न् पशु॒मान् भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒ग्निर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽग्नेरा॒यत॑नं॒ वेद॑॥ ७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒ग्नेरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥ ७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्नपामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽमुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नम्॥ ८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥ ८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽफ्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अफ्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपा॒ रसमुदय॒सन्। सूर्ये शुक्र॒ समाभृतम्। अपा॒ रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपा॒ रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च स॒स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमफ्सु ह्ययं

चीयते॑। अ॒सौ भुव॑ने॒ऽप्यना॑हिताग्निरे॒ताः। तमभित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रे द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। प॒शु॒ब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑॥८६॥

अथो॑ आहुः। सर्वे॑षु यज्ञक्र॒तुष्विति॑। ए॒तद्ध॑ स्म॒ वा आ॑हुः शण्डि॒लाः। कम॒ग्निं चि॑नुते। स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। स॒व॒त्स॒रं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। अ॒मुमा॑दि॒त्यं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते॥८७॥

ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। प्रा॒णान्प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तु॒र्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। ब्रह्म॑ प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। शरी॑रं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः॥८८॥

इ॒माँल्लो॒कान्प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुकम॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। य ए॒वासौ॑। इ॒तश्चा॒ऽमुत॑श्चाऽव्यतीपा॒ती। तमिति॑। यो॑ऽग्नेर्मि॑थू॒या वेद॑। मि॒थु॒न॒वान्भ॑वति। आपो॒ वा अ॒ग्नेर्मि॑थू॒याः। मि॒थु॒न॒वान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥८९॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्थ्स॒लि॒लमे॒व। स प्र॒जाप॑ति॒रेकः॑ पुष्करप॒र्णे सम॑भवत्। तस्यान्त॒र्मन॑सि काम॒ः सम॑वर्तत। इ॒दꣳ सृ॑जेय॒मिति॑। तस्मा॒द्यत्पुरु॑षो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा व॑दति। तत्कर्म॑णा करोति। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्॥९०॥

स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑। उपै॑न॒न्तदुप॑नमति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒ यन्मा॒ꣳसमासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रशना ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः॑। ते वै॑खान॒साः। ये वालाः॑। ते वा॑लखि॒ल्याः। यो रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कू॒र्मं भू॒तꣳ सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒ वैत्वङ्गा॒ꣳसा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्व॑मे॒वाहमि॒हास॒मिति॑। तत्पुरु॑षस्य पुरुष॒त्वम्। स स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒हस्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ सम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्वः॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽप॑ः॥९३॥

अ॒ञ्ज॒लिना॑ पु॒रस्ता॑दु॒पाद॑धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आदि॒त्य उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्द॑क्षिण॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्यग्न॒ इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा द॑क्षि॒णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि वायो॒ इति॑॥९४॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुरु॑त्तर॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाहीन्द्रे॒ति॑। ततो॒ वा इन्द्र॒ उद॑तिष्ठत्। सोदी॑ची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्मध्य॑ उ॒पाद॑धात्।

एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥९५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्टादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षाꣳसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुड्भ्यो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९६॥

आपो ह यद्बृहतीर्गर्भमायन्न्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदꣳ समभूत्। तस्मादिदꣳ सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदꣳ सर्वꣳ शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा। सर्वमवरुद्ध्य। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥९८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाꣳ रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयित्नुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या

आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥९९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वहन्तीरिव आकूजन्तीरिव धावन्तीः। ओज एवास्यौत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्टादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपाꣳ संवत्वाय। पुष्करपर्णꣳ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यꣳ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करर्द्धिया इति। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं

चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सꣳस्फालयेत्। हन्येताऽस्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याꣳ ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरꣳश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाफ्सु मूत्रपुरीषं

कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्नीयात्। नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुक्ं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याꣳ हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानाꣳ हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरꣳ हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराङेत्यज्यामयी। पराङेत्यनाशकी।

इ॒ह चा॑मुत्र॒ चान्वे॒ति। वि॒द्वान्दे॑वासु॒रानु॑भ॒यान्। यत्कु॑मा॒री म॒न्द्रय॑ते। य॒द्योषि॒द्यत्प॑ति॒व्रता॑। अरि॑ष्टं॒ यत्किं च॑ क्रि॒यते॑। अ॒ग्निस्तदनु॑वेधति। अ॒शृता॑सः शृ॑तास॒श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॒ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्व॑र्यन्तो॒ नापे॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑ ये वि॒दुः। सिक॑ता इव सं॒यन्ति॑। र॒श्मिभिः॑ समु॒दीरि॑ताः। अ॒स्माल्लो॒काद॑मुष्मा॒च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृ॒श्निभिः॑। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तु-भि॒र्व्यक्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्ववव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृ॒ष्टा ये च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः। रेतः॑ पीता॒ आण्ड॑पीताः। अङ्गा॑रेषु च॒ ये हु॒ताः। उ॒भया॑न् पुत्र॑पौत्र॒कान्। यु॒वे॒ऽहं य॒मराज॑गान्। श॒तमिन्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॒ यद्ब्रह्म॑ विल॒बम्। पि॒तॄ॒णां च॑ य॒मस्य॑ च। वरु॑ण॒स्याश्वि॑नोर॒ग्नेः। म॒रुतां॑ च वि॒हाय॑साम्। का॒म॒प्र॒यव॑णं मे अस्तु। स ह्येवास्मि॑ स॒नात॑नः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो॑ रायो॒ धनम्। पु॒त्रानापो॑ दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णी॒ गृध्र॑शीर्ष्णी च। अपेतो॑ निर्ऋ॒तिꣳ ह॑थः। परिबाधꣳ श्वे॑तकु॒क्षम्। नि॒जङ्घꣳ शब॒लोद॑रम्। स॒ तान् वा॒च्यायया स॒ह। अग्ने॒ नाश॑य स॒न्दृशः॑। ई॒र्ष्या॒सू॒ये बु॑भु॒क्षाम्। म॒न्युं कृ॒त्यां च॑ दीधिरे। रथे॑न किꣳशु॒कावता॑। अग्ने॒ नाश॑य

स॒न्दृशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। हृ॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्द्यु॑योत। म॒यो॒भूर्वातो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः सन्त्व॒स्मे। सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॒मोष॑धीनाम्। गवां॑ कृ॒णोत्यर्व॑ताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामैत्विन्द्रि॒यम्। पुन॒रायुः॒ पुन॒र्भगः॑। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रेतः॑ पृथि॒वीमस्कान्। यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॒राद॑दे। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॒ वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॒ प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आजा॑यते॒ पुनः॑। तेन॑ माम॒मृतं॑ कुरु। तेन॑ सुप्र॒जसं॑ कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्भ्यस्तिरो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्रव॒णः स॑दा। तिरो॑ऽधेहि सप॒त्नान्नः॑। ये अपो॒ऽश्नन्ति॑ केच॒न। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॑श्रव॒णः। रथꣳ॑ सहस्र॒वन्धु॑रम्। पु॒रु॒श्च॒क्रꣳ सह॑स्राश्वम्। आस्था॒यायो॑हि नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमाव॑हन्ति। धनं॒ गावो॒ हस्ति॒ हिर॑ण्य॒मश्वान्॑॥१२४॥

असा॑म सुम॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॒ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं वि॒राजम्॑। सु॒दर्श॒ने च॑ क्रौ॒ञ्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हागि॑रौ। श॒तद्वा॒ट्टार॑गम॒न्ता। स॒ꣳहार्यं॒ नग॑रं॒ तव॑। इति मन्त्राः॑।

कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिꣳ हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिꣳ हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयꣳ स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नह्नः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तर्हृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय

नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवथ्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवथ्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकꣳ संꣳस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कꣳसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवꣳस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।

स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ सस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रतितावास्तां वयꣳ स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्यꣳस्ते न प्राजानꣳस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजेत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽवं धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतꣳ संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षाꣳसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिवरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तꣳ ह वा तानि रक्षाꣳस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाꣳसि गायत्रिया-ऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः

पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्थ्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृत-मूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत जामिशꣳसाञ्ज्यायसः शꣳसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याꣳ शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्ने अनृणो भवामि

जीवंन्नेव प्रति तत्ते दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यन्नृणमहं बभूवादित्थसन्वा सञ्जगर जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः। उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेन्न ऋणानृणव इत्थसमानो यमस्य लोके अधिरङ्गुराय। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनागसो दूराद्दूरमचीचतम्। निर्यक्षममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मथ्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशꣳसानुशꣳसाभ्यां घणेनानुघणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मथ्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण

आयाति परायक्ष्मꣳ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण सꣳशिशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघाꣳसति। ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ट्यः। तं वयꣳ समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च सर्वं पापꣳ समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतो मा

तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह याꣳश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाꣳस्तान्मष्मषा कुरु। सꣳशितं मे ब्रह्म सꣳशितं वीर्या(१)म्बलम्। सꣳशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणꣳ सङ्गरो देवतासु। स एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्सङ्गरमभिधावाम्याशाम्। अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्बद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनेरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान् पथो अनुष्व। स प्रजानन्प्रतिगृभ्णीत विद्वान्प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

तं तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्। अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छाद्दातुं चेच्छक्नुवाꣳसः स्वर्ग एषाम्। आरभेथामनु सꣳरभेथाꣳ समानं पन्थामवथो घृतेन। यद्वां पूर्तं परिविष्टं यदग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती सꣳरभेथाम्। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्य उन्नो नेषद्दुरिता यानि चकृम। भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्रं भ्राताऽन्तरिक्षमभिशस्त एनः। द्यौर्नः पिता पितृयाच्छं भवासि जामि मित्वा मा विविथिस लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ꣳ स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरह्रुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्। यदन्नमद्म्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत वा करिष्यन्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमद्मि बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गाममजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायꣳस्ते निलायमचरꣳस्तेऽनुप्रविशुः

कूश्माण्डानि ताꣳस्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्याया-स्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्थ्समश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः सततं जुहोति संवथ्सरं दीक्षितो भवति संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विꣳशतिꣳ रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवथ्सरः

संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न माꣳसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्याऽऽमिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृश्नीꣳस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूꣳषि घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिꣳ हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः

सन्तिष्ठते यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः साम वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितॄन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूꣳषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोम एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितॄन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति यद्यजूꣳषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-हुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तावव निज्य त्रिराचामेद्द्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्त्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्द्विः परिमृजति तेन यजूꣳषि यथ्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यथ्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा

नाराश॒ꣳसीः प्री॑णाति॒ दर्भा॑णां म॒हदु॑प॒स्तीर्यो॒पस्थं॑ कृ॒त्वा प्राङा॑सी॑नः स्वाध्या॒यमधी॑यीता॒पां वा ए॒ष ओष॑धीना॒ꣳ रसो॒ यद्दर्भाः॑ सर॑समे॒व ब्रह्म॑ कुरुते दक्षिणोत्त॒रौ पा॒णी पा॒दौ कृ॒त्वा सप॒वित्रा॒वोमिति॒ प्रति॑पद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्र॒यीं वि॒द्यां प्रत्ये॒षा वागे॒तत्प॑र॒ममक्षरं॒ तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तमृ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑म॒न् यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुर्यस्तन्न वेद॒ किमृ॒चा क॑रिष्यति॒ य इत्तद्वि॒दुस्त इ॒मे समा॑सत॒ इति॒ त्रीने॒व प्रायु॑ङ्क्त भूर्भुवः॒ स्व॑रित्या॑है॒तद्वै वा॒चः स॒त्यं यदे॒व वा॒चः स॒त्यं तत्प्रायु॒ङ्क्ताथ॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीं त्रिरन्वा॑ह प॒च्छौ॑ऽर्धर्च॑शोऽनवा॒नꣳ स॑वि॒ता श्रियः॑ प्रसवि॒ता श्रिय॑मे॒वाऽऽप्नो॒त्यथौ॑ प्र॒ज्ञात॑ये॒व प्र॑ति॒पदा॒ छन्दा॑ꣳसि॒ प्रति॑पद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे॒ मन॑सा स्वाध्या॒यमधी॑यीत॒ दिवा॒ नक्तं॑ वे॒ति ह॑ स्मा॒ऽऽह शौ॒च आ॑ह्वेय उ॒तार॑ण्ये॒ऽबल॑ उ॒त वा॒चोत तिष्ठ॑न्नु॒त व्रज॑न्नु॒ताऽऽसी॑न उ॒त शया॑नो॒ऽधीयी॑ते॒व स्वा॑ध्या॒यं तप॑स्वी॒ पुण्यो॑ भवति॒ य ए॒वं विद्वान्थ्स्वा॑ध्या॒यमधी॑ते॒ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥१६॥

[१२]

म॒ध्यन्दि॑ने प्र॒बल॒मधी॑यीतासौ॒ खलु॒ वावैष आ॑दि॒त्यो यद्ब्रा॑ह्म॒णस्तस्मा॒त्तर्हि॒ तेऽक्षि॑ण्ष्ठं तपति॒ तदे॒षाऽभ्यु॑क्ता। चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कं॒ चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्याग्नेः। आऽप्रा॒

द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षꣳ हविः स्तनयित्नुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्या स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाꣳ स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकꣳ रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तꣳ ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददथ्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाꣳसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजꣳस्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसꣳ स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकानऋणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिꣳस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः

सर्वान्प्रथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाꣳ स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूथ्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति तस्माथ्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङुत वा पुराणे वेदं विद्वाꣳसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च हꣳसमिति यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्त्रिः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दाꣳसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेथ्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे

स्वाँध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद आसनꣳ सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाँध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्धेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काँश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाꣳ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वꣳ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रप॑द्ये भुवः प्रप॑द्ये स्वः॑ प्रप॑द्ये भूर्भुवः॒ स्वः॑ प्रप॑द्ये ब्रह्म॒ प्रप॑द्ये ब्रह्मको॒शं प्रप॑द्ये॒ऽमृतं॒ प्रप॑द्येऽमृतको॒शं प्रप॑द्ये चतुर्जा॒लं ब्र॑ह्मको॒शं यं मृ॒त्युर्नाव॒पश्य॑ति॒ तं प्रप॑द्ये दे॒वान् प्रप॑द्ये देवपु॒रं प्रप॑द्ये॒ परी॑वृतो॒ वरी॑वृतो॒ ब्रह्म॑णा॒ वर्म॑णा॒ऽहं तेज॑सा॒ कश्य॑पस्य॒ यस्मै॒ नम॒स्तच्छिरो॒ धर्मो॑ मू॒र्धानं॑ ब्र॒ह्मोत्त॑रा॒ हनु॑र्य॒ज्ञोऽध॑रा॒ विष्णु॒र्हृद॑य॒ꣳ संवथ्स॒रः प्र॒जन॑नम॒श्विनौ॑ पूर्व॒पादा॑व॒त्रिर्मध्यं॑ मि॒त्रावरु॑णावपर॒पादा॑व॒ग्निः पुच्छ॑स्य प्रथ॒मं काण्डं॒ तत॒ इन्द्र॒स्तत॑ः प्र॒जाप॑ति॒रभ॑यं चतु॒र्थꣳ स वा ए॒ष दि॒व्यः शाँक्क॒रः शिशु॑मार॒स्तꣳ ह॒ य ए॒वं वेदाप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति॒ जय॑ति स्व॒र्गं लो॒कं नाध्वनि॒ प्रमी॑यते॒ नाप्सु प्रमी॑यते॒ नाग्नौ प्रमी॑यते॒ नान॒पत्यः॑ प्रमी॒यते॑ ल॒घ्वान्नो॑ भवति ध्रु॒वस्त्वम॑सि ध्रु॒वस्य क्षि॑तमसि॒ त्वं भू॒तानामधि॑पतिरसि॒ त्वं भू॒तानाꣳ॒ श्रेष्ठो॑ऽसि॒ त्वां भू॒तान्युप॑ प॒र्याव॑र्तन्ते॒ नम॑स्ते॒ नमः॒ सर्वं॑ ते॒ नमो॒ नमः॑ शिशुकुमाराय॒ नमः॑॥२३॥

[१९]

नमः॒ प्राच्यै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो दक्षि॑णायै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमः॒ प्रती॑च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॒ उदी॑च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॑ ऊ॒र्ध्वायै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमोऽध॑रायै

दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॑ऽवान्त॒रायै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॒ प्रति॑वसन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये॑ वस॒न्ति॒ ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं व॑र्धय॒न्ति॒ नमो गङ्गायमुनयोर्मुनि॑भ्यश्च॒ नमो॒ नमो गङ्गायमुनयोर्मुनि॑भ्यश्च॒ नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥

॥ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

ॐ तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑ः स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

चित्तिः॒ स्रुक्। चि॒त्तमाज्यम्॑। वाग्वेदिः॑। आधी॑तं ब॒र्हिः। केतो॑ अ॒ग्निः। विज्ञा॑तम॒ग्निः। वाक्प॑ति॒र्होता॑। मन॑ उपव॒क्ता। प्रा॒णो ह॒विः। सामा॑ध्व॒र्युः। वाच॑स्पते विधे नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॒स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पतिः॒ सोमं॑ पिबतु। आऽस्मासु॑ नृ॒म्णन्धा॒थ्स्वाहा॑॥१॥

अ॒ध्व॒र्युः पञ्च॑ च॥ [१]

पृ॒थि॒वी होता॑। द्यौर॑ध्व॒र्युः। रु॒द्रोऽग्नीत्। बृह॒स्पति॑रुपव॒क्ता। वाच॑स्पते वा॒चो वी॒र्येण॑। सम्भृ॑ततमे॒नाय॑क्ष्यसे। यज॑मानाय॒ वार्यम्॑। आसु॑व॒स्कर॑स्मै। वा॒चस्पतिः॒ सोमं॑ पिबतु। ज॒जन॒दिन्द्र॑मिन्द्रि॒याय॒ स्वाहा॑॥२॥

पृ॒थि॒वी होता॒ दश॑॥ [२]

अ॒ग्निर्होता॑। अ॒श्विना॑ऽध्व॒र्यू। त्वष्टा॒ऽग्नीत्। मि॒त्र उ॑पव॒क्ता। सोमः॒ सोम॑स्य पुरो॒गाः। शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॒गाः। श्रा॒तास्त॑ इन्द्र॒ सोमा॑ः। वाता॑पेर्ह्वन॒श्रुतः॒ स्वाहा॑॥३॥

अ॒ग्निर्होता॒ऽष्टौ॥ [३]

सूर्य॑ ते॒ चक्षु॑ः। वात॑ प्रा॒णः। द्यां पृ॒ष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा। अङ्गै॑र्य॒ज्ञम्। पृ॒थि॒वी॒ꣳ शरी॑रैः। वाच॑स्प॒तेऽच्छि॑द्रया वा॒चा।

अच्छि॑द्रया जु॒ह्वा॑। दि॒वि दे॑वा॒वृध॒ꣳ होत्रा॒ मेर॑यस्व॒ स्वाहा॑॥४॥

सूर्यं॑ ते॒ नव॑॥ [४]

म॒हाह॑वि॒र्होता॑। स॒त्यह॑विरध्व॒र्युः। अच्यु॑तपाजा अ॒ग्नीत्। अच्यु॑तमना उपव॒क्ता। अ॒ना॒धृ॒ष्यश्चा॑प्रतिधृ॒ष्यश्च॑ य॒ज्ञस्या॑भिग॒रौ। अ॒यास्य॑ उद्गा॒ता। वाच॑स्पते हृद्विधे नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॒स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पतिः॒ सोम॑मपात्। मा दैव्य॒स्तन्तु॒श्छेदि॒ मा म॑नु॒ष्यः॑। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥५॥

अ॒पा॒त्रीणि॑ च॥ [५]

वाग्घोता॑। दी॒क्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभिग॒रः। मनो॑ ह॒विः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुवः॒ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्घोता॒ नव॑॥ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्विहो॑ता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रिहो॑ता। स प्र॑ति॒ष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। प्र॒ति॒ष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं॒ चतु॑र्होता। स वि॒ष्ठाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। वि॒ष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः॒ षड्ढो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां

प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्नꣳ॑ स॒प्तहो॑ता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्टहो॑ता। सो॑ऽनाधृ॒ष्यः॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। अ॒ना॒धृ॒ष्यश्च॑ भूयासम्। आ॒दि॒त्यो नव॑होता। स तेज॑स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑तिर्दश॑होता। स इ॒दꣳ सर्वम्॑। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। सर्वं॑ च मे भूयात्॥१०॥

प्र॒ति॒ष्ठा प्रा॒णश्च॑ मे भूयादनाधृ॒ष्यः सर्वं॑ च मे भूयात्॥ [७]

अ॒ग्निर्यजु॑र्भिः। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः। मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अङ्गि॑रसो॒ धिष्णि॑यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑ सदोहविर्धा॒नाभ्या॑म्। आपः॒ प्रोक्ष॑णीभिः। ओष॑धयो ब॒र्॒हिषा॑। अदि॑ति॒र्वेद्या॑। सोमो॑ दी॒क्षया॑॥११॥

त्वष्टे॒ध्मेन॑। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न। आ॒दि॒त्या दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाका॒रेण॑। बृह॒स्पतिः॑ पुरो॒धया॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः पात्रैः॑। अ॒हꣳ श्र॒द्धया॑॥१२॥

दी॒क्षया॒ पात्रै॒रेक॑ च॥ [८]

सेनेन्द्र॑स्य। धेना॒ बृह॒स्पतेः॑। प॒त्थ्या॑ पू॒ष्णः। वाग्वा॒योः। दी॒क्षा सोम॑स्य। पृ॒थि॒व्य॑ग्नेः। वसू॑नां गाय॒त्री। रु॒द्राणां॑ त्रि॒ष्टुक्। आ॒दि॒त्याना॒ं जग॑ती। विष्णो॑रनु॒ष्टुक्॥१३॥

वरु॑णस्य वि॒राट्। य॒ज्ञस्य॑ प॒ङ्क्तिः। प्र॒जाप॑ते॒रनु॑मतिः।

मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षड्ज॥——————————————————[९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्टेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।

स पू॑र्व॒वज्ज॒नय॑ज्ज॒न्तवे॒ धनम्॑। स॒मा॒नम॑ज्मा॒ परि॑याति॒ जागृ॑विः। राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वान॒राय॒ रथम्॑। तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्रे॥१८॥

क इ॒दं कस्मा॑ अदात्। कामः॒ कामा॑य। कामो॑ दा॒ता। कामः॑ प्रतिग्रही॒ता। कामः॑ समु॒द्रमा वि॑श। कामे॑न त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। कामै॒तत्ते॑। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वाङ्गी॑र॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पु॒रु॒ष॒मपः॑ प्रतिग्रही॒त्रे नव॑ च॥ [१०]

सु॒वर्णं॑ घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्या॒ऽऽत्मानं॑ दश॒धा चर॑न्तम्। अ॒न्तः स॑मु॒द्रे मन॑सा॒ चर॑न्तम्। ब्रह्मान्व॑विन्द॒द्दश॑होतार॒मर्णे॑। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्। एकः॒ सन्ब॑हु॒धा वि॑चारः। श॒तꣳ शु॒क्राणि॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। सर्वे॒ वेदा॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। सर्वे॒ होता॑रो॒ यत्रैकं॒ भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒ꣳ सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रैकं॒ भव॑न्ति। चतु॑र्होतारो॒ यत्र॑ स॒म्पदं॒ गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मानꣳ॑ सवि॒तारं॒ बृह॒स्पतिम्॑। चतु॑र्होतारं प्र॒दिशोऽनु॑ क्लृ॒प्तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्व॑विन्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑रꣳ रू॒पाणि॑ विकु॒र्वन्तं॑

विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रꣳ राजानꣳ सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिꣳ रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिण्णः सन्नथ लोकान् विचष्टे। यस्याऽऽण्डकोशꣳ शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशꣳ रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादꣳ षड्होतुर्न किलाविविथ्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्वा मनसोत क्लृप्ताः। तꣳ षड्होतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्याऽऽत्मानꣳ शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशे। सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः।

परे॑ण॒ तन्तुं॑ परिषि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दि॒त्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॒ꣳ हृद॑यं॒ ब्रह्मान्व॑विन्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कꣳ श्रोत॑न्तꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्थ्स॒प्त पेर॑वः। मेह॑न्ति बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य पिन्वते। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। मह्य॒मिन्द्रो॒ नियं॑च्छतु। श॒तꣳ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा या॑तु॒ वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रमꣳह॑माणो बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ नियं॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॒ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ पत॒ङ्गः प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॒ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्रः॑ कामव॒रं द॑दातु। पञ्चा॑रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृ॒थु। हिर॑ण्यज्योतिः सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। अज॑स्रं॒ ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑ कामव॒रं द॑दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॒मेक॑चक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति सप्तना॒मा। त्रि॒नाभि॑ च॒क्रम॒जर॒मन॑र्वम्। येने॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि तस्थुः। भ॒द्रं पश्य॑न्त॒ उप॑सेदु॒रग्रे॑। तपो॑ दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं बल॒मोज॑श्च जा॒तम्। तद॒स्मै दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तꣳ र॒श्मिं बो॑भु॒ज्यमा॑नम्। अ॒पां ने॒तारं॒ भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॒ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः।

श॒त꣡ꣳ स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः। परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माक॑ ददातु। श्वे॒तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्। प॒त॒ङ्गम॒क्तमसु॑रस्य मा॒ययाँ॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मु॒द्रे अ॒न्तः क॒वयो॒ विच॑क्षते। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। प॒त॒ङ्गो वाचं॒ मन॑सा बिभर्ति। तां ग॑न्ध॒र्वो॑ऽवद॒द्गर्भे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑माना꣡ꣳ स्व॒र्यं॑ मनी॒षाम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। अ॒ग्निस्ता꣡ꣳ अग्रे॒ प्रमु॑मोक्तु दे॒वः॥३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। वी॒तꣳ स्तु॑केस्तुके। यु॒वम॒स्मासु॒ नियच्छतम्। प्र प्र॑ य॒ज्ञप॑तिन्तिर। ये ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषा꣡ꣳ सप्ता॒नामि॒ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। वा॒युस्ता꣡ꣳ अग्रे॒ प्रमु॑मोक्तु दे॒वः। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। इडा॑यै सृ॒प्तं घृ॒तव॑च्चराच॒रम्। दे॒वा अन्व॑विन्द॒न्गुहा॑ हि॒तम्। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। विरू॑पाः॒ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषा꣡ꣳ सप्ता॒नामि॒ह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य॥३१॥

आ॒त्मा जना॑नां विकु॒र्वन्त॑ं विप॒श्चिं प्र॒जानाँ॑ वसु॒धानीँ॑ वि॒राज॒ं चर॑न्तं॒ गोम॑तीं मे॒ नियच्छु॒त्वेक॑चक्रं॒ व्यो॑मन्मा॒ययां॑ दे॒व

एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदꣳ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाꣳश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूꣳस्ताꣳश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाꣳसि जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याꣳ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाꣳ अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहारः। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरौऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥————[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति

वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॒ आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्वो॒ यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॒ ब्राह्म॑ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अग्रे॒ तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा अस॒न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॒ पत्न्यौ॑। अ॒हो॒रा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ॒ व्यात्तम्॑। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। सर्वं॑ मनिषाण॥४०॥

जा॒य॒ते॒ वशे॑ स॒प्त च॑॥ [१३]

भ॒र्ता सन्भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति। एको॑ दे॒वो ब॑हु॒धा निवि॑ष्टः। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भर्तुम्॑। नि॒धाय॑ भा॒रं पुन॒रस्त॑मेति। तमे॒व मृ॒त्युम॒मृतं॒ तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॒ तमु॑ गोप्ता॒रमा॑हुः। स भृ॒तो भ्रि॒यमा॑णो बिभर्ति। य ए॑नं॒ वेद॑ स॒त्येन॒ भर्तुम्॑। स॒द्यो जा॒तमु॒त ज॑हात्ये॒षः। उ॒तो जर॑न्तं॒ न ज॑हा॒त्येकम्॑॥४१॥

उ॒तो ब॒हूनेक॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः सद॑मे॒व प्रार्थः॑। यस्तद्वेद॒ यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॒ꣳ स॑न्द॒धे ब्रह्म॑णै॒षः। रम॑ते॒ तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे शया॑ने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु पू॒र्व्येषु॑। त्वामापो॒ अनु॒ सर्वा॑श्चरन्ति जान॒तीः। व॒थ्सं पय॑सा पुना॒नाः। त्वम॒ग्निꣳ ह॑व्य॒वाह॒ꣳ समि॑न्थ्से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वे॒वासि॒ सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॒वमाय॑न्ति॒ सर्वे॑। त्वमेको॑ऽसि ब॒हूननु॒प्रवि॑ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म एधि। नमो॑ वामस्तु शृणु॒तꣳ हवं॑ मे। प्राणा॑पानावजि॒रꣳ स॒ञ्चर॑न्तौ।

ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमहꣳ हनामि। असङ्गजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणयो नव॥४४॥

एक प्रजानाङ्गसाथां नव॥ [१४]

हरिꣳ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अश्रृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृ॒त्यवे॑ वी॒रा꣡ꣳश्च॒त्वारि॑ च॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्शतो ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य। विश्व॒मा भा॑सि रोच॒नम्। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदिन्तम॒ सोम॒ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे ये पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒ पश्यान्॑॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि ज्योति॒र्विदं॑ त्वा सादयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि मल्मला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि बृ॒हज्ज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ विया॒साय॒ स्वाहा॑ संया॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽवया॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॒ तप॑ते॒ स्वाहा॑

ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तꣳ सन्तानेन भवं यक्ष्ना रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिꣳ स्थूलहृदयेनाग्निꣳ हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनꣳ शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभ्रिरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र प्राशूर्भवा सचा। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मꣳसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः॥३॥

मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्र आसीः। ऋद्ध्यासमद्य। मखस्य शिरः। मखाय त्वा। मखस्य त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।

ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॒स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं धे॑हि। चक्षु॑र्धेहि॒ श्रोत्रं॑ धेहि। मनो॑ धेहि॒ वाचं॑ धेहि। आ॒त्मानं॑ धेहि प्रति॒ष्ठां धे॑हि। मां धे॑हि॒ मयि॑ धेहि। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रोतु। म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसि॥६॥

य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थः॑। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करोमि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑सा करोमि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॑सा करोमि। म॒खस्य॒ रास्ना॑ऽसि। अदि॑तिस्ते॒ बिलं॑ गृह्णातु। पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्राय। म॒खो॑ऽसि॥७॥

प॒ते॒ शिरः॑ ऋतावरीर्ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य म॒खस्य॒ शिरः॒ शिरः॒ शिरो॑ऽसि॒ नव॑ च॥ ——————[२]

वृष्णो॒ अश्व॑स्य नि॒ष्पद॑सि। वरु॑णस्त्वा धृ॒तव्र॑त॒ आधू॑पयतु। मि॒त्रावरु॑णयोर्ध्रु॒वेण॒ धर्म॑णा। अ॒र्चिषे॑ त्वा। शो॒चिषे॑ त्वा। ज्योति॑षे त्वा। तप॑से त्वा। अ॒भीमं म॑हि॒ना दिवम्॑। मि॒त्रो ब॑भूव स॒प्रथाः॑। उ॒त श्रव॑सा पृथि॒वीम्॥८॥

मि॒त्रस्य॑ चर्षणी॒धृतः॑। श्रवो॑ दे॒वस्य॑ सान॒सिम्। द्यु॒म्नं चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। सिध्यै॑ त्वा। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑पतु। सु॒पा॒णिः स्व॑ङ्गु॒रिः। सु॒बा॒हुरु॒त शक्त्या॑। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आशा॒

दिश॒ आ पृ॑ण। उत्ति॑ष्ठ बृ॒हन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्ध्रु॒वस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑-मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॒ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाचम्॑। छृ॒न्ध्यूर्जम्॑। छृ॒न्धि ह॒विः। देव॑ पुरश्चर स॒ग्घ्यास॑ त्वा॥१०॥

पृ॒थि॒वीं भ॑व॒ वाख्यद्वृ॑॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभि॒ष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ पुरो॒डाशा॒वधि॑श्रय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः॒ सामा॑नि गाय। यजु॑र्युक्त॒ꣳ साम॑भि॒राक्त॑खन्त्वा। विश्वै॑र्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः॒ प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तुभो॑ वहन्तु सुमन॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह्रु॑णीयमानः। भूर्भुवः॒ सुव॑ः। ओमिन्द्र॑वन्तः॒ प्रच॑रत॥११॥

अह्रु॑णीयमानो॒ द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभि॒ष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा। सूर्य॑स्य॒ हर॑से त्वा। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑। दक्षा॑य॒ स्वाहा॒ क्रत॑वे॒ स्वाहा॑। ओज॑से॒ स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता

मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि। सꣳसीदस्व महाꣳ असि। शोचस्व देववीतमः। विधूममग्ने अरुषं मियेध्य। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्नेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती दक्षिणतः। इन्द्रस्याऽऽधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्। देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्टात्। बृहस्पतेराधिपत्ये। ब्रह्म मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वाऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीः। तपोष्वग्ने अन्तराꣳ अमित्रान्। तपाशꣳसमररुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धि-रसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा

रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्व। अर्हन्निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हन्निदन्दयसे विश्वमभ्वम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्कसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्ते अन्यज्जागतमस्येक च॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहृणीयमानः। अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासम्।

रुगसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश प्रत्यङ्। दशोदङ्। दशोर्ध्वो भासि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिनं पवस्व। रोचितो घर्मो रुचीय॥२१॥
रोचय धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परा च पथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निना गत। सं देवेन सवित्रा। सꣳ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेन सवित्रा। सꣳ सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभासि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिममध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां भुवां पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य ब्रह्मणस्पते। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः

कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट। स꣣ सूर्येणारुक्त। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि पिता नो बोध। आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मा हि꣣सीः। त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्य꣣हंसः। समेद्धार꣣ शत꣣ हिमाः। तन्द्राविण꣣ हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विदेय तव सन्दृशि। माऽह꣣ रायस्पोषेण वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्वं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्र घर्म꣣ शि꣣ष। उस्र घर्म पाहि॥२८॥

घर्माय शि꣣ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरवः। विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै

पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य। घर्मं पात वसवो यजता वट्। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि। मधु हविरसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुꣳ शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मा हिꣳसीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मा हिꣳसीः। पृथिविस्पृङ्गा मा हिꣳसीः। सुवरसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मा पाहि॥३१॥

एहि पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥ [८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय स्वाहा। अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अप्रतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा। दुवस्वते त्वा वाताय स्वाहा। शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहा। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहा॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते

पितृमते स्वाहा॑। विश्वा आशा॑ दक्षिण॒सत्। विश्वा॑ देवान॑याडि॒ह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधो॑ः पिबतमश्विना। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑तꣳ हार्दिवा॒नम्॥३३॥

अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑ः। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी मꣳसाताम्। स्वाहेन्द्रा॑य। स्वाहेन्द्रा॒वट्। घ॒र्मम॑पातमश्विना हार्दिवा॒नम्। अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑ः। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑मꣳसाताम्। तं प्रा॒व्य॑ यथा॒ वट्। नमो॑ दि॒वे। नम॑ः पृथि॒व्यै॥३४॥

दि॒वि धा॑ इ॒मं य॒ज्ञम्। य॒ज्ञमि॒मं दि॒वि धा॑ः। दिव॑ं गच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं गच्छ। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छ। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ गच्छ। दे॒वान्घ॑र्म॒पान्ग॑च्छ। पि॒तॄन्घ॑र्म॒पान्ग॑च्छ॥३५॥

आ॒दि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑ हार्दिवा॒नं पृ॑थि॒व्या अ॒ष्टौ च॑॥ [९]

इ॒षे पी॑पिहि। ऊ॒र्जे पी॑पिहि। ब्रह्म॑णे पीपिहि। क्ष॒त्राय॑ पीपिहि। अ॒द्भ्यः पी॑पिहि। ओष॑धीभ्यः पीपिहि। वन॒स्पति॑भ्यः पीपिहि। द्यावा॑पृथिवीभ्या॑ पीपिहि। सु॒भू॒ताय॑ पीपिहि। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पीपिहि॥३६॥

यज॑मानाय पीपिहि। मह्य॑ं ज्यैष्ठ्या॑य पीपिहि। त्विष्यै॑ त्वा। द्यु॒म्नाय॑ त्वा। इ॒न्द्रि॒याय॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा मे॑ न्य॒स्मे। ब्रह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। विश॑ं धारय। नेत्त्वा॒ वात॑ः स्क॒न्दया॑त्॥३७॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ स॒ह निर॑र्थं ग॑च्छ।

यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒रेभ्यः॒ स्वाहा॑। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यो॑ घर्म॒पेभ्यः॒ स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहा॑॥३८॥

अह॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। रात्रि॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। अपी॑परो॒ माऽह्नो॒ रात्रि॑यै मा पाहि। ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माऽऽधीः। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या॒ अह्नो॑ मा पाहि॥३९॥

ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माऽऽधीः। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॒ः सूर्यः॒ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒तꣳ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मा॑ हिꣳसीः। अ॒श्याम॑ ते देवघर्म। मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पितु॒मतः॑। अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सायं॑ पीपिहि स्क॒न्दयाँ॑द्रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहाऽह्नो॑ मा पाह्य॒ग्नौ स॒प्त च॑॥——————[१०]

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। घर्म॒ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे॒ शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये॑। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॒ या ते॑ पृथि॒व्या꣣ शुक्। या जाग॑ते॒ छन्द॑सि। या वैश्ये॑। या सद॑सि। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मतिः। अन्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ः। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पाहि। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॑ः। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाये॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। व॒ल्गुर॑सि शं॒ युधा॑याः॥४४॥

शिशु॒र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॒ परि॑ च॒ वक्षि॑। चतु॑ः स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑। सदो॑ वि॒श्वायुः॒ शर्म॑ स॒प्रथा॑ः। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वरः॑। अ॒न्यद्व्र॑तस्य सश्चिम। घर्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षम्। तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धि॒षी॒महि॑ च व॒यम्। आ च॑ प्यासिषी॒महि॑॥४५॥

रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒र्धानम्॑। अ॒ग्निरध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। सम॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑। स꣣ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒तः। स꣣ सूर्ये॑ण रोचते। चिद॑सि समु॒द्रयो॑निः। इन्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒ताव॑ा। हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो

भुरण्युः। महान्थ्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वम्। आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आसाम्। परि सूर्यस्य परिधीꣳ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासान्गन्धर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यꣳ सनिम्। गायत्रं नवीयाꣳसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्त एतेनाव यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संत्वष्टो॥.[११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाꣳ रसः। वाजिन त्वा वाजिनोऽव नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा

विश्वा॒ भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्रज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाञ्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क॒न्नात् प्रज॑निषीमहि॥५२॥

[१३]

या पु॒रस्ता॑द्वि॒द्युदाप॑तत्। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। या द॑क्षिण॒तः। या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्वि॒द्युदाप॑तत्। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्या॑य॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्गृ॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भा॒नुर्नार्त॒ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भूम॑। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मथ्सुत॑ष्टो॒ रथो॒ न वा॒जी। अर्च॑न्त॒ एके॒ महि॒ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्। तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शिर॒स्तद॒यम॒ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अग्न आ॒र्द्रा योन॑यो॒ याः कु॑ला॒यिनीः॑। ये ते॑ अग्न॒ इन्द॑वो॒ या उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॒ नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः संविदा॒नः। प्र॒जाभि॑रग्ने॒ द्रवि॑णे॒ह सी॑द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रो॑ऽसि। स॒व॒त्स॒रो॑ऽसि परिवत्स॒रो॑ऽसि। इ॒दा॒व॒त्स॒रो॑ऽसीदुवत्स॒रो॑ऽसि। इ॒द्व॒त्स॒रो॑ऽसि वत्स॒रो॑ऽसि। तस्य॑ ते वस॒न्तः शिर॑ः। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्॑। श॒रदुत्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्यम्॑। पूर्व॑प॒क्षाश्चित॑यः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। तस्य॑ ते॒ मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तव॑स्ते कल्पन्ताम्। स॒व॒त्स॒रस्ते॑ कल्पताम्। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्युदिति॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वः सी॑द॥५८॥

चित॑यो॒ नव॑ च॥

[१९]

भूर्भुवः॒ सुव॑ः। ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु ण॑ ऊ॒तये॑। ऊ॒र्ध्वो न॑ः पा॒ह्य॑ꣳहसः। वि॒धुन्द॑द्रा॒णꣳ सम॑ने बहू॒नाम्। युवा॑न॒ꣳ सन्तं॑ पलि॒तो ज॑गार। दे॒वस्य॑ पश्य॒ काव्यं॑ महि॒त्वाद्या म॒मार॑। सह्यः॒ समा॑न। यद॒ते चि॑दभि॒श्रिष॑ः। पु॒रा ज॒र्तृभ्य॑ आ॒तृद॑ः। सन्धा॑ता स॒न्धिं म॒घवा॑ पुरो॒वसुः॑॥५९॥

निष्क॑र्ता॒ विह्रु॑तं॒ पुन॑ः। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑

घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माꣳ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः। मा नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ताम्। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवर्सुरहीडिषाताꣳ सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्घर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्च॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्नुक्कानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा च। सेदिश्चामतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं

द्वि॒ष्मः॥६३॥

[२२]

स्निक्क॒ स्नीहि॑तिश्च॒ स्निहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा च॑। स॒दाम्नी॑ से॒दिरनि॑रा। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। नि॒लि॒म्पश्च॑ विलि॒म्पश्च॑ विक्षि॒पः॥६५॥

[२४]

उ॒ग्रश्च॒ धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। स॒ह॒स॒ह्वाꣳ॑श्च॒ सह॑मानश्च॒ सह॑स्वाꣳश्च॒ सही॑याꣳश्च। एत्य॒ प्रेत्य॑ विक्षि॒पः॥६६॥

[२५]

अ॒हो॒रा॒त्रे त्वोदी॑रयताम्। अ॒र्ध॒मा॒सास्त्वोदी॑ जयन्तु। मासा॑स्त्वा श्रपयन्तु। ऋ॒तव॑स्त्वा पचन्तु। सं॒व॒थ्स॒रस्त्वा॑ हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फड् ज॒हि। छि॒न्धी भि॒न्धी ह॒न्धी कट्। इति॒ वाचः॑ क्रू॒रा॒णि॥६८॥

[२७]

विगा इ॑न्द्र वि॒चर॑न्थ्स्पाशयस्व। स्व॒पन्त॑मिन्द्र पशु॒मन्त॑मिच्छ। वज्रे॑णा॒मुं बो॑धय दुर्वि॒दत्रम्॑। स्व॒प॒तो॑ऽस्य॒ प्रह॑र॒ भोज॑नेभ्यः। अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृत्यो॑ मृ॒त्युना॒ संव॑दस्व। नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नमः॑। द्विस्ते॒

नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमार्च्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदे॒तद्भू॒तान्य॑न्वा॒विश्य॑। दैवीं॒ वाचं॑ व॒दसि॑। द्वि॒षतो॑ नः॒ परा॑वद। तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। त आर्त्याऽऽर्ति॒माच्छ॑न्तु। अ॒ग्निना॒ऽग्निः संव॑दताम्॥७५॥

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ॑ पत॑सि। स॒व्यमक्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेहक॑स्य च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रिमी॑णा॒ꣳ राजा॑। अप्ये॑षाꣳ स्थ॒पति॑र्ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आह॒रावे॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॒ यथा॑। तथ्स॒त्यम्। यद॒मुं य॒मस्य॒ जम्भ॑योः। आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। खण्फण्म्रसि॑॥७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा॒ भृगू॑णां॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॒ त्वाङ्गि॑रसां॒ मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा॒ धार॑या विद्ध्यामि। अध॑रो॒ मत्प॑द्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तु॑द शिमिजावरि। तल्पे॑जे॒ तल्प॒ उत्तु॑द। गि॒रीꣳ रनु॒

प्रवे॑शय। मरी॑चीरुप॒ सन्नु॑द। याव॑दि॒तः पु॒रस्ता॑दु॒दया॑ति॒ सूर्यः॑। ताव॑दि॒तो॑ऽमुं ना॑शय। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः॒ सुवो॒ भूर्भुवः॒ सुवो॒ भूर्भुवः॒ सुव॑ः। भुवो॑ऽद्धायि॒ भुवो॑ऽद्धायि॒ भुवो॑ऽद्धायि। नृ॒म्णायि नृ॒म्णं नृ॒म्णायि नृ॒म्णं नृ॒म्णायि नृ॒म्णम्। नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि। ए अ॒स्मे अ॒स्मे। सुव॒र्न ज्योतीः॑॥८१॥

[४०]

पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्निꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत आदि॑त्य व्रतपते। व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे। साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्निꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आदि॑त्य व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि। वायो॑ व्रतप॒तेऽग्ने॑ व्रतपते। व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि॥८८॥

स॒मिथ्समि॑न्धे व्र॒तं च॑रिष्या॒म्यायु॑षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेना॒ष्टौ च॑॥————[४१]

शं नो॒ वात॑ः पवतां मात॒रिश्वा॒ शं न॑स्तपतु॒ सूर्य॑ः। अहा॑नि॒शं भ॑वन्तु नः॒ शꣳ रात्रिः॒ प्रति॑धीयताम्। शमु॒षा नो॒ व्यु॑च्छतु॒ शमा॑दि॒त्य उदे॑तु नः। शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भव

सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडायै वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्तां देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मꣳहिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचꣳ शमयतु। अन्तरिक्षꣳ शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तꣳ शुचꣳ शमयतु। द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचꣳ शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः

शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहꣳ शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माꣳ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाꣳ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताꣳ अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतꣳ शृणवाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्च सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीꣳ सदेवा यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्वेदोऽधिविस्रसत्। मेधामनीषे माविशताꣳ समीची भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा

स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥९३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

❀❀❀

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमितं॒ यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षां न॒स्तथ्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरुक्षे॒त्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो द॑क्षिणा॒र्ध आ॑सीत्। तूघ्न॑मुत्तरा॒र्धः। प॒री॒णङ्घ॑ना॒र्धः। म॒रव॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वै॑ष्णा॒वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑थ्समानाः। तस्या॒न्वाग॑तस्य। स॒व्याद्धनु॒रजा॑यत। दक्षि॑णा॒दिष॑वः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पुण्य॑जन्म। य॒ज्ञज॑न्मा॒ हि॥२॥

तमेक॒ꣳ सन्तम्॑। ब॒हवो॒ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॒देक॑मिषुध॒न्विनम्॑। ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभिधृ॑ष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑ मा॒ सन्तं॑ ब॒हवो॒ नाभ्य॑धर्षिषु॒रिति॑। तस्य॑ सिष्मिया॒णस्य॒ तेजोऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु॒ न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑ अभवन्। स्म॒याका॒ वै नामै॒ते॥३॥

तथ्स्म॒याका॑नाꣳ स्मयाक॒त्वम्। तस्मा॑द्दीक्षि॒तेना॑पि॒गृह्य॑ स्मेत॒व्यम्॑। तेज॑सो॒ धृत्यै॑। स धनुः॑ प्रति॒ष्कभ्या॑तिष्ठत्। ता उ॑प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहै। अथ॑ व इ॒मꣳ र॑न्धयाम। यत्र॒ क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पो॑ऽभितृ॑णदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॒ क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पो॑ऽभितृ॑न्दन्ति॥४॥

वारे॑वृत॒ꣳ ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्यामप्या॑दन्। तस्य॒

धनुर्विप्रवमाणꣳ शिर उदवर्तयत्। तद्द्यावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्धाँ(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तꣳ स्तृतं देवताँस्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यंदिनꣳ सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावब्रूतां वरं वृणावहै। ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाँश्विनमगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष आँश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्थ्सप्त च॥——————————[१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दाꣳसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं

वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दाꣳस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दाꣳस्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमधः प्राविशत्। पशूनधः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यभ्रिर्भवति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊग्वा उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभ्रिमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। वज्र इव वा एषा।

यदभ्रिः। अभ्रिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मऽसाथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋध्यासमद्य मखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मखः। ऋध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्र आसीरित्याह। अस्यामेवाछम्बट्कारं यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति।

य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्भियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्भियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्माथ्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाꣳसः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोप्ते परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः सꣳसृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः सꣳसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव

शुचार्पयति। शर्कराभिः सꣳसृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय। अजलोमैः सꣳसृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवैनं तनुवा सꣳसृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य लोमभिः सꣳसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सꣳसृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधमुमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविंशत् प्रजायमानानाꣳ सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचार्पयेत्। अपहाय प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्यं चाऽऽदित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दाꣳसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन

सम्मि॑तम्। इयं॑ तं करोति। य॒ज्ञ॒प॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। इयं॑ तं करोति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्॑। वी॒र्य॑सम्मितम्॥२४॥

अप॑रिमितं करोति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। प॒रि॒ग्रीवं क॑रोति॒ धृत्यै॑। सूर्य॑स्य॒ हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒श्व॒श॒केन॑ धूपयति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑ सयोनि॒त्वाय॑। वृष्णो॒ अश्व॑स्य नि॒ष्पद॒सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो वृषाऽश्वः॑। तस्य॒ छन्दा॑ꣳसि नि॒ष्पत्॥२५॥

छन्दो॑भिरे॒वैन॑ं धूपयति। अ॒र्चिषे॑ त्वा शो॒चिषे॒ त्वेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वा॒रु॒णो॑ऽभीद्धः॑। मै॒त्रियोपै॑ति॒ शान्त्यै॑। सिद्ध्यै॒ त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑पत्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑ं ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति। अप॑द्यमानः पृथि॒व्यामाशा॒ दिश॒ आपृ॑णेत्या॑ह॥२६॥

तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॒ दिशोऽनु॒ विभा॑ति। उत्ति॑ष्ठ बृ॒हन्भ॑वो॒र्ध्वस्ति॑ष्ठ ध्रु॒वस्त्वमित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ई॒श्व॒रो वा ए॒षोऽन्धो भवि॑तोः। यः प्र॑व॒र्ग्य॑म॒न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह। चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सुक्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॒ त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्षꣳ सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दिशो॒ भूति॑ः। इ॒मानि॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒

पर्यूहामीत्याह। विशैवैनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवैनं पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य। पशुभिरेवैनं पर्यूहति। असुर्यं पात्रमनाच्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। परमं वा एतत्पयः। यदजक्षीरम्। परमेणैवैनं पयसाऽऽच्छृणत्ति। यजुषा व्यावृत्त्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाꣳस्याच्छृणत्ति। छृन्धि वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह। ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः। देव पुरश्चर सघ्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दाꣳसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्णञ्छन्दाꣳस्याच्छृणत्त्यष्टौ च॥[३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि बृहस्पतिः। यद्ब्रह्मा। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनार्त्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। मदन्तीभिः प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति।

सन्तंतमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ङ्मुञ्जाः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलुवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वर्हिर्ह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेज एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सꣳसीदस्व महाꣳ असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्टादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूꣳष्याह।

शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्टात्। प्राणानेवास्मै समीची दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। चितः स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यꣳ रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्ग्रामणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताꣳ ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयꣳ सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्टादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥[४]

अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनꣳ रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो

रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्यानुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयति पाङ्क्तेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह।

रोचुंकोऽध्वर्युर्भवंति। रोचुंको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रोंचयति जागंतेन छन्दंसा पाङ्क्तेन छन्दंसा स मां रुचितो रोंचयेत्यांहाशिषमेवैतामाशांस्ते शास्तेऽष्टौ चं॥ [५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्यं। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उंपसदः। पुरस्तांदुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृंणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिंदधाति। त्रिः प्रवृंणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। षट्थ्सम्पंद्यन्ते। षड्वा ऋतवंः॥४६॥

ऋतुभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। द्वादंशकृत्वः प्रवृंणक्ति। द्वादंश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। चतुर्विꣳशतिः सम्पंद्यन्ते। चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। अथो खलुं। सकृदेव प्रवृज्यंः। एकꣳ हि शिरंः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृंणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावांनग्निष्टोमः। यावांनेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिंदधाति। नोक्थ्यैं प्रवृंञ्ज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानिं। यदुक्थ्यैं प्रवृञ्ज्यात्। प्रजां पशूनंस्य निर्दंहेत्। विश्वजिति सर्वंपृष्ठे प्रवृंणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युंतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युंतं च्यावयित्वाऽवंरुन्धे। अपंश्यं गोपामित्यांह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियांतयति। अपंश्यं गोपामित्यांह। असौ वा आंदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोंपायतिं। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिंपद्यमानमित्यांह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परा च पथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान इत्याह। सध्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रैष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्येवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्थ्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै मतयः। तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष

प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट स꣣ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च स꣣शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्न्यवेक्षेत। यत्पत्न्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुक्तद्यनिंपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारिं च॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह। यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वथ्सः। पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्रं घर्मꣳ शिꣳषोस्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिꣳषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपसीदति। दानवः स्थ पेरव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै

पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्कुर्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छा॒मीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति। न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो॑ भर्तु॑मर्हति। दे॒वानां॑ त्वा पितृ॒णामनु॑मतो॒ भर्तुꣳ शकेय॒मित्या॑ह। दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॒रनु॑मत॒ आद॑त्ते। वि वा ए॑नमे॒तद॑र्धयन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्य॑ पु॒रो जु॒हो॒ति। तेजो॑ऽसि॒ तेजोऽनु॒ प्रेहीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒वि॒स्पृङ्मा॑ हिꣳसीरन्तरिक्ष॒स्पृङ्मा॑ हिꣳसीः पृथिवि॒स्पृङ्मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳसायै॥६५॥

सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ॒ दिव॑ं यच्छ दि॒वो मा॑ पा॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॒ꣳ सन्त॑त्यै। पञ्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो॑ऽग्निर्वसु॑-मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह। च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह॥६७॥

अ॒फ्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहेत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑

विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वै संवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥ ६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिणयो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिँल्लोकेऽह्नां परस्ताद्दाधार। रात्रिया अवस्तात्। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥ ६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिꣳसायै पश्वाऽहादित्यवते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वां देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं घारयति। अथो हविरेवाकः॥ ७०॥

अश्विना घर्मं पातꣳ हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी मꣳसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥ ७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्य यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥ ७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्घर्मपान्गच्छ पितॄन्घर्म-पान्गच्छेत्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥ ७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्। प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि पिन्वयति॥ ७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह।

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिषमा शास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमा शास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्त्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनꣳ सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्य एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदश्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकꣳ स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽह्नो रात्रिये मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अह्नो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥ ७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतꣳ हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवथ्सरं न माꣳसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न

मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तथ्सꣳश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्न्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूꣳषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः सꣳसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति॥८२॥

अकरश्मिनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितॄणामन्तःपरिधि पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायथ्समꣳ च॥ [८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति। छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यद्दक्षिणा प्रत्यञ्चमुदञ्चमुद्वासयेत्। जिह्मं यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राञ्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपयमान्यवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनꣳ

सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति। साम्नाँ प्रस्तोताऽन्ववैति। साम वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाꣳस्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीꣳ शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीञ्छुचार्पयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृत एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्वा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य शुचꣳ शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचꣳ शमयति। चतुः स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप हर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्त्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्ग्वा अन्नाद्यं दधि।

ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानꣳ रन्तिं बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्यायति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्थ्सोमपीथमनूद्वासः सोम

पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्थ्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुह्रन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूꣳष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखꣳ सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयाꣳसि पर्यासते। परि वै ताꣳ समाः प्रजा वयाꣳस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्याꣳ शाखायामुद्वासयेत्। ऊग्र्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र दर्भा उपदीकसन्ततास्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥९९॥

गोः पयं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्म्रियमाणः। सम्राट्थ्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाꣳसं यथानाममुपचरति। पुण्यार्तिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यार्तिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रियये्वैनं तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्। यच्चतुर्विꣳशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति। पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सꣳसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्ह्रियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्घुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि

नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसन्नो हूयमानो वाग्घुतो दधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाꣳ एति। यद्द्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमेति। यथ्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्वरीमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति। यद्दशमेऽहन्प्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति।

यत्पु॒रस्ता॑दुप॒सदां॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मू॒ँल्लो॒काꣳ-स्तप॑न्नेति। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदां॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒ऽर्वा-ङि॒माँल्लो॒काꣳस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति वि॒राज॑मेति तपति॥ [१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्ति॑ः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ यजु॒षा॑ प्र॒जामायु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

प॒रे॒यु॒वा॒ꣳसं॑ प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॒ पन्था॑मनपस्पशा॒नम्। वै॒व॒स्व॒तꣳ स॒ङ्गम॑नं॒ जना॑नां य॒मꣳ राजा॑नꣳ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वाग॒न्नपै॒तदू॑ह॒ यदि॒हाबि॑भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पू॒र्तमनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं ब॑हु॒धा विब॑न्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी असु॑नीथाय वो॒ढवे॑। याभ्यां॑ य॒मस्य॒ साद॑नꣳ सु॒कृतां॒ चापि॑ गच्छतात्। पू॒षा त्वे॒तश्च्या॑वयतु॒ प्रवि॒द्वाननष्टपशु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॒ परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ऽग्निर्दे॒वेभ्यः॑ सुवि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॒ सो अ॒स्माꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु॒ प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॒ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु॒ प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्राऽऽस॑ते सु॒कृतो॒ यत्र॒ ते य॒युस्तत्रं॑ त्वा दे॒वः स॑वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒दꣳ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपेद॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो॒ अत्र॒ नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॒ आय॑ति। पुरु॑षस्य सयावरि॒ वि ते॑ प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्। शरी॑रेण म॒हीमिहि॑ स्व॒धयेहि॑ पि॒तॄनुप॑ प्र॒जया॒ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैवं॑ मा॒ꣳ स्ता प्रि॑ये॒ऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽभ्याववृथ्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्णꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुर्हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजिह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा च। नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्खयातै। मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां

वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्यावर्वृथ्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारिं च॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिऽरक्षितारस्तेभ्यः स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त इध्मं जभरथ्सिष्विदानो मूर्धानं वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्माथ्सीमघायत उरुष्यः। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र केतुना बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रोरवीति। दिवश्चिदन्तादुप मामुदानडपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं त एक पर ऊत एक तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे।

नाके॑ सुप॒र्णमुप॒ यत्पत॑न्तꣳ हृ॒दा वेन॑न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तं य॒मस्य॒ योनौ॑ शकु॒नं भु॑र॒ण्युम्। अति॑द्रव सारमे॒यौ श्वानौ॑ चतुर॒क्षौ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था। अथा॑ पि॒तॄन्त्स्सु॑वि॒दत्राꣳ॒ अपी॑हि य॒मेन॒ ये स॑ध॒मादं॒ मद॑न्ति। यौ ते॒ श्वानौ॑ यमरक्षि॒तारौ॑ चतुर॒क्षौ प॑थि॒रक्षी॑ नृ॒चक्ष॑सा। ताभ्याꣳ॑ राज॒न्परि॑ देह्येनꣳ स्व॒स्ति चा॑स्मा अनमी॒वं च॑ धेहि॥६॥

उ॒रु॒णसाव॑सु॒तृपा॑वुलुम्ब॒लौ य॒मस्य॑ दू॒तौ च॑रतो॒ वशाꣳ॒ अनु॑। ताव॒स्मभ्यं॑ दृ॒शये॒ सूर्या॑य॒ पुन॑र्दत्ता॒ वसु॑म॒द्येह भ॒द्रम्। सोम॒ एके॑भ्यः पवते घृ॒तमेक॒ उपा॑सते। येभ्यो॒ मधु॑ प्र॒धाव॑ति॒ ताꣳश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। ये युध्य॑न्ते प्र॒धने॑षु॒ शूरा॑सो॒ ये त॑नु॒त्यजः॑। ये वा॑ स॒हस्र॑दक्षिणा॒स्ताꣳश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। तप॑सा॒ ये अ॑नाधृ॒ष्यास्तप॑सा॒ ये सुव॑र्ग॒ताः। तपो॒ ये च॑क्रि॒रे म॒हत्ताꣳश्चि॑दे॒वापि॑ गच्छतात्। अश्म॑न्वती रेवतीः सꣳ र॑भध्व॒मुत्ति॑ष्ठत॒ प्रत॑रता सखायः। अत्रा॑ जहाम॒ ये असन्नशे॑वाः शि॒वान् व॒यम॒भि वाजा॒नुत्त॑रेम॥७॥

यद्वै दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्रꣳ॑ स॒हस्र॑धारं॒ वित॑तम॒न्तरि॑क्षे। येनापु॑ना॒दिन्द्र॒मना॑र्त॒मार्त्यै॑ तेना॒हं माꣳ स॒र्वत॑नुं पुनामि। या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादप॒ यन्ति॒ शाखा॑ अ॒भिमृ॑ता नृ॒पति॑मि॒च्छमा॑नाः। धा॒तुस्ताः सर्वाः॒ पव॑नेन पू॒ताः प्र॒जया॒स्मान्त्र॒य्या वर्च॑सा॒ सꣳसृ॑जाथ। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॒ पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्।

देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तꣳ शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमꣳ स्वग्निꣳ शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान उप यातु शेषꣳ सङ्गच्छतां तनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सꣳ स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवꣳ सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि

प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताꣳ सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदताꣳ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै ममं शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः। आसीदतꣳ स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे नः। यमाय सोमꣳ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमꣳ ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमद्दीर्घमायुः प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमꣳ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्य जगतः पार्थिवस्यैक इद्वशी। यमं भङ्ग्यश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्ग्यश्रवो यो राजानपरोध्यः। येनाऽऽपो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्। अश्वानश्यतो दानं यमो राजाऽभि तिष्ठति। यमो

दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः। यमं यो विद्याथ्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्बृहत्। गायत्री त्रिष्टुप्छन्दाꣳसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाꣳश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाꣳश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबते यमः। अत्रा नो विश्पतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥
पृथिकृद्द्यौ विजानतेऽनु वेनति॥ [५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुथ्सꣳ शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने। द्रफ्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रफ्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुथ्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा हिꣳसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे।

तेभि॑र्युज्यन्तामघ्नि॒याः॥१४॥

शु॒नं वा॒हाः शु॒नं ना॒राः शु॒नं कृ॑षतु॒ लाङ्ग॑लम्। शु॒नं व॑र॒त्रा ब॑ध्यन्ता२ शु॒नमष्ट्रा॒मुदि॑ङ्गय॒ शुना॑सीरा शु॒नम॒स्मासु॑ धत्तम्। शुना॑सीरावि॒मां वाचं॒ यद्दि॒वि च॑क्र॒थुः पयः॑। तेने॒मामुप॑ सिञ्चतम्। सीते॒ वन्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सुभगे भव। यथा॑ नः सु॒भगा स॑सि॒ यथा॑ नः सु॒फला स॑सि। स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदिते॒ शं भ॑व। विमु॑च्यध्वमघ्नि॒या दे॑व॒याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑सस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वाता॒ वान्ति॑ प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते॒ सुवः॑। इरा॒ विश्व॑स्मै॒ भुव॑नाय जायते॒ यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वी२ रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हा॒र्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒वं व॑पामि हा॒र्म्यं॑ यथासा॑म जीवलो॒के भूर॑यः। चितः॑ स्थ परि॒चित॑ ऊर्ध्व॒चितः॑ श्रयध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१६॥

अ॒घ्नि॒या अ॑गन्म स॒प्त च॑॥ [६]

उत्ते॑ तभ्नोमि पृथि॒वीं त्वत्परी॒मं लो॒कं नि॒दध॒न्मो अ॒ह२ रि॑षम्। ए॒ताꣳ स्थूणां॑ पि॒तरो॑ धारयन्तु॒ तेऽत्रा॑ य॒मः साद॑नात्ते मिनोतु। उप॑सर्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वी२ सु॒शेवा॑म्। ऊर्ण॑म्रदा युव॒तिर्दक्षि॑णावत्ये॒षा त्वा॑ पातु॒ निर्ऋ॑त्या उ॒पस्थे॑। उच्छ्र॑ञ्चस्व पृथिवि॒ मा विबा॑धिथाः

सूपाय॒नास्मै॑ भव सूपवञ्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑ सि॒चाभ्ये॑नं भूमि वृणु। उ॒छ्नञ्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॒ मित॒ उप॒ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॒ विश्वाहा॑स्मै शर॒णाः स॒न्त्वत्र॑। एणी॑र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। तिल॑वथ्सा॒ ऊर्ज॑मस्मै॒ दुहा॑ना॒ विश्वाहा॑ स॒न्त्वनप॑स्फुरन्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नाम॑ ते असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॒ प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॒ जीव॑न्त॒ उत्त॑रं भरेम। तत्त्व॑मारो॒हासो॒ मेघ्यो॒ भवं॑ य॒मेन॒ त्वं य॒म्या॑ संविदा॒नः। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धिष्टां॒ मा मा॒ता पृ॑थिवि॒ त्वम्। पि॒तॄन् हि यत्र॒ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धेथां॒ मा मा॒ता पृ॑थि॒वी म॒ही। वै॒व॒स्व॒तꣳ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॒ विरा॑जसि। न॒ळं प्ल॒वमारो॑है॒तं न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं॑ न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा॒ सन्त॑र॒ प्रत॒रोत्त॑र॥१८॥

स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभ्यः॑ पृथिवि॒ शं भ॑व। षड्ढो॑ता॒ सूर्यं॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छतु॒ वात॑मा॒त्मा द्यां च॒ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। परं॑ मृत्यो॒ अनु॒परे॑हि॒ पन्थां॒ यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒यानां॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जाꣳ री॑रिषो॒ मोत वी॒रान्। शं वातः॒ शꣳ हि ते॒ घृणिः॒ शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑ श॒ग्माः। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॑

लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा॒ नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पू॒पवा॑न्घृ॒तवाꣳ॑श्च॒रुरेह॒ सी॑दतूत्तभ्नु॒वन् पृ॑थि॒वीं द्यामु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्यत॒ ये दे॒वानां॑ घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒सद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हेऽसौ॑। दशा॑क्षरा॒ ताꣳ र॑क्षस्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां ते॒ परि॑ददामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भन्पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒पू॒पवा॑ञ्छृ॒तवा॑न् क्षी॒रवा॒न्दधि॑वा॒न्मधु॑माꣳश्च॒रुरेह॒ सी॑दतूत्तभ्नु॒वन् पृ॑थि॒वीं द्यामु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्यत॒ ये दे॒वानाꣳ॑ श्रृ॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा॒ दधि॑भागा॒ मधु॑भागा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒सद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हेऽसौ॑। श॒ताक्ष॑रा स॒हस्रा॑क्षरा॒ऽयुता॑क्षरा॒ऽच्यु॑ताक्षरा॒ ताꣳ र॑क्षस्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां ते॒ परि॑ददामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भन्पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥२०॥

अन॑पस्फुरन्ती॒रुत्त॑र दे॒वत॑या॒ द्वे च॑॥ [७]

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः प॑रि॒किराम्यत्र॑। तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑ संविदा॒नोऽत्र॑ धे॒नूः का॑म॒दुघाः॑ करोतु। त्वामर्जु॒नौष॑धीनां॒ पयो॑ ब्र॒ह्माण॒ इद्वि॑दुः।

तासां त्वा मध्यादादंदे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणाꣳ स्तम्बमाहरेतां प्रियतमां ममं। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानाꣳ स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणाꣳ स्तम्बमाहर पितॄणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शꣳ हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यै निर्ऋत्यै द्वेषाच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषाꣳसि शमि शमयास्मदघा द्वेषाꣳसि यव यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥ [८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ट। इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तवं ऋतुभिर्यन्ति कल्पाः। यथा

न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूꣳषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु गौरिव। अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघं मृत्यवे स्वाहा। अनड्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये। स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्चोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दधमहे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिनथस्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाꣳसि यवोऽसि यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [९]

अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अप

नः शोशुचदघम्। प्रयद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप नः शोशुचदघम्॥२५॥

त्वꣳ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अप नः शोशुचदघम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अप नः शोशुचदघम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अप नः शोशुचदघम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथस्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथस्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाꣳ स्वान्गृहान्। अप नः शोशुचदघम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमप नः शोशुचदघम्॥२६॥

अघमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै। मयेतां माꣳस्तां म्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सꣳसदेम। सꣳ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य

धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुथ्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥ [११]

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳ समेत पश्यत। सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्राꣳ सुभगां कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भवत्वर्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरुक्र॒मः। नमो॒ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्माम॑वतु। तद्वक्ता॒रम॑वतु। अव॑तु॒ माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदिष्यामि॒ पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां व्या॑ख्यास्या॒मः। वर्णः॒ स्वरः। मात्रा॒ बलम्। साम॑ सन्ता॒नः। इत्युक्तः शी॑क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ [२]

स॒ह नौ॒ यशः। स॒ह नौ ब्र॑ह्मव॒र्चसम्। अथातः स꣣हिताया उपनिषदं व्या॑ख्यास्या॒मः। पञ्चस्वधिक॑रणे॒षु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रज॑मध्या॒त्मम्। ता महास꣣हिता इ॑त्याच॒क्षते। अथा॑धिलो॒कम्। पृथिवी पू॑र्वरू॒पम्। द्यौरुत्त॑ररू॒पम्। आका॑शः स॒न्धिः॥३॥

वायु॑ः सन्धा॒नम्। इत्य॑धिलो॒कम्। अथा॑धिज्यौ॒तिषम्। अग्निः॑ पू॑र्वरू॒पम्। आदित्य उत्त॑ररू॒पम्। आ॑पः स॒न्धिः। वैद्युत॑ः सन्धा॒नम्। इत्य॑धिज्यौ॒तिषम्। अथा॑धिवि॒द्यम्। आचार्यः पू॑र्वरू॒पम्॥४॥

अन्तेवास्युत्त॑ररू॒पम्। वि॑द्या स॒न्धिः। प्रवचन॑ꣳ सन्धा॒नम्। इत्य॑धिवि॒द्यम्। अथाधि॒प्रजम्। माता पू॑र्व-रू॒पम्। पितोत्त॑ररू॒पम्। प्र॑जा स॒न्धिः। प्रजनन॑ꣳ सन्धा॒नम्। इत्यधि॒प्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तर-रूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासꣳहिताः। य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृताथ्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधयाँ स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा। तस्मिँन्थ्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा

पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः॑ सुव॒रिति॒ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्याहृ॑तयः। तासा॑मुहस्मै॒ तां च॑तु॒र्थीम्। माहा॑चमस्यः॒ प्रवे॑दयते। मह॒ इति॑। तद्ब्रह्म॑। स आ॒त्मा। अङ्गा॑न्यन्या दे॒वताः॑। भूरिति॒ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॒ इत्य॒न्तरि॑क्षम्। सुव॒रित्य॒सौ लो॒कः॥१०॥

मह॒ इत्या॑दि॒त्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव सर्वे॑ लो॒का मही॑यन्ते। भूरिति॒ वा अ॒ग्निः। भुव॒ इति॑ वा॒युः। सुव॒रित्या॑दि॒त्यः। मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव सर्वा॑णि॒ ज्योतीꣳषि॒ मही॑यन्ते। भूरिति॒ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॒ सामा॑नि। सुव॒रिति॒ यजूꣳषि॥११॥

मह॒ इति॒ ब्रह्म॑। ब्रह्म॑णा॒ वाव सर्वे॑ वे॒दा मही॑यन्ते। भूरिति॒ वै प्रा॒णः। भुव॒ इत्य॑पा॒नः। सुव॒रिति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्यन्नम्॑। अन्ने॑न॒ वाव सर्वे॑ प्रा॒णा मही॑यन्ते। ता वा ए॒ताश्चत॑स्रश्चतु॒र्धा। चत॑स्रश्चतस्रो॒ व्याहृ॑तयः। ता यो वेद॑। स वे॑द॒ ब्रह्म॑। सर्वे॑ऽस्मै दे॒वा ब॒लिमा॑वहन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजूꣳषि॒ वेद॒ द्वे च॑॥

[५]

स य ए॒षोऽन्तर्हृ॑दय आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो मनो॒मयः॑। अमृ॑तो हिर॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सेन्द्रयो॒निः। यत्रा॒सौ केशा॒न्तो वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शीर्ष॒कपा॒ले। भूरित्य॒ग्नौ प्रति॑तिष्ठति। भुव॒ इति॑

वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दि॒त्ये। मह॒ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॒ स्वारा॑ज्यम्। आ॒प्नोति॒ मन॑स॒स्पतिम्॑। वाक्प॑ति॒श्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शश॑रीरं॒ ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं॒ मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृतम्॑। इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॒मेक॑ च॥ [६]

पृ॒थि॒व्य॑न्तरि॑क्षं॒ द्यौर्दिशो॑ऽवान्तरदि॒शाः। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यश्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथाध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नो॑ऽपा॒न उ॑दा॒नः स॑मा॒नः। चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मनो॒ वाक्त्वक्। चर्म॑ मा॒ꣳसꣳ स्नावास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॒र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क्तं॒ वा इ॒दꣳ सर्वम्॑। पाङ्क्ते॑नै॒व पाङ्क्तꣳ॑ स्पृणो॒तीति॑॥१५॥

सर्व॒मेक॑ च॥ [७]

ओमिति॒ ब्रह्म॑। ओमिती॒दꣳ सर्वम्॑। ओमित्ये॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वा अ॒प्योश्रा॑व॒येत्याश्रा॑वयन्ति। ओमिति॒ सामा॑नि गायन्ति। ओꣳशोमिति॑ श॒स्त्राणि॑ शꣳसन्ति। ओमित्य॑ध्व॒र्युः प्र॑तिग॒रं प्रति॑गृणाति। ओमिति॒ ब्रह्मा॒ प्रसौ॑ति। ओमित्य॑ग्निहो॒त्रमनु॑जानाति। ओमिति॑ ब्राह्म॒णः प्र॑व॒क्ष्यन्ना॑ह॒ ब्रह्मोपा॑प्नवा॒नीति॑। ब्रह्मै॒वोपा॑प्नोति॥१६॥

ओन्दश॑॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। सत्यं च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च।

तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणꣳ सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहꣳ षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकꣳ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इ॑तराणि। ये के चास्मच्छ्रेया᳡ꣳसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्व॑सितव्यम्। श्रद्ध॑या देयम्। अश्रद्ध॑याऽदेयम्। श्रि॑या देयम्। ह्रि॑या देयम्। भि॑या देयम्। संवि॑दा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकि॑त्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः॑ सम्मर्शिनः। युक्ता॑ आयुक्ताः। अलूक्षा॑ धर्म॑कामाः स्युः। यथा ते॑ तत्र॑ वर्तेरन्। तथा तत्र॑ वर्तेथाः। अथाभ्या॑ख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः॑ सम्मर्शिनः। युक्ता॑ आयुक्ताः। अलूक्षा॑ धर्म॑कामाः स्युः। यथा ते॑ तेषु॑ वर्तेरन्। तथा तेषु॑ वर्तेथाः। एष॑ आदेशः। एष उ॑पदेशः। एषा वे॑दोपनिषत्। एतद॑नुशासनम्। एवमुपा॑सितव्यम्। एवमु चैत॑दुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रम॑दितव्यं तानि त्वयो॑पास्यानि स्यात्तेषु॑ वर्तेरन्थ्सप्त च॥——————[११]

शं नो॑ मित्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः॑। शं नो विष्णु॑रुरुक्रमः। नमो ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मा॑सि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावा॑दिषम्। ऋतम॑वादिषम्। सत्यम॑वादिषम्। तन्मामा॑वीत्। तद्वक्तार॑मावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्॑। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॑॥२३॥

सत्यम॑वादिषं पञ्च च॥——————[१२]

॥अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

ब्र॒ह्म॒विदा॑प्नोति॒ परम्॑। तदे॒षाभ्यु॑क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑न॒न्तं ब्रह्म॑। यो वेद॒ निहि॑तं॒ गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सो॑ऽश्नुते॒ सर्वा॒न्कामा॑न्थ्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॒द्वा ए॒तस्मा॑-दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः। वा॒योर॒ग्निः। अ॒ग्नेराप॑ः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽ-न्नम्॑। अन्ना॒त्पुरु॑षः। स वा एष पुरुषोऽन्न॑रस॒मयः। तस्येद॑मेव॒ शिरः॑। अयं दक्षि॑णः प॒क्षः। अयमुत्त॑रः प॒क्षः। अयमात्मा॑। इदं पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥१॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीꣳ श्रि॒ताः। अथो॒ अन्ने॑नै॒व जी॑वन्ति। अथै॑न॒दपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॒ꣳ हि भू॒तानां॒ ज्येष्ठम्॑। तस्मा॑थ्सर्वौ॑ष॒धमु॑च्यते। सर्वं॒ वै तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॒ ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॒ꣳ हि भू॒तानां॒ ज्येष्ठम्॑। तस्मा॑थ्सर्वौ॑ष॒धमु॑च्यते। अन्ना॑द्भू॒तानि॒ जाय॑न्ते। जाता॒न्यन्ने॑न वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च॑ भूता॒नि। तस्मादन्नं॑ तदुच्य॑त इ॒ति। तस्माद्वा एतस्मादन्न॑रस॒मयात्। अन्योऽन्तर आत्मा॑ प्राण॒मयः। तेनै॑ष पू॒र्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य पुरु॑षवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य प्राणं॑ एव॒

शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः

सर्वे॑। ब्रह्म॒ ज्येष्ठ॒मुपा॑सते। वि॒ज्ञानं॒ ब्रह्म॒ चेद्वेद॑। तस्मा॒च्चेन्न प्र॒माद्य॑ति। शरीरे॑ पाप्म॑नो हि॒त्वा। सर्वान्कामान्थ्समश्ञु॑त इ॒ति। तस्यैष एव शारी॑र आ॒त्मा। यः॑ पूर्व॒स्य। तस्माद्वा एतस्माद्वि॑ज्ञान॒मयात्। अन्योऽन्तर आत्मा॑ऽऽनन्द॒मयः। तेनै॑ष पू॒र्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य पुरु॑षवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य प्रियं॑मेव॒ शिरः। मोदो दक्षि॑णः प॒क्षः। प्रमोद उत्त॑रः प॒क्षः। आन॑न्द आ॒त्मा। ब्रह्म पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥५॥

अस॑न्नेव स॑ भवति। अस॒द्ब्रह्मेति॒ वेद॒ चेत्। अस्ति ब्रह्मेति॑ चेद्वे॒द। सन्तमेनं ततो वि॑दुरि॒ति। तस्यैष एव शारी॑र आ॒त्मा। यः॑ पूर्व॒स्य। अथातो॑ऽनुप्र॒श्ञाः। उ॒ता वि॒द्वान॒मुं लो॒कं प्रेत्य॑। कश्च॒न ग॑च्छ॒ती(३)॥ आहो॑ वि॒द्वान॒मुं लो॒कं प्रेत्य॑। कश्चि॒थ्समं॑श्ञु॒ता(३) उ॒। सो॑ऽकामयत। ब॒हु स्यां॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। इ॒द॑ꣳ सर्वमसृजत। यदि॒दं किं च॑। तथ्सृ॒ष्ट्वा। तदे॒वानु॒ प्राविं॑शत्। तद॑नुप्र॒विश्य॑। सच्च॒ त्यच्चा॑भवत्। नि॒रुक्तं॒ चानि॑रुक्तं च। नि॒लय॑नं॒ चानि॑लयनं च। वि॒ज्ञानं॒ चावि॑ज्ञानं च। सत्यं चानृतं च स॑त्यम॒भवत्। यदि॑दं कि॒ं च। तथ्सत्यमि॑त्याच॒क्षते। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥६॥

अस॒द्वा इ॒दमग्र॑ आसीत्। ततो॒ वै सद॑जायत। तदात्मानꣳ स्वय॑मकु॒रुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्य॑त इ॒ति। यद्वै

तथ्सुकृतम्। रसो वै सः। रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमाꣳसा भवति। युवा स्याथ्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः।

स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः।

स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः।

स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा

देवानंपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानांमानन्दाः।

स एको देवानांमानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। ते ये शतं देवानांमानन्दाः।

स एक इन्द्रंस्याऽऽनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। ते ये शतमिन्द्रंस्याऽऽनन्दाः।

स एको बृहस्पतेंरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतेंरानन्दाः।

स एकः प्रजापतेंरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेंरानन्दाः।

स एको ब्रह्मणं आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। स यश्चांयं पुरुषे। यश्चासांवादित्ये। स एकंः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोंकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपंसङ्क्रामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपंसङ्क्रामति। एतं मनोमयमात्मानमुपंसङ्क्रामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपंसङ्क्रामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपंसङ्क्रामति। तदप्येष श्लोंको भवति॥८॥

यतो वाचो निवंर्तन्ते। अप्राँप्य मनंसा सह। आनन्दं ब्रह्मंणो विद्वान्। न बिभेति कुतंश्चनेति। एतꣳ ह वावं न तपति। किमहꣳ साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरंवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मांनꣳ स्पृणुते। उभे ह्येंवैष एते आत्मांनꣳ स्पृणुते। य एवं वेदं। इत्युंपनिषंत्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृगु॒र्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पित॑र॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो॒ ब्रह्मेति॑। तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मनो॒ वाच॒मिति॑। तꣳ हो॑वाच। यतो॒ वा इ॒मानि॒ भूता॑नि॒ जाय॑न्ते। येन॒ जाता॑नि॒ जीव॑न्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति। तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥१॥

अन्नं॒ ब्रह्मेति॒ व्य॑जानात्। अ॒न्नाद्ध्ये॑व खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि॒ जाय॑न्ते। अन्ने॑न॒ जाता॑नि॒ जीव॑न्ति। अन्नं॒ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑श॒न्तीति॑। तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पित॑र॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो॒ ब्रह्मेति॑। तꣳ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॒ह्मेति॒ व्य॑जानात्। प्रा॒णाद्ध्ये॑व खल्वि॒मानि॒ भूता॑नि॒ जाय॑न्ते। प्रा॒णेन॒ जाता॑नि॒ जीव॑न्ति। प्रा॒णं प्रय॑न्त्य॒भि

संविशन्तीति। तद्विजिज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विजिज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विजिज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नꣳ राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नꣳ राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नꣳ राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति

पा॒यौ। इति मानुषीः॑ समा॒ज्ञाः। अथ दै॒वीः। तृप्तिरि॑ति वृ॒ष्टौ। बलमि॑ति वि॒द्युति। यश इ॑ति प॒शुषु। ज्योतिरि॑ति न॑क्षत्रे॒षु। प्रजातिरमृतमानन्द इ॑त्युप॒स्थे। सर्वमि॑त्याका॒शे। तत्प्रतिष्ठेत्यु॑पासी॒त। प्रतिष्ठा॑वान्भ॒वति। तन्मह इत्यु॑पासी॒त। म॑हान्भ॒वति। तन्मन इत्यु॑पासी॒त। मान॑वान्भ॒वति। तन्नम इत्यु॑पासी॒त। नम्यन्तेँ॑ऽस्मै का॒माः। तद्ब्रह्मेत्यु॑पासी॒त। ब्रह्म॑वान्भ॒वति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्यु॑पासी॒त। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः॑ सप॒त्नाः। परि येँ॑ऽप्रियाँ॑ भ्रातृ॒व्याः। स यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चासा॑वादि॒त्ये। स एकः॑। स य॑ एवं॒वित्। अस्माल्लो॑कात्प्रे॒त्य। एतमन्नमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्य॑नुस॒ञ्चरन्। एतथ्साम गा॑यन्ना॒स्ते। हा(३) वु॒ हा(३) वु॒ हा(३) वु॑। अ॒हमन्नम॒हमन्नम॒हमन्नम्। अ॒हमन्ना॒दो(२)ऽ॒हमन्ना॒दो(२)ऽ॒हमन्ना॒दः। अ॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य॒। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भा॒इ॒। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वा॒ः। अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॒मा(३) द्मि॒। अ॒हं विश्वं॒ भुव॑न॒मभ्य॑भ॒वाम्। सुव॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒

शान्तिः॥

॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥अम्भस्य पारे॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑हतो महीयान्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ꣳषि समनु॒प्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचैति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॒तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्तप॑ति॒ तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॒न्तः स॑मु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसूती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑सर्ज॒ भूम्या॑म्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूꣳश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॒दणी॑यसꣳ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्महतो म॒हान्तम्॑। यदे॑कम॒व्यक्त॒मन॑न्तरूपं॒ विश्वं॑ पुरा॒णं तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं तदु॑ स॒त्यमा॑हु॒स्तदे॒व ब्रह्म॑ पर॒मं क॑वी॒नाम्। इ॒ष्टा॒पूर्तं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं वि॒श्वं बि॑भर्ति॒ भुव॑नस्य॒ नाभिः॑॥ तदे॒वाग्निस्तद्वा॒युस्तथ्सूर्य॒स्तदु॑ च॒न्द्रमाः॑। तदे॒व शु॒क्रम॒मृतं॒ तद्ब्रह्म॒ तदापः॒ स प्र॒जाप॑तिः॥ सर्वे॑ निमे॒षा

ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॒ पुरु॑षा॒दधि॑। क॒ला मु॑हू॒र्ताः काष्ठा॑श्चाहोरा॒त्राश्च॑ सर्व॒शः॥ अ॒र्धमा॒सा मासा॑ ऋ॒तवः॑ संवथ्स॒रश्च॑ कल्पन्ताम्। स आपः॑ प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्ष॒मथो॒ सुवः॑॥ नैन॑मू॒र्ध्वं न ति॒र्यञ्चं॒ न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्ये॑शे॒ कश्च॒न तस्य॑ नाम म॒हद्यशः॑॥२॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॒नैनम्॑। हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑सा॒ऽभिक्लृ॑प्तो॒ य ए॑नं वि॒दुरमृ॑ता॒स्ते भ॑वन्ति॥ अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हिरण्यग॒र्भ इत्य॒ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः प्र॒दिशोऽनु॒ सर्वाः॒ पूर्वो॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मुखा॑स्तिष्ठति वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्यां॒ नम॑ति॒ सं पत॑त्रै॒र्द्यावा॑पृथि॒वी ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्तत्पश्य॒न्विश्वा॒ भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॒ विश्वं॒ भव॒त्येक॑नीळम्। यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचै॑क॒ꣳ स ओतः॒ प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॒ नु वि॒द्वान्ग॑न्ध॒र्वो नाम॒ निहि॑तं॒ गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता॒ गुहा॑सु॒ यस्तद्वेद॑ सवि॒तुः पि॒ताऽस॑त्। स नो॒ बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि॒ वेद॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॒तीये॒ धामा॑न्य॒भ्यैर॑यन्त। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॒ दिशः॒ परि॒ सुवः॑। ऋ॒तस्य॒ तन्तुं॑ विततं

वि॒चृत्य॒ तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑। प॒रीत्य॑ लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑ प॒रीत्य॒ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॒ दिश॑श्च। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्या॒ऽऽत्मना॒ऽऽत्मान॑म॒भिसम्ब॑भूव। सद॑स॒स्पति॒मद्भु॑तं प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्यम्॑। सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम्। उद्दी॑प्यस्व जातवेदोऽप॒घ्नन्निर्ऋ॑तिं॒ मम॑॥४॥

प॒शूꣳश्च॒ मह्य॒माव॑ह॒ जीव॑नं च॒ दिशो॑ दिश। मा नो॑ हिꣳसीज्जातवेदो॒ गामश्वं॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। अबि॑भ्र॒दग्न॒ आग॑हि श्रि॒या मा॒ परि॑पातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य विद्म सहस्रा॒क्षस्य॑ महादे॒वस्य॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ वक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि। तन्नो॑ दन्तिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ चक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि॥५॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महासे॒नाय॑ धीमहि। तन्नः॑ षण्मुखः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ सुवर्णप॒क्षाय॑ धीमहि। तन्नो॑ गरुडः प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑ वि॒द्महे॑ हिरण्यग॒र्भाय॑ धीमहि। तन्नो॑ ब्रह्म॑ प्रचो॒दया॑त्। ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वासुदे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ विष्णुः प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ तीक्ष्णद॒ꣳष्ट्राय॑ धीमहि॥६॥

तन्नो॑ नारसिꣳहः प्रचो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑

महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वꣳ हरतु मे पापं दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि॥ ७॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व माँ पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ ८॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हतेन पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छ॒ग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॒ विमृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा विमृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्वस्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु। आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा॒ धुनि॒ः शिमी॑वा॒ञ्छरु॑मा॒ ऽ ऋजी॒षी। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वागिन्द्रं॑ प्रति॒मानानि॑देभुः॥ ९॥

ब्रह्म॑जज्ञा॒नं प्र॑थ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। सबु॒ध्निया॑ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॒ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः॒ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्ध॒द्वा॒रां दु॑राध॒र्षां नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ꣳ सर्व॑भूता॒नां तामि॒होप॑ह्वये॒ श्रियम्। श्रीर्मे॑ भ॒जतु। अलक्ष्मीर्मे॑ न॒श्यतु। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑नप-ज॒य्यम॒भ्य॑जयन्। म॒हा॒ꣳ इन्द्रो॒ वज्र॑बाहुः षोड॒शी शर्म॑ यच्छतु॥ १०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॑। सो॒मान॒ꣳ स्वर॑णं कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं॒ य औ॑शि॒जम्। शरी॑रं यज्ञशम॒लं कुसी॑दं॒ तस्मि॑न्थ्सीदतु॒ यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॑। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति

दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमराति तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽफ्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाफ्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने

सरस्वति शुतुद्रि स्तोमꣳ सचता परुष्णिया। असिक्न्या मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्याꣳ रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमाꣳस्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः। पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयꣳ सꣳश्रितꣳ सुवः॥१४॥

स नः सुवः सꣳशिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाꣳ रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां देवीꣳ शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्थ्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूतनाजितꣳ सहमानमग्निमुग्रꣳ हुवेम परमाथ्सधस्थात्। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अति दुरिताऽत्यग्निः। प्रत्नोषि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सथ्सि। स्वाश्चाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमायजस्व। गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नमग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नमादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरन्नमोम्॥१७॥

[३]

भूरग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरग्न ओम्॥१८॥

[४]

भूरग्नये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा भुवो वायवे चान्तरिक्षाय च महते च स्वाहा सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्न एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्च तसृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाꣳस्याविवेश। सताꣳ शिक्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय

ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा च्यौढ्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्माथ्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा

गुहाशयां निहिताः सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्माथ्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाँच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानाँ पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाँम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीꣳ सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोँऽन्यः॥२६॥

हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिर्मधुमाꣳ उदारदुपाꣳशुना समममृतत्वमानट्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याꣳ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकꣳ सूर्य एकं जजान वेनादेकꣳ स्वधया

निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानꣳ स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं विपापं परमेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसꣳस्थम्। तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणꣳ हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरꣳ शाश्वतꣳ शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः

परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविꣳ समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशꣳ हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ट्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततꣳ शिलाभिस्तु-लम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरꣳ सूक्ष्मं तस्मिन्त्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतल-मस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारिं च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलꣳ स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलꣳ स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि

पुरुषस्तानि यजूꣳषि स यजुषा मण्डलꣳ स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्नममृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यꣳ सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदेत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतथ्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गꣳ स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतꣳ सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम शन्तमꣳ हृदे। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदि॑तिर्दे॒वा ग॑न्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः॑ पि॒तरोऽसु॑रा॒स्तेषाꣳ सर्वभू॒तानां॑ मा॒ता मे॒दिनी॑ मह॒ता म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला विश्वा॑ भू॒ता क॑त॒मा का या सा स॒त्येत्य॒मृतेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दꣳ सर्वं॒ विश्वा॑ भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॒ आपोऽन्न॒मापोऽमृ॑त॒मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑ स्व॒राडाप॒श्छन्दा॒ꣳस्यापो॒ ज्योती॒ꣳष्यापो॒ यजू॒ꣳष्यापः॑ स॒त्यमापः॒ सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुवः॒ सुव॒राप॒ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृ॑थि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पु॒नन्तु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॒र्ब्रह्म॑पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्ट॒मभो॑ज्यं॒ यद्वा॑ दु॒श्चरि॑तं॒ मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रति॒ग्रह॒ꣳ स्वाहा॑॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्यु॑कृते॒भ्यः। पापेभ्यो॑ रक्ष॒न्ताम्। यदह्ना पाप॑मका॒रिषम्। मनसा वाचा॑ हस्ता॒भ्याम्। पद्भ्यामुदरे॑ण शि॒श्ना। अह॒स्तद॑वलु॒म्पतु। यत्किं च॑ दुरि॒तं

मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्व वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-

यामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयꣳ रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विꣳशत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओꣳ सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओꣳ सत्यम्। ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनेन द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावथ्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम प्राणाꣳस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावथ्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवꣳ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।

नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिथ्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्थ्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्ट ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषताꣳ स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या। ऊर्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒ पिन्व॑माना॒ सा मां॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॒ग्निस्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑ इन्द्रि॒यं द॑धातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयि॒ सूर्यो॒ भ्राजो॑ दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृतं॑ न॒ आग॑न्वैवस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिवा॒भिन॑ः शीयताꣳ र॒यिः स च॑ तान्नः॒ शची॒पतिः॑॥६२॥

[४५]

परं॑ मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि॒ पन्थां॒ यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒यानां॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जाꣳ री॑रिषो॒ मोत वी॒रान्॥६३॥

[४६]

वातं॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे प्र॒जाप॑तिं॒ यो भुव॑नस्य गो॒पाः। स नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यतां॒ पात्वꣳह॑सो॒ ज्योग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मु॒त्र॒ भूया॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भिश॑स्ते॒रमु॑ञ्चः।

प्रत्यौहताम॒श्विना॑ मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑मग्ने भि॒षजा॒ शची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॒ꣳ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा विश्व॒स्येशा॑नं वृष॒भं म॑ती॒नाम्। ब्रह्म॒ सरू॑प॒मनु॑मे॒दमागा॒दय॑नं॒ मा विव॑धी॒र्विक्र॑मस्व॥६६॥

[४९]

शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयौ॑र्लो॒कयोर॑ृ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृत्यो॒ मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॒ विवृ॑हो॒ मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अर्भ॒कं मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा नो॑ऽवधीः पि॒तरं॒ मोत मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रुद्र भामि॒तोऽव॑धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो

रयीणाम्॥ ७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥ ७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वानव यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम

तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। यथ्सु॒षुप्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॒म तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। यद्वि॒द्वाꣳस॒श्चावि॑द्वाꣳस॒श्चैन॑श्चकृ॒म तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑। एनस एनसोऽवयजनम॑सि स्वा॒हा॥७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ देवाश्चकृ॒म जि॒ह्वया॑ गु॒रुमन॑सो वा॒ प्रयु॑ती देव॒ हेड॑नम्। अरा॑वा॒ यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॒ तस्मि॒न्तदेनो॑ वसवो॒ निधे॑तन॒ स्वाहा॑॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षी॑न्नमो॒ नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता काम॑ः कार॒यिता नाहं॑ कार॒यिता एष ते काम कामा॑य स्वा॒हा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षी॑न्नमो॒ नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्यु॑ः कार॒यिता नाहं॑ कार॒यिता एष ते मन्यो मन्य॑वे स्वा॒हा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाꣳ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रम॑न्तु स्वा॒हा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानꣳ सर्वेषाꣳ श्रि॑यै स्वा॒हा।

श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयꣳ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिꣳ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। त्वक्चर्ममाꣳसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं

वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। मनोवाक्कायकर्माणि मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। अव्यक्तभावैर॑हङ्कारै॒र्ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। आत्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। अन्तरात्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। परमात्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑। क्षु॒धे स्वाहा॑। क्षुत्पि॑पासाय॒ स्वाहा॑। विवि॑ट्यै॒ स्वाहा॑। ऋग्वि॑धानाय॒ स्वाहा॑। क॒षो॑त्काय॒ स्वाहा॑। क्षु॒त्पि॒पा॒साम॑लं ज्ये॒ष्ठा॒म॒ल॒क्ष्मीर्ना॑शया॒म्यहम्। अभू॑ति॒मस॑मृद्धिं॒ च॒ सर्वान्निर्णुद मे पाप्मा॑नꣳ स्वा॒हा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे॑ शुद्ध्य॒न्तां॒ ज्योति॑र॒हं वि॒रजा॑ विपा॒प्मा भू॑यास॒ꣳ स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॒ स्वाहा॑। ध्रु॒व॒क्षित॑ये॒ स्वाहा॑। अ॒च्यु॒त॒क्षित॑ये॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहा॑ ॥ धर्मा॑य॒ स्वाहा॑। अध॑र्माय॒ स्वाहा॑। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑। ओ॒ष॒धि॒व॒न॒स्प॒तिभ्यः॒ स्वाहा॑॥८४॥

र॒क्षो॒दे॒व॒ज॒नेभ्यः॒ स्वाहा॑। गृह्या॑भ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒व॒सानै॑भ्यः

स्वाहा॑। अ॒व॒सान॑पतिभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒र्व॒भू॒तेभ्यः॒ स्वाहा॑। कामा॑य॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑। यदेज॑ति॒ जग॑ति॒ यच्च॒ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं नाम्ने॒ स्वाहा॑। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॑। सूर्या॑य॒ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑। नक्ष॑त्रेभ्यः स्वाहा॑। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहा॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। स्व॒धा पि॒तृभ्यः॒ स्वाहा॑। नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॒पत॑ये॒ स्वाहा॑॥८६॥

दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। पि॒तृभ्य॑ः स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॒ नम॑ः। म॒नु॒ष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। प॒र॒मे॒ष्ठिने॒ स्वाहा॑। यथा कू॑पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो॒ अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु धा॒न्य॑ꣳ स॒हस्र॑धार॒मक्षि॑तम्। धन॑धान्यै॒ स्वाहा॑। ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति॒ दिवा॒नक्तं॒ बलि॑मि॒च्छन्तो॑ वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्या॑ः। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॒ पुष्टिं॒ पुष्टि॑पतिर्दधातु॒ स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओं॑ तद्ब्रह्म॒। ओं॑ तद्वा॒युः। ओं॑ तदा॒त्मा। ओं॑ तथ्स॒त्यम्। ओं॑ तथ्सर्वम्॑। ओं॑ तत्पुरो॒र्नमः॥ अन्तश्चरति॑ भूते॒षु॒ गुहायां॑ वि॑श्वमू॒र्तिषु॒। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वꣳ रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं॑ प्रजा॒पतिः॑। त्वं त॑दाप॒ आपो॒ ज्योती॒ रसो॒ऽमृतं॒ ब्रह्म॒ भूर्भुव॒स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्र॒द्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धायां॑मपा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धायां॑ व्या॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धायां॑मुदा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धाया॑ꣳ समा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृ॑त॒त्वाय॑॥ अ॒मृतो॒प॒स्तर॑णमसि॥ श्र॒द्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धायां॑-मपा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। अ॒पा॒नाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धायां॑ व्या॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। व्या॒नाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धायां॑-मुदा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। उ॒दा॒नाय॒ स्वाहा॑॥ श्र॒द्धाया॑ꣳ समा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। शि॒वो मा॑ वि॒शाप्र॑दाहाय। स॒मा॒नाय॒ स्वाहा॑॥ ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृ॑त॒त्वाय॑। अ॒मृ॒ता॒पि॒धा॒नम॑सि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्र॒द्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। प्रा॒णमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धायां॑मपा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। अ॒पा॒नमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धायां॑ व्या॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम्। व्या॒नमन्ने॑नाप्यायस्व। श्र॒द्धायां॑मुदा॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ꣳ हु॒तम। उ॒दा॒नमन्ने॑नाप्यायस्व।

श्रद्धाया꣡ꣳ समा꣡ने निवि꣡श्या꣡मृतꣳ हु꣡तम्। स꣡मा꣡नमन्ने꣡नाप्या-यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च꣡ समा꣡श्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति꣡ विश्व꣡भुक्॥॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म꣡ आ꣡सन्। न꣡सोः प्रा꣡णः। अ꣡क्ष्योश्चक्षु꣡ः। कर्णयो꣡ः श्रोत्रम्꣢। बा꣡हु꣡वोर्बलम्꣢। ऊ꣡रु꣡वोरोजः꣡। अरि꣡ष्टा꣡ विश्वा꣡न्यङ्गा꣡नि त꣡नूः। त꣡नुवा꣡ मे स꣡ह नमस्ते अस्तु꣡ मा मा꣡ हिꣳसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः꣡ सुप꣡र्णा उप꣡ सेदु꣡रिन्द्रं꣡ प्रि꣡यमे꣡धा꣡ ऋष꣡यो꣡ नाध꣡मानाः। अप꣡ ध्वा꣡न्तमू꣢र्णु꣡हि पू꣡र्धि चक्षु꣡र्मुमु꣡ग्ध्य꣡स्मान्नि꣡धये꣡ऽव ब꣡द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा꣡ विशा꣡न्तकः। तेनान्ने꣡नाप्या-य꣡स्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्यु꣡र्मे पा꣡हि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने॒ द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वमश्म॑न॒स्परि॑। त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जायसे॒ शुचि॑ः॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्यर्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठ॒स्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॒ उप॑ ते॒ नमः॑॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं पर॒ं पर॑ꣳ स॒त्यꣳ स॒त्येन॒ न सु॑व॒र्गाल्लो॒काच्च्य॑वन्ते क॒दाच॒न स॒ताꣳ हि स॒त्यं तस्मा॑थ्स॒त्ये र॑मन्ते॒ ॰ तप॒ इति॒ तपो॒ नानश॑ना॒त्पर॒ं यद्धि पर॒ं तप॒स्तद्दुर्ध॑र्षं॒ तद्दुरा॑धर्षं॒ तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते॒ ॰ दम॒ इति॒ नियं॑तं ब्रह्मचा॒रिण॒स्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते॒ ॰ शम॒ इत्यर॑ण्ये मु॒नय॒स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते ॰ दा॒नमिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शꣳस॑न्ति दा॒नान्नाति॑ दु॒ष्करं॒ तस्मा॑द्दा॒ने र॑मन्ते ॰ ध॒र्म इति॒ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मान्नाति॑ दु॒ष्करं॒ तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते ॰ प्र॒जन॒ इति॒ भूयाꣳ॑स॒स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्ते॒ऽग्नय॒ ॰ इत्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्नय॒ आधा॑तव्या अग्निहो॒त्रमित्या॑ह॒ तस्मा॑दग्निहो॒त्रे र॑मन्ते ॰ य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्य॒ज्ञे र॑मन्ते ॰

मानसमिति विद्वाꣳसस्तस्माद्विद्वाꣳस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि पराꣳसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ज्ञानसाधन-निरूपणम्॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरवाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्थ्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामग्रं आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दन् तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानां दुराधर्षञ्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारꣳ सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं

तस्माᳬद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायाᳬस्तन्तुं तन्वानः पितॄणामनृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्माᳬत् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयी विद्या । देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः साम सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रꣳ सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टꣳ सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणꣳ सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माᳬद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माᳬन्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणोᳬ ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवथ्सर इति संवथ्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिᳬ स्मृत्या स्मारᳬ स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति

तस्मा॑द॒न्नं दद॒न्थ्सर्वा॑ण्ये॒तानि॑ ददा॒त्यन्ना॑त् प्रा॒णा भ॑वन्ति ॰ भू॒तानां॑ प्रा॒णैर्मनो॒ मन॑सश्च वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाना॑दान॒न्दो ब्र॑ह्मयो॒निः स वा ए॒ष पुरु॑षः पञ्च॒धा प॑ञ्चा॒त्मा येन॒ सर्व॑मि॒दं प्रोतं॑ पृथि॒वी चा॒न्तरि॑क्षं च॒ द्यौश्च॒ दिश॑श्चावान्तरदि॒शाश्च॒ स वै सर्व॑मि॒दं जग॒थ्स च॒ भूतꣳ॑ स भ॒व्यं जि॑ज्ञासक्लृ॒प्त ऋ॑त॒जा रयि॑ष्ठा ॰ श्र॒द्धा स॒त्यो मह॑स्वान्त॒पसो॒ वरि॑ष्ठा॒द्ज्ञात्वा॑ तमे॒वं मन॑सा हृ॒दा च॒ भूयो॑ न मृ॒त्युमुप॑याहि वि॒द्वान्तस्मा॑न्न्या॒समे॒षां तप॑सामतिरिक्त॒माहु॑र्वसुर॒ण्वो॑ वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वमसि॑ सन्धा॒ता ॰ ब्रह्म॑न् त्वमसि॑ विश्व॒धृत्ते॑जो॒दास्त्वम॑स्य॒ग्निर॑सि वर्चो॒दास्त्वम॑सि॒ सूर्य॑स्य द्युम्नो॒दास्त्वम॑सि च॒न्द्रम॑स उपया॒मगृ॑हीतोऽसि ब्र॒ह्मणे॑ त्वा॒ ॰ महस॒ ओमित्या॒त्मानं॑ युञ्जीतै॒तद्वै म॑होप॒निष॑दं दे॒वानां॒ गुह्यं॒ य ए॒वं वेद॑ ब्र॒ह्मणो॑ महि॒मान॑माप्नोति॒ तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ महि॒मान॑मित्युप॒निषत्॥९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यै॒वं वि॒दुषो॑ य॒ज्ञस्या॒ऽऽत्मा यज॑मानः श्र॒द्धा पत्नी॒ शरी॑रमि॒ध्ममुरो॒ वेदि॒र्लोमा॑नि ब॒र्हिर्वे॒दः शिखा॒ हृद॑यं॒ यूपः॒ काम॒ आज्यं॑ म॒न्युः प॒शुस्तपो॒ऽग्निर्दमः॑ शमयि॒ता दक्षि॑णा॒ वाग्घोता॑ प्रा॒ण उ॑द्गा॒ता चक्षु॑रध्व॒र्युर्मनो॒ ब्रह्मा॒ ॰ श्रोत्र॑म॒ग्नीद्याव॒द्ध्रिय॑ते॒ सा दी॒क्षा यदश्ञा॑ति॒ तद्धवि॒र्यत्पिब॑ति॒ तद॑स्य सोमपा॒नं यद्रम॑ते॒ तदु॑प॒सदो॒

यथ्स॒ञ्चर॑त्युप॒विश॑त्युत्ति॒ष्ठते॑ च॒ स प्र॑व॒र्ग्यो॑ यन्मुखं॒ तदा॑हव॒नीयो॒ या व्याहृ॑तिराहु॒तिर्यद॑स्य ॰ वि॒ज्ञानं॒ तज्जु॒होति॒ यथ्सा॒यं प्रा॒तर॑त्ति॒ तथ्स॒मिधं॒ यत्प्रा॒तर्म॒ध्यं दि॑न॒ꣳ सा॒यं च॒ तानि॒ सर्व॑नानि॒ ये अ॑होरा॒त्रे ते द॑र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ ये॑ऽर्धमा॒साश्च॒ मासा॑श्च॒ ते चा॑तुर्मा॒स्यानि॒ य ऋ॒तव॒स्ते प॑शुब॒न्धा ये स॑वथ्स॒राश्च॑ परिवथ्स॒राश्च॒ तेऽह॑र्ग॒णाः स॑र्ववेद॒सं वा ॰ ए॒तथ्स॒त्रं यन्मर॑णं॒ तद॑व॒भृथ॑ ए॒तद्वै ज॑रामर्य॒मग्निहो॒त्रꣳ स॒त्रं य ए॒वं वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वाना॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यं गच्छ॒त्यथ॒ ॰ यो द॑क्षि॒णे प्र॒मीय॑ते पितॄ॒णामे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोत्ये॒तौ वै सू॒र्याचन्द्र॒मसो॑र्महि॒मानौ॑ ब्राह्म॒णो वि॒द्वान॒भिज॑यति॒ तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ महि॒मान॑माप्नोति॒ तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ महि॒मान॑मित्युप॒निषत्॥ ९९॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ प्र॒ज्ञानं॑ जा॒नद॑भिजा॒नत्। स॒ङ्कल्प॑मानं प्र॒कल्प॑मानमुप॒कल्प॑मान॒मुप॑क्लृप्तं क्लृ॒प्तम्। श्रेयो॒ वसी॑य आ॒यथ्सम्भू॑तं भू॒तम्। चि॒त्रः के॒तुः प्र॒भाना॒भान्थ्स॒म्भान्। ज्योति॑ष्मा॒ꣳस्तेज॑स्वाना॒तप॒ꣳस्तप॑न्नभि॒तपन्॑। रो॒च॒नो रोच॑मानः शोभ॒नः शोभ॑मानः क॒ल्याणः॑। दर्शा॑ दृ॒ष्टा द॑र्श॒ता वि॒श्वरू॑पा सुदर्श॒ना। आ॒प्याय॑माना॒ प्याय॑माना॒ प्याया॑ सू॒नृतेरा॑। आ॒पूर्य॑माणा॒ पूर्य॑माणा पू॒रय॑न्ती पू॒र्णा पौ॑र्णमा॒सी। दा॒ता प्र॑दा॒ताऽऽन॒न्दो मोदः॑ प्रमो॒दः॥१॥

आ॒वे॒शय॑न्निवे॒शय॑न्थ्स॒ंवेश॑नः॒ सꣳशा॑न्तः शा॒न्तः। आ॒भव॑न्प्र॒भव॑न्थ्स॒म्भव॒न्थ्सम्भू॑तो भू॒तः। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑त॒ꣳ सꣳस्तु॑तं क॒ल्याणं॑ वि॒श्वरू॑पम्। शु॒क्रम॒मृतं॑ तेज॒स्वि तेजः॒ समि॑द्धम्। अ॒रु॒णं भा॑नु॒मन्मरी॑चिमदभि॒तप॒त्तप॑स्वत्। स॒वि॒ता प्र॑सवि॒ता दी॒प्तो दी॒पय॒न्दीप्य॑मानः। ज्वल॑ञ्ज्वलि॒ता तप॑न्वि॒तप॑न्थ्स॒न्तपन्॑। रो॒च॒नो रोच॑मानः शु॒म्भूः शुम्भ॑मानो वा॒मः। सु॒ता सु॑न्व॒ती प्रसु॑ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पीती॑ प्र॒पा स॒म्पा तृप्ति॑स्त॒र्पय॑न्ती॥२॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॒ताऽऽयु॑ष्मती काम॒दुघा॑। अ॒भि॒शा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽन॒न्दो मोदः॑ प्रमो॒दः। आ॒सा॒दय॑न्निषा॒दय॑न्थ्स॒ꣳसाद॑नः॒ सꣳस॑न्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः

शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्थ्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्थ्सहीयानोजस्वान्थ्सहमानः। जयन्नभिजयन्थ्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्रसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्राराः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरꣳस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवथ्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया

देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वेत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवथ्सरोऽसि परिवथ्सरोऽसि। इदावथ्सरोऽसीदुवथ्सरोऽसि। इद्वथ्सरोऽसि वथ्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्त्या चितिमापृण। अचित्त्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्थ्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समच। कामं प्रसारय। कामꣳ समच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्यावर्वृथस्व॥१०॥

[५]

राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सꣳसृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽꣳहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय

स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒ꣳसर्पा॑य॒ स्वाहा॑ क॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा॑। अर्जु॑नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धाराऽत्यन्धो॑ अर्षति। अहि॑र्ह॒ जी॒र्णामति॑सर्पति॒ त्वचम्॑। अत्यो॒ न क्रीड॑न्नसर॒द्वृषा॒ हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युमप॒क्षुध॑म्। अपे॒तः श॒पथं॑ जहि। अधा॑ नो अग्न॒ आव॑ह। रा॒यस्पोषꣳ सह॒स्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒ययाः॑। सर्वा॒नव॑यजामहे। भ॒क्षौऽस्यमृतभ॒क्षः। तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभिभू॑तिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॒ वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जागृ॑विः प्राण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान। असा॒वेहि॑। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षु॑ः। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दाशो॒ मनः॑। असा॒वेहि॑। कवे॒ विप्र॑चित्ते॒ श्रोत्र॑। असा॒वेहि॑॥१५॥

सु॒ह॒स्तः सु॑वा॒सासः॑। शू॒षो नामा॑स्य॒मृतो॒ मर्त्ये॑षु। तं त्वा॒ऽहं तथा॒ वेद॑। असा॒वेहि॑। अ॒ग्निर्मे॑ वा॒चि श्रि॒तः। वाग्घृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते॑। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। वा॒युर्मे॑ प्रा॒णे श्रि॒तः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः। बलꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युरर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।

तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमाꣳसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यꣳहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणं प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। परोरजसीति। कस्तद्यत्परोरजा इति। एष वाव स परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तथ्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्बलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्।

अ॒हमु॑त आचा॒र्याच्छ्रेया॑न्भविष्यामि। यो मा॑ सावि॒त्रे स॒मवा॑दि॒ष्टेति॑॥२७॥

तस्मा॑थ्सावि॒त्रे न संव॑देत। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रं वि॒दुषा॑ सावि॒त्रे स॒वद॑ते। सहा॑स्मि॒ञ्छ्रियं॑ दधाति। अनु॑ ह॒ वा अ॑स्मा अ॒सौ तपञ्छ्रियं॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ श्रीस्तपो॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ तपो॒ बलं॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ बलं॑ प्रा॒णं म॑न्यते। स यदाह॑। स॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॒ दर्शा॑ दृ॒ष्टेति॑। ए॒ष ए॒व तत्॥२८॥

अथ॒ यदाह॑। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑तꣳ सु॒ता सु॑न्व॒तीति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व तान्यहा॑नि। ए॒ष रात्र॑यः। अथ॒ यदाह॑। चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता स॑वि॒ता प्र॑सवि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑म॒न्तेति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व तेऽह्नो॑ मुहू॒र्ताः। ए॒ष रात्रे॑ः॥२९॥

अथ॒ यदाह॑। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्थ्सह॑स्वा॒न्थ्सही॑यानरु॒णो॑-ऽरु॒णर॑जा॒ इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते॑ऽर्धमा॒साः। ए॒ष मासा॑ः। अथ॒ यदाह॑। अ॒ग्निष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽग्निर्ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते य॑ज्ञक्र॒तवः॑। ए॒ष ऋ॒तवः॑॥३०॥

ए॒ष स॑वथ्स॒रः। अथ॒ यदाह॑। इ॒दानी॑ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः। अ॒होरा॒त्रैः स॒माज॑गाम। तꣳ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑। वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोके-ऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स ह हꣳसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। हꣳसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौतर्षः। सावित्रं विदां चकार। तꣳ ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहꣳ सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे

परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्देवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानꣳ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजगाम। तꣳ होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृताथ्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाꣳश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता

सुन्वतीति। एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्थ्सहस्वान्थ्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवथ्सर आर्तिमार्च्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरृतुः प्रजापतिः संवथ्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवथ्सर आर्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। इदानीं तदानीमिति। एते

वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव सलोकताꣳ सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवैनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदꣳ सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्रायं व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं धयन्ति। धीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अधीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तꣳ ह जीर्णिꣳ स्थविरꣳ शयानम्। इन्द्र उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते

चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तꣳ ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषाꣳ हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्वव-वोचथाः। अथ त इतरदनूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निꣳ सावित्रमुवाच। तꣳ स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयी विद्या॥४७॥

यावन्तꣳ ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नाम-धेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यꣳ

सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒षोऽग्निर॑पक्षपु॒च्छो वा॒युरे॒व। तस्या॒ग्निर्मुखम्। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिरः॑। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तथ्सर्वꣳ सीव्यति। तस्मा॑थ्सावि॒त्रः॥४९॥
[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒को॑ऽसि स्व॒र्गो॑ऽसि। अ॒न॒न्तो॑ऽस्यपा॒रो॑ऽसि। अक्षि॑तो-ऽस्यक्ष॒य्यो॑ऽसि। तप॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि॒ तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रोऽसि॒ तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आपः॑ स्थ समु॒द्रे श्रि॒ताः। पृ॒थि॒व्याः प्र॑ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५॥

पृ॒थि॒व्य॑स्य॒फ्सु श्रि॒ता। अ॒ग्नेः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥६॥

अ॒ग्निर॑सि पृथि॒व्याꣳ श्रि॒तः। अ॒न्तरि॑क्षस्य प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य

जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥९॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१०॥

आ॒दि॒त्यो॑ऽसि दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तॄणि विश्वस्य जनयितॄणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अ॒र्धमा॒सासः स्थ॑ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒हो॒रा॒त्रयोः॑ प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तारो॒ विश्व॑स्य जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे स्थो॑ऽर्धमा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्रति॒ष्ठे भव्य॑स्य प्रति॒ष्ठे। यु॒वयो॑रि॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यौ॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यौ॑। ते वा॒मुप॑दधे काम॒दुघे॒ अक्षि॑ते। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१८॥

पौ॒र्ण॒मा॒स्यष्ट॑काऽमावा॒स्या॑। अ॒न्ना॒दाः स्था॑न्न॒दुघो॑ यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१९॥

राड॑सि बृह॒ती श्रीर॒सीन्द्र॑पत्नी॒ धर्म॑पत्नी। विश्वं॑ भू॒तमनु॒प्रभू॑ता। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२०॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॒ धामा॒मृतम्॑। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२१॥

[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो असु॑रो म॒हो दि॒वः। त्वꣳ शर्धो॒ मारु॑तं पृ॒क्ष ई॑शिषे। त्वं वातै॑ररु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि॒ नु त्मना॑। देवा॑ दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु श्रयध्वम्। द्विती॑यास्तृ॒तीये॑षु श्रयध्वम्। तृती॑याश्चतु॒र्थेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्थाः प॑ञ्च॒मेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठेषु॑ श्रयध्वम्॥२२॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒मा अ॑ष्ट॒मेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्ट॒मा न॑व॒मेषु॑ श्रयध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मेषु॑ श्रयध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒द॒शास्त्र॑योद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तुर्द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षो॑ड॒शेषु॑ श्रयध्वम्॥२३॥

षो॒ड॒शाः स॑प्तद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒द॒शा ए॑कान्नवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒न्न॒वि॒ꣳशा वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। वि॒ꣳशा ए॑कवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒क॒वि॒ꣳशा द्वा॑वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒वि॒ꣳशास्त्र॑योवि॒ꣳशे॑षु श्रयध्वम्। त्र॒यो॒वि॒ꣳशाश्च॑तुर्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्वि॒ꣳशाः

पञ्चवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्चवि॒ꣳशाः ष॑ड्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्॥२४॥

ष॒ड्वि॒ꣳशाः स॑प्तवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒वि॒ꣳशा अ॑ष्टावि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ꣳशा ए॑कान्नत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒न्न॒त्रि॒ꣳशास्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ꣳशा ए॑कत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒क॒त्रि॒ꣳशा द्वा॑त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒त्रि॒ꣳशास्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। देवा॑स्त्रिरेकादशा॒स्त्रिस्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशाः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रवर्त्मान॒ उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म इ॒दं जु॒होमि॑। तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२५॥

[२]

अग्ना॑विष्णू स॒जोष॑सा। इ॒मा व॑र्धन्तु वां॒ गिरः॑। द्यु॒म्नैर्वाजे॑भि॒रागत॑म्। राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तारं॑ तारिषः। ऊर्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अग्ने॑ पृथिवीपते। सोम॑ वीरुधां पते। त्वष्टः॑ समिधां पते। विष्ण॑वाशानां पते। मित्र॑ सत्यानां पते। वरु॑ण धर्मणां पते॥२७॥

म॒रुतो॑ गणानां पतयः। रुद्र॑ पशूनां पते। इन्द्रौ॑जसां पते। बृह॑स्पते ब्रह्मणस्पते। आ रु॒चा रो॑चे॒ऽहꣳ स्व॒यम्। रु॒चा

रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्। अदितिर्देवता। अदितिꣳ स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु॥३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः

स्वः स्वाहा॥३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। लोकं पृण च्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाꣳ इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निꣳ होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वथ्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषꣳ स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः।

स नो॒ दिवा॒ स रि॒षः पा॑तु॒ नक्तम्॑॥३६॥

[६]

अ॒यं वाव यः पव॑ते। सो॑ऽग्निर्ना॑चिके॒तः। स यत्प्राङ् पव॑ते। तद॑स्य॒ शिरः॑। अथ॒ यद्द॑क्षि॒णा। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॒ यत्प्र॒त्यक्। तत्पुच्छम्॑। यदुदङ्ङ्। स उत्त॑रः प॒क्षः॥३७॥

अथ॒ यथ्स॒वाति॑। तद॑स्य स॒मञ्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑ स॒म्पदे॒वास्य॒ सा। स॒ꣳ ह॒ वा अ॑स्मै॒ स कामः॑ पद्यते। यत्का॑मो॒ यज॑ते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह॒ वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्या॒ऽऽयत॑नं प्रति॒ष्ठां वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति। गच्छ॑ति प्रति॒ष्ठाम्॥३८॥

हिर॑ण्यं॒ वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्या॒ऽऽयत॑नं प्रति॒ष्ठा। य ए॒वं वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति। गच्छ॑ति प्रति॒ष्ठाम्। यो ह॒ वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॒ शरी॑रं॒ वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। हिर॑ण्यं॒ वा अ॒ग्नेर्ना॑चिके॒तस्य॒ शरी॑रम्। य ए॒वं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ यथा॑ रु॒क्म उत्त॑तो भा॒य्यात्॥३९॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मिꣳश्च॑ लो॒के॑ऽमुष्मिꣳश्च भाति। उ॒रवो॑ ह॒ वै नामै॒ते लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒ते वरी॑याꣳसो लो॒काः। ये पर॑ेणाऽऽदि॒त्यम्। अन्त॑वन्तꣳ ह॒ वा ए॒ष क्षय्यं॑ लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒षो॑ऽन॒न्तम॑पा॒रम॑क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः

परे॑णाऽऽदि॒त्यम्॥४०॥

अ॒न॒न्तꣳ ह॒ वा अ॑पा॒रम॑क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॒ रथे॒ तिष्ठ॒न्पक्ष॑सी पर्या॒वर्त॑माने प्र॒त्यपे॑क्षते। ए॒वम॑होरा॒त्रे प्र॒त्यपे॑क्षते। नास्या॑होरा॒त्रे लो॒कमा॑प्नुतः। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्रव॒सः स॑र्ववेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स। तꣳ ह॑ कुमा॒रꣳ सन्तम्॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत॒ कस्मै॒ मां दा॑स्य॒सीति॑। द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयम्॑। तꣳ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑ त्वा ददा॒मीति॑। तꣳ ह॒ स्मोत्थि॑तं॒ वाग॒भिव॑दति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमिति॑। स हो॑वाच। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॒हान्। मृ॒त्यवे॒ वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासीति॑ होवाच। तस्य॑ स्म ति॒स्रो रात्री॒रना॑श्वान्गृ॒हे व॑सतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवाथ्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रति॑ब्रूतात्। किं प्र॑थ॒माꣳ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह ति॒स्रो रात्री॒रना॑श्वान्गृ॒ह उ॑वास। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवाथ्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रत्यु॑वाच॥४४॥

किं प्रथमाꣳ रात्रिमाश्ना इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूꣳस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्द्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजꣳ हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताꣳ स्वायैव हस्तायै दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां

प्रति॒गृह्य॑। दक्ष॑ते ह॒ वै दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। य ए॒वं वेद॑। ए॒तद्ध॑ स्म॒ वै तद्विद्वा॒ꣳसो॑ वाजश्रव॒सा गोत॑माः। अप्य॑नूदे॒श्याँ दक्षि॑णां॒ प्रति॑गृह्णन्ति। उ॒भये॑न व॒यं द॑क्षिष्यामह ए॒व दक्षि॑णां प्रति॒गृह्येति॑। ते॑ऽदक्षन्त॒ दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। दक्ष॑ते ह॒ वै दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। य ए॒वं वेद॑। प्र हा॒न्यं व्ली॑नाति॥४९॥

[८]

त॒ꣳ है॒तमेके॑ पशुब॒न्ध ए॒वोत्त॑रवे॒द्यां चि॑न्वते। उ॒त्त॒र॒वे॒दिस॑म्मित ए॒षोऽग्निरिति॒ वद॑न्तः। तन्न तथा॑ कु॒र्यात्। ए॒तम॒ग्निं काम॑ने॒न व्य॑र्धयेत्। स ए॑नं॒ काम॑ने॒न व्यृ॑द्धः। काम॑ने॒न व्य॑र्धयेत्। सौ॒म्ये वावैन॑मध्व॒रे चि॑न्वी॒त। यत्र॑ वा॒ भूयि॑ष्ठा॒ आहु॑तयो हू॒येरन्॑। ए॒तम॒ग्निं काम॑ने॒न सम॑र्धयति। स ए॑नं॒ काम॑ने॒न समृ॑द्धः॥५०॥

काम॑ने॒न सम॑र्धयति। अथ॑ हैनं पु॒रर्ष॑यः। उ॒त्त॒र॒वे॒द्याम॒ेव स॒न्त्रिय॑मचिन्वत। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं वा॒युर्ऋद्धि॑कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृद्धि॑माप्नोत्। यामि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृद्धि॑मृध्नोति। यामि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं गोब॒लो वार्ष्णः॑ प॒शुका॑मः। पाङ्क्त॑मे॒व चि॑क्ये। पञ्च॑ पु॒रस्ताँ॑त्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङाहोतुर्धिष्ण्या-दुथ्संर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा

यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्दधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्दधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिक्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च वरीयाꣳसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।

यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवथ्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धाराः। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवथ्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तितरीयकाठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो

रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१॥ [१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो

भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। कामा॑य च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य॒ कामो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै य॒ज्ञो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒

कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पते॒ऽफ्सु वै सर्वे॒ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॒ वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॒ त्वयि॒ सर्वे॒ कामाः॑ श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॒न्थ्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽद्भ्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रिष्यन्ति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ बलि॒मते॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥८॥

तमनु॑वित्तिरब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कमनु॑विविथ्ससि। अ॒हमु॒ वा अनु॑वित्तिरस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अनु॑वित्त्यै च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽनु॑वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑वित्तयो॒ नाम॑। आशा॑ प्रथ॒माꣳ र॑क्षति।

कामौ॑ द्वि॒तीयाँ॑म्। ब्रह्म॑ तृ॒तीयाँ॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ पञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ष्ष॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारौ॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॒मग्र॑ आयन्। तप॒सर्ष॑यः॒ स्व॑रन्व॑विन्दन्। तप॑सा स॒पत्ना॒न्प्रणु॑दा॒मारा॑तीः। येने॒दं विश्वं॒ परि॑भूतं॒ यदस्ति॑। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वꣳ ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्रह्म॑ पर॒मं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह य॒क्षं प्र॑थ॒मꣳ सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया दे॑वो देव॒त्वम॑श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑ दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑वथ्सा॒ऽमृतं॒ दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थम॒जा ऋ॒तस्य॑। विश्व॑स्य भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। ताꣳ श्र॒द्धाꣳ ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ लो॒कम॒मृतं॑ दधातु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑पत्नी। आगा॑थ्स॒त्यꣳ ह॒विरि॒दं जु॑षा॒णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ं मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॑क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ सर्वे॑। तथ्स॒त्यमर्च॒दुप॑ य॒ज्ञं

न॒ आगा॑त्। ब्रह्माऽऽहु॑ती॒रुप॒मोद॑मानम्। मन॑सो॒ वशे॒ सर्व॑मि॒दं ब॑भूव। नान्यस्य॒ मनो॒ वश॒मन्वि॑याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑सः॒ सही॑यान्। स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पतिं॒ चेत॑सां च॥१३॥

स॒ङ्कल्पजू॑तिं दे॒वं वि॑प॒श्चिम्। मनो॒ राजा॑नमि॒ह व॒र्धय॑न्तः। उ॒प॒ह्व॒वे॑ऽस्य सुम॒तौ स्या॑म। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णम्। येन॑ पू॒तस्तर॑ति दुष्कृ॒तानि॑। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शु॒द्धेन॑ पू॒ताः। अति॑ पा॒प्मान॒मरा॑तिं तरेम। लो॒कस्य॒ द्वार॑मर्चि॒मत्प॒वित्रम्॑। ज्योति॑ष्म॒द्भ्राज॑मानं॒ मह॑स्वत्। अ॒मृत॑स्य॒ धारां॑ बहु॒धा दोह॑मानम्। चर॑णं नो लो॒के सुधि॑तां दधातु। अ॒ग्निर्मू॒र्धा भुव॑ः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॒ꣳ स्वि॑ष्टम्॥१४॥

[३]

दे॒वेभ्यो॒ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रो॑ऽभवत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रो॑ऽभूत्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टिभि॒-रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥१५॥

तं तपो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ तप॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै तपो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं तपो॑ भविष्यति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। तप॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं तपो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ तपो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ तप॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१६॥

तꣳ श्र॒द्धाऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते श्र॒द्धया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै श्र॒द्धाऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्या श्र॒द्धा भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। श्र॒द्धायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्या श्र॒द्धाऽभ॑वत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॑स्य श्र॒द्धा भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ श्र॒द्धाये॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१७॥

तꣳ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यꣳ स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यꣳ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं

लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चर॑णेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै चर॑णमस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चर॑णं भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। चर॑णाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं चर॑णमभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ चर॑णं भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ चर॑णाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑त॒ये स्वाहा॑।

स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। अपा॑घा॒ अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒माꣳ र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थीम्। चर॑णं पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म॒ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः। नैनꣳ श॒प्तम्। नाभिच॑रित॒माग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृणां चतुर्होतृ॒त्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॒र्होता॒ दश॑होतॄणाम्। पृ॒थि॒वी होता॒ चतु॑र्होतॄणाम्॥२२॥

अ॒ग्निर्होता॒ पञ्च॑होतॄणाम्। वाग्घोता॒ षड्हो॑तॄणाम्। म॒हाह॑वि॒र्होता॑ स॒प्तहो॑तॄणाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां चतुर्होतृ॒त्वम्। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। य ए॒वं वेद॑। ए॒षा वै स॑र्ववि॒द्या। ए॒तद्भे॑ष॒जम्। ए॒षा प॒ङ्क्तिः स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑ञ्ज॒साऽय॑निः स्रु॒तिः॥२३॥

ए॒तान् योऽध्यैत्यछ॑दिर्द॒र्शे याव॑त्त॒रसम्॑। स्व॑रेति। अ॒न॒प॒ब्र॒वः सर्व॒मायु॑रेति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒यस्पोषं॑ गौप॒त्यम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी भ॑वति। ए॒तान् योऽध्यैति॑।

स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितॄन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चꣳ षड्होतारम्। उपरिष्टात्प्राञ्चꣳ सप्तहोतारम्। हृदयं यजूꣳषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहाँल्लोकं पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसम्मितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरꣳ स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविꣳशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविꣳशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविꣳशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।

श॒तं ददा॑ति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑तिष्ठति। स॒हस्रं॑ ददाति। स॒हस्र॑सम्मितः स्व॒र्गो लो॒कः। स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अ॒न्वि॒ष्ट॒कं दक्षि॑णा ददाति। सर्वा॑णि॒ वया॑ꣳसि॥२९॥

सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै। यदि॒ न वि॒न्देत॑। म॒न्थाने॑ताव॒तो द॑द्यादोद॒नान् वा॑। अ॒श्नु॒ते तं कामम्॑। यस्मै॒ कामा॑याग्निश्चीय॒ते॑। प॒ष्ठौ॒हीं त्व॒न्तर्व॑तीं दद्यात्। सा हि सर्वा॑णि॒ वया॑ꣳसि। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै॥३०॥

हिर॑ण्यं ददाति। हिर॑ण्यज्योतिरे॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। वासो॑ ददाति। तेनाऽऽयुः॒ प्रति॑रते। वे॒दि॒तृ॒तीये॒ य॑जेत। त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वाः। स स॑त्यम॒ग्निं चि॑नुते। तदे॒तत्प॑शुब॒न्धे ब्राह्म॑णं ब्रूयात्। नेत॑रेषु य॒ज्ञेषु॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृननुसव॒नं त॑र्पयित॒व्यान् वेद॑॥३१॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ए॒ते वै चतु॑र्होतारोऽनुसव॒नं त॑र्पयित॒व्याः॑। ये ब्रा॑ह्म॒णा ब॑हु॒विदः॑। तेभ्यो॒ यद्दक्षि॑णा॒ न नये॑त्। दुरि॑ष्टꣳ स्यात्। अ॒ग्निम॑स्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो॑ यथाश्र॒द्धं द॑द्यात्। स्वि॑ष्टमे॒वैतत्क्रि॑यते। नास्या॒ग्निं वृ॑ञ्जते॥३२॥

हि॒र॒ण्ये॒ष्टको भ॑वति। याव॑दुत्त॒मम॑ङ्गु॒लिका॒ण्डं य॑ज्ञप॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। तेजो॒ हिर॑ण्यम्। यदि॒ हिर॑ण्यं॒ न वि॒न्देत्। शर्क॑रा अ॒क्ता उप॑दध्यात्। तेजो॑ घृ॒तम्। सते॑जसमे॒वाग्निं चि॑नुते।

अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

[५]

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। सर्वाः स्त्रियः सर्वान्पुꣳसः। सर्वं न स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पाꣳसवो भूमेः॥३५॥

सङ्ख्याता देवमाययाः। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्। पृथिव्यां पुष्टिर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अप्स्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै। अस्यां पृथिव्यामधि॥३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥ ३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायस॒ꣳ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायस॒ꣳ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व॒ꣳ सीस॒ꣳ सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९॥

सर्वास्ताः। सर्व॒ꣳ हिरण्य॒ꣳ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व॒ꣳ सुवर्ण॒ꣳ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥ ४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्सलिलान्। स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वां धुनि॒ꣳ

सर्वान्ध्व॒ꣳसान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॒न्मरी॑ची॒न् वित॑तान्। नी॒हा॒रो यच्च॑ शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॒ सर्वा॑न्थ्स्तनयि॒त्नून्। ह्रा॒दुनी॒र्यच्च॑ शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॒ स्रव॑न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑मफ्सुच॒रं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः॥४३॥

याश्च॒ कूप्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः। सर्वा॒स्ताः। ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑। याश्च॒ वर्ष॑न्ति वृ॒ष्टयः॑। सर्वा॒स्ताः। तप॒स्तेज॑ आका॒शम्। यच्चा॑ऽऽका॒शे प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ताः। वा॒युं वया॑ꣳसि॒ सर्वा॑णि॥४४॥

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒च॒रं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। अ॒ग्निꣳ सूर्यं॑ च॒न्द्रम्। मि॒त्रं वरु॑णं॒ भग॑म्। सर्वा॒स्ताः। स॒त्यꣳ श्र॒द्धां तपो॒ दम॑म्। नाम॑ रू॒पं च॑ भू॒तानाम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४५॥

[७]

सर्वा॒न्दिव॒ꣳ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑का॒ः सर्वाः॑। वित॑ता रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॒स्ताः। ऋचो॒ यजू॑ꣳषि

सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाꣳश्च केवलान्। सर्वास्ताः। सर्वानृतून्थ्सर्वान्मासान्। संवथ्सरं च केवलम्। सर्वास्ताः। सर्वं भूतꣳ सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राची महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीची। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताꣳ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यꣳ ह शश्वत्। सर्वꣳ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं

क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वचं एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवथ्स्वयम्। सत्यꣳ ह होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवथ्सरान्। भूतꣳ ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदꣳ सर्वꣳ सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशꣳसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्ब्राव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्ध्राद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजथ्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनद्धविः॥५३॥

इध्मꣳ ह क्षुचैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाꣳ

सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सꣳस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानꣳ सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवथ्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविꣳशाः। विश्वसृजाꣳ सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥ ३॥
॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥
हरिः ॐ॥